

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Derleyen

Anne Showstack Sassoon

Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar

Eric J. Hobsbawm

Giuseppe Vacca

Luis Razeto Migliaro

Pasquale Misuraca

Anne Showstack Sassoon

Christine Buci-Glucksmann

Tom Nairn

Pier Paolo Pasolini

Franco De Felice

Mario Telò

Alberto Maria Cirese

*dipnot

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

GRAMSCI'YE FARKLI YAKLAŞIMLAR

***** dipnot yayınları

Kitabın Özgün Adı

Approaches to Gramsci

Writers & Readers, 1982

© Anne Showstack Sassoon

© Dipnot Yayınları, 2012

■■■

ISBN: 978-605-4412-58-7

Dipnot Yayınları: 146

Sertifika No: 14999

1. Baskı, 2012/Ankara

■■■

Dizi Editörü: İbrahim Yıldız

Editör: Utku Özimakas

Çeviri: Mustafa Kemal Coşkun

Ozan Kamiloğlu

Burcu Şentürk

Çağla Erdoğan

Kapak Tasarımı: Sinan Demirkaya

■■■

Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Ltd. Şti.

Baskı: Mattek Matbaacılık Bas. Yay. Tan. Tic. San. Ltd. Şti.

Adakale Sok. No 32/27 Kızılay / Ankara

Tel: (0 312) 433 23 10

■■■

Dipnot Yayınları

Selânik Cad. No. 82/24 Kızılay / Ankara

Tel: (0 312) 419 29 32 ■ Faks: (0 312) 419 25 32

e-posta: dipnotkitavebi@yahoo.com

www.dipnotkitap.com

Derleyen
Anne Showstack Sassoon

Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar

İngilizceden çevirenler
Mustafa Kemal Coşkun
Burcu Şentürk
Ozan Kamiloğlu
Çağla Erdoğan

dipnot yayınları

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
------------	---

YENİ BİR POLİTİKA BİLİMİ

Eric J. Hobsbawm

GRAMSCI VE MARKSİST POLİTİK TEORİ.....	15
--	----

Giuseppe Vacca

AYDINLAR VE MARKSİST DEVLET TEORİSİ	35
---	----

İki Savaş Arası Kriz ve Geleneksel Elit Aydınlar.....	37
---	----

İşçi Sınıfı Hareketi ve Aydınlar	38
--	----

<i>Ordine Nuovo</i> ve Sonrası	39
--------------------------------------	----

Devrim ve Mevzi Savaşı.....	41
-----------------------------	----

Hegemonya, Yönetenler ve Yönetilenler	44
---	----

Sovyetler Birliği ve Yeni Tip Aydın Geliştirmede	
--	--

Başarısızlık	45
--------------------	----

Devlet, Devrim ve Yeni Aydın.....	52
-----------------------------------	----

Devlettaparlıktan Özyönetime.....	53
-----------------------------------	----

Stalin ve Devletin Güçlendirilmesi.....	54
---	----

Devletin Sönmesi	55
------------------------	----

Ekonomik Alan ve Devlet.....	56
------------------------------	----

Aydınlar, Yönetenler ve Yönetilenler.....	61
---	----

“Organik Aydın” Teorisi ve “Yeni Aydın” Perspektifi	63
İşçi Sınıfının Organik Aydınları	66

Luis Razeto Migliaro ve Pasquale Misuraca

MODERN BÜROKRASİ TEORİSİ	71
Gramsci’nin Devlet Görüşü	73
Bürokrasi Nedir?	74
Bürokrasi Konusunda Hegel ve Marx	81
Bürokrasinin Tarihsel Doğası	84
Temsili Yönetimin Krizi	88

DEVLET VE POLİTİK STRATEJİ

Anne Showstack Sassoon

HEGEMONYA, MEVZİ SAVAŞI VE POLİTİK MÜDAHALE	97
Modern Devlet	101
Gramsci’nin Burjuva Devrimi Tartışması	110
Bir Uzlaşımlar İlişkisi Olarak Hegemonya	116

Christine Buci-Glucksmann

HEGEMONYA VE RIZA: POLİTİK BİR STRATEJİ	121
Rızanın Farklı Temelleri	124
Devlet ve Hegemonya: Parlamenter	
Demokrasi ve Pasif Devrim	129

Anne Showstack Sassoon

PASİF DEVRİM VE REFORM POLİTİKASI	135
---	-----

GRAMSCI

Tom Nairn

KAMBUR ANTONU	163
Avro-Gramscilik	165
Gramsci ve Siyaset.....	167
İkinci Machiavelli	170
Yukarıdan Devrimler	173
Var Olmayan "Prens"	178
Güneyli Kökenler.....	181
Gramsci ve Tarih.....	185

Pier Paolo Pasolini

GRAMSCI'NİN DİLİ ÜZERİNE	189
--------------------------------	-----

BİR İŞÇİ DEVLETİ İNŞA ETMEK

Franco De Felice

DEVİRİM VE ÜRETİM	199
Yeni Bir Devlet Biçimi	204
Bir Süreç Olarak Devrim	209

Mario Telò

FABRİKA KONSEYLERİ	213
Üretim Sürecinin Organizasyonu: Eleştirel Olmayan Bir Bakış	215
Kapitalizm Artık Daha Fazla Gelişemez	216
Gramsci'nin Kapitalist Üretim Süreci Eleştirisi.....	219
Hegemonya ve İşçi Sınıfının Rolü	221
Sovyet Üretimciliğinin Eleştirisi	222

Hegemonya ve Pasif Devrim.....	223
--------------------------------	-----

POPÜLER KÜLTÜR

Alberto Maria Cirese

GRAMSCI'NİN FOLKLOR ÜZERİNE GÖZLEMLERİ	227
GRAMSCI SÖZLÜĞÜ	269
YAZARLAR.....	275
KAYNAKÇA.....	277

ÖNSÖZ

Bernard Crick'in yakınlarda *London Review of Books*'ta dikkati çektiği gibi, otoriter/mekanik Marksistlere artık az rastlanmaktadır. Uzun yıllar boyunca Marksizm diye düşünülen o eski varsayımlar bir kenara atıldı: Düşüncelerin ve kültürün sadece ekonominin yansıması olduğu anlayışına eşlik eden tarihsel değişimin doğrudan kaynağı olarak ekonomi; bir sınıfın aracı olarak devlet; kapitalizmin çöküşüne ilişkin kriz teorisi ya da büyük "patlama"; halk kitlelerini kendi "gerçek" çıkarına körleştirmek için kullanılan bir şey olarak ideoloji; öncü parti, proletarya diktatörlüğü, vs. Eski kötü günlerde nerede durduğumuzu bilirdik –Marksizm taraftarları ve düşmanları. Şimdi "Marksizmin krizi" öyle bir noktaya ulaştı ki, artık biricik kesinlik hiçbir şeyden emin olmama durumumuz oldu sanki. Avro-Komünizm tarafından temsil ediliyor görünen bir "üçüncü yol" umudu, –hem sosyal demokrasinin hem de sosyalist ülkelerde var olan reel sosyalizmin eksikliklerini, özellikle de devletin büyümesi ve güçlenmesini muhafaza ederek– Fransız, İspanyol ve İtalyan komünist partilerinin değişik sapak ve yönelişlere girmesi yüzünden berhava oldu. Aynı zamanda eşitliğe olan inancı bir tarafa atan, oydaşma politikasının temelini sorgulayan "yeni muhafazakârlığın" yükselişi çoğu ülkede liberal ve sosyal demokrat varsayımların karşısına dikildi. Sosyalist ülkelerdeyse özgül bir sosyalist kalıplaşmış modeline ilişkin endişelerden mey-

dan okunmaktadır. Polonya bunun yalnızca son çarpıcı örneğidir.

Tüm bu olan bitene karşın, Antonio Gramsci'nin eserine duyulan ilgi devam etmektedir. Onun fikirleri geniş bir politik tartışmalar yelpazesinde başvuru kaynağıdır. Eseri tarih, sosyoloji, edebiyat, politika ve kültürel çalışmalar alanında okuma listesinin daimi bir parçasıdır. Bunun basit bir moda meselesi olmadığı kanısındayım. Eleştirel bir anlayışla okunduğunda, her çağın sorunlarının herhangi bir kutsal metin ya da dogma temelinde çözülemeyeceği farkındalığıyla Gramsci'nin eseri, sosyalizm üzerine kafa yormamıza, Marx ile Lenin'i ve onların politika ile devlet teorilerini anlamamıza yardım eder. Üstelik muhtemeldir ki Gramsci dogmatik bir Marksizm okumasına karşı çıktığı için özellikle bugünlerde daha ilginç görünüyor.

Bu derleme Gramsci'nin düşüncesine ilişkin değişik veçheleri yansıtan makaleleri kişisel bir seçimle bir araya getirmektedir. Yorumların çoğu çağdaş problemleri anlamak için onun düşüncelerinin yararlarını ve orijinallliğini gösteren bir Gramsci okuması önermeyi denemektedir. Vurgular onun devletçilik karşıtlığı ve güncel politik kurumları analiz etme çabası üzerine yapılmıştır. Makalelerin hiçbirisi onun yazılarında hazır çözümler bulabileceğimizi iddia etmemektedir.

Kitap boyunca izlenen tema, bir toplumu biçimlendiren herhangi bir yönetici sınıfın kendi dar çıkarlarından daha fazlasını temsil etmek zorunda olması anlamında hegemonya kavramıdır. Bu, burjuvazi ve proletaryanın her ikisi için de geçerlidir. Güç artı rıza olarak devlet, özgül bir toplumun varlığını sürdürmesi için kültürün, düşüncelerin, toplumsal ilişkilerin doğası, makalelerde tekrar tekrar değinilen temalardır. Liberal demokratik devletin krizi, modern toplumda aydınların çoğalması, devlet ve ekonomi arasındaki yeni ilişki, yönetenler ve yönetilenler arasındaki somut ilişkiyi inceleme gerekliliği birkaç ma-

kalede izlenen konuları oluşturmaktadır. Bu makalelerin çoğunun altında yatan soru şudur: Demokrasi –ya da kitlelerin politik ve ekonomik kontrolü– ile sosyalizmin inşası arasında nasıl bir ilişki vardır? Bu, hem sosyalizmi reddeden eleştiriler hem de sosyalist feministler gibi geleneksel sol örgütlerin sosyalist eleştirileri tarafından bugün yaygın bir biçimde ortaya atılan bir sorudur.

Dolayısıyla, bu derleme bir Gramsci okuması için elkitabı anlamına gelmektedir. Kitap, Gramsci'nin eseri hakkında sorulabilecek soruların bir kısmını ortaya koymayı amaçlamaktadır. İngilizcede bu konuda yazılmış pek fazla eser olmadığından, makalelerin çoğu Anglo-Sakson dünya ile Fransa ve İtalya'daki tartışmalar arasındaki mesafeyi kapatmak için orijinal yazılardan yapılmış çevirilerden oluşmaktadır. Çoğu kimse için bilinmeyen bir alan olduğundan okuyucuya yardımcı olmak açısından her makalede kısa tanıtımlar bulunmaktadır. Kitaba bir sözlük ve genişçe bir kaynakça da eklenmiştir.

Gramsci'yi daha önce hiç okumamış olanlar ve halihazırda onun yazıları üzerine çalışanların, yüzyılımızın önde gelen düşünürlerinden birine dair bu eleştirel değerlendirmede kışkırtıcı ve yararlı materyaller bulmasını umuyorum.

Anne Showstack Sassoon

YENİ BİR POLİTİKA BİLİMİ

GRAMSCI VE MARKSİST POLİTİK TEORİ

Eric J. Hobsbawm

Gramsci'nin ölümünden sonra düzenlenen 40. yıl konferansında okunan bu makalede Eric Hobsbawm, Gramsci'nin Marksizme büyük katkısını ve onun politik teorisini tartışıyor. Marx, politikayı birincil önemde düşünmesine ve yazılarında örtük bir politik teori varolmasına rağmen asla özerk bir konu olarak siyaseti incelememi. Hobsbawm, Gramsci'nin sadece Marx'ın fikirlerini geliştirmekle kalmadığını, aynı zamanda politikanın anlamını yeniden tanımlayarak onun ötesine geçtiğini ileri sürer. Gramsci'nin eseri, hem kapitalizmin dönüştürülmesi hem de sosyalizmin inşası stratejisiyle ilgilidir. Gramsci, geçmişten neyin korunduğu ve neyin değiştiği sorusunu ortaya koyar. Ona göre, tıpkı Marx için olduğu gibi, kapitalizmin yıkılması ve sosyalizmin inşası arasında bir süreklilik vardır. Ne var ki politik olanın analizinde Gramsci, hem Marx'ın hem de Lenin'in ötesine geçti ve dikkatini partinin örgütsel doğası ile yeni bir toplumun inşasına yardımcı partinin görevleri kadar liderler, parti ve kitleler arasındaki ilişkilere de yöneltti. Dahası, işçi sınıfı ve ulus arasındaki ilişki hakkındaki düşüncesi de orijinaldir: Ona göre "ulusal sorun" işçi sınıfı hareketine dışsal değildir, aksine onun görevinin ayrılmaz parçasıdır. Devrim, bütün halka yol gösterme ve onları temsil etme, sömürücü ve baskıcı azınlığı tecrit etme mücadelesidir.

Hobsbawm, Gramsci'nin hegemonya kavramının sadece gelişmiş Batı ülkeleri için değil, nüfusun çoğunluğunun rızasını kazanma ve bunu devam ettirme probleminin varlığından beri her devrimci durum için geçerli bir kavram olduğuna işaret eder. Lenin'in klasik eseri Devlet ve Devrim'in sınırlarını eleştiren Gramsci, politikanın ve politik kurumların sosyalist toplumlarda ihmal edildiğini ve kitlelerin politik sürece katılımı olmadan, demokrasinin sosyalizmin bir taşıyıcısı olamayacağını ileri sürer.

Gramsci, devrimci bir dönüşümün, korporatif olmayan fakat insan potansiyelini dönüştürme eğiliminde olan kitle hareketi içindeki unsurlarda kökleşmek zorunda olduğunu Torino'daki deneyiminden öğrenmişti. Bu, kitabın son bölümünde Alberto Maria Cirese'nin Gramsci'nin folklor üzerine notlarının analizinde detaylı bir biçimde geliştirilen bir temadır.

* * *

Belki yapabileceğim en faydalı şey, Gramsci'nin Marksizme büyük katkısı, onun Marksist siyaset teorisi üzerine öncü çalışması olduğuna inandığım şeyin önemini değerlendirmeye çalışmaktır. Gramsci'nin teorisi ne eksiksizdir ne eleştirilere bağışktır. Ne de teorik tartışmaları berraklaştırmak için başvurduğumuz klasik bir metin statüsüne sahiptir, üstelik bu özelliğe sahip olmak zorunda da değildir. Ölümünden yaklaşık kırk yıl sonra asil bir adama, komünist hareketin bir liderine ve bir büyük özgün ve verimli Marksist düşünüre saygımızı sunuyoruz. Onun büyüyen etkisine katkı sağladığımız için kendimizi kutlayabiliriz. Yine de Gramsci'yi dogmatik bir otorite olarak değil, bir düşünür ve rehber olarak okumaya devam etmemizi umuyorum. Şimdi onunla fikir ayrılığına düşmemize neden olabilecek olsa bile, onun örneğini izleyelim ve kendimiz için düşünelim.

Marx, ekonomik analiziyle karşılaştırılabilecek kapsamlı bir siyaset teorisi geliştirmede; çünkü bir anlamda politika alanı analitik olarak ikincildi Marx için. Gerçekte teorik çalışmalarına politika teorisinin bir eleştirisiyle, yani Hegel'in *Hukuk Felsefesi*'nin (1843) eleştirisiyle başladı; fakat hemen sonra bunun "sivil toplumun anatomisi" olan ekonomi politik olduğunu fark etti ve bu nedenle de onun eleştirisi üzerinde yoğunlaştı. Aynı zamanda, polemiksel nedenlerle, "devlet biçimleri kadar hukuksal ilişkilerin de kendilerinden yola çıkılarak anlaşılamayacağını, bunların maddi yaşam koşullarından köklendiğini" vurgulamak Marx'a önemli görünmüştü. Bu nedenle aslında tarihin materyalist kavranışı, devlet ve devrim alanındaki hayati dönüşümler dışında özerk sözler olarak politika ve devlet inceleme-

sinin önüne geçti. Engels'in son mektuplarının bir kısmında teslim ettiği gibi (Mehring'e Mektup, XXXIX, 96 ve devamı) belki Marx ve Engels bu istikamette çok ileri gitmişlerdi. Politika üzerine Marx ile Engels'in çok sayıdaki yazısında konunun sistematik bir analizi yoktur ve bu yazılarda Gramsci'ye yabancı olan çok şey vardır.

Buna rağmen Marx'ın praksisinde politika mutlak bir biçimde başattır. Proudhon'u eleştirirken işaret ettiği gibi, sınıflı toplumda "toplumsal evrimler" "politik devrimler" biçiminde olmalıdır ve gerçekten de Marx'ın ömrü boyunca Marksçı sosyalistleri diğer sosyalist, komünist ve anarşistlerden (Jakoben gelenekten gelenler hariç), sendikadan ve işçi sınıfının ortak hareketlerinden ayıran temel ölçüt, devrim öncesinde, sırasında ve sonrasında politikanın temel rolüne olan inançtı. Gramsci'nin fark ettiği gibi, Marx'ta örtük bir siyaset teorisi söz konusudur. Böyle bir teorinin Marx tarafından geliştirilmemesinin tarihsel nedenleri vardır. Bunlardan sadece ikisinden bahsedeceğim.

Öncelikle, Marx'ın yaşamının büyük kısmında –en azından 1848 devrimlerinin yenilgisinden sonra– devrim uzak bir olasılıktı. Ana görev, büyüyen proletaryayı politik bir sınıf hareketi haline getirmekti, fakat güç kazanma ya da aşağıdan baskı dışında hükümete nüfuz etme beklentisi bile pek azdı. İkincisi, ne Marx ne de Engels Komünist Birlik'in* sona ermesinden sonra örgütlü bir hareket ya da partiye liderlik edebildiler; bu nedenle de 1880'ler ve 1890'larda gelişen türden örgütlü sosyalist kitlesel işçi sınıfı hareketine aşına değildiler. Gramsci'nin sadece teorisyen ve politikaya aktif biçimde katılan biri olarak değil, aynı zamanda komünist bir partinin lideri ve Torino'daki kitlesel proletarya hareketinin deneyimine sahip biri olarak yazdığını hatırlamak önemlidir. Bu açıdan Gramsci, Lenin'den bile fazla

* 1836'da Paris'te Alman İşçileri tarafından kurulan tarihteki ilk Marksist organizasyon (ç.ö.).
 Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

avantaja sahipti, böylesi bir kitlesel proletarya hareketi Çarlık Rusya'sında olanaklı olmamıştı. 1917'den önce Lenin, küçük, illegal ya da kısmen legal bir kadro partisinin lideri olarak yazıyordu. Lenin, kalıcı ve köklü, fakat aynı zamanda ülkenin siyaset sahnesinde başat bir rol oynayan devrimci (kitlesel) işçi sınıfı hareketi deneyimine sahip olamamıştı. Gramsci'ninse böylesi bir avantajı vardı.

Ne ki Gramsci'nin siyaset teorisi sadece Marx'ta örtük olan şeyi belirttik yapma sürecinden daha fazlasını içerir. Bu teori, politikanın tarihsel gelişmeyle belirlenmiş sınırlar ve belirlenimler kapsamında özerk bir faaliyet olarak tanınması da değildir sadece. Politika, Gramsci'ye göre, İngilizce editörlerinin haklı olarak belirttiği gibi (*Hapishane Defterleri*, XXIII), "asal beşeri etkinliktir, siyaset aracılığıyla tekil bilinç, bütün biçimleriyle toplumsal ve doğal dünyayla temasa geçer". Bu, terimin genellikle kullanılan anlamundan, hatta Gramsci'nin kendisinin daha dar anlamda "politika sanatı ve bilimi" olarak tanımladığı şeyden daha kapsamlıdır. Böylece "Devlet" alanının, yani Gramsci'nin "egemen sınıfın sadece tahakkümünü haklılaştırdığı ve bunu devam ettirdiği, aynı zamanda yönetilenlerin aktif rızasını kazanabildiği pratik ve teorik faaliyetlerin yekpare bir bloğu" (SPN, 244) olarak kavradığı geniş bir devlet alanının bile ötesine geçer. "Her insan, mademki faaldir, yani canlıdır, içinde geliştiği toplumsal çevreyi değiştirmeye katkı sunar... diğer bir deyişle, 'normlar', davranış ve yaşam kuralları oluşturmaya yönelir" (SPN, 265). Bu katkı "politika"dır.

Dahası, Gramsci, bunun politika olarak analiz edilmesi gerektiğini ileri sürer: Salt devlet ve parti düzeyi olarak tanınan düzeyde değil, bütün düzeylerde; bir başka deyişle, sosyolojik analiz politika olarak, yani dünyayı salt yorumlamayı değil değiştirmeyi amaçlayan eylem olarak yeniden formüle edilmelidir. Bu nedenle politika sadece araçsal değildir. Kendisinden belirgin bir biçimde ayrı olan amaçları gerçekleştirmenin basit bir

aracı da değildir. Hem iktidarın kazanılmasıdır hem de yeni toplumun –sosyalizmin– çekirdeğidir. Gerçekten de politika devlet alanına hapsedilemez ve hapsedilmemiştir; çünkü Gramsci’nin kavradığı biçimiyle insanlar arasındaki sosyo-politik ilişkiler devlet ortadan kalktığında bile yaşamaya devam edecektir. Politikanın bu ikili yönü, eski toplumu aşacak hareket ile yeni toplumun kuruluşu arasındaki bu süreklilik, son dönemde yazılan birkaç makalede çok iyi ortaya konulmuştur (krş. Guiseppa Vacca). Buradaki önemli nokta, Gramsci’nin, Marx’ın kendi “praksis felsefesi”nin bir siyasal eylem bilimi olarak somutlaşması ve sistematikleşmesi gerektiğini fark etmiş olmasıdır. Machiavelli ya da özerk bir politika açısından düşünen birisi, Marx’ın zorunlu bir tamamlayıcısıdır.

Bu sadece bir teori meselesi değil, aynı zamanda pratik önemi olan bir meseledir de; hem kapitalizmi sosyalizme dönüştürme stratejisi açısından hem de sosyalist toplumların gelişmesi açısından. Birçok yorumcu, özellikle yurtdışındakiler, bu anlayışın tek bir yönüne, yani stratejik özelliğine vurgu yapmalarına rağmen, Gramsci’nin yazdıkları her ikisiyle de derinden ilgilidir. Dahası, bugün böyle bir teori geliştirmek sosyalistler açısından olmazsa olmazdır ve bu nedenle de Gramsci’nin düşünceleri özel bir öneme sahiptir. Zira hareketimiz toplumun dönüşümü hakkında elverişli bir stratejik düşünce geliştirmede ve hatta sosyalist toplumların içerik ve biçimi hakkında yeterli fikirler üretmede bile çok ağır kalmıştır. Her ikisi hakkında birkaç kelime etmeme izin verin.

Sosyalist hareket, uzunca bir süre, kapitalizmin sosyalizme dönüştürülmesi politikası konusunda stratejik bir düşünüşe fazla ihtiyaç duymadı ya da ihtiyaç duymadığını düşündü. Hem İkinci Enternasyonal döneminde klasik sosyal demokrasi hem de onun sol muhalifleri, sosyalizme geçişin sadece proletaryanın ve onun partisinin devrimle ya da oyların hoş bir biçimde asgari % 51’ni kazanarak iktidara geldiği gün başlayacağı ve

gerçekte başlayabileceği varsayımını, farklı biçimlerde de olsa, paylaşma eğilimindeydi. İktidarın devralınması ânından önce olan bitenler, sadece bu devrin koşullarını hazırladığı kadarıyla önemliydi. Tersine, o günden beri olan biten şey, eğer bu bir iktidar devri ise, daha önceden olan bitenle gerçek bir bağlantıya sahip değildi. İktidarın devralınmasından önce hareket, burjuva devletin politikası ve kurumsal sistemi içinde iş gördü, fakat ona ait değildi ve pratikte böyle bir şey olanaksız olmasına rağmen kendisini ondan izole etmeye çalıştı. Sosyal Demokrat liderler “burjuva” hükümetlere zaman zaman herhangi bir destek vermeye bile sistemli biçimde ve hararetle muhalefet ettiler. Devrimciler tarafından eleştirilmeleri gerçekten de mümkündü, çünkü iktidara geçmek için hiçbir stratejiye sahip değildiler, bu görevi tarihin onlar için yerine getireceğine inanıyorlardı. Proletarya; kapitalist yoğunlaşma, toplumu işçi çoğunluk ve burjuva azınlık diye kutuplaştırdıkça, kaçınılmaz olarak sayıca büyüyerek eninde sonunda seçimleri ve böylece de gerçek iktidarı kazanacaktı; çünkü halkın büyük çoğunluğunu oluşturacaktı. Partilerin esas görevi, bu büyüyen orduyu zafer için örgütlemek ve harekete geçirmektir, ki bu zaferin gerçekleşeceği tarihi sosyalist oyların artış eğrisine bakarak tahmin etmek mümkündür. Ne ki, soldan eleştirmek kolay ve haklı bir temele sahip olsa da, şurasını unutmamalıyız ki devrimciler de, eğer Marksist iseler, toplumun nihai bir kutuplaşmaya gideceğine inanıyor ve hareketin devrimden önceki etkinliklerini o büyük devrim ânına bir hazırlık olarak görüyorlardı.

Kitlesel sosyalist ve emek hareketlerine sahne olan Batılı ülkelerde siyasal dönüşüm stratejisi sorunu paradoksal olarak sadece hareketin sağ kanadında dile getirildi. Revizyonistlerin ve Fabiancılarının eleştirisi hem sol hem de merkez tarafından reddedildi, zira görünen oydu ki revizyonistler stratejiyle ilgiliydiler, sosyalizmle değil. Bernstein'ın ünlü “hareket benim için her şeydir, o nihai sosyalizm amacı ise hiçbir şey” sözü, sosyalistle-

rin onu hareketten uzaklaştırmalarına imkân verdi. Revizyonizmi reddetmekte sonuna kadar haklıydılar. Ne var ki revizyonistlerin eleştirisi üç soruyu ortaya koydu: Bunlara, revizyonist nitelikte olmasa da, bir cevap verilmesi gerekiyordu.

Birincisi, diğer sınıf ve tabakaların ortadan yok olmaması ya da sanayi ve tarım proletaryasına dahil olması olgusunun sosyalist strateji açısından içerimleri nelerdi? İkincisi, iktidarın bir ayaklanma ya da seçim zaferiyle ele geçirilmesinin gerçekçi olmadığı ortaya çıkarsa hareket ne yapacaktı? Üçüncüsü ve daha genel olanı, hareket, kapitalist toplum politikasının bütünüyle dışında durduğunu, onu uygulamaya zorladığı reformların sadece “geçici” olduğunu ve iktidar umutlarının ya da inşa etmek istediği sosyalizmin ikinci sırada yer almadığını varsayabilir miydi? Batılı hareketlerde bu sorular hiç yanıtlanmadı ve bunların varlığının kimi zaman farkına bile varılmadı. Bu nedenle sosyal demokrat liderler günü geldiğinde çok farklı bir şey yapacaklarını ilan ederlerken, bugün kendilerini revizyonizmi-reformizmi ve oportünizmi- uygulamaya geçirirken buldular. Sol, onları doğru bir biçimde eleştirdi; ama bu solun büyük bölümü, özellikle de anarşistler ile devrimci sendikalistler, siyaseti tümünden reddetmenin dışında alternatif bir stratejiye sahip değildiler. Sadece militan bir mücadele çağrısını ya da 1914’te sosyal demokrasinin yaşadığı gibi aslında bir iflası gösteren (gerçekçi olmayan) bir solculuğu bu politikaların yerine geçirdiler.

Doğu Avrupa’nın sanayileşmemiş ülkelerinde ve özellikle Rusya’da siyasal dönüşüm stratejisi gerçekten de gelişmişti. Ne var ki belli bazı nedenlerden dolayı sadece kısmi bir gelişmeydi bu, zira revizyonistlerin yönelttiği sorulardan ilk ikisi bir yanıt vermeyi gerektirir gibi gözüküyordu. İktidar için devrim dışında hiçbir alternatif yol pratikte makul değildi ve bu nedenle söz konusu alternatifler ciddi bir biçimde göz önüne alınmadı (bugün Üçüncü Dünya’nın hiçbir ülkesinde böyle bir durum söz konusu değildir). Hareket, bütünüyle illegal olmadığı za-

man bile, devlet ve toplumun dışında bir düşman olarak kendini gösterdi; reformlar ya da siyaset aracılığıyla sisteme entegrasyonu ihmal edilebilir düzeydeydi. Diğer taraftan, başlangıçtan beri devrimin, yalnızca küçük proleter azınlık tarafından değil, aynı zamanda geniş bir cepheyle ya da ezilenlerin ve hoşnutsuz kesimlerin ittifakıyla yapılmak zorunda olduğu açıktı. Devrimden sonra bile proletarya ve (köylülük başta olmak üzere) diğer sınıflar arasındaki ilişkiler çok önemli olacaktı. Rusya gibi ülkelerdeki Marksistler, Batılı sosyal demokratların ulusal sorun dahil olmak üzere kendilerinden uzak tutabildikleri politik strateji sorunlarıyla yüzleşmek zorundaydılar ve yüzleştiler. Bu türden stratejik sorunlarla yüzleşmek onları, özellikle 1848 döneminde ve Paris Komünü'nde bu sorunlara epey değinen Marx ve Engels'e yeniden döndürdü. Aslında, "hegemonya" gibi çok karakteristik bir Gramsciyen terimin tarihini göz önünde tuttuğumuz zaman, politik strateji konusundaki modern Marksist tartışmanın, Gramsci'ninki de dahil olmak üzere, Rusların strateji tartışmalarından türediği açıkça ortaya çıkar.

Ne var ki Lenin'in stratejisinin derinliği ve parlaklığı, Bolşeviklerin 1917'deki başarısı, teorinin daha fazla gelişmesine ket vurdu. Şimdiki strateji başka yerlerde Ekim Devrimi'nin yeniden üretilmesini amaçlamıştı. Gelgelelim daha 1920'lerin başlarında, Ekim Devrimi'nin özel bir durum olduğu ve genel bir model olmadığı belirginleşti. Başka bir Ekim Devrimi yoktu ve diğer ülkelerde de –başta Çin– temel strateji üzerine yeniden düşünmeye son verildi. Aynı zamanda, komünistler bununla pek ilgilenmese de, klasik sosyal demokrasinin umutları da kırıldı. Zira 1914 yılı, muhalefetteki sosyal demokrasinin başarısızlığına sahne olmuştu. Oysaki 1918-1920'de Almanya ile Avusturya'da, bu partiler kendilerini iktidarda buldu ve çok daha çarpıcı bir hüsrana yaşıdılar. Bu dönemde çoğu komünist bu başarısızlığı basit bir hıyanet gibi gördü, fakat olan şey bundan daha fazlasıydı. Otto Bauer bir Weimar Ebert ya da Noske

değildi, Bolşevik olmayan hakiki bir sosyalistti. Ne var ki Avusturya Sosyal Demokrasisi de hüsrana uğradı. Politik dönüşüm stratejisi hakkındaki sistematik Marksist düşüncenin kaçınılmaz olduğu tarihsel an tam da bu dönemdi. Bu, zaferden değil yenilgiden, başarıdan değil başarısızlıktan doğup gelişen bir şeydi.

1930'ların başlarındaki büyük kriz ve faşizmin zaferi sırasında bu başarısızlık Batı'da çok daha acı bir biçimde ortaya çıktı. Gramsci'nin *Defterler'*deki yazılarının önemli bir kısmının bu kriz yıllarında yazılmış olması önemlidir. O yıllarda hareketin, kendisini, kapitalist toplumun bir bakıma dışında duran, bu toplumun yıkılışının o tekil, önemli ânuna hazırlık yapan bir oluşum olarak göremeyeceği; bunun yanı sıra da, devrimin (ve sosyal demokrat umutların) bozguna uğramasının, sınıf mücadelesindeki rakipleri geçmiştekine benzer bir savaşa hazırlamak için değiştirmeden bırakmadığı açığa çıkmıştı. Kapitalizmin kendisi, kısmen Rusya'daki başarılı devrimin, başka yerlerdeki başarısız devrimci güçlerin meydan okumasını karşılayacak bir biçimde değişiyordu: Dolayısıyla Gramsci'nin "devrim/restorasyon" ve "pasif devrim" üzerine düşünceleri, revizyonist ihtilâf sırasında sosyalist hareket ile rejim arasındaki dinamik ilişki konusunda –yanlış ve eleştirel olmayan bir biçimde– ortaya atılan soruya devrimci ve Marksist cevaplar verme girişimleridir. Bu kavramlar sadece Gramsci'nin "19. yüzyıl liberalizminde olduğu gibi, 20. yüzyıla ait bir pasif devrim biçimi" olarak gördüğü faşizme değil, aynı zamanda daha genel olarak onun ABD'de dikkat çektiği modern kapitalizmin yapısındaki değişikliklere işaret eder (*SPN*, 279 ve devamı). (Amerikanizm ve Fordizm üzerine *Defterler'*deki ilk pasaj, Buci-Glucksmann'ın da işaret ettiği gibi, Gramsci'nin dehasının etkileyici bir örneğidir¹).

¹ Bkz. "State, Transition and Passive Revolution", *Gramsci and Marxist Theory* içinde, ed. Chantal Mouffe, Londra, 1979; //rantey.org

Nihayet, faşizmin zaferiyle şu gerçek açıkça ortaya çıktı: Kapitalist devlet erkini esas olarak homojen bir varlık olarak görmek; liberal demokrasiyi basit bir biçimde, Batılı ülkelerde bile olsa işçi sınıfı mücadelesinin çerçevesi diye addetmek artık mümkün değildi.

Bu, dönüşüm hakkındaki yeni stratejik düşünüşe öncülük eden uluslararası komünist hareketin bir üstünlüğüdür. Sosyalist partiler içinde buna eşdeğer bir şeyin yaşanmasını düşünemem. Buna rağmen, bazı aşikâr nedenlerden dolayı, bu gelişme 1956'ya kadar sınırlı ve pürüzlü bir seyir izledi. Bu nedenle bugün kırk yıl önceki Gramsci'den daha ileri değiliz. Durum fazlasıyla değişti, ama teorimiz değişmedi. Bu yüzden bugün, çok partili demokrasi koşulları altında sosyalizme geçişi düşünürken (Gramsci böyle bir geçiş üzerinde durmadı), burjuva öncesi toplumdan burjuva toplumuna geçişte yaşanan böylesi bir sürece değgin tarihsel deneyim ve bu deneyimin geleceğe yönelik içerimleri üzerinde –Gramsciye bir tarzda– düşünmekte ağır kaldık.

Şimdi Gramsci'nin strateji düşüncesi üzerine birkaç gözlemlerde bulunmama izin verin. Aslında burada Gramsci'nin, yaşamının herhangi bir döneminde İtalyan Komünist Partisi'nin (İKP) stratejisi üzerine yaptığı değerlendirmeleriyle ya da ilhamını parti liderlerinin Gramsci yorumundan alan stratejilerle ilgilenmiyorum. Gramsci hakkındaki hükmümüz, onun 1924'te mi, yoksa 1930'da mı haklı olduğunu düşünüyor olmamıza dayanmıyor. Sanırım Marx'ın III. Napoleon rejimine yönelik tutumu genel olarak yanlış ve gerçekçi değildi, fakat *18 Brumaire* hâlâ derinlikli ve temel bir eser olarak varlığını sürdürmektedir. Benzer şekilde, İtalyan Komünist Partisi'nin politikasına ilişkin olarak partinin Gramsci'nin mi yoksa başka birinin mi otoritesi altında oluşuna göre hüküm vermememiz gerekir. Özellikle İtalya'da, yazarın İKP'nin geçmişteki ve bugünkü politikasını onaylayıp onaylamama noktasında, Gramsci'yi stratejik bir dü-

şünür olarak gören çok sayıda yazı yayınlanmıştır. Ben Gramsci'ye daha genel bir perspektiften bakmak istiyorum.

Gramsci'nin stratejik düşüncesinin en orijinal özelliği, askeri metaforlara olan eğilimine rağmen, asla bunların tutsağı olmamasıdır. Asker için savaş, politikanın başka araçlarla sürdürülmesiyse eğer, barış değildir ve zafer, profesyonel açıdan bakarsak, kendinde bir amaçtır. Ne ki Gramsci için (Marx'ta olduğu gibi) kapitalizmi yıkma ve sosyalizmi inşa etme mücadelesi esas itibarıyla bir sürekliliktir, iktidarın fiili devri ise sadece bir momenttir.

Bu, hem bir tahakküm hem de bir hegemonya sistemi olarak burjuva toplumuna ilişkin Gramsciyen görüşten çıkan bir sonuçtur; çünkü devletin zora dayanan erki, ancak iktidarın başarıyla ele geçirildiği tekil bir zaferle devralınabilir. Aynı zamanda buradan Gramsci'nin (yine Marx'ı anımsatan) işçi sınıfı olarak yeni toplum kavramı, yani bir parti olarak işçi sınıfı, *devlet olma* ve böyle yaparak eninde sonunda şimdiki gereksiz devleti sivil toplum içinde soğurma sonucu çıkar. Burjuvazi bunu yapmaktan acizdi (Q, 937). Bu nedenle *aynı zamanda* işçi sınıfını ve partisini potansiyel bir egemen sınıfa dönüştürecek mücadele, yani hegemonya mücadelesi içinde, iktidarın devrinden önce bile, gelişecek olan yeni toplumun unsurlarının inşa edildiği bir süreçtir. Dolayısıyla Gramsci'nin parti düşüncesi örgütsel olmaktan çok politiktir. Tıpkı geç Marx gibi partiyi örgütlü sınıf olarak algılar, ama parti hakkında çok az şey söyleyen Marx'ın aksine liderler, parti ve kitleler arasındaki organik önderliğin doğasına muazzam bir ilgi gösterir. Bu açıdan, Lenin de dahil olmak üzere, Marx'ın haleflerinin ötesine geçer. Bana öyle geliyor ki onlar, bu ilişkileri politik olmaktan çok örgütsel sorunlar olarak görme eğilimindeydiler. *Ne Yapmalı* üzerine kopan ünlü tartışmanın sınırlılıklarını başka bir yerde belirtmiştim. Üçüncü olarak, Gramsci'nin stratejisi, onun *ulusun* bir parçası olarak işçi sınıfı kavramından –Marksizmde çok özgün bir kavramdı bu– kay-

naklanır. Gerçekten de Gramsci'nin bize, ulusu tarihsel ve toplumsal bir gerçeklik olarak Marksist teoriyle birleştirmenin temelini sağlayan tek Marksist düşünür olduğuna inanıyorum. Gramsci, ulusu, "ulusal sorun" olarak; işçi sınıfı hareketine dışsal olan, ona karşı tutumumuzu tanımlamak zorunda olduğumuz bir şey olarak görme alışkanlığını bir tarafa atar.

Gramsci'nin sosyalizme geçişi bir süreklilik olarak algılaması, prensip itibarıyla belirli bir stratejiye ya da bir beklentiye kendisini adadığı anlamına gelmez. Gramsci *avant la lettre** bir "avro-komünist" değildi, onun analizi ne özellikle gelişmiş "Batılı" ülkeler için tasarımlanmıştı ne de özellikle onlara uygulanabilirdi. Uzun süren bir mücadele stratejisini –"mevzi savaşı"– tercih etmesi doğaldı, çünkü yeni bir Ekim alternatifi gerçekçi değildi. Bugün pek çok Üçüncü Dünya ülkesi de dahil olmak üzere, bu alternatif hâlâ gerçekçi değildir. Oysa Gramsci bu "mevzi savaşı"nın tikel bir sonucuna da kendini adamamıştır. Bu savaş er veya geç, doğrudan doğruya sosyalizme ya da başka bir manevra savaşına ya da başka türden bir stratejiye geçişe yol açabilirdi. Onun ısrarla üzerinde durduğu şey, savaşların ve savaş kampanyalarının doğası ne olursa olsun, mücadelenin *sadece* iktidar için olmayabildiği, nasıl gerçekleşirse gerçekleşsin iktidarın fiili olarak el değiştirmesinin dönüşüm içerisinde sadece bir moment –gerçi çok kritik bir momenttir bu– olduğuydu. Gramsci'nin bir aşamacı olduğu, hatta aşamacılığı teşvik ettiği yolundaki suçlamalara karşı onu savunmaya ihtiyaç duymuyoruz. Ne kendisi ne de takipçileri, kapitalizm içindeki değişimlerin ve reformların aşama aşama birikmesinin, bunlar yapısal reformlar olsa bile, otomatik olarak ve kendiliğinden kapitalizmi sosyalizme dönüştüreceğine belli ki inanmadılar. Gerçekten de onun "pasif devrim" teorisi bunun tam tersini işaret eder.

* Henüz adı konulmamış. Burada avro-komünizmden önce avro-komünist anlamında kullanılmıştır. PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Politik dönüşümün sürekliliği, evrim sayesinde sağlanan süreklilikle aynı şey değildir.

Kısacası Gramsci'nin salt yerel bir "Batılı" okumasından kaçınılıyoruz. Dolayısıyla iktidara geçiş sırasında olduğu kadar iktidara geçiş *öncesinde de* hegemonya kurmak için verilen mücadele, salt Batılı ülkelere özgü mevzi savaşının değil, bütün devrimci stratejinin de bir veçhesidir. Bunun, egemen sınıf iktidarının ana temelinin zordan çok kitlelerin rızasını almaya bağlı olan Batı'daki ülkelerde özel bir öneme sahip olması doğaldır; yani hegemonya ile güç, yani kadife eldiven ile demir yumruk alternatifleri arasında seçim yapmak zorunda kalan ve yönetici sınıfın, daima zoru yedeğinde tutmasına rağmen, hegemonyayı tercih ettiği ülkelerde söz konusudur bu durum. Ne var ki eski yöneticilerin devrimle alaşağı edildiği ülkelerde bile görebileceğimiz gibi, devrim, hegemonik bir güç olmayı başaramadığı için sorunlarla karşılaşabilir, tıpkı Portekiz'deki gibi. Devrim, eski rejimden henüz kopmamış katmanlardan yeterli destek ve rızayı almak zorundadır. Hegemonyaya ilişkin temel sorun, çok önemli olmasına rağmen, aslında devrimcilerin *nasıl* iktidara geleceği değildir. Sorun, sadece politik olarak varolma ya da yeri doldurulamaz yöneticiler olma anlamında değil, fakat aynı zamanda birer rehber ve lider olma anlamında onların nasıl benimsenecekleri meselesidir. Buna ilişkin iki durum söz konusudur: Devrimcilerin rızayı nasıl elde edecekleri ve liderlik etmeye hazır olup olmadıkları.

Aynı zamanda hem ulusal hem de uluslararası düzeyde devrimcilerin görevini kolaylaştıran ya da zorlaştıran somut politik durum da söz konusudur. 1945'te Polonyalı komünistler erklerini kurdular ve hegemonyayı oluşturmaya hazırdılar, fakat olasılıkla ülkede hegemonik bir güç olarak kabul görmediler. 1918'de Alman sosyal demokratlar muhtemelen hegemonik bir güç olarak kabul edilebilirlerdi, ancak bu sefer de onlar bu sorumluluğu kabul etmeye yanaşmadılar. Alman devriminin

trajedisi burada yatar. Çek komünistler hem 1945'te hem de 1968'de hegemonik bir güç olarak kabul edilmişlerdi ve bu rolü oynamaya hazırdılar, fakat bunu yapmalarına izin verilmedi. İktidarın dönüşümü öncesinde, sırasında ve sonrasında, hegemonya mücadelesi bütün durumlarda can alıcı bir öneme sahiptir. Sadece iktidar olmak, bu devrimci bir iktidar bile olsa, onun yerine geçemez.

Keza süreklilik, burjuva demokratik ülkelerde stratejiyi etkileyen bir mesele değildir sadece. Gramsci'nin en büyük hünerlerinden biri, devrim ve süreklilik diyalektiğini tartışmış olmak, -Marksistler tarafından- nadiren sorulmuş olan devrim ile geçmişte tam olarak neyin dönüştürüldüğü ve neyin, neden ve nasıl muhafaza edildiği sorularını gündeme getirmek, devrimin bir halkın geçmiş tarihinin hem gerçekleştirilmesi hem de olumsuzlanması olduğunu göstermektir. Zira süreklilik ve birliktelik insan toplumlarına aittir. Burada ekonomik tahakküm ve politik iktidar mekanizmalarından daha fazlası vardır. Engels'in de haberdar olduğu gibi bunlar, sınıf çatışmaları sonucu yarılmalara uğradığı zaman bile belli bir birlikteliğe sahiptirler ve gerçekten de bu sınıfsal çatışmalar somut biçimlerini bunlardan alırlar, belirli ülkeler ve toplumların çerçevesi içinde gelişirler. Bu, geçmişte ve şu anda toplumun, ulusun ve insanların, hegemonyada en güçlü unsur olan yönetenlerin sivil toplumu ve devletiyle özdeşleşmesidir. Buna karşılık hegemonya mücadelesi, devrimin zaferi ve zaferle sonuçlanmış bir devrimin savunusu için çoğunlukla bütün insanları ve ulusu temsil etme, onlara liderlik etme ve böylece de sömürücü ve baskıcı azınlığı yalıtma mücadelesidir. Bu, faşizm karşıtı ittifak, halk cephesi ve direniş döneminde komünist hareketin yapmaya çalıştığı şeydir; fakat unutmamalıyız ki Paris Komünü bile Fransız yurtseverliğinin, yani devrimci yurtseverliğin yükselişiydi. Gramsci sınıf ile toplum, halk ile ulus, tarihsel geçmiş, şimdi ile gelecek arasındaki bu ilişkinin kuramsal olduğu kadar pratik önemini de Marx'ın

yaptığından daha açık bir biçimde anlamıştır ve biz bugün bunun ne kadar önemli olduğunu farkındayız. Ayrıca işçilerin, toplumun sayıca baskın çoğunluğu olana kadar büyümesine artık bel bağlayamayacağımız için ulusun lideri olarak işçi sınıfı hareketini oluşturma görevi bugün her zamankinden daha önemlidir.

Şimdi kısaca Gramsci'nin politik teorisinin başka bir yanına değinelim: Sosyalizmin doğası. Bütün Marksistler gibi Gramsci de ütöplast vizyonlar ya da sosyalist gelecek hakkındaki spekülasyonlardan şüphe ediyordu ve bunda haklıydı da. Bir kez daha moda olan ütopyacılığın zayıflığı sadece onun tarihdışılığında değil, aynı zamanda dönüştürmek istediği sosyal gerçeklikle organik bir ilişkisinin olmamasında yatar. Onun her daim yaşayan kollarından biri olan mimari bunu tanıtlamaktadır. Devrimci mimari, yaşam için daima ideal çevreler ve ideal şehirler tasarlama, hatta zaman zaman kurma yolunda kullanıldı. Bunların neredeyse her zaman –tek başına onu değil, ama Le Corbusier'i* düşünerek söylüyorum– oralarda yaşamak durumunda olanlar için ya gerçekleştirilemez ya da albenisiz olduğu ortaya çıktı. Doğrusu, mimari deneyim Gramsci'nin organik aydın olarak adlandırdıkları için en güçlü argümanlarından biridir. Buna rağmen, 1920'lerden sonra sosyalist toplum tartışması, artık bir ütopyacı plan ya da spekülasyon meselesi değildi. Ayrıca Gramsci'nin büyük bir berraklıkla gördüğü gibi, asıl düğüm noktası sosyalist devletlerin politik örgütlenmesi ve politikanın analiziydi.

Sosyalist gelenek özellikle bu konuda zayıftı. Lenin, Ekim Devrimi'nin arifesinde bu konu üzerine sistematik bir düşünceye ihtiyaç olduğunu fark etmişti, fakat bildiğimiz gibi *Devlet ve*

* Modernizme ve uluslararası mimari üsluba yaptığı katkılar ile tanınan ve asıl adı Charles-Edouard Jeanneret (1887-1965) olan İsviçre asıllı Fransız mimar. Yaptığı tasarımlarda kalabalık şehirlerde yaşayan insanlar için daha iyi yaşama koşulları sağlama amaçlıydı. (https://rantey.org)

Devrim adlı eserini bitirmeye zamanı olmadı. Bunun Sovyet Rusya tarihi boyunca ortaya çıkan temel problemlerle yüzleşmiş olacağını varsayamayız, zira Marksist siyasal düşünce geleneği iki büyük zaafa sahipti. Marx ve Engels'in daha derinlikli yaklaşımlarına rağmen *Devlet ve Devrim*, devlet teorisini sınıf iktidarı, sınıf iktidarının proletarya diktatörlüğü olarak tersine çevrilmesi, devletin sönmesi ve politikanın ortadan kalkması anlamında basitleştirme eğilimindeydi. Komünistlerin sosyalist rejimlerin politik örgütlenmesini, politik karar oluşumu sürecini ve yönetim ile halk arasındaki ilişkileri göz önüne alması gerektiği giderek daha belirginleşmişti. Gerçekten de bunun gerekliliği, Sovyet Rusya'daki parti içi demokrasinin bile ciddi bir biçimde sarsıldığının apaçık ortaya çıktığı 1921 gibi erken bir tarihte görülebilirdi.

Sosyalist toplumlarda politikanın sistematik olarak ihmal edilmesi burjuva toplumları ve devrimleri deneyimiyle karşıtlık içindedir. Burada tekrar üzerinde durmamızı gerektirmeyen tarihsel birtakım nedenlerden dolayı 19. yüzyıldaki burjuva toplumları, politik kurumlarına ve mekanizmalarına daima birincil önemi vermişti. Bu nedenle politik düzenlemeler burjuva hegemonyasını güçlendiren etkili araçlar olmuştu. "Cumhuriyetin savunusu", "demokrasinin savunusu" ya da sivil haklar ve özgürlüklerin savunusu gibi sloganlar, yönetenler ile yönetilenleri birbirine bağlar. Şüphesiz ki bu, asıl olarak yöneticilerin çıkarıdır, fakat yönetilenlerle hiç ilgisinin olmadığı anlamına da gelmez. Bu nedenle söz konusu sloganlar zor karşısında sadece bir makyajdan çok daha fazlasıdır, basit bir politik numaradan bile daha fazla.

Sosyalist toplumlar, yine anlaşılabilir tarihsel nedenlerden dolayı, başta planlı ekonomik gelişme olmak üzere başka işler üzerine yoğunlaştılar. Ne var ki bugüne kadar asıl kurumsal, politik ve hukuksal süreçlere eğilmeyi sistematik olarak ihmal ettiler; ulusal bileşenleri arasındaki ilişkilerle ilgilenen çok-

uluslu devletler belki bunun dışında tutulabilir. Bu ihmalin tarihsel nedenlerini tartışmayacağım; fakat sonuç, bu süreçlerin kurlsızlık ve belirsizlik içinde işlemeye terk edilmesi olmuştur. Resmi kanunlar, anayasalar ve politik gerçeklikler arasında her zaman bir uçurum varolmuştur, fakat şimdiye kadarki sosyalist devletlerde bu uçurum bilhassa çok geniş olmuştur. Bu, anayasalar ve gerçekten de etkili olduğu düşünülen –devlet partilerinininki gibi– tüzükler için de geçerli bir durumdur. Uzun zamandır bunlar, düzenli kongreler ve başka toplantılar gerçekleştirmedeki başarısızlıklarla daha da bozulmuştur. Sosyalist devletlerin politik boyutunun ihmal edilmesinin bu devletler açısından kritik problemler yarattığı ve sosyalizmin geleceğini tehlikeye attığı şimdi daha açıktır. Kitleler ve hatta devlet partisi üyeleri politik süreçlerden dışlandığında, toplumsal olarak sahiplenilen ve yönetilen bir ekonomiden ayrı olarak sosyalist bir *toplum* yaratmayı, insan yaşamını dönüştürmeyi nasıl bekleyebiliriz? Emperyal Roma ve Bizans'taki saray entrikalarını hatırlatan bir manada, tıpkı Çin'deki gibi, ülkenin geleceğini etkileyen büyük politik kararların aniden ortaya çıkması düpedüz yanlış bir şeydir. Herhangi bir sosyalist, despotizmin teknik olarak illegal kitlesel grevlere verilen tavizlerle yatıştırıldığı, şimdi ki gibi oraya buraya yayılacak gibi görünen ilkel, tehlikeli ve yetersiz politik mekanizmalarla nasıl tatmin edilebilir? Artık sosyalist bir toplumda politikanın varolduğunu ve sosyalist toplumun bu politikalar için –kurumsal bir biçim bile olsa– bir yer sağlamak zorunda olduğunu görüyoruz.

Kuşkusuz bizim politik demokrasiyi yeniden değerlememizin arkasında yatan şey budur. “Avrupa komünizmi” üzerine yapılan güncel tartışmaları eleştirecek olsam, bu problemin Avrupamerkezci bir bakış açısıyla, yani belli politik kurumlara ve pratiklere sahip ülkeler baz alınarak tartışıldığını ileri sürerdim. Aynı zamanda bu kurumlara sahip olmayan ülkelerde de siyasal demokrasi vardır. Demokrasi, her yerde formel ya da en-

formel kurumlar gerektirir; bunların Batı ülkelerinin anayasaları ve çok partili kurumlarındaki gibi olması zorunlu değildir, gerçi İtalya ve Britanya gibi ülkelerde bunlar daha demokratik bir gelişme için genel bir çatı ve temel olacaktır. Ne var ki dünyayı iki parçaya bölen bir eğilim olduğunun farkında olmalıyız: biri, politik demokrasinin zorunlu olduğu, diğeri ise bu zorunluluğun olmadığı iki parça. Demokrasi bölünemez. Hangi biçimde olursa olsun, demokrasi olmadan sosyalizm olmaz.

Bu tür bir memnuniyetsizlik durumunun sosyalist ülkelerde gelişmesine neden ve nasıl izin verildi? Çünkü geleneksel Marksist sosyalizm ve sosyalizme geçiş kavrayışı Gramsci'nin yaklaşımının tam merkezinde yer alan sistematik politik kavrayışa sahip değildi. Çünkü bu kavrayış, yeni bir toplumun gelişimini ve yeni insan ilişkilerini ekonomik alandaki sosyalizasyonun, örneğin ekonominin zorunlu temeli olan kamulaştırılmış ve planlanmış bir ekonomik yapının doğal bir ürünü olarak algıladı ve "ekonomiyle özdeş olduğu kadar sürekli eylem anlamına gelen ve kalıcı örgütlenmeler meydana getiren" (Q, 1022) *politikalar* olarak kavramadı. Gramsci, sosyalist ekonominin önemini ve üretimi maksimize etme gerekliliğini kesinlikle inkâr etmez, fakat üretimi teknik ya da ekonomik bir problem olarak diğer alanlardan yalıtma olasılığına karşı çıkar. Dolayısıyla ekonomik olan ve ekonomik olmayan davranışları ve güdülerini birbirinin karşısına koyan Maoizm'de ya da onun "kızıl olma" ve "uzman olma" gibi aşırı biçimlerinde kendini gösteren bir hatadan da kaçınır. Buharin eleştirisinde belirttiği gibi, idareci bir idealizm ekonomik determinizmin diğer yüzüdür.

İkincisi, Bolşevikler de dahil olmak üzere, geleneksel Marksist düşünce, Gramsci'nin çok fazla önem verdiği temel bir sorunu çözülmüş varsaymıştı: liderler, parti ve kitleler arası ilişki. Sosyalist devletlerin çoğunda eleştirdiğimiz şey, tam olarak liderlerin partiyle ve kitlelerle özdeşleşmesinden kaynaklanmaktadır. Gramsci'nin tekrar tekrar geri döndüğü bu sorun, kelime-

nin sosyolojik (ya da daha çok Gramsci açısından politik) anlamıyla “sosyalizasyon” sürecine “aktif ve bilinçli birlikte katılım”a dayalı bir “kolektif irade”nin gerçek oluşumuyla ilgilidir. Ne var ki bu sadece, Badaloni’nin belirttiği gibi, “kolektif politik insanın alışkanlıklarının oluşumu” değildir, bunlar “otomatik hale gelen, insanlara dışarıdan dayatılacak olan yüzeysel aygıtlar yaratan” alışkanlıklar da değildir.² Aynı zamanda yeni bir bilinç ekolü, sosyalist geleceğe yönelik daha eksiksiz bir insanlıktır. Gramsci’nin sorunu çözdüğünü ya da betimlemiş olduğu zorluklarla tamamen yüzleştğini iddia edemem. Onun demokratik merkezîyetçilik ya da bürokrasi üzerine gözlemleri, zekânın kötümserliğinin iradenin iyimserliği kadar fazla olmadığını gösterir. Buna karşılık sol hakkındaki diğer “ikamecilik” eleştirilerine rağmen Gramsci; liderler ve takipçileri, yöneticiler ve yönetilenler, örgütler ve örgütlenmemişler arasındaki ilişkiyle başa çıkmak için sorunun, kelimenin daha dar anlamında bile, politik olduğunun farkındadır.

Toplumsal dönüşümün anahtarı, halkın bilinçli ve aktif katılımıdır. Gramsci’nin bunu Torino’daki gerçek kitlesel proletarya hareketi içindeki deneyiminden öğrendiğini düşünüyorum. Bu noktaya geri dönüyorum; çünkü böylesi bir deneyime sahip devrimci Marksistler Gramsci’nin zamanında oldukça azdı. 1917’den önce bu deneyime sahip olanlar çoğunlukla reformistlerdi; bunlar tek başına araçsal ve korporatif olmayan, fakat insan potansiyelinde bir dönüşüm, yeni bir bilinç ortaya çıkaran kitlesel emek hareketlerindeki unsurlara yeterli dikkati göstermediler. Bu hareketler içindeki insanlar, kendilerini tekrar tekrar yeniden oluşturacak ve böylece de sosyalizm altında insanlığı yeniden oluşturma sürecine başlayacak kişiler olarak görülebilir. Bu nedenle Gramsci’nin sosyalizme giden yolu ve sosyalizmin kendisini keşfi, büyük ölçüde partinin, yani politik hare-

² Nicolò Badaloni, *Gramsci ve Marksist Politik Teori*, 1975, s. 165.

ketin doğasının, yapısının ve gelişiminin mikroskobik, özenli, ayrıntılı ve yinelenen bir analizi aracılığıyla olmuştur. Bundan dolayı –ani bir “galeyan”dan ayrı olarak– en küçük kılcal damarlarına ve zerrelere kadar sürekli ve örgütlü bir hareketin ortaya çıkışının izini sürer. “Modern Prens”e göre parti “ulusal-halksal kolektif iradenin bir ve aynı zamanda örgütçü, aktif, işlemsel ifadesidir” ve “modern uygarlığın daha üstün, bütünsel bir biçimini gerçekleştirmeye doğru (...) daha sonraki bir gelişme için alan yaratma anlamına da gelen entelektüel ve ahlaki bir reformun örgütçüsü ve duyurucusudur” (SPN, 132-133).

Gramsci'den başka bir alıntıyla bitirmeme izin verin. Marx'ın geleneğinin Buharin tarafından çarpıtılmasını eleştirerek çok doğru bir biçimde şunu gözlemlemişti Gramsci: “Praksis felsefesinin aforizmalar ve pratik ölçütler biçiminde doğmasının ilineksel nedeni, bu felsefenin kurucusunun kendi entelektüel enerjisini diğer sorunlara, özellikle de (sistematik bir biçimde ele aldığı) ekonomik sorunlara adanmasıdır; fakat bu pratik ölçütlerde ve aforizmalarda örtük olarak bütünsel bir felsefe, dünyanın bütünsel bir kavranışı vardır” (Q, 426). Gramsci'nin bir politika teorisi biçiminde geliştirmek ve daha belirgin hale getirmek için çabaladığı şeydir bu. Marx ve Lenin'in bile ötesine geçerek, bunun geliştirilmesi ve belirginleştirilmesi gerektiğinin farkındaydı. Onun harcadığı emeği devam ettirebilmemiz için yeterince şansımız var. Onun yaptığı kadar bağımsız bir biçimde bunu yapmamızı umuyorum.

AYDINLAR VE MARKSİST DEVLET TEORİSİ

Giuseppe Vacca

Bu makale Gramsci'nin yazılarındaki temel hususun aydınlar temasıyla ilgili olduğunu ileri sürmektedir. Makale, Gramsci'nin aydınların örgütsel ve yönlendirici işlevlerine göre ele alınması ve bu geniş anlamda yönetim aracının bir parçası olarak görülmesi gerektiği yolundaki görüşüne yaslanarak bu sorunun politik doğasına vurgu yapmaktadır. Liderler ile onların takipçileri, devlet ile büyük kitleler arasındaki ilişkiler ağını oluşturanlar aydınlardır. Gramsci'nin modern toplumda aydınların rolüne dair soruşturması, ekonomide ve bir bütün olarak toplumda devlet müdahalesinin giderek arttığı koşullarda, üretim dünyasını ve sivil ya da özel toplumu siyasal alanla bağlantılandıran şeyi anlama çabasının bir parçasıdır.

Aydınlar temasını diğer konularla bağlantı kurucu bir mesele olarak gören Vacca'nın yaklaşımı geniş kapsamlıdır. Vacca sanayi toplumunun gelişmesinin sonucu olarak aydınların statüsündeki değişimleri inceleyerek işe başlıyor ve Birinci Dünya Savaşı ve sonuçlarıyla ilişkilendirerek aydınların krizinin izini sürüyor. Daha sonra ise Rusya'daki 1917 Ekim Devrimi'nden sonra proleter devrimin değişen perspektifini ve bunun devrimci strateji açısından yarattığı sonuçları ele alıyor. Bundan sonraysa Gramsci'nin Marksist devlet teorisine yaptığı katkıya değiniyor; Gramsci'nin totalitarizm üzerine yazdıklarının Sovyetler Birliği bağlamında okunabileceğini öne sürüyor. Gramsci somut politik sistemlerin ve gerçek devletlerin somut politik sistemlerinin fiili biçimleri, gelenekleri, kurumları üzerinde durduğu için devleti, Marx, Engels ve Lenin'in bahsettiği gibi sadece bir sınıfın aracı olarak değil, fakat karmaşık bir ilişkiler ağı olarak görür. Bu nedenle proletarya yeni bir tür devlet kurmak için yeni karmaşık ilişkiler yaratmalıdır. İşçi sınıfının kendi örgütlenmiş aydınlarını ya-

ratması, yani sosyalist bir toplumda liderler ve onların izleyicileri arasındaki bağları kuracak olan aydınlar sorunu, sadece yeni bir grubun eskisinin yerini alması meselesi değil, aynı zamanda büyük kitleler vasıtasıyla bilginin yeni bir örgütlenmesini oluşturma meselesidir.

* * *

Gramsci 1931 yılının sonuna doğru *Hapishane Defterleri*'nin temel çekirdeğini oluşturan on defteri doldurmaya başlamıştı. Yeni not ve yorumların yanı sıra 1929-1931 arasındaki üç yıllık döneme ait ilk yedi defterdeki yazıları daha da geliştirdi. Bu nedenle hapishane çalışmasının ana konularını monografi biçiminde ayrıntılandırmalar oluşturdu ve dolayısıyla bunlar son sözü söylemeye mahkûm kaldı. Bu on ana defterde temel monografik konuların hepsi –Croce, felsefe incelemeleri, aydınların tarihi, Machiavelli'nin politikası– yeniden çalışılmıştı. 1934-35'de tekrar işlenen ve 19. ve 22. defterlere konulan Risorgimento ile *Amerikanizm ve Fordizm* üzerine monografik çalışmalar onun hapishane üretiminin temel konularının çerçevesini tamamlar niteliktedir.

Bir noktaya dikkat çekmek gerekir. Gramsci, sekizinci defterin başında, çalışma konularının hepsinin özet bir dizinini oluşturarak *İtalyan aydınlarının tarihi üzerine dağınık notlar ve yorumlar* başlığı altında hapishane çalışmalarını ortaya koymuştur (Q, 935-6). Dolayısıyla *Hapishane Defterleri* Gramsci tarafından aydınlar üzerine bir araştırma olarak düşünülmüştür. İki savaş arası dönemin krizi, faşizm analizi, İtalyan tarihinin araştırılması, Amerikan toplumu üzerine incelemeler, siyaset teorisi üzerine düşünceler ve Marksizmin yeniden formülasyonu: bütün bu konular aydınlar üzerine araştırma başlığı altında bir araya getirilmiştir.

Böylece Gramsci'nin bütün düşüncesi, karakteristikleri Batı Avrupa'nın bütününün modern gelişmesiyle belirlenen ve Rusya'dan farklı tarihsel özelliklere sahip olan İtalya'da kapitaliz-

min genel bir yeniden örgütlenmesi başlamışken ve Avrupa'da yenilmiş bir işçi hareketi varken, Ekim Devrimi'nden sonra bir proleter devrim teorisi geliştirme çabası olarak ortaya çıkar.

Eğer Gramsci'nin aydın kavramını akademik bir moda şeklinde değil de somut bir tarihsel tarzda anlamak istiyorsak işe buradan başlamalıyız. Bu durumda kendimize şunu sormamız gerekir: Gramsci'nin proleter devrim üzerine düşüncelerinin bütünü neden bir aydınlar teorisi biçimini almıştır?

İki Savaş Arası Kriz ve Geleneksel Elit Aydınlar

Gramsci şunları yazar:

Devlet üretken bir dünyanın somut biçimi ve aydınlar da yönetici kadronun istifade ettiği toplumsal bir unsur olduğundan, güçlü bir ekonomik gruba kesinkes demir atmamış aydın, Devleti bir mutlak [kendilik] olarak temsil etme eğiliminde olacaktır; bu suretle aydınların işlevi, kendilerinin mutlak ve emsalsiz olarak düşünülmesidir ve aydınların tarihsel varlığı ile değeri soyut bir biçimde rasyonelleştirilmiştir. Bu dürtü, tarihsel bir modern felsefi idealizmin anlaşılması için temeldir ve modern kıta Avrupa'sı Devletlerinin oluşum biçimiyle bağlantılıdır (SPN, 117).

Bu alıntı Gramsci'nin Avrupa kültüründe ve esas olarak Kant'tan Hegel'e "klasik Alman felsefesi"nde geliştirilmiş olan devlet ile aydınlar arasındaki ilişkileri nasıl özetlediğini gösterir.

Emperyalizm çağına geçişle birlikte aydının bu biçimdeki işlevi krize girdi. İdeolojik düzeyde aydın grupların artık kendilerini "mutlak" elitler olarak düşünmeleri olanaklı değildi. Kitle- sel üretimin artması ve artan devlet müdahalesi, bilimin gittikçe sermayenin güdümüne sokulduğu ve aydınların tektipleştirildiği bir çağın ortaya çıkmasına neden oldu. Burjuva kültürü gelişen krize aydının değişen durumu için yeni bir statü hazırlayarak tepki verdi. Bilgi ve değerler, ekonomi ve politika, bilim ve felsefe, doğa ve tarihin birbirinden ayrılmasına imkân veren

bir teori geliştirdi. Aydın figürü artık bir “uzman”a dönüşmüştü ve bu itibarla hâkim sınıfların hizmetine yeniden girmişti.

İşçi Sınıfı Hareketi ve Aydınlar

İşçi sınıfı hareketi bu krize bir tepki geliştirmede başarısız oldu. Yüzyılın başında revizyonizm üzerine bütün polemik, aydın sorununa odaklanan, kapitalist toplumlardaki yapısal değişimler üzerine büyük bir tartışma olarak okunabilir.¹ Ne var ki, aslında sadece 1905'ten sonra bu konulara eğilen Lenin bir tarafa,² Sorrel'in kendisi de dahil yeni anarko-sendikalist akımlardan gelen kaba bir anti-entelektüel tepki ve sosyal demokrat Bernstein ile yeni-Kantçıların durumundaki gibi burjuva entelijansiyasının yeni yönelimlerinden önceki bir teslimiyet arasında Avrupa işçi hareketinde bir dalgalanma vardı. Bütün bunların merkezindeki kişi, aydınlar üzerine yazılarında toplumun proleterleşmesi perspektifini başarısız bir biçimde genişleten Kautsky'den başkası değildi.³ Sadece Avusturyalı Marksist Max Adler'i de içine alan yalıtılmış bir azınlık aydın sorununu Bernstein ile revizyonizm hakkındaki tartışmaların merkezine yerleştirdi ve Marksizmin yeni burjuva kültürüne karşı ciddi bir biçimde kendisini değerlendirmek zorunda olduğunu ileri sürdü. Emperyalizm döneminde işçi hareketinin karşılaştığı temel problem, sosyalizm mücadelesinde etik-politik bir boyutun geliştirilmesiyle ilgiliydi.

¹ Örneğin bkz. L. Paggi, "Intellettualli, teoria e partito nel marxismo della Seconda Internazionale. Aspetti e problemi", M. Adler'e Giriş, *Il socialismo e gli intellettuali*, Bari, 1974.

² Bu konular *Materyalizm ve Ampriyokritisizm*'in ve *Felsefe Defterleri*'nin her ikisinin de çekirdeğini oluşturmuştur.

³ K. Kautsky, "L'intelligenza e la social democrazia", M. Adler'de ek olarak yayınlanmıştır. *Özellikle bkz. Adler'in* <http://antitejaron.com> yer s. 331-360.

Savaş ile Ekim Devrimi bu zeminin arasına girdi ve aynı zamanda burjuva kültürünün kadrolarını darmadağın etti. Max Weber'in genç Alman subaylara yaptığı ünlü konuşma, Avrupa yüksek kültürünün kendi statüsünün tanımında yapmak zorunda olduğu düzenlemenin sembolüdür. "Uzmanlaşma" ve "değerden arınmış özgür araştırma", bilimi bir başka "uzmanlaşma" alanı olarak politikadan ayırarak "bir meslek olarak bilim" için Weber'in gösterdiği ufuklardı.⁴ Ulusun entelektüel lideri Croce tarafından İtalya'da izlenen perspektif, kitlelerin yeni politik arzularının patlak vermesiyle ve savaşla karşı karşıya gelindiğinde farklı değildi.

*Ordine Nuovo** ve Sonrası

Gramsci'nin ilham verdiği ve içerisinde ilk politik ile teorik sınamadan geçtiği aydın grubun izlediği hat oldukça farklıydı. *Ordine Nuovo*'nun temel vurgusu, Ekim Devrimi ve emperyalist savaştan kaynaklanan tarihi dönüşümlerin tanımlanmasına yönelmişti. Gazete yüksek düzeydeki entelektüel bir gruptan oluşuyordu: Gramsci, Togliatti, Tasca, Terracini gibi isimler ve onların değerlendirmeleri Avrupa aydın tartışmasının en iyileri arasındaydı. Ancak bunlar, hepsinin ötesinde, görüşlerini yeni bir politik hareketin kültürel aracı haline getirdiler. Başlangıçta "belirsiz bir proleter kültürü için belirsiz bir tutku" ile harekete geçmişler, yeni bir devletin kurulmasına yaptıkları katkıyla İtalyan toplumundaki krize çok çabuk tepki vermişlerdi. Entelektüel bir grup olmalarının etkisiyle devlet sorununa el attılar.

⁴ Bkz. "Politics as a Vocation", s. 77-129, *From Max Weber: Essays in Sociology* içinde, H. H. Gerth ve C. Wright Mills (ed.), Galaxy Books, New York, 1958.

* "Yeni Düzen"; 1919 Mayıs'ında Gramsci, Palmiro Togliatti, Tasca ve Umberto Terracini tarafından başlatılan ve *Ordine Nuovo* adıyla yayınlanan gazete (ç.n.).

Sosyalist oldukları için Rus Devrimi'yle yüzleşip şu soruları sormuşlardı:

İtalya'da Sovyetler ile karşılaştırılabilecek ve onun bazı özelliklerini paylaşan herhangi bir işçi sınıfı geleneği var mı? (...) Şunu söylememize izin veren bir şey: Sovyetler, evrensel bir biçimdir, sadece bir Rus geleneği değil; kendileri için endüstriyel özerklik elde etmek amacıyla mücadele eden bir proletarya her neredeyse, Sovyetler, işçi sınıfının kendisini özgürleştirmek için bu kararlılığı ortaya koymasındaki biçimdir; Sovyetler, işçi kitlelerinin özyönetiminin biçimidir. İtalya'da, Torino'da böylesi Sovyet biçimli hükümetin bir çekirdeği, belli belirsiz bir işareti ya da umudu var mıdır? (PWI, 291).

Bu sorulara iç komisyonlar olarak bilinen fabrika konseylerinde bir yanıt bulundu. Burada tartışmamızla alakalı olan şey, böylesi bir tavrın aydınların statülerinin analizini ve yeniden tanımlanmasını başlatan bir perspektif olmasıdır.

Gramsci'nin 1926'da tutuklanmadan birkaç ay önce yazdığı ünlü Güney Sorununun Bazı Yönleri başlıklı denemesi, 1917-1926 arasındaki fırtınalı on yılın devrimci deneyimlerini teorik düzeyde yeniden ayrıntılarıyla inceler ve hapishanede geliştireceği araştırmanın temel hatlarını tanımlar. Bu makalede Gramsci, *Ordine Nuovo* hareketinin İtalyan aydın geleneğinin temel unsurlarının bir kısmının değişiminde ve aydınların işçi sınıfıyla ilişkisi sorununa ilişkin duruşunda sahip olduğu önemi saptamaktadır.

Kırılma noktası, *Ordine Nuovo* grubunun aydınların şimdiye kadar devletin var olmasındaki özgül tarzın arkasına saklanarak kendilerini tarihsel gelişmenin önderleri olarak gördükleri bütün bir düşünce geleneğini reddetmesinde yatar. Diğer taraftan *Ordine Nuovo*'nun aydınları, Lenin'in çalışmasını ve Marx'ın düşüncesini "ulusal tarihsel dile çevirerek, İtalyan tarihinin modern öncüsü olarak kentsel proletaryayı göstermiştir" somut bir biçimde. Sonuç, "proletarya ile belli bir sol aydın tabakası

arasında aracı olarak hizmet etmiş olmağı, onların zihinsel bakış açılarını tamamen değışilse de, dikkate değeri derecede değıştirmeyi başardılar”.

Bunun kanıtı olarak Gramsci, faşizm sonrası İtalyan kültüründe merkez olmaya aday liberal entelektüel Piero Gobetti'yi gösterir. O “bir komünist değildi ve muhtemelen asla da olmayacaktı. Fakat proletaryanın toplumsal ve tarihsel pozisyonunu anlamıştı ve artık bu unsuru soyutlamayı düşünemezdi”. Bu, Gobetti'nin yeni İtalyan entelijansiyası üzerindeki faşizm karşıtı etkisinin kaynağınu oluşturur.

Gramsci bu deneyimden sosyalizm mücadelesinde aydınların merkeziliğı anlayışını geliştirdi. Güney sorunu üzerine yazısı, aydınlar sorununu devlet-devrim bağlantısı üzerine Marksist düşüncenin özü yapan teorik bir taslakla sonuçlanır.

Bir sınıf olarak proletarya örgütleyici unsurlarda zayıftır. Kendi aydın zümresine sahip değildir ve devlet iktidarını aldıktan sonra çok yavaşça, acıarla bunu yaratabilir. Fakat bu, aydın kitlesinde oluşturulacak bir kırılma için önemli ve yararlıdır: tarihsel olarak kişilik kazanmış organik bir türün kırılması. Kitleesel bir oluşum, bir sol eğilim olarak biçimlendirilecek, kelimelerin modern anlamıyla, devrimci proletaryaya yönelmiş bir tür (PWII, 460-462).

Devrim ve Mevzi Savaşı

Strateji sorunlarına dönersek, Gramsci'nin “politik alanda manevra savaşından (cephe taarruzu) mevzi savaşına geçiş” (SPN, 238) üzerine notlarının önemi “devrimin güncelliğı”ni 30'lu yılların koşullarına aktarma biçiminde yatar. Gramsci, Ekim Devrimi'nden dolayı geniş kapsamlı değışikliklere sahne olan tarihsel bir bağlamda sosyalizme doğru yeni yollar arayışı içindedir. Devrimi politik alandaki “hareket savaşı”nın son parçası olarak

görmüştür (SPN, 235).⁵ “Mevzi savaşı”na geçiş, “savaş sonrası dönemin ortaya çıkardığı politik teorinin en önemli ve çözüme ulaşmanın en zor olduğu problemi” olarak görülür. Bunun nedeni şudur:

Mevzi savaşı sınırsız halk kitlelerince verilecek muazzam kurbanlar ister. Bu nedenle eşi benzeri görülmemiş yoğun bir hegemonya gerektirir ve bu yüzden de muhaliflere karşı daha açık bir biçimde taarruza geçecek ve politik, idari, vb. her türlü kontrol biçimleriyle, hâkim grubun hegemonik “mevzilerini” takviye etmeyle vb. devamlı bir biçimde içsel çözülmenin “olanaksızlığını” örgütleyecek daha “müdahaleci” bir hükümet gerektirir (SPN, 238-9).

Bu pasaj Troçki'nin “sürekli devrim” kavramını eleştiren 1930 ya da 1931 notlarına aittir. Troçki, “sadece yenilgilerle sonuçlanan bir dönemdeki cephe taarruzunun politik kuramcısı” olarak görülür. Mevzi savaşı ise bundan farklı bir stratejiyi ima eder. SSCB'ye dayanarak bu, Togliatti ile çarpıcı mektuplaşmaları zamanında 1926'da daha açık bir biçimde tanımlanmış “tek ülkede sosyalizm” tercihine Gramsci'nin desteğini gösterir (PWII, 426-40). Dahası, aktardığımız pasajda ilk beş yıllık plan ilan edilip zorunlu sanayileşme başladıktan sonra 1930'lu yılların başlarında Stalin'in uygulamaya koyduğu “yukarıdan devrim”e Gramsci'nin kendinden emin desteğini gösteren açık çağrışimler vardır.

Genel düzeyde “mevzi savaşına geçiş politik-tarihsel durumda bir doruk aşamasına girdiğimizi gösterir, zira politikada ‘mevzi savaşı’ bir kez kazanıldı mı kesinlikle belirleyicidir” (SPN, 239). Aslında Gramsci bu geçişi, 1921'deki 3. Komünist

⁵ Gerçekte, tutuklanmasından önce bile “mevzi savaşı”na geçiş Batı'da, özellikle Ekim Devrimi sonrasında Gramsci için temel stratejik ve teorik bir sorundu; çünkü Doğu'yu Batı'dan ayıran özellikler bulunmaktaydı. Bkz. 3-4 Ağustos 1926'da İtalyan Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne yazdığı ünlü rapordaki pasaj. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Enternasyonel’de Lenin tarafından başlatılan “birleşik cephe” politikasına tarihlendirir. Lenin “1917’de Doğu’da başarılı bir biçimde uygulanmış olan manevra savaşının Batı’da yapılabilecek tek savaş olan mevzi savaşına dönüşmesinin gerekli olduğunu anlamıştı” (SPN, 237).

Bu durumda Batı Avrupa’da “mevzi savaşı” sosyalizme geçiş için temel stratejiyi oluşturmaktadır. Doğu ve Batı arasındaki farklılıkları tanımlayan Gramsci şunu gözlemler:

Doğu’da devlet her şeydi, sivil toplum emekleme aşamasındaydı ve peltemsiydi; Batı’da ise devlet ile sivil toplum arasında kendine özgü bir ilişki vardı, devlet sarsıldığında sivil toplumun o sağlam yapısı hemen ortaya çıkmaktaydı. Devlet sadece bir dış hendekti, bu hendeğin gerisinde güçlü bir istihkâm ve tabya sistemi duruyordu –bunların sayısı, söylemesi bile fazla, bir devletten diğerine değişiklik göstermekteydi–, fakat her bir ülkenin mevzilerini doğru olarak tespit etmeyi zorunlu kılan da işte bu durumdu (SPN, 238).

Her ülkenin tek tek araştırılması çeşitli komünist partilerin görevini oluşturmaktadır, bunun nedeni sadece Lenin’in “kendi reçetesini genişletecek zamana sahip olmaması” değil, fakat hepsinin ötesinde “teorik olarak bunu sadece o yaptığı” içindir. Diğer taraftan “temel görev ulusal bir görevdi; yani bu, temel görevin sivil toplumun unsurlarınca temsil edilen siperlerin ve hendeklerin tanımlanmasını ve bu alanın araştırılmasını gerektirdiğini söylemekti” (SPN, 238). Peki, sivil toplumun bu unsurları nelerdi?

Gramsci, “yönetici sınıfların tarihsel birliğinin Devlette gerçekleştiğini ve onların tarihinin temelde Devletlerin tarihi olduğunu” belirtir. Böylece bu birlik “Devlet ya da politik toplum ile ‘sivil toplum’ arasındaki organik ilişkilerden doğar” (SPN, 52). Diğer taraftan Gramsci şöyle devam eder:

Verili bir toplumda, örgütlenme ve parti biçimsel olmayan ve geniş bir anlamda ele alındığında, kimse örgütsüz ve partisiz kalmaz. Bu yüzden özel birliğin çok çeşitli olması (ki bunlar

iki türdür: doğal ve sözleşmeye dayalı ya da gönüllü) durumunda bunlardan bir ya da daha fazlası *halkın* (ya da *sivil toplumun*) geri kalanı üzerinde bir sosyal grubun hegemonik aygıtını oluşturarak bir dereceye kadar ya da mutlak surette egemen olacaktır: Yönetimin zor aygıtları, dar anlamda Devletin temelidir (SPN, 264-65, vurgular benim).

Bu nedenle sivil toplumun unsurları yönetenler ve yönetilenler arasındaki ilişkilerin gerçek bağı, yani egemen grupların politik liderliklerini kullandıkları farklı yolların ve bu grupların birliğinin ifade edildiği farklı devlet tiplerinin temeli olan uzlaşma ve egemenliğin moleküler dokusunu gösterir.

Hegemonya, Yönetenler ve Yönetilenler

Böylece “mevzi savaşı” stratejisi, yönetenler ve yönetilenler arasındaki farklı ilişkilerin tanınması olarak somut işleyişinde, hegemonya aygıtlarını ve biçimlerini analiz etmeye neden olmaktadır. Zira Gramsci “politikada mevzi savaşının hegemonya kavramı olduğunu” ileri sürer. Hegemonya sadece “belli temel öncüller oluşturulduktan sonra var olabilir (...) ve mevzi savaşının sürekli istihkamını, güçlendirilmesini ve ‘siperlerini’ temsil eden modern tipte büyük popüler örgütlenmeler bulunmaktadır” (Q, 973). Tam da burada “mevzi savaşı”nın Batı Avrupa’daki sosyalizm mücadelesi stratejisine uygun olduğu açıkça ortaya çıkar.

Yönetenler ve yönetilenler arasındaki somut ilişkilerde “egemen bir grubun üstünlüğü kendisini iki biçimde ortaya koyar; ya ‘tahakküm’ ya da ‘entelektüel ve ahlaki liderlik’ olarak”. Hegemonya teorisinin stratejik önemi, aydınlar sorununun analitik önemini anımsatır. Gramsci’nin hegemonya kavramı ve bunu kazanma mücadelesi, devlet yönetiminde onun temel işlevi, Komünist Parti’nin gündeminin en üstüne “eğitilmiş sınıflar” ve işçi sınıfı arasındaki ilişki sorununu koymaktadır. Lenin “bir toplumsal grubun, silahlı güçle kontrol altına alma ya da

‘tasfiye etme’ eğiliminde olan muhalif gruplara egemen” olduğunu göstermişti; bu toplumsal grup müttefik ve hısım olan gruplara önderlik eder. Gramsci’ye göre bu grupları kendi liderliği altına alma kapasitesinin gelişmesi, hegemonya sorununu işçi sınıfı için temel bir sorun yapar. Herhangi bir başka toplumsal grupla eşit olan işçi sınıfı,

iktidarı kazanmadan önce “önderlik” yapabilir ve yapmalıdır da (bu asıl olarak iktidarın alınmasının ilk koşullarından biridir); iktidarı aldığı anda arkasından egemen olur, fakat onu kesin bir biçimde avucunun içine alsa bile “önderliğe” devam etmelidir. (...) İktidara gelmeden önce bile hegemonik bir faaliyet olabilir ve olmalıdır (...) etkili bir önderlik yapabilmek için sadece iktidarın verdiği maddi güç üzerine hesap yapmak gerekir (SPN, 57-59).

Yeni bir uzlaşma yapısının ve yöneticiler ile yönetenler arasındaki ilişkilerin örgütçülerinin, yani aydınların bu iş için temel olduğu açıktır. Bu, devlet alanında işçi sınıfının ilerlemesiyle ortaya çıkan yeni görevler için aydın gruplarını kazanabilen bir hegemonya teorisi olarak Marksizmin geliştirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Oysa bu aşamada Lenin’in “liderlik” ve “tahakküm” arasındaki ayrımının sınırlarıyla çevrelenmiş görünen Gramsci’nin hegemonya teorisi, gerçekte bunun daha ötesine geçer. Bir hegemonya teorisi olarak Marksizmin geliştirilmesine katkı yapmayı amaçlayan Gramsci, işçi sınıfının ilk Devlet iktidarı deneyiminin sınırlarının ve geniş olmayan doğasının kendisi için çok açık olduğunu göstermektedir. Bu, onun 1930’lu yılların SSCB’si hakkındaki fikirlerinde ayan beyan ortadadır.

Sovyetler Birliği ve Yeni Tip Aydın Geliştirmede Başarısızlık

Gramsci’nin politik teorisi, sosyal ilişkiler teorisi ile siyasal yapılar teorisi arasında bir ayrıma olanak tanır. 30’lu yılların SSCB’sine ilişkin referansları çoğunlukla “Sezarizm” ya da “to-

totaliter" siyasal yapıları hakkındaki daha genel fikirlerinin parçasıdır ve onun analizi SSCB ile faşist rejimler arasında karşılaştırma yaparak ilerler. Her ikisi de siyasal ve ekonomik yapılarının ilerici mi yoksa gerici mi olup olmadığına göre farklılaşmış totaliter siyasal biçimlerdir.

Bu nedenle 1932 tarihli notunda Gramsci "Sezarizm"i, çatışma halindeki güçlerin "yıkıcı bir tarzda birbirini dengelediği, yani çatışmanın devam etmesinin her ikisinin de karşılıklı yok olmasıyla sonlanabildiği bir biçimde birbirlerini dengelemeleri" durumunun ifadesi olarak tanımlar.

Sezarizmin hem ilerici hem de gerici biçimleri olabilir; her çeşit Sezarizmin anlamı, son tahlilde, sosyolojik bir şemaya göre değil, sadece somut tarih aracılığıyla kavranabilir. Sezarizm, eğer müdahalesi ilerici gücün zafer kazanmasına yardım ediyorsa ilericidir, gerekirse bazı sınırlamalar ve uzlaşmalarla zaferin etkisi hafifletilir. Yok eğer müdahalesi gerici gücün zafer kazanmasına yardım ediyorsa o zaman da gerici bir niteliktedir. (...) Bunun yanında Sezarizm tartışmalı-ideolojik bir biçimdir ve tarihsel açıklamanın ölçütü değildir. Sezarist bir çözüm bir Sezar olmadan, büyük bir "kahraman" ve temsili kişilik olmaksızın da var olabilir (SPN, 219-220).

Sezarizmin biçimlerine -ilerici ya da başka türden-, Sezarizmin bir liderlik biçimi ortaya çıkarmasından sınıflara, Sezarsız bir "Sezarizm" olabileceği olgusuna ve gerek müttefik sınıflar gerekse mücadele içindeki sınıflar arasındaki uzlaşmalara ilişkin referanslar, Gramsci'nin ilerici bir Sezarizmin ifadesi olarak SSCB'yi düşünüyor olduğu konusunda şüpheye yer bırakmamaktadır. Bu konuda Sovyet gerçekliğine vurgusu "totaliter" bir devlet ve bu devlet içindeki totaliter bir partinin işlevi konusundaki düşüncelerinde daha açıktır (Q, 1602-2).⁶

⁶ IV. Defter'deki bu notun ilk taslağı açık bir biçimde ifade edilmemiştir ve burada "totaliter devlet" kavramı yerine "diktatör" devlet kavramı görülmür.

Gramsci'nin ilk işçi devletindeki gelişmelere eleştirel bir biçimde baktığına şüphe yoktur. Gramsci, parlamenter hükümeti burjuva hegemonyasının klasik politik biçimi olarak görmüştü; çünkü sivil toplumun tam olarak gelişmişliğine dayalıydı. Hegemonya burada sivil toplumda kökleşmişti ve onu genişletmişti.⁷ İşçi sınıfının hegemonyası da burjuvazininkinden daha az olmayacak bir biçimde temelini sivil toplumda bulmalıdır ve çabalarını politik toplumun sivil toplumda soğurulmasına, yani devletin sönmülmesine yöneltmelidir.⁸ Gramsci işçi sınıfı partisini sosyalist bir toplumda "hükümetle organik olarak kaynaşmamış, fakat sivil-politik toplumdan 'düzenlenmiş toplum'a geçiş için aracı olan" modern prens (SPN, 129), kolektif aydın (SPN, 19) olarak düşündü (Q, 734). Buna kıyasla Gramsci "tek

⁷ SPN, 80. "Hegemonyanın parlamenter rejimin şimdiki klasik alanı üzerine 'normal' uygulanaşı, zor ve rızanın bileşimiyle nitelenir ki, bunlar karşılıklı olarak birbirini dengeler; zor, rıza üzerine aşırı bir biçimde üstün gelmez. Gerçekte asıl çaba daima zorun, kamuoyuyla -gazeteler ve demekler- ifade edilen ve bu yüzden belli bazı durumlarda yapay bir biçimde sayısı artırılmış olan çoğunluğun rızasına dayalı gibi görünmesini garantilemektir."

⁸ Bkz. SPN, 252-253: "'Prens', devletin başı, hükümetin başı olabilir, fakat aynı zamanda bir devleti ele geçirmek ya da yeni tip bir devlet kurmak isteyen bir politik liderdir. Bu anlamda 'prens' modern dile 'siyasal parti' olarak çevrilebilir. Bazı devletlerin örneğinde, egemen olan ancak mutlak anlamda dışlayıcı olmayan çıkarla çatışma içindeki diğer çıkarları dengeleyici unsur olan 'devletin başı', aslında 'siyasal partidir'; ne var ki, geleneksel anayasa hukukundan farklıdır, hukuken ne hüküm sürer ne de yönetir: *De facto* bir iktidara sahiptir ve 'sivil toplum' içinde hegemonik, bu nedenle çeşitli çıkarlar üzerinde dengeleyici bir işlev görürler. Ne var ki 'sivil toplum', gerçekte bütün vatandaşlara egemen olduğu ve yönettiği hissini veren politik toplumla birbirine karışmıştır. Bu sürekli olarak değişen gerçeklik üzerine geleneksel tipte bir anayasa hukuku yaratamaz hiç kimse, fakat devletin amacı olarak, sadece onun sonu, onun ortadan kalkışı, diğer bir deyişle politik toplumun sivil toplum içinde soğurulması demek olan bir ilkel sistem yaratabilir."

bir totaliter partinin olduğu ülkelerde (...) bu partinin açıkça siyasal işlevlerinin olmadığını" fakat sadece "propaganda, kamu düzeni, manevi ve kültürel etki gibi teknik işlevleri olduğunu" belirtir. Elbette dolaylı siyasal işlevleri vardır: "Başka legal partiler yoksa da fiilen başka partiler ve yasa baskısından kendisini kurtaran eğilimler daima vardır ve bunlarla polemğe girilir, körebe oyunundaki gibi mücadele edilir" (SPN, 149). Bu konuyu eleştirel bir biçimde şöyle sonlandırır: "Bu türden partilerde kültür işlevi birinci plandadır, bu, siyasal dilin bir jargon haline geldiği anlamına gelir. Diğer bir deyişle politik sorunlar kültürel şekillere bürünür ve böyle olunca da çözülemez olur" (SPN, 149).

Partinin devlete ve onun yönetsel aracına katıldığı yerlerde partinin politik doğasının sönüşü, kitleler açısından ciddi sonuçlar doğurur. Gramsci, son dönemdeki bu rejimlerde totaliter partinin kitlesel boyutlara sahip olduğunu, ancak kitlelerin "görünen ya da görünmeyen siyasal bir merkeze askerliktekinen benzer bir sadakat göstermekten başka bir işlevi olmadığını" belirtir. Buradan, kitlenin "basitçe 'manevra' için" olduğunu ve "içinde yaşanan şimdiki bütün çelişkilerin ve yoksullukların sona ereceğini söyleyen bir altın çağın müjdesini veren mesihçi efsanelerle, ahlaki vaazlarla, duygusal uyarıcılarla mutlu tutulduğunu" (SPN, 150) belirterek devam eder.

Gramsci'nin totalitarizm üzerine görüşleri her şeyden önce gerici kitle rejimleri deneyimi sonrası oluşmuştur. 1932-33'te İtalyan faşizmine Hitlerizm olgusu eklenmişti; fakat Gramsci'nin totaliter partilerin polislik işlevine ilişkin söyledikleri onun aynı zamanda SSCB'yi de göz önünde tuttuğunun göstergesidir. Niçin "bir partinin polislik görevinin ya gerici ya da ilerici olabileceğini" vurgulamaktadır? Ayrıca niçin "bu görev, mülksüzleştirilmiş gerici güçleri yasanın sınırları içinde tutma

ve geri kalmış halk yığınlarını yeni hukuk düzeyine yükseltme eğiliminde" (SPN, 155) olduğu zaman ileridir?

Ayrıca Gramsci, "organik merkezîyetçilik" üzerine eleştirel olarak konuştuğunda, aklında SSCB ve oradaki kitlelerle parti, devletle parti arasındaki ilişkiler olduğu açıktır. Gramsci için "demokratik merkezîyetçilik" işçi sınıfının yeni tip partisinin özelliklerini tanımlamaktadır: Burada liderler, kitlesel hareketler ve parti arasındaki diyalektik ilişkinin ve onlar arasındaki gerçek bir uyumun temeli konusunda kitlelerin bilinçli müdahaleleriyle faaliyetlerini düzenleme kapasitesine sahiptir (SPN, 188-190). Diğer taraftan "organik" (ya da "bürokratik") merkezîyetçilik, yönetici ile yönetilen arasındaki ilişkinin, yöneticilerin yönetilenlerin çıkarlarını tatmin etmesi olgusuyla belirlenmesi koşuluna bağlıdır, böylece "onların rızasını alır; yani birey, kendisini yöneticiler tarafından temsil edilen bütünle özdeşleştirmelidir" (SPN, 187). Katolik Kilisesi gibi yapılarda bu iyi bir biçimde işliyor olabilir, ama diğer yapılar için hayati problem tersi nedirdir:

Sorun tek bireyin dolaylı ya da pasif değil, doğrudan ve rızaya dayalı katılımıdır; bu, çözülme ve hengame görünümüne neden olsa bile. Diğer bir deyişle kolektif bilinç, yaşayan bir organizma, çoğunluk kendi bireysel bütünlüklerinin aşındırılmasıyla birleştikten sonra biçimlenir sadece: Hiç kimse "sessizliğin" çoğunluk olmadığını söyleyemez (Q, 1771).

Burada SSCB'ye ve oradaki liderlik ile kitleler arasındaki ilişkilere açık bir vurgu vardır. Gramsci işçi sınıfının Marx'ın yazdığı temelde yeni ekonomi oluşturmalarının olanaksız olduğunu görmüştü.

Yönetim bir kez ele geçirildiğinde işçi sınıfı iktisadın üretim ve değişim için geliştirdiği bütün araçlara el koyabilmelidir (Q, 1261-2). Bunu yapamamış olmak, Sovyet *elitleri* arasında ve Sovyet kültürü içinde bu zamana kadar baskın olan bir şeyi su

yüzüne çıkardı: Bilimsel ve siyasal yaşamda bürokratik bir pratik.

Bu noktada çarpıcı olan şudur: Son derece açık fikirlilik, zekâ, zihinsel dirilik ve bilimsel yaratıcılık gerektiren eleştirel bakış açısı, nasıl oldu da bilimin içinde olmaktan çok dogmatik duruşlarından dolayı bilimin marjinal bibliyografyası içinde bir konum elde eden dar görüşlü zavallılar tarafından tekelleştirildi (...) Kemikleşmiş bir düşünce biçimi bu tür sorunlarda en büyük tehlikedir. Belirli bir kaotik düzensizlik, önceden oluşturulmuş konumların sefilce korunmasına tercih edilir (Q, 1805-6).

Bu gözlemler Gramsci'nin SSCB üzerine değerlendirmelerini anlamamıza olanak verir: "Tek ülkede sosyalizm" işçi devletinin "ekonomik korporatif aşaması"ydı. Bu düşünce Gramsci'nin Buharin'in *Halk İçin Elkitabı** üzerine uzun eleştirisini biçimlendirmiştir ve daha sonra 1931-32 notları arasında yer almaktadır.

Bütün devlet biçimlerinin ekonomik-korporatif ilkel aşamasından geçmesi gerektiği doğruysa, buradan yeni tipte bir Devleti kuran yeni toplumsal grubun politik hegemonyasının içeriğinin ağırlıklı olarak ekonomik bir düzene sahip olması gerektiği anlamı çıkarılabilir: Problem, üretim dünyası ya da ekonomik dünya ile insanlar arasındaki gerçek ilişkiler ve yapının yeniden örgütlenmesidir. Ne var ki üstyapısal unsurlar sayıca az olamaz ve bir "plan"ın unsurlarında yetersizlik varken bu üstyapısal unsurların karakterini mücadele belirleyecektir (Q, 1053).

İşçi devletinin çözümediği ve onun desteklerinin temelini genişletmesini engelleyen problem nedir? Bir kez daha Gramsci'nin çözümlemesi aydınlar konusuna dönmekle sonuçlanır. Gramsci'ye göre tarihsel materyalizmin temel kavramı olan teori ve pratiğin birliği, "sadece küçük aydın gruplarının değil, kit-

* 1921'de yayımlanan *Buharin'in Sovyetler Birliği'ndeki rolü* kitabı (ç.n.).

lelerin politik olarak gelişmelerini sağlayabilecek olan bir entelektüel blok oluşturmak için (...) aydınlar ve 'diğerleri' arasında da bir bağlantı kurma ihtiyacını" ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle bu birlik "sadece mekanik bir olgu meselesi değil, aynı zamanda tarihsel sürecin bir parçasıdır".

Buharin'in *Elkitabı*'nı Sovyet Marksizminin prototipi olarak ele alan Gramsci şunları yazar:

Praksis teorisindeki en son gelişmelerde (...) çoğu insan teori hakkında pratiğin bir "tamamlayıcısı" ya da "aksesuarı" olarak ya da pratiğin hizmetçisi olarak konuşuyor. Bu tür bir bakış, tarihsel olarak üzerinde durulması gereken bu sorun için aydınlara ilişkin politik sorunun bir görünümü olarak, doğru gibi görünecektir (SPN, 332-334).

Bir insan kitlesi kendisini "ayırılmaz", kelimenin geniş anlamıyla kendisini örgütlemeksizin bağımsız olmaz ve aydınlar olmadan, yani örgütçüler ve liderler olmaksızın örgütlenme olmaz (Q, 1042) [ya da başka bir deyişle] düşüncelerin kavramsal ve felsefi yönden araştırılmasında "uzmanlaşmış" bir insan tabakasının varlığıyla somut olarak ayrılmış olan teori-pratik bağının teorik yanı olmaksızın örgütlenme olmaz (...)

Bu iki unsur hem birbirlerinden ayrıştırılmış hem de bölünmüş olduktan sonra, teori-pratik bağının pratik unsuru üzerine ısrar, genel "yapısal" çatısı niceliksel olarak dönüştürülüyor olan ve uygun nitelikte bir üstyapının gelişmekte olduğu, fakat henüz organik olarak biçimlenmediği ekonomik korporatif olan bir aşamaya, yani görelî olarak ilkel bir tarihsel aşamaya gidildiği anlamına gelir (SPN, 334-335).

Kısacası işçi devleti, kendi rıza dayanağını henüz genişletmemiştir. Yeni devletin kuruluşunda aydınlar ve "kendi halinde olanlar" arasındaki politik ilişkiyi değiştirebilen yeni bir kitlesel entelektüelliğin oluşumu henüz başlamamıştı. Gramsci'ye göre aydın sorunu Marksist teoride daha merkezî bir yer işgal etmeye başlamaktadır. Ayrıca bu durum ilk işçi devletinin ekonomik-korporatif sınırının ötesine işaret etmektedir.

Devlet, Devrim ve Yeni Aydın

Bu noktada Gramsci'nin devlet kavrayışı üzerinde kısaca duralım. Lenin ve diğer ciddi sosyalizm teorisyenlerindeki gibi Gramsci'de de devlet kavramı devrim kavramından ayrılmaz. Devrim kavramı hem devlet analizi hem de yeni devleti anlama biçimini belirler ve etkiler. Bunun karşılığında devlet kavramı da devrimci süreci algılama biçimini belirler ya da etkiler.

Birbirini karşılıklı olarak etkileyen bu temaların ilk örneği, Gramsci'nin yeni devlet kavramını ve böylece de sosyalist dönüşüm düşüncesini açıkça birbirinin yerine geçirdiği devletin görevlerinin belirlenimlerini incelemesinde fark edilebilir. Gramsci "devletin eğitici ve oluşturuocu rolü"nden bahsetmektedir. "Devletin amacı uygarlaşmanın daha yüksek ve yeni türlerini yaratmaktır; en büyük halk yığınlarının 'uygarlığı' ve ahlaklılığı ile ekonomik üretim aygıtının sürekli gelişme zorunluluğunu birbirlerine uyumlu hale getirmektir" (SPN, 242). Gramsci besbelli ki kapitalist üretimin örgütlenmesi ve en son gelişmiş biçimleri ile bağlantılı olarak Devletin örgütlenmesi ve işlevi üzerine düşünülmektedir. Birkaç sayfa sonra da devletten "bir plana göre işleyen, zorlayan, teşvik eden, üsteleyen ve 'cezalandıran' bir 'ussallaştırma', Taylorizasyon ve hızlandırma aracı" olarak bahsetmektedir (SPN, 247).

Bu çerçevede "her devlet, en önemli işlevi büyük nüfus kitlesini özel bir kültürel ve ahlaki düzeye yükseltmek olduğuna göre, etikdir. Bu kültürel düzey (ya da tip), gelişme için üretici güçlerin ihtiyaçlarına ve bu nedenle de yönetici sınıfların çıkarlarına denk düşer" (SPN, 258).

İyi tanımlanmış bir teorik görüşten bu sınıfsal kamu eğitimcisi kavramını ayırmak olanaksızdır. O zamanlarda bu görüşün temel dayanak noktası Sovyet deneyimiydi ve devletin yönlendirmesi altında üretici güçlerin rasyonel örgütlenmesi ve gelişmesi süreci olarak ortaya çıkan sosyalizm yaklaşımında teorik

açıdan ifade edilmişti. Başka bir yerde Gramsci, “özerk devlet hayatına geçmelerinden önce kendilerinin kültürel ve ahlaki gelişimleri için uzun bağımsız bir döneme sahip olmayan bazı toplumsal gruplar için” –burada proletaryaya vurgu yapıldığı açıktır– “devlettaparlık (*statolatry*) döneminin zorunlu ve gerçekten de uygun bir zaman” olduğunu belirtir. Gramsci’nin düşüncesinde bu devlettaparlık ya da devlete tapınma “Devlet hayatının’ ya da en azından özerk devlet yaşamına ve bağımsız Devlet yaşamına geçmeden önce tarihsel olarak yaratılması mümkün olmamış olan bir ‘sivil toplum’un yaratılmasına başlamanın normal bir biçiminden başka bir şey değildir” (SPN, 268). Bu alıntıda hem Stalin’in “yukarıdan devrim” hem de kısa sürede devletin politik eyleminden kaynaklanan bir sosyalizm teorisi için referans noktası olarak SSCB’ye politik bir destek olduğunu görmek için büyük bir çabaya gerek yok. Bu, mevzi savaş döneminde işçi sınıfı için gerekli olan müdahaleciliğin ve hegemonyanın şimdiye kadar duyulmamış bir biçimde yoğunlaşmasının verili bir bölgedeki somut örneğini oluşturmaktadır.

Devlettaparlıktan Özyönetime

Ne var ki burada Gramsci’nin düşüncesi Leninizmden farklılaşır. Bu nokta fazlasıyla önemlidir, zira devlet kavramıyla ilgilidir. Tam bu noktada Gramsci “eski ‘homo economicus’ ortadan kalksın” ve “bütün şanı-şerefiyle gömülsün” diye güçlü bir devlet müdahalesinin gerekliliğine vurgu yapar, “sivil toplumu ekonomik yapıya intibak ettirmenin bir aracı” olarak devletten bahseder. Dolayısıyla da devleti, ekonomik yapıyı ve sivil toplumu birbirinden ayırır; bunları karşılıklı bir ilişki içerisine sokar, öyle ki “çıkardığı yasalar ve zor aygıtlarıyla Devlet ile ekonomik yapı arasında sivil toplum bulunur”. Gerçekte devlet, müdahalesini sivil toplum üzerinde dener; çünkü [sivil toplum] “radikal bir biçimde dönüştürülmelidir, hem de somut bir an-

lamda, yoksa kanunnameler üzerinde ya da bilimsel kitaplarda değil" (SPN, 208-209).

Bu durumda, proletaryanın "sivil toplumu ekonomik yapıya uyarlamak için" en yüksek düzeyde devlet müdahalesini uygulaması aşamasında devlet yaşamının normal biçimi kuruluyor olmasına rağmen, devlettaparlık bir tehlike taşır. Devlet görevleri ya da politik toplum tarafından hükümete yönelik olarak geliştirilen özel bir tutum, teorik fanatizm olabilir ve devamlı olacaktı gibi düşünülebilir. Bu durumda olan şey, bürokrasinin yaygın biçimde *bütün* devlet olarak anlaşılıyor olmasıdır.

Aksine Gramsci, bireylerin kendi toplumsal gruplarınca yaratılmış devlet biçimiyle özdeşleşmesinin, bireyin özyönetim olmaksızın, dolayısıyla da politik toplumla çatışmaya girerek, ama daha çok onun normal devamlılığı, organik bütünlüğü olarak kendisini yönetebildiği karmaşık ve açıkça dillendirilmiş bir sivil toplumun politik toplumun kabuğunda kuracak iradeyi belirlemeye hizmet etmesi gerektiğini belirtir.

Devlettaparlık, bu nedenle "'memurların yönetimi'nden kaynaklı olmasa bile, birey ve grupların girişiminin bir 'Devlet' karakterine sahip olduğu, devlet yaşamının yeni biçimlerini üretmek ve geliştirmek için eleştirilmelidir". Bu bakış Gramsci'nin "Devlet hayatını doğal hale getirme" ifadesinde özetlenmektedir (SPN, 268-269).

Stalin ve Devletin Güçlendirilmesi

Bir an için bu düşünceleri Stalin'in o dönemdeki düşünceleriyle karşılaştıralım. İlk beş yıllık planın bilançosunu hazırlayan Stalin, sosyalist toplum geliştiğinde sınıf mücadelesinin proleter devlette keskinleşeceği teorisini ortaya attı. Onun 7 Ocak 1933 tarihli ünlü Merkez Komite Raporu kırsal kesimdeki korkunç kriz sonrasında gelmişti. Burada parti, tarımsal felaketlerin so-

rumlusu olarak köylü kitlelerini temsil eden kulaklara* karşı mücadeleyi yoğunlaştırmada ısrar ederken, Stalin SSCB'nin iç ve dış düşmanlarının saldırılarına karşı koymak için devlet kontrolünü ve baskı araçlarını güçlendirme ihtiyacını savunmada tereddüt etmedi. Bunu teorik düzeyde aklamakta da başarılı oldu. "Sovyet Devlet iktidarının büyümesi ölmekte olan sınıfların son döküntülerinin direnişini yoğunlaştıracaktır" düşüncesiyle bunun kökeni. Ortaya konan daha genel tez şuydu: "Devlet, Devlet iktidarının zayıflamasının değil, fakat azami düzeyde güçlenmesinin sonucu olarak sönmülenecektir".⁹ Stalinizmin aşağı yukarı gelişmiş olduğunun düşünülebileceği dönemden birkaç yıl sonra Stalin, Marx ve Lenin'in tezlerinin apaçık bir revizyona ulaşmıştı. Marksist devlet kavramını zor araçlarının işlevine ve doğasına indirgedikten sonra, tek ülkede *komünizm* olasılığını ileri sürece kadar ileriye gitti ve komünist toplumda devletin tam gelişmiş varlığı teziyle birlikte Komünist Devlet düşüncesini önerdi.

Devletin Sönmesi

Buna karşılık Gramsci'nin çok yönlü devlet kavramının önemi açıktır.

Devletle, sadece bir hükümet örgütü değil, fakat aynı zamanda "hegemonya"nın "özel" aygıtı ya da sivil toplum olduğu anlamı çıkarılmalıdır. (...) Genel Devlet tanımının içine sivil toplum tanımına değinmeyi gerektiren unsurlar girdiğine dikkat çekmek gerekir... Denebilir ki Devlet = siyasal toplum + sivil

* Ekim Devrimi'nden sonra ortaya konan kamulaştırma politikasının sonucu olarak zengin mülk sahiplerinin mallarına el korumuştur. Bu zengin mülk sahiplerine aşağılayıcı anlamda "kulak" deniyordu. (e.n.)

⁹ J. V. Stalin, *Problems of Leninism*, Peking, 1976, s. 626-27. Vurgular bana ait. Bu konunun tarihsel oluşumu problemi için, bkz. S. F. Cohen, *Bukharin and Bolshevik Revolution*, Londra, 1974, IX. ve X. bölümler.

toplum, diğer bir deyişle, zor zırhına bürünmüş hegemonya (SPN, 261-263).¹⁰

Bir mevzi savaşı koşullarında sadece bu iki yönlü devlet kavramı, devletin sönmesine ilişkin Marksist perspektife uygun düşer. Yukarıda alıntılanan tanımdan hemen sonra, “bu hegemonyayı gittikçe güçten düşürecek düzenli toplumda eriyeceğini öngören bir Devlet öğretisi için bu temel bir sorundur” diye uyaracak olan da Gramsci'nin kendisiydi. Bu devlet tanımı temelinde “düzenli toplumun dikkat çekici unsurlarının onları görünür kıldığı gibi, devletin zor ögesinin giderek sönümleneceğini tasarlamak olanaklıdır”. Ya da bir kez daha:

“Devlet”in “hükümet”le eşdeğer olduğu ve “devlet”in “sivil toplum”la özdeşleştiği bir evreden gece bekçisi devlet evresine geçilmelidir. Bu da düzenli toplum öğelerinin gelişmesini koruyuculuğu altına alacak bir zor örgütü evresidir ki, bu öğelerin büyümesi devletin otoriter ve zorlayıcı müdahalelerini azaltacaktır (SPN, 263).

Ekonomik Alan ve Devlet

Ne var ki Gramsci'nin devlet konusunda 1920'ler ve 30'lara Marksizm-Leninizminden uzaklığı sadece politik değildir. Her şeyin ötesinde teoriktir. Gramsci kendisini devletin sönümlenmesine ilişkin perspektifi kurtarmayla sınırlandırmaz, aksine, tartışmayı devlet teorisi üzerine yerleştirir. Devlet ve sivil top-

¹⁰ Gramsci'nin “sivil toplum” kavramı Marx'ın değil, fakat Hegel'in anladığı anlamda benimsediği doğrudur. Kendisinin de belirttiği gibi, “Hegel'in anladığı anlamda sivil toplum ile bu notlarda sıkça kullanılan anlamıyla (yani devletin etik içeriği olarak, bir toplumsal grubun bütün bir toplum üzerine kültürel ve politik hegemonyası anlamında)” sivil toplum birbirinden ayırt edilmelidir (Q, 703). Ne var ki sivil toplum ya da politik toplum arasındaki ya da üstyapı ile altyapı arasındaki ayrım organik olmaktan öte yöntemsel, bu da Gramsci'nin diyalektik bir düşünür olduğunu gösterir.

lum arasındaki ayrımın “organik olmadığı fakat yönetsel olduğu ve somut tarihsel yaşamda politik toplum ile sivil toplumun aynı şey olduğu” konusunda uyarıda bulunur. Bu nedenle, devlet topluma müdahale etmemelidir örneğinde olduğu gibi, temel anlayışı sivil toplum ve devlet arasındaki organik ayrımda yatan liberal politik teorisin iktisadilik niteliğine itiraz ederken (SPN, 262-263), “liberalizmin, örneğin siyasal iktidarın müdahalesiyle, hukuk aracılığıyla uygulanmak zorunda olduğunu ve bunun ekonomik olguların kendiliğinden doğan, otomatik ifadesi olmadığını, fakat planlı bir politika olduğunu” gözlemler (Q, 460 ve ayrıca SPN, 162). Devlet ve sivil toplum arasındaki ayrım, bu ikincisinin ekonomik yapıdan ayrılması ve nihayetinde sivil toplum ile politik toplumun sentezi olarak devlet kavramı, Gramsci’nin, Marksistlerin egemen sınıfın tahakküm *aracı* olarak devlet kavramının ve daha sonraki dönemlerde bunun *saf makine* ya da *saf araç* olarak daha basitleştirilmiş bir bakış çerçevesinde billurlaşmış halinin ötesine geçmesine izin vermiştir. Devletin “zor zırhıyla korunmuş hegemonya” olarak tanımlanması, devletin sınıfsal niteliği kavrayışının çok daha fazla birbirine eklemlenmiş olduğu bir anlayışı öne sürer; devletin yönetici sınıfa karmaşık ve dolayimli olarak yeniden bağlanmasını. Bu, devlet biçimlerinin farklı bir analizinin yolunu açar, zira toplumsal ilişkileri tanımlayan *soyut* kavramlar üzerinden yönetenler ve yönetilenler arasındaki ilişkiler için model kuran *somut* gerçek biçimler boyutuna tırmanmamıza izin verir.

Gramsci ne devletin sınıfsal niteliğinin basitleştirilmiş bir tarzıyla konuşur, ne de devlet teorisini yönetici sınıf çıkarları fikrine ya da bu sınıf çıkarlarının *ifadesine* indirgeyerek farklı devlet biçimlerinin somut analizine izin vermeyen Marksist geleniğin basit tanımlarının izini sürer. Bunlar pratikte hesaba ka-

tilan şeylerdir. Gramsci devleti, içinde bulunan sınıfların üretici işlevine göre analiz eder ve şu türden bir teori tasarlar:

Temel üretici sınıflar (kapitalist burjuvazi ve modern proletarya) için devlet sadece ekonomik dünyanın, özel bir üretim sisteminin somut biçimi olarak kavranabilir olmasına rağmen, bu, amaca ulaştıran araçların ilişkisinin kolaylıkla belirlenebildiği ya da ilk bakışta görünen, basit bir şema biçimini aldığı anlamına gelmez. İktidarın ele geçirilmesinin ve yeni bir toplumsal dünyanın başarılmasının birbirinden ayrılamaz olduğu, birisi için propagandanın aynı zamanda başka birisi için de propaganda olduğu ve gerçekte egemen sınıfın –ilk elde ekonomik ve politik– birliğinin yalnızca bu çakışmada yerleştiği doğrudur. Fakat burada söz konusu ülkedeki içsel güçlerin birbirleriyle ilişkisi, uluslararası güçlerin birbirleriyle ilişkisi, ülkenin jeopolitik konumu problemleri ortaya çıkar (SPN, 116).

Devlet ekonominin örgütlenmesiyle ilgilidir, fakat devlet bu anlama gelmez. Üretim biçiminin soyut düzeyinden gerçek toplumun somut düzeyine, Marksist analizin devlet biçimlerini tanımlayan belirli öğelere varmak için ya da belirli bir zaman periyodunda belirli bir devletin özgül doğasını anlamak için metodolojik olarak birbirinden ayırmak zorunda olduğu farklı kuramsal alanların bütün bir eklemlenmesi söz konusudur. Hemen ilk hapisane defterlerinde bilinçli olarak dikkatle işlenmiş, 1926'daki Lyons Tezleri'nde¹¹ var olan Marksist devlet teorisi anlayışı budur. Burada bu sınıfların somut analizine izin veren kavramlardan, sınıfların doğasını ve birbirleriyle ilişkilerini kuramsal olarak soyut düzeyde oluşturmamıza olanak veren ve üretim biçimini tanımlayan kavramlar arasında ayırım yapma meselesi bulunmaktadır. Somut analiz siyasal tarihin araştırılmasından, bilinç biçimlerinden ve sınıfların örgütlenme biçimlerinden doğar. Somut terimlerle alandaki güçleri tanımlayarak

¹¹ Krş. G. Vacca, *Saggio su Togliatti e la tradizione comunista*, Bari, 1974, Bölüm II, Kısım VII.

devletin özgül biçimlerini belirlemeye izin veren bu dinamik-tir.¹²

Bu nedenle, ekonomik ve politik biçimler arasında temel bir tarihsel tekabüliyet varsa; devlet egemen sınıfın kendi birliğini gerçekleştirmesine olanak sağlayan kurumlardan oluşmuşsa; politik olarak egemen sınıf daima üretim ilişkilerinde de egemen olan sınıfsa; bütün bunlar somut devlet biçimlerini belirlemek için hâlâ yetersizdir. Devletin özgül görünüşleri, aslında iktidar dengesini değiştiren ilişkilerden, yönetenler ve yönetilenlerin ilişki biçimlerinden türer.

Gramsci'ye göre, olup biten, belirli bir devlet biçiminin kendi özgül niteliklerini edinmesidir; çünkü devlet –temel üretici sınıfların çıkarlarına uygun olmak için– belirli bir üretim biçimi temelinde vücut bulurken, oluşumu için girişim, olası egemen bloğun belirli bölümlerinden, bu bloğun ekonomik olarak temel parçasına uygun olmayan parçalarından olmayabilirdi. Genel olarak söylenirse modern burjuva devletlerinin oluşumunda asıl itici güç, ilk adımı atan kapitalist burjuvaziden gelmişti ve devlet biçimini belirlemişti. Ama İtalyan Risorgimento gibi durumlar da söz konusuydu:

[Bu dönemde] ilerlemenin itici gücü, yapay olarak sınırlanmış ve bastırılmış büyük bir yerel ekonomik gelişmeye bağlı değil, kendi ideolojik eğilimlerini çevreye aktaran uluslararası gelişmelerin etkisidir. Bu ideolojik eğilimler daha ileri ülkelerin üretici gelişimi temelinde doğmuştur. Bu durumda yeni fikirlerin bayraktarlığını yapan grup, ekonomik grup değil, aydın tabakadır ve bunlar tarafından savunulan Devlet kavramı gö-

¹² Bu konular farklı ve henüz tam olarak gelişmemiş bir çerçevede olmasına rağmen Gramsci'nin hapisane öncesi düşüncelerinde bulunabilir. O zamandan beri bu konular onun düşüncesinde temel bir rol oynamıştır.

rüşünü değiştirir; devlet kendinde bir şey, rasyonel bir mutlak olarak algılanır (SPN, 116-117).¹³

O halde devlet ile ekonomik olarak egemen olan sınıf arasındaki ilişki ne doğrusal ne de basittir. Eğer egemen sınıf organik bir bilinçle donatılmış ve devletin somut biçiminden soyutlanıp kendi öz çıkarlarıyla tanımlanmış bir özne olarak algılanırsa devlet hakkında somut hiçbir şey söylenemez. Bu durumda söz konusu çıkarları hissettiren bir araç olarak algılanır, ki bu araç daima aynı ve bu nedenle de başka bir sınıfın çıkarlarını dayatmak için kullanılışlı olan ve ilk elde yenilmesi ya da saf dışı bırakılması gereken bir araçtır. Bunun aksine, devletin somut biçimi, şeklini temel sınıfların yönetenler ve yönetilenler arasındaki bütün bir ilişki dokusunu örgütlemeye başarılı olma yönteminden alır; insan doğasında devleti oluşturan bu özel bütünlüktür.

Devlet, elbette bir grubun belli bir organı olarak ve grubun en geniş şekilde yaygınlaştırılmasına elverişli koşulları yaratma ile yükümlü sayılır. Fakat bu gelişme ve yaygınlaşma, evrensel bir gelişme ve yaygınlaşmanın, evrensel bir ilerlemenin, bütün “ulusal” enerjilerin itici gücü olarak düşünülüp tanıtılır. Yani egemen grup, kendisine bağlı grupların çıkarlarıyla bağımlı bir duruma gelmiş ve devlet yaşamı da alt gruplar ve temel grupların çıkarları arasındaki geçici dengelerin (yasa sınırları içinde) sürekli olarak aşılması ve oluşumu olarak algılanır. Burada söz konusu olan dengelerde egemen grubun çıkarları üstün gelir, fakat bu, dar çaplı bir ekonomik-korporatif çıkarıcılığa varmaz (SPN, 182).

Kısaca, hegemonyasız ya da ödün vermeyen devlet olmaz, ve zor biçimleriyle farklı aşamaları belirleyen, hegemonyanın somut biçimleridir. Temel sınıfın dar ekonomik-korporatif çıkarının ötesine geçerek tarihsel amaçlarını gerçekleştirmesine ola-

¹³ Krş. G. Vacca, *Vie e strategie del socialismo dall'ottobre a oggi*, Almanacco PCI 1977 içinde, s. 326-7.

nak veren hegemonyanın olgunlaşması, yönetenler ve yönetilenler arasında oluşturulmuş özel bir uzlaşma türüyle devlet tarafından varsayılan somut biçimleri birbirine bağlar. Böylece egemen sınıfın lider ya da hegemonik sınıf olarak konumunu savunmak için gerçekleştirmesi gereken ekonomik-korporatif çıkarının kurbanı olmaz, yönetilenlerin ideolojik manipülasyonu ve politik hilekârlıkla dengelenir. Bireylerin ve toplumsal grupların kendileri arasında çelişkili ilişkilere girmesi ve onların kendi çıkarlarının bilincinde olması alanını tanımlayan ideolojiler “yönetilen için sadece yanulsama, maruz kaldıkları bir aldatmaca” ve “yöneten için iradi ve bilinçli bir aldatmaca değildir” (Q, 1319-20). Üretim alanında temel sınıflardan birisi olan herhangi bir sınıfın toplumun bütününün “yönetici sınıfı” olması aracılığıyla hegemonik araçların ve bütün bir kültürün olgunlaşması bu nedenle temel olan şeydir.

Aydınlar, Yönetenler ve Yönetilenler

Böylece asıl konumuz olan aydınlar meselesine yeni bir patikada geri dönebiliriz. Aynı toplumsal oluşum içinde devlet tarafından varsayılan biçimler aslında aydın grupların işlevleri ve farklı toplumsal ilişkilere göre değişir. Bunlar temel sınıflar tarafından olgunlaştırılır ve yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişkileri tanımlar. Bu toplumsal grup aşırı biçimde farklılaşmıştır; çünkü “temel toplumsal gruplarla olan ilişkisinin tersine üretim dünyasıyla ‘doğrudan’ ilişki içerisinde değildir, fakat ‘görevlisi’ oldukları üstyapıların girişik yapısıyla ve toplumun bütün çatısıyla değişik derecelerde dolayımlanır”. “Söz konusu işlevler tam anlamıyla örgütsel ve birleştiricidir. Aydınlar toplumsal hegemonyanın ve politik hükümetin ikincil işlerini yürüten egemen grupların ‘yardımcıları’dır” (SPN, 12). Onlar, yönetenler ve yönetilenler arasındaki ilişkiler örgüsünün renkli kısmını tanımlarlar ki, bu kısımlar hem çeşitli devlet biçimlerini

farklılaştıran unsurları hem de bireylerde ve toplumsal gruplarda olduğu kadarıyla politik yaşamı oluşturan kısımlardır.

Devlet kavramının bu şekilde zenginleştirilmesi Üçüncü Enternasyonal'de var olan devlet ve devrim anlayışının ötesine gitmemizi sağlayan temeli verir. Devlet ve egemen sınıf arasındaki ilişki daima yönetici ve yönetilen ilişkisinin somut biçimleriyle belirlenmek durumundaysa bu, politik çelişkilerin başından sonuna kadar hegemonya ilişkilerine ve kurumların yapısına uzandığı anlamına gelir. Politik mücadele Üçüncü Enternasyonal'de yapıldığı gibi proleter demokrasisi ve burjuva demokrasisi arasındaki çelişkiye indirgenemez. Şüphesiz ki işçi sınıfı kendi devlet biçimini geliştirmelidir. Fakat bu devlet biçimi, işçi sınıfının sermaye ve burjuva devletiyle varsayılan uzlaşmazlığında ve onun bir sınıf olarak politik oluşumunu belirleyen biçimlerde verili değildir. İşçi devletinin kurulması, işçi sınıfının kendisinin yönetenler ve yönetilenler arasında var olan ilişkilerin bünyesinde yer alarak toplumsal grupların ve sınıfların kapsamlı bir örgütlenmesini sağlayacağı değişik yollarla ilişkili *farklılaşmış bir süreç* olamaz. Dahası,

şunun açık seçik anlaşılması gerekir ki son çözümlemede yönetilenlerle yönetenler arasındaki bölünme toplumsal gruplar arasında olan bir bölünme olarak görülmesine rağmen, bu bölünme toplumsal olarak homojen bir grubun kendi içinde de bulunmaktadır. Belirli bir anlamda bu bölünmenin işbölümü ile yaratıldığı söylenebilir (SPN, 144).

Bu nedenle yeni bir devletin geliştirilmesi, devlet-devrim bağlantısına ilişkin Üçüncü Enternasyonal anlayışının sonlandığı yer olan parlamenter demokrasi için Sovyetler sisteminin *ikamesinden* çok daha karmaşık bir harekettir.¹⁴ Aksi takdirde

¹⁴ *Ordine Nuovo*'da Gramsci'deki üretim ve devrim arasındaki ilişki üzerine, bkz., F. De Felice, Serrati, Bordiga, *Gramsci e il problema della rivoluzione in Italia*, Bari, 1971, s. 292 ve sonrası. Makale bu derlemede yayımlandı.

hiçbiri mevzi savaşının temeli olamaz. Aslında yeni stratejiye geçiş tam olarak Ekim Devrimi ve onun yarattığı “sovyetler + elektrifikasyon” (Lenin’in tanımıdır bu) olarak sosyalizm anlayışının mevzi savaşının son perdesi (proleter devletini onun yerine geçirmek için burjuva devletine saldırı) olduğunu gösterir. Rusya deneyimi düşünüldüğünde, devlet ve ekonominin kapitalist yeniden örgütlenmesi, planlı bir ekonominin temel unsurlarının birikmeye devam etmesi içerisinde yeni tip bir pasif devrim olarak yorumlanabilirse, o zaman sosyalizm ve geçiş kavramlarının kendilerinin yeniden formüle edilmesi gereklidir. Bu yeni formülasyon için kuramsal temeli sunan Gramsci’ydi.

“Organik Aydın” Teorisi ve “Yeni Aydın” Perspektifi

Bu durumda Gramsci’ye ait olan aydınlar teorisi nedir? Bunun özgün çekirdeği, *Defterler*’de geliştirilmiş “organik aydın” teorisinde bulunmaktadır. Bunu incelemeden önce birtakım kavramların tanımlanması yararlı olacaktır; zira bu mesele birçok yanlış anlamaya da yol açmıştır. Ayrıca Gramsci’nin politik aydın sorununu yanıtlama çabası olarak politik teorisini değerlendirmemizin doğru bir şekilde sonuçlanması için konunun bütün yönleriyle anlaşılması gereklidir.

Daha önce gördüğümüz gibi, Gramsci için bu konu merkezî önemdedir; zira somut politik analiz daima hegemonya ve güç ilişkilerinin araştırılması demektir. Bunlar içerisinde entelektüel liderlik ve bilinç unsurunun yönetenler ve yönetilenler arasındaki ilişkileri tanımlama biçimi belirleyicidir. Diğer taraftan “kitle siyaseti” çağında durum analizleri daima politik analizlerdir; çünkü siyasal partilerin ve hareketlerin eylem ve yöneliminden ayrılamaz. Analizin başlangıç noktası, işçi partisinin aydın grupların işlevlerini ve toplumsal ilişkilerini dönüştürmesine olanak veren bir teorinin geliştirilmesi olmalıdır.

Gramsci'nin işaret ettiği ilk görev, asıl olarak "eleştirel"dir: Aydınların geleneksel davranışlarını ortaya çıkarmak ve onu dönüştürmek. Savaş sonrası krizle açılan yeni dönem, aydınların kendi tarihleri hakkındaki geleneksel görüşlere meydan okumaktadır.

Belirginleşmiş bir toplumsal grup (kendisini tarih boyunca keşintisiz devam eden ve bu nedenle de diyalektik bir sürecin ifadesi olarak görmektense grupların mücadelesinden bağımsız olarak gören bir toplumsal grup) olarak aydınların özelliklerinden birisi, ideolojik alanda kendisini ortak bir kavramsal terimler dizisi sayesinde kendinden önceki entelektüel kategorisiyle bağlantılandırmasıdır. Yeni bir tarihsel durum yeni bir ideolojik üstyapı yaratır ve bunun temsilcileri (aydınlar) kendilerinden önceki entelektüel ortamın bir uzantısı olmayan ve yeni durumdan ortaya çıkan "yeni aydınlar" olarak algılanabilir (Q, 1043-1044).

Bu noktada Gramsci aydın tanımını yapar:

Aydın kavramıyla sadece bu adlandırmayla ortak bir biçimde akla gelen tabaka değil, fakat daha genel olarak geniş bir alanda, yani hem üretim alanında hem kültürel alanda hem de siyasal-yönetimsel alandaki örgütsel işlevleri yerine getiren toplumsal tabaka anlaşılmalıdır (SPN, 97).

Aydınların işlevi çok önemlidir; zira hegemonyanın çatısı onlarla tanımlanır. Ne var ki güdümlü ya da hegemonik işlevlerinin yürütülmesi, onları diğer işçi kitlelerinden ("araçsal işçiler") ayıran ve onları aydınlar olarak tanımlamanın altında yatan farklı teknik uzmanlıklarına eklenmiştir.

Eğer durum buysa

Aydınların sosyo-politik işlevini analiz etmek için çeşitli alanlarda temasa geçtikleri temel sınıflara karşı psikolojik tutumlarını incelemek gerekir. Araçsal sınıflara karşı "paternalist" bir tutuma sahip midirler? Ya da onların organik ifadesi olduklarına inanıyorlar mı? Ya da egemen sınıflara karşı "kölece" bir tutuma mı sahipler, yoksa kendilerinin yönetici olduklarını,

yani egemen sınıfların bir parçası olduklarını mı düşünüyorlar?

Böylece aydın grupların farklılaşmış bir analizi için yeni bir yol açılmıştır. *Aydınların* analizi artık *sınıfların* analizi ile bağlantılandırılabilir. “Aydınların tarihi üzerine denemelere ilişkin dağınık notlar ve yorumlar” çalışmasının çıkmasına neden olan “aydınlar bağımsız ve özerk bir toplumsal grup mudur?” ya da “her toplumsal grup kendi özel uzmanlaşmış aydın zümresine sahip midir?” sorularına Gramsci şöyle yanıt verir:

Ekonomik üretim dünyasında temel bir işlevin özgün alanında vücuda gelen her toplumsal grup, kendisiyle birlikte, organik olarak, sadece ekonomik alanda değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal alanda da kendi işlevinin farkında olan ve ona homojenlik katan bir ya da daha fazla aydın tabakası yaratır (SPN, 5).

Aydınlar analizi, bu biçimde, aydınların özgül becerilerini temel sınıfların üretimde ve devlet içinde yerine getirdiği çeşitli işlevlerle birleştirerek “farklı aydın zümrelerinin gerçek tarihsel oluşum süreciyle buluşacağı varsayılan çeşitli biçimlerin” hesaba katılabildiği yeni bir konuma öncülük eder. İlişkinin organik doğası, öncelikle üretim dünyasındaki sınıfların işlevlerine işaret eder. Değişik devlet biçimleri bundan kaynaklanır. İkincisi, bu organik doğa, aydınların devlet içinde yerine getirdiği farklı teknik işlevlere denk düşer. Gramsci’den alıntılanan örnekler çok önemlidir: “Kapitalist girişimci kendisinin yanı sıra yeni bir yasal sistemin ve yeni bir kültürün örgütçülerini, politik ekonomide uzmanlarını, endüstriyel uygulayıcılarını yaratır” (SPN, 16). Yeni tip bir burjuva aydının organik doğası, bu durumda, öncelikle modern burjuvazinin temel üretici işlevlerinin teknik yönlerinden ileri gelir. Daha ileri bir işlev, burjuva toplum modeli etrafında uzlaşma inşa etmeye yardım etmektir. Organik aydın kavramı, temel sınıflarla aydın gruplarının ilişkilerine ve onların teknik işlevlerinin gelişmesine işaret ettiği tak-

dirde ancak, bir anlam ifade etmektedir. Bu bağın organik doğası, onların uzmanlaşmış becerilerinin oluşumunda içkindir, tıpkı kitlelerin ve ekonominin örgütlenmesinin belli işlevlerinin gelişiminde olduğu gibi.

Bu nedenle Gramsci'nin organik aydın teorisi, sermaye toplumunu, onun üretici, toplumsal ve politik ilişkilerini gözden geçirerek farklı bir biçimde analiz etmemize izin verir. Bir sınıfa doğuştan bağlı bir aydın grubu olmak, belirli bir üretim biçimine, buradaki anlamıyla kapitalist üretim biçimine özgü olan doğrudan işlevleri yerine getirmek ve teknik yeterlilikleri bir bütün halinde toplamak anlamına gelir. Organik aydın kavramı sadece bir bütün olarak sosyo-ekonomik formasyonla tanımlanan bütünsellik bakışıyla tam bir anlama sahip olabilir. Ayrıca üretim biçimleri somut koşullarda tahakküm ilişkilerine eklem-lendiği için organik aydın kavramı toplumsal işbölümünde cisimleşen teknik işlevlerle başlayarak, sosyal tabiyetin ya da yönlendirmenin biçimlerinin anlaşılması gerektiği olgusuna işaret eder. Bu toplumsal işbölümünün özgül yapısı, aydınların materyalist ve sınıfsal bakış açısından analiz edilmesi için gerçek bir temel oluşturur. Toplumsal işbölümünü ve devlet biçimlerini organik aydın kavramıyla bağlantılandırmak somut politik analizi sürdürmemize izin verir.

İşçi Sınıfının Organik Aydınları

Bu durumda kendi organik aydın tabakasının gelişmesi işçi sınıfı için ne anlama gelmektedir? İlk ve en önemlisi, bir sınıf olarak politik oluşumu için zorunlu olan kendi politik liderlerinin, kendi örgütleyicilerinin gelişmesi anlamına gelir, zira "politik bir partide bir ekonomik sosyal grubun unsurları kendi tarihsel gelişme uğrağını aşar ve ulusal ile uluslararası bir karakter taşıyan daha genel etkinliklerinin temsilcileri haline gelirler". Ne var ki sorun burada bitmez. Herhangi bir sınıf ya da toplumsal

grubun organik aydınlarının kendi kategorilerinin olgunlaşması, yeni bir üretim biçiminin oluşumu ve yeni bir devletin kurulmasıyla birlikte gerçekleşir. Bunun içindir ki, işçi sınıfının organik aydınlarının oluşumu bir anlam ifade etmektedir ve sadece, dünya tarihi düzeyinde, *komünizme geçişin* seyir halinde olduğu çağda, sosyalizme *geçişle* bağlantılı olarak mümkündür.

Bu, öncelikli olarak işçi sınıfının politik oluşumunun gündemde olması ve bir devlet olma sürecinin bilfiil ya da potansiyel olarak işliyor olması derecesinde sınıfa organik olarak bağlı olan işçi sınıfının kendi partisinin örgütçüleri ve liderlerine uygun düşer. Fakat ki bu problem sosyalist bir dönüşüm perspektifine nasıl yerleştirilebilir?

Yeni bir aydın tabakası yaratma problemi, gelişiminin belli bir aşamasında herkeste var olan entelektüel faaliyetin eleştirel inşasından ibarettir. Böylece yeni bir denge kurmak üzere kassal ve sinirsel çabayla ilişkisini değiştirerek, fizik ve toplumsal dünyayı sürekli olarak değişime uğratacak topyekûn bir pratik faaliyete katılan bu aynı kassal ve sinirsel çabayı yeni ve tam bir dünya kavrayışının temeli yapar (SPN, 9).

Bu durumda sorun, bir aydın tabakasını diğ erinin yerine geçirmek, kapitalist girişimciyi komünist girişimcilerle değiştirmek, işçi partisinin hegemonik araçlarını burjuva devletininkilerin yerine geçirmek değil, fakat aşağıdan başlayarak oluşturulacak bilginin yeniden örgütlenmesi meselesidir: bilginin bu türden toplumsal örgütlenmesiyle üreticilerin sahip olduğu yeni bir ilişkiden ve doğrudan doğruya üretim dünyasından gelerek. Mesele, “gelişmesinin belli bir aşamasında herkeste var olan”, hatta “yeni ve bütünsel bir dünya kavramının temelini” oluşturabilmek için üretici deneyimin temelinde var olan “entelektüel faaliyetin” eleştirel inşası meselesidir.

Bu nedenle işçi sınıfının organik aydınlarının gelişimi “düzenlenmiş toplum”un ve “yeni devlet”in oluşum sürecini anlatır. Bu, geçiş sürecinin parçasıdır; gelişmiş kapitalist toplumlara

özgü sürecin en karmaşık düzeyini ifade eder. Burada yeni devletin oluşumu ve kapitalist üretim temelinin değişmesi, kitleler ve bilimsel anlayış arasındaki ilişkileri alt üst etmeye sıkı sıkıya bağlıdır. Bu, üretim için yeni bir teknoloji geliştirildiğinde kitlelerin bilimsel bilgiye el koyma düzeyiyle ölçülür ve ifade edilir.

Bu anlamda Gramsci'nin yazılarında bu hedefin ilk tanımının verildiği yer ve devrim ile üretim arasındaki özel ilişkiyi test etmek için bir ilk laboratuvar olarak *Ordine Nuovo*'ya işaret edilmesi tesadüf değildir.¹⁵ Gramsci'ye göre, kapitalist toplumdan kesinlikle daha fazla bütünleşik olan, lakin üretici süreçlerin daha fazla yayılması ve farklılaşmasıyla kapitalizmden ayırt edilen yeni sosyalist toplumsal formasyon, oldukça gelişmiş bir teknik işbölümüyle göze çarpar. Ne var ki olabildiği kadar organik ve bütünleşik olan böylesi bir toplumda herkesin aynı düzeyde becerilere sahip olması beklenemez. Bireyler ve gruplar arasında yine bir farklılaşma olacaktır ve aydınlar kendilerinin doğrudan işlevleriyle tanımlanmaya devam edecektir. Fakat liderler ve yönetilenler arasındaki bu doğrudan işlevler, bütünüyle yeni temeller üzerinde yükselecektir. Politik düzlemde yeni olan şey, bu doğrudan işlevler olgunlaştığında liderler ve yönetilenler arasındaki çatışmalı ilişkinin aşılmasını sağlayacaktır. Bu "aşağıdan" ilerleme olgusu üretici güçleri düzenleme, örgütleme, bütünleştirme ve geliştirme ihtiyacının organik ifadesidir. Böylesi işlevler artık elitist ve otoriter biçimlerde yerine getirilemez: Üreticilerin ekonomik açıdan yalıtılması ve korporatif parçalanma yoktur artık çünkü.

İdeoloji düzeyinde doğrudan işlevleri yayacak bilinç biçimi, "tarihin hümanistik kavranışı" olarak Marksizmdir. Bu anlayış "düzenlenmiş toplum"daki gelişmelerle genişler ve şimdilerde sınıflarla korporatif gruplara ayrılmış insanlığı birleştirme eği-

¹⁵ Bkz., F. De Felice, *Serrati, Bordiga, Gramsci e il problema della rivoluzione in Italia*, Bari, 1971.

limiyle nitelenir. Tam da burada Gramsci'nin işçi sınıfının organik aydını, "yeni aydın", "uzmanlığın ve politik olanın" sentezi tanımıyla karşılaşırız:

Yeni aydın olma biçimi, artık hislerin ve tutkuların dışsal ve anlık bir taşıyıcısı olan belagata dayanmaz; çünkü onlar artık salt birer hatip değildirler (fakat aynı zamanda soyut matematik akla sahiptirler) ve "durmaksızın ikna edenler", örgütçüler, kurucular olarak faal bir biçimde pratik yaşama karışmalıdır; iş olarak teknikten kalkarak bilim olarak tekniğe ve sadece birer (uzman + politikacı) "yönetici" ve sadece birer "uzman" olarak kalmadan tarihin hümanistik kavrayışına ulaşırlar (SPN, 10).

Besbelli ki yeni aydın kategorisinin yaratılması bir sürecin belirgin işlevidir: bu, işçi sınıfının ve genel olarak üreticilerin itici gücü altında, üreticilerce üretici güçlerin yeniden bölünmesi temelinde bilginin toplumsal organizasyonunu yeniden genişletme ve bilimsel bilgiyi sermayeden ayırma sürecidir. Bu süreç sosyalist dönüşümün en yüksek ve en dolu biçimini tayin eder. Somut tarihsel düzeyde bu, yöneticiler ve yönetilenlerin varlığının artık gerekli ya da geçerli olmadığı yeni bir topluma geçişin parçası olarak yönetenler ve yönetilenler arasındaki ilişkilerin politik açıdan alt üst olma "eğilimi" yarasında ifade edilir.

Bizim çalışmamız, aydınlar hakkındaki politik sorunun böylesi bir merkezî konuma sahip olduğunu ve teorik ile stratejik içerimleriyle çok zengin olduğunu doğrulamaktadır; çünkü, somut tarihsel süreçte "gerçekten de yöneticiler ve yönetenler vardır". "Politika bilimi ve sanatı bu ilksel ve (verili belli genel koşullarda) indirgenemez olma olgusuna dayalıdır". Bundan dolayı belirgin bir biçimde çağdaş politika biliminin bütünü, politika sanatı için temel oluşturan "güç ilişkileri" bilgisine yoğunlaşmıştır. Somut düzeyde çağdaş politika bilimi, birisinin nasıl en etkili bir biçimde liderlik yapabileceğini, bunun sonucu

olarak da liderlerin nasıl en iyi bir biçimde hazırlanabileceğini göz önüne almak zorunda kalacaktır.

Ne var ki işçi sınıfı için,

yöneticilerin oluşumunda temel öncül şudur: Her zaman yönetilenlerle yönetenlerin bulunması isteniyor mu, yoksa bu ayrımı artık gereksiz kılacak koşulların yaratılması mı isteniyor? Yani insan türünün sürekli olarak bölünmesi ilkesinden mi hareket edilecek, yoksa bazı koşullara uygun olan bu bölünmenin tarihsel bir olgu olduğu mu kabul edilecek? (SPN, 144).

Bu nedenle işçi sınıfı için bütün politika bilimi ve sanatı, yeni bir devrim anlayışı yaklaşımına ve yeni bir topluma *geçiş* perspektifine dayanır. "Politik aydın sorunu" ile doruğuna çıkan Gramsci'nin siyasal düşüncesinin düğüm noktası, bu bakış açısından türer. Onun olgun politik düşüncelerinin temel kategorileri olan pasif devrim, mevzi savaşı ve hegemonya kavramları, devrimin ya da devrimci potansiyelin güncelliğinin emperyalist savaşın ve I. Dünya Savaşı sonrası krizinin yıkıcı karakterine artık sahip olmadığı bir aşamada işçi hareketi politikalarına yeniden tahvil edilmesine olanak verir. Aydınlar teorisi, somut gerçekliği analiz etmemize izin vererek, bütün bir *geçiş*, yani devrim süreci konusunu aydınlatmaktadır.

MODERN BÜROKRASİ TEORİSİ

Luis Razeto Migliaro ve Pasquale Misuraca

Britanya'daki, gelişmiş kapitalist dünyanın geri kalanındaki ve Doğu Avrupa'da "gerçekten sosyalizmin var olduğu" ülkelerdeki güncel politik tartışmaların temel sorusu, bürokrasinin gelişimidir. Birçok liberal demokrat devlette parti sistemleri ve temsili kurumlar kriz içindedir. Antonio Gramsci, kapitalizmin uzun vadeli bir krizi olarak gördüğü durumun bu veçhelerini inceleyen az sayıdaki düşünürden biridir ve analizi de hâlâ oldukça önemlidir.

Luiz Razeto Migliaro ve Pasquale Misuraca, Gramsci'nin bürokrasi tartışmasının nasıl Hegel, Marx ve Weber'in ötesine geçtiğini göstermektedir. Yazarlar Marx'ın, Hegel'in bürokrasi konusundaki konumunu esasında yanlış anladığını ve Hegel'in zamanı için devlet bürokrasisi ile sivil ve özel toplum arasındaki karşılıklı ilişki üzerine derin görüşün yeterli bir açıklamasını yapmakta başarısız olduğunu öne sürer. Bu durum Marx'ı, devleti bir sınıfın aracı olarak kavrama hatasına götürmüştür. Yani Marx, devlet ve bir bütün olarak ekonomi ile toplum arasındaki gerçek bağlantıları analiz edememiştir. Marx'ın devlet teorisi soyut, politika tartışması yetersiz ve ekonomik yapı ile politik ve ideolojik üstyapı arasındaki ilişki sorunu da çözülmemiş olarak kalmıştır.

Yazarlar Gramsci'nin yeniliğinin, bürokrasinin gelişimini tarihsel ve somut bir biçimde analiz etmesinde ve rıza ile güçler ayrılığına dayanan liberal burjuva devletin gelişmesini sınıf çatışmasıyla ilişkilendirmesinde yattığını söylerler. Bürokrasiyi endüstriyel toplumun gelişiminin ve profesyonel uzman ihtiyacının kaçınılmaz bir sonucu olarak gören Weber'in aksine Gramsci, bürokrasinin kemikleşip sağlamlaşmasını ve temsili hükümetin krizini sınıf mücadelesinde ve burjuvazinin tüm toplumun

çıklarlarını kendilerinin evrensel projelerini destekleme vaadini yerine getirmede karşılaştıkları zorluklarda temellendirir.

Misuraca ve Razeto Migliaro bu bölümün tam olarak verilmiş halinde, Marx ve Lenin'in devlet üzerine düşüncelerinin teorik açıdan geliştirilmesi olarak Gramsci'nin devlet teorisinin, sadece gelişmiş kapitalist ülkelere değil, aynı zamanda az gelişmiş ülkelere ve "gerçek sosyalizm"e de uygulanabileceğini öne sürmektedir. Britanya'nın sınırlı devlet geleneği ile kıta Avrupa'sının daha bürokratik devlet geleneği arasındaki karşıtlık, hükümet faaliyetindeki muhteşem genişleme ve kamu görevinin filizlenmesiyle giderek belirginliğini yitirmektedir ve temsilci kurumların krizleri keskinleştikçe Gramsci'nin bürokrasi üzerine yazdıklarının meselelerin bam telini oluşturduğu daha çarpıcı bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

* * *

Politik ve ekonomik biçimler tarihsel olarak geliştikçe, giderek yeni tip bir memur sınıfı üretilmektedir. Bu memuriyet bürokratik işler için teknik olarak eğitilmiş (sivil ve askeri) "kariyer" memuriyeti olarak tanımlanabilir. Bu, siyaset bilimi ve Devletin girdiği her tarihsel form için birincil derecede önemli bir olgudur (SPN, 185-6).

Gramsci, devlete ilişkin her bilimsel analizin merkezinde bürokrasi analizinin yer aldığını kavramıştır. Görüşleri, devlet sorununun, bürokrasinin bir kenara bırakılarak çözümlendiği Marksist gelenekteki devlet teorisinin kurulma şeklinden temel bir değişime damga vurmaktadır.

Bu ikisini birbirinden ayırma eğilimi Marx'ın kendisinde zaten vardır. Marx'ın devlet analizi, devlet aygıtının sınıfsal "içeriği" (devletin özünü ve "karakterini" belirler) ve kurumsal "biçimleri" (bunlar da olasılık yönünü, devletin "görünümünü" oluşturur) arasında kesin bir ayırım koyar. (Bunun kanıtı için, Marx'ın bürokrasiyi polis ve yasal organları dışarıda bırakarak salt bir idareye indirgediği *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*'ne bakınız.) Aynı şekilde bürokrasi sorunu Lenin'in devlet analizinde de temel bir nokta değildir. Lenin bürokrasiyi, örgüt-

lenmenin çürümesi olgusu ve bürokrati da “rutin” hareketlerle yönetilen bir memur olarak görür. Ne var ki Gramsci, bürokrasi sorununun merkeziliğinin farkına varmıştır ve bürokrasi onun devlet teorisinin topyekûn yeniden geliştirilmesinin bir parçasını oluşturur.

Gramsci’nin Devlet Görüşü

Gramsci’nin devlet görüşünün en olgun halini “Machiavelli, Sosyoloji ve Politika Bilimi” yazısında görürüz.

(...) Devlet, yönetici sınıfın yalnızca egemenliğini meşrulaştırmakla kalmadığı, aynı zamanda bu egemenliği devam ettirdiği fakat yönettiklerinin etkin rızasını da almayı becerdiği pratik ve teorik faaliyetlerin bütün bir bileşkesidir (...) (SPN, 244).

Onun devlet görüşünde en az üç tane özgün bileşen vardır:

a. Devlet bir “aygıt”, “makine” ya da bir “araç” olarak tanımlanmaz, ancak yönetici sınıfın yöneticiler olarak faaliyetlerinin toplamı olarak tanımlanır. Bu durum devletin artık akınlara uğrayan bir kale, birçok değişik siyasi yönetim tarafından farklı biçimlerde işletilen bir makine ya da bir sınıfın mülkü olan kurumsal bir aygıt olarak görülmediği anlamına gelmektedir. Tam tersine devlet, bazı sınıflar, bazı toplumsal kategoriler, bazı yönetici gruplar ve bazı kişiler tarafından gerçekleştirilen eylemlerin toplamı olarak görülür.

b. Devleti oluşturan faaliyetler “pratik” ve “teknik”tir. Bu, devletin idari, adli ve polis faaliyetine –iktidarın pratik uygulamasına– indirgenmediği, ancak ideoloji, enformasyon ve bilgi üretimi gibi detaylı etkinlikleri de içerdiği anlamına gelir. Devlet, o halde, hissetmenin, anlamının ve eyleminin özgün biçimlerini geliştirerek kendisinin korunmasını garantiler. Bilginin üretimi, organizasyonu ve yayılımı devletin faaliyetinin bir kısmını oluşturur ve bu yüzden aydınlar ya da aydınların bir kısmı da devletin bir parçasıdır. Bu temelde, bürokrasi sorunu-

nun devlet teorisinin neden merkezinde olduğu da açıklığa kavuşur.

c. Devlet yalnızca tahakküm faaliyetlerine (zor kullanımı) indirgenemez, aynı zamanda önderlik faaliyetlerini de (rızanın oluşturulmasını) içerir.

Gramsci'de özgün olan, devletin artık kolektif hayattan ayrı bir bünyeye, kendisini toplumun yukarısına koyarak ona egemen olan ve onu kontrol eden belirli bir organizmaya indirgenmemesidir. Devlet, kitleleri örgütleyen ve homojenleştiren, temsil yoluyla liderler ve takipçileri arasındaki ilişkiyi kuran ve sonuçta da kitleleri kendisine etkin olarak dahil eden faaliyetlerin bir bileşkesi olarak ortaya çıkar. Devlet genellikle dışarıdan tahakküm kurup liderlik yapan olarak (yani egemen olunanlar, yönetilenlerce deneyimlenenden dışsal olmanın koşulunu yeniden üretiyor) görülürken, Gramsci devlet faaliyetlerinin, liderleri yönetilenlerden ayırmak için yürütülmediğini kavramıştır. Bundan ziyade devlet faaliyetleri yönetilenlerin devlete entegrasyonunu gerçekleştirir. Bu, yönetilenlerin lider olmayacağı anlamına gelmese de, yönetici sınıfın planlarını gerçekleştirme eğilimli devlet faaliyetlerinin tamamına katılımları anlamına gelir. Yani devlet, yönetenler ve yönetilenler arasındaki ilişkinin örgütlenmesidir.

Devlet bu şekilde tanımlandığında bürokrasi sorunu tarih ve politika biliminde, özellikle de devlet teorisinde temel bir yer edinir. Peki, tam olarak nedir bürokrasi?

Bürokrasi Nedir?

Hegel şöyle yazar:

Hükümet üyeleri ve devlet memurları, halk yığınının meşru bilincini ve gelişmiş zekâsını içinde taşıyan *orta sınıfın* ana bölümünü oluşturur. Bu sınıfın tek başına bir aristokrasi oluşturmamasından ve kültür ile yeteneklerin keyfi bir egemenlik aleti

durumuna gelmesinden kaçınmak için hükümlerlik kurumları ve korporasyon hakları onu yukarıdan ve aşağıdan sınırlandırır. (...) Devlet bilinci ve en parlak kültür, memurları da kapsayan orta sınıfta bulunur. Dürüstlük ve zekâ bakımından bu sınıf, devletin orta direğini oluşturur. (...) Orta sınıfın eğitimi devletin birincil çıkarıdır.¹

Gördüğümüz gibi Hegel, bürokrasi sorununu yönetenler ve yönetilenler arasındaki ilişkiler düzeyine yerleştirir. Aynı zamanda bürokratların siyasi iktidarın delegeleri ve teknik yeterliliklerle meşrulaştırılmış olarak özgün durumlarını da kavramıştır. Hegel bu iki uğraşı, siyasi ve teknik, öznel ve nesnel yönler olarak kavramsallaştırır.

(Memurların devlet görevine) atanmalarında nesnel faktör, bilgi ve yeteneğin ispatıdır. Böyle bir ispat devletin ihtiyacı olduğu şeyi elde edeceğini garantiler. (...) (öznel faktör ise) bir görev için *belirli* bir bireyin seçilmesi, atanması ve kamu işini yürütmek için yetkilendirilmesidir; bireyin makama bağlanması, ki bunların birbirleriyle ilişkileri her zaman rastlantısal olmak durumundadır, karar verici ve devlette egemen güç olarak monarkın ayrıcalığıdır.²

Bu bileşenleri ortaya koyarken Hegel, bunların bir eleştirisini yapmamıştır. Bunun yerine, özel bir pratiği mutlak kavramlarla meşrulaştırmıştır. Sosyoloji, özellikle de Weber'inki, Hegel'in katkısının biraz ötesine geçerek bürokrasi analizini benzer açılardan geliştirmiştir. Weber kendisini büyük ölçüde Hegel'in analizlerini formelleştirmekle kısıtlamıştır. Öte yandansa Gramsci, Hegelci bürokrasi sorunu üzerine yeniden çalışmış, eleştirel olarak onu yeniden kurmuş ve böylece de Hegel'in, Weber'in ötesine ve hatta Hegel tarafından ortaya atılan soru-

¹ Karl Marx, "Contribution to the critique of Hegel's Philosophy of Law" içinde, Marx-Engels, *Collected Works*, III, Lawrence and Wishart, Londra, 1975, s. 43-4

² A.g.e.

nun çok önemli olan yapısını tam olarak kavrayamamış olan Marx'ın ötesine geçmiştir.

Gramsci, bürokrasinin işlevini *liderler ve takipçileri arasındaki ilişkiyi yapılandırma ve sabitleştirme* olarak belirler. Bu bağlantı işlevini tanımlarken, bürokrasinin ne yönetilenlerin temsilcisi ne de böyle bir iddiası olduğunu belirtir. Bürokrasi seçilmemiştir ve tabandan denetlenmez. Aynı şekilde Hegel'de olduğu gibi aracı işlevini üstlenen bir ara sosyal tabaka da değildir. Bundan ziyade devletin bürokratik kadrosu, faaliyetleri hakkında hesap verdiği devletin politik yöneticileri tarafından yukarıdan atanırlar. Meşruluk ölçütü olarak sunulan teknik yeterlilik temelinde seçilirler. Yönetici sınıflar bürokratlardan devlete ve kendi politikalarına sadakat beklerken, ezilen sınıflar onlardan sadece görevlerini yerine getirirken teknik verimlilik bekler. Yani Gramsci için bürokrasi, hem politik hem de teknik bir olgudur. Bu durumu liderler ve yönetilenler arasındaki ilişkileri incelerken açıklığa kavuşturur.

İlk bileşen, yöneticilerin ve yönetenlerin, liderlerin ve takipçilerinin varlığıdır. Politika sanatı ve biliminin tümü en baştan beri var olan ve (bazı genel koşullarda) indirgenemez olan bu gerçeğe dayanır. (...) Bu olgu bir kere kabul edildikten sonra, bir kişinin en verimli şekilde nasıl liderlik yapabileceği (verili bazı sonuçlarla), yani liderlerin en iyi nasıl hazırlanabileceği (ve bu en açık bir şekilde politika sanatı ve biliminin ilk aşamasıdır) ve bundan başka eğer takipçilerin ya da yönetilenlerin itaat etmelerini sağlayacak en az dirençli ya da akla en uygun çizgiyi bulmak gerekir. (...) Kaldı ki yöneticiler ve yönetilenler arasındaki bölünme –son tahlilde kökenini toplumsal gruplar arasındaki bölünmeden alsa bile– aslında toplumsal olarak homojen bir grubun kendi içinde de bulunabileceği açık bir biçimde görülmelidir (SPN, 144).

Bir yandan teknik, bir yandan politik olan bürokrasinin bu ikili yapısı, kolektif yaşamın her biçiminde liderler ve takipçileri arasındaki bölünmeyi izler. Bunun böyle olduğunu gören Gramsci,

“sınıfsız” bir toplumun ya da homojen bir toplumsal grubun bürokrasisi olan bir partinin bile kendi içinde sadece teknik bir araç değil, aynı zamanda politik bir yapı taşıdığını da görebilmiştir. Bürokrasi, der Gramsci, yalnızca *şeylerin* kişisel olmayan bir şekilde idaresi değildir: “Her şeyi saf bir şekilde ‘teknik’, ‘teknik gereksinim’ açısından görenler (...) temel sorunu gözden kaçırlar” (SPN, 144).

Gramsci’nin bürokrasi teorisindeki üçüncü bileşen ise bürokrasinin oluşum süreci ve onun toplumsal kökeni üzerinedir. Gramsci bürokrasi için tarihsel bir temeli de siyasi partilerin kendisinde görmüştür: “Liderler ve takipçilerinin, yönetenler ve yönetilenlerin var olduğu ilkesi bir kez ortaya atıldığında, partilerin şu ana kadar liderleri ve liderliği geliştirmedeki en etkili yol olduğu da ortaya çıkar” (SPN, 145). İkinci bir kaynak ise önceki yönetici sınıfların yeni devletin oluşumu sırasında çözülmesindedir. Yeni devlet iktidarının memurları (idareciler, teknisyenler, örgütçüler vd.) işte bu sınıfların aydınları ve kadroları olur. Gramsci bu sürecin şuradan kaynaklandığını görmüştür:

Modern Avrupa devletleri, orijinal Fransız devriminde olduğu gibi devrimci patlamalardan ziyade, birbirini takip eden reformlarla doğmuştur. (...) “Restorasyon” süreci bu tür gelişmelerin en zengin olanıdır; Restorasyon, toplumsal mücadelelerin, burjuvazinin keskin karışıklıklar ve Fransız terör makinesi olmadan güç kazanabilmesi için yeteri kadar esnek ortamlar oluşturabildiği ilk politika olmuştur. Eski feodal sınıflar egemen konumlarından “idareci” konumuna indirgenirler, ancak ne saf dışı bırakılırlar ne de onların organik bir bütün olarak tasfiye edilmesi için bir girişim vardır. Bir sınıf yerine, özgün kültürel ve psikolojik özelliklerle bir “kast” olurlar, ancak artık egemen iktisadi işlevleri yoktur (SPN, 115).

Gramsci sosyalist bir devlet kurulmasında paralel bir sürecin görülüp görülmeyeceğini sorarak devam eder. “Modern devletlerin yaratılmasındaki bu ‘model’ diğer koşullarda da tekrarla-

nabilir mi? Bu tamamen dışlanabilir mi ya da planlı ekonomilerin ortaya çıkma şeklinde en azından kısmen benzer gelişmeler olabileceğini söyleyebilir miyiz?" (SPN, 115).

Modern bürokrasinin bu oluşum örüntüsü, "Devlet gelişmenin belirli bir aşamasını, belirli bir durumu sürekli kristalize etmeye yönelik her adımı (temsil eder) gerçeğini kısmen açıklamaktadır. Aynı zamanda 'bazı aydın kategorilerinin (doğrudan devletin, özellikle de sivil ve askeri bürokrasisinin hizmetindekiler) eski egemen sınıflara hâlâ aşırı yakın bir şekilde bağlı olduğu gerçeğinin sonu olan, sınıflar arasında bazı sabit olmayan dengeleri" açıklamaya da yardımcı olur.

Bürokrasinin yaratılmasında birbiriyle yaklaşan bu iki süreç, Gramsci'nin *organik* ve *geleneksel* aydınlar arasındaki kurduğu ayrımı yansıtır ve genişletir. Bu sorunu Gramsci şöyle tanımlar:

Memurlar sorunu aydınlar sorunuyla kısmen örtüşür. Ne var ki, toplumun ve Devletin her yeni biçiminin yeni bir tarz görev ve ihtiyaç duyduğu doğru olsa da, şu da doğrudur ki yeni yönetici gruplar asla, en azından ilk başlarda, zaten ortada olan ve onlar iktidara gelmeden kurulmuş geleneksel ve yerleşik grupları –örneğin, görevli kategorilerini (özellikle de dini ve askeri görevlileri)– görmezden gelememişlerdir (SPN, 186).

Yine de Gramsci'nin modern bürokrasinin tarihsel oluşumu analizi üçüncü bir bileşene işaret eder:

Belirli bir ülkede, sivil ya da asker olsun, bürokratik mesleğini kendisi için ekonomik yaşam ve politik amaçlar bakımından (dolaylı olarak "şantaj" yoluyla olsa da iktidara etkin katılma) çok önemli sayan bir toplumsal tabaka mevcut mudur? Modern Avrupa'da bu tabakaya –bir yandan endüstriyel gücün diğer yandan ise tarımsal reformun gelişimine bağlı olarak– ülkeden ülkeye göre artan ya da azalan oranda orta ya da küçük kırsal burjuvazide rastlanır. Elbette ki bürokratik mesleği (sivil ya da askeri) bu toplumsal tabakanın tekelinde değildir; ancak bu meslek, adı geçen tabakanın yürüttüğü toplumsal iş-

leve ve böyle bir işlevin üretip desteklediği psikolojik eğilimlere gayet güzel uyar. Bu iki bileşen tüm toplumsal tabakaya, kendi amaçları içinde belirli bir homojenlik ve enerji katar. Böylece de siyasi bir değer ve tüm toplumsal organizma içerisinde sıklıkla belirleyici bir işlev katmış olur. Bu tabakanın üyeleri, çekirdekteki insanlara doğrudan emirler vermeye alışkıdır, ancak bu kişiler azdır ve bunlar “ekonomik” değil, “politik” emirlerdir. Başka bir ifadeyle, onların emir verme sanatı, endüstriyel üretimde olduğu gibi organik bütüne “bir şeyler” ısmarlamaya ya da “kişiler ve şeyler” ısmarlamaya uygun değildir; zira bu tabakanın kelimenin modern anlamıyla ekonomik bir işlevi yoktur (SPN, 212-3).

Bürokrasinin yaratımıyla sonuçlanan bu toplumsal kökenler ve kanalların analizi üzerinden Gramsci, Marx’ın analizinden ve Lenin tarafından yeniden detaylandırılan ve geliştirilenden farklı olarak devlet sorunu ve somut düzeyde devletin sınıf yapısı sorunuyla yüzleşir. Marx ve Lenin için sorun devletin “karakterini” tanımlamaktır, bu devlet ise belirli bir üretim biçimi (kapitalist, sosyalist) ve egemen sınıflar (burjuvazi, proletarya) arasındaki karşılıklı ilişkide belirlenecekti. Devletin doğasının “burjuva diktatörlüğü” ve “proletarya diktatörlüğü” üzerinden kavramsallaştırılması da işte buradan gelir. Öte yandan Gramsci’nin analizi, yönetici sınıflar ve tabi sınıflar arasındaki soyut ilişkiler ve bireysel toplumsal kategoriler (aydınlar, bürokratlar ve teknisyenler) üzerinden yürütülen arabuluculuklar (örneğin, bahsi geçen tabi sınıfların yönetici sınıflara boyun eğmelerine müdahale etmek için yapılan faaliyetler) tanımlamasına götürür.

Gramsci’nin bürokrasi teorisinin dördüncü bileşeni ise bürokrasinin bir kasta dönüştüğü ve kendisini “ayrı bir bünye” olarak algıladığı süreçle ilgilidir. Bu süreci anlamada önemli bir etmen Gramsci’nin bürokrasi sorunu ve aydınlar sorununun kısmen örtüştüğünü söylemesinde yatar. Aydınlar analizinde Gramsci onların kendilerini sınıflardan ve bu sınıfların çıkarla-

rından uzakta görmeleri kadar, kendilerini toplumsal bir grup olarak kurmalarının da sebeplerine işaret eder:

Bu çeşitli geleneksel aydın kategorileri, aralıksız tarihsel sürekliliklerini ve özgün niteliklerini bir "*esprit de corps*" halinde yaşadıkları için kendilerini özerk ve egemen olan toplumsal gruptan bağımsız olarak ortaya koyarlar. Kendilerini bu şekilde ortaya koymaları, ideolojik ve politik alandaki sonuçlar, geniş bir yelpazedeki ifadelerin sonuçları olmaksızın var olmaz. İdealist felsefenin tümü, aydınların toplumsal bütünü tarafından varsayılan bu konumla kolayca ilişkilendirilebilir ve aydınların kendilerini, kendi kendilerinin bir özelliği vb. ile şekillenen "bağımsız" otonomlar olarak düşündükleri toplumsal ütopyanın bir ifadesi olarak da tanımlanabilir (SPN, 7-8).

Daha spesifik olarak bürokrasi üzerine şunları yazar:

(...) yeni fikirleri taşıyan grup ekonomik bir grup değil, bir aydın tabakasıdır ve bu grup tarafından savunulan Devlet fikri görünüm değiştirir; devlet, kendinde bir şey, rasyonel bir mutlak olarak anlaşılır. Sorun şu şekilde formüle edilebilir: Devlet üretken dünyanın somut biçimi ve aydınlar da yönetici kadronun istifade ettiği toplumsal bir unsur olduğundan, güçlü bir ekonomik gruba kesinkes demir atmamış aydın, Devleti bir mutlak olarak temsil etme eğiliminde olacaktır; bu suretle aydınların işlevi, kendilerinin mutlak ve rakipsiz olarak düşünülmesidir ve aydınların tarihsel varlığı ile değeri soyut bir biçimde rasyonelleştirilmiştir. Bu dürtü modern felsefi idealizme dair tarihsel bir kavrayış için temeldir ve Fransız Devrimi'nin "tepkisi/ulusal aşkınlık"ı olarak* ve kıta Avrupa'sının modern Devletlerinin oluşum biçimiyle bağlantılıdır (SPN, 117).

Bu iki pasajda Gramsci, ayrı bir toplumsal kategori olarak bürokrasinin konumu ile sınıfların yaşamından uzak olan otonom bir yapı olarak düşünülen devlet arasındaki bir ilişkinin

* Birlik ruhu (ç.n.).

* Gramsci öteki Avrupa ülkelerinde Fransız Devrimi deneyiminden kaçınılmasına gönderme yapıyor.

varlığına işaret eder. Bu koşullarda, bürokrasinin gardiyan olduğu “Devletin ruhu”, ne devletin tüm vatandaşların önünde norm olarak kurduğu etik ilkelerin tümüne ne de bakış açılarının ve “evrensel” (kamu yararı, yurtseverlik gibi) ölçütlerin edinilmesine dayanır. Bundan ziyade bürokrasinin kendisini hem homojen hem de yoğunlaşmış hale getiren ideolojik bağa dayanır. Bu da, bürokratların bulunduğu konumu rasyonalize eden özgün bir grup ideolojisi olduğu anlamına gelir. Bu şekilde de “devlet ruhu”, (Hegel’in öne sürdüğü gibi) devlet memurları tarafından genel nihai amaçların benimsenmesine değil, ancak kendi grup amaçlarını bütün hale getirmek için genel nihai amaçlar olarak ortaya konulmasına dayanan bürokrasiyle ifade edilir. Bu da “yönetici gücün” ayrı bir yapı gibi görünmesinin ve aşağıdaki durumun sebebidir.

Devlet, vatandaşlar tarafından soyut bir şey gibi, her şey üzerine düşünmüş olması, her şeyi öngörmüş olması vb. beklenen ölümsüz baba olarak düşünülmüştür: Böylece de gerçek demokrasinin, gerçek bir ulusal kolektif iradenin yokluğu, bireylerin pasifliklerinin bir sonucu olarak da bürokrasinin despotizmine olan ihtiyaç az çok perdelenmiştir (Q, 750-1).

Bürokrasi Konusunda Hegel ve Marx

Bürokrasi teorisinin bu ögesi, Marx’ın *Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi* çalışması henüz yayımlanmamış olduğundan Marx’ın aracılığı olmaksızın Hegel’in bürokrasi analizine doğrudan referans vererek Gramsci tarafından kurulur. Burada Marx’ın fikirlerine kısaca bakmak Gramsci’nin onun nasıl çok ötesine geçtiğini açıklamaya yardım edecektir.

Marx’ın, Hegel’in analizini yorumlayışı ve eleştirisi, onun devlet teorisinin tamamını anlamak ve özellikle de düşüncelerindeki sınırlılıkları görmek için çok önemlidir. Bir şekilde Marx, Hegel’in devlet görüşünü aşmayı başarır. Devletin soyut olarak genel çıkarları temsil etmediğini, ancak yönetici sınıfın

özel çıkarlarını (ilerici, devrimci bir işlev gördükleri zaman bazı sınıfların hareketlerinde belli bir evrensellik düzeyi fark edilir) temsil ettiği gerçeğini yakalar. Başka bir şekilde söylersek, Marx, bürokrasinin devlet içindeki temel işlevini tamamen kavrayamama konusunda Hegel kadar ileri gitmez.

Marx, Hegel için "sivil toplum"un sadece *özel, bireysel* çıkarlar alanı olmadığını, aynı zamanda *ortak, özgül* çıkarlar alanı da olduğunu ve sonuç olarak Hegel'in "sivil toplum" analizinde vatandaşların sadece özel, ekonomik özneler değil, kurumlar içinde de örgütlü olduklarını görmemiştir.³

Marx, bürokrasinin hem sivil toplum alanından hem de devlet alanından dışlanmasını Hegel'e atfederek Hegel'in bürokrasi kavramı devlet ve sivil toplum ayırımına dayanıyormuş gibi yorumlamıştır:

Hegel "devlet" ve "sivil" toplum *ayrımından*, "özel çıkarlar" ve "doğal ve açık olarak genel" çıkarlardan ve aslında bürokrasinin *bu ayrıma* dayandığından yola çıkar.⁴

Marx, Hegelci analizin bürokratik örgütlenmenin iki somut düzeyini birbirinden ayırdığı (sivil toplum ve devlet alanında) ve Hegel için devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkinin bu bürokrasilerin özel sorumluluğu olduğunu görmediği için Hegel'e bürokrasiyi havada bıraktığı ve bürokrasi üzerine spekülative bir analiz yaptığı eleştirisini yöneltir.

Marx'ın Hegel'in çalışmasını yorumlayışındaki ve eleştirisindeki bu eksiklik, aslında *Ekonomi Politik'in Eleştirisine Katkı'nın Önsözü*'nde açıkladığı gibi, ekonomi ile devlet, "yapı" ile "üst-yapı" arasındaki ilişkilere dair sorunu belirleme ve çözme biçiminin temelidir.

³ A.g.e., s. 41.

⁴ A.g.e., s. 45.

Marx, sivil toplumu –Hegel’in bu tarz bir okuması temelinde– ekonomik ilişkilere indirgediği ve bürokrasiyi (ve aydınları) sivil toplum ile devletten çıkarttığı anda, ekonomi ve devlet, “yapı” ve “üstyapı” arasındaki somut ilişkileri özgünleştirme şansını kaçırmıştır. Bu ilişkiler gerçekte belirli toplumsal kategoriler (bürokrasi, aydınlar) tarafından yürütülürler; yani, eğer bu kategoriler kendi belirli işlevlerine göre tanımlanmazlarsa, ekonomi ve toplumun gerçekte devlet ile ilişkilendikleri somut biçimler analizi gözden kaçırılır ve bunun peşi sıra da belirleme, karşılıklılık, yansıma, koşullama vb. gibi spekülâtif kavramlar aracılığıyla da soyut olarak görülür.

Marx’ın devlete ilişkin sorunlar konusundaki Hegel okumasına bir yanıt olarak Gramsci, “yapı” ve “üstyapı” ile sivil toplum ve devlet arasındaki ilişkilerin “batıl mucize” (Q, 1422) karakterini eleştirmiştir. Özellikle aydınlar (“üstyapının memurları”) ve de bürokrasi tarafından yerine getirilen birleştirici işlevi kavramıştır. Bu temelde de “yapı” ve “üstyapı” arasındaki ilişkiyi *tarihsel blok* –ekonomiyi örgütleyen sınıflar ve devletin başını çeken gruplar arasında kurulan, farklı aydın kategorileri ile bir arada tutulan toplumsal bir blok– kavramı ile açıklamıştır. Buna ek olarak liderler ve onların takipçileri arasındaki ilişkileri de sivil toplum artı politik toplum olarak devlet kavramı, bürokrasi tarafından örgütlenen ilişkiler temelinde tanımlamıştır.

Gramsci, sivil toplumun Hegelci analizinin öneminin altını çizer, bu analiz ise Hegel’in devleti, kendi kaynakları üzerinden olduğu kadar siyasi ve korporatif kuruluşlar üzerinden bir uzlaşa yaratmak için örgütleyen ve eğiten bir yapı olarak görmesini sağlamıştır. Ne var ki Gramsci, aynı zamanda da Hegel’in fikirlerinin sınırlılıklarını da kavramıştır: Bu sınırlılıklar onun kitlesel partisi deneyiminin olmayışından kaynaklanır. Marx da benzer bir eksiklikle karşı karşıya kalmıştır, ancak Hegel’e kıyasla, yaşamın ve devlet örgütlenmesinin karmaşıklığına dair daha az

kavrayışa sahip olsa da “kitlelere yönelik olarak daha yoğun bir hissiyata” sahiptir (SPN, 259).

Hegel, korporasyonlarda devlet ruhunun yaratılmasını belirlerken,⁵ Gramsci, tarihsel olarak devlet örgütlenmesinin daha gelişkin biçimlerine geçişi kavrayarak siyasi partiler halinde farklılaştırır (SPN, 147). Dahası, Hegel'e göre devletin korporasyonların hedeflerini gerçekleştirmesinden ve vatandaşların haklarını garanti altına almasından ötürü korporatif ruh devlet ruhuna doğru gelişebilirken, Gramsci parti ruhunun devlet ruhuna dönüşümü üzerinde düşünmüştür; zira halkın ve toplumsal grupların evrensel-ulusal bir bilinç kazandıkları, yani bireysellik ve grubun ekonomik-korporatif çıkarı gibi amaçları aştıkları yer partidir. Liderler ve devlet memurları da bu partide eğitilir: Partiler aracılığıyla sınıflar devlet olur.

Bürokrasinin Tarihsel Doğası

Gramsci'nin bürokrasi teorisinin beşinci ögesi, bürokrasinin tarihsel olarak belirlenmiş karakterini anlamasında yatar. Fransa ve Almanya'daki durumla bağlantılı olarak İngiltere örneği üzerine çalışırken, “toplumun her biçiminin bürokrasi sorununa bir yaklaşımı ve çözümü olduğu söylenebilir. Bunlar kaçınılmaz olarak farklılık göstermek zorundadır” diye yazmıştır. “Kesin olarak her tip toplum ve Devlet, kendi görevlileri sorununu yaşamıştır, bunları kendilerine özgü biçimde çözer ve formüle ederler; her toplumun kendi seçme sistemi ve görevli eğitime şekli vardır” (SPN, 186). Gramsci, bürokrasi sorununun tarihsel olarak belirlenmesi üzerinde dururken, işaret ettiği bu nokta sadece genel metodolojik bir hatırlatma değil, temelde önemli olarak gördüğü bir savdır. Bürokrasinin tarihsel özgünlüğünün üzerinde durarak, Weber'in bürokrasiyi tüm modern toplumla-

⁵ A.g.e., s. 41.

rın tipik bir özelliği olarak gören ve bize tarihsel değil, genel ve soyut bir “sosyolojik” analiz sunan teorisi gibi teorilerin tümünü eleştirme niyetindedir.⁶

Bürokrasi sorununun tarihsel doğası Gramsci’yi 1929-1930 dünya krizleri bağlamında modern bürokrasiler kurumunu incelemeye götürmüştür; şimdiye kadar bu liderler ve onların takipçileri arasındaki ilişkilerin bütün bir yeniden örgütlenmesini göstermiştir. Krizlere verilen –Amerikan, faşist ve Stalinist– üç cevapta bürokrasinin gelişiminin ve egemenliğinin krizlerin üstesinden gelmedeki başarısızlığının bir işareti olduğunu kavramıştır.

Gramsci, burjuva amaçlarının yönetilenlere evrensel olarak kabul ettirilmesi görevini üstlenen burjuvazi tarafından geliştirilen devlet örgütlenmesini tanımlayarak başlar:

Önceki egemen sınıflar, örneğin kendi sınıf alanlarını “teknik” ve “ideolojik” olarak genişletmek için diğer sınıflardan kendilerine organik bir geçiş yolunda çaba harcamamaları anlamında temel olarak muhafazakârdılar: Bu, kapalı bir kast anlayışydı. Burjuva sınıfı ise kendisini, tüm toplumu soğurabilen ve kendi kültürel ve ekonomik düzeyine özümleyerek yaratabilen, sürekli hareket halinde bir organizma olarak ortaya koyar: Devletin tüm işlevi dönüşmüştür; Devlet bir “eğitici” vb. olmuştur (SPN, 260).

Burjuva projesi, liderler ve onların takipçileri arasındaki ilişkileri, takipçileri liderlerin amaçları doğrultusunda şekillendirerek rıza temelinde örgütlemektir.

Bu proje iki öğeden oluşur. İlki, parlamenter sistem ve partilerde ifade edilen (iktidarın temsili olarak) temsiliyet ilkesidir. İkincisi ise bürokratik sistemde (devlet gücünün ayırımında) ifade edilen teknik yeterlilik ilkesidir. Bu projeyi tanımlayan

⁶ Max Weber, *Economy and Society*, I, Bedminster Press, New York, 1968, s. 217.

Gramsci, bunun gerçekleştirilmesini ve yapısal sınırlılıklarını araştırmış ve bunun sonucu ortaya çıkan devlet örgütlenmesini eleştirmiştir. Burjuva sınıfının projesini, devlet yaşamının örgütlenmesinin soyut modelinin kavramsallaştırması ve gerçekleştirilmek için ortaya konan araçların önerisi olarak değil, ancak ideologların akılcılaştırıp teoride sistematik olarak tutarlı kıldıkları gerçek çatışmaların ve koşulların bir sonucu olarak görmüştür.

Güçler ayrılığı ve bunun gerçekleşmesiyle ortaya çıkan tartışmalar ve ortaya konulan hukuk sistemi, verili bir tarihi dönemdeki sivil toplum ve politik toplum arasındaki mücadelenin bir ürünüdür. Bu dönem ise (Devletin doğrudan hizmetinde olan, özellikle sivil ve askeri bürokrasi de dahil olmak üzere) bazı aydın kategorilerinin eski egemen sınıflara hâlâ sıkı sıkıya bağlı oldukları gerçeğinin bir sonucu olan sınıflar arasındaki belirli, sabit olmayan bir denge ile şekillenir (SPN, 245).

Gramsci'nin burjuva devleti eleştirisi, devletin biçimindeki soyut çelişkilerin ayıklanmasına ve bu soyut modelde onun somut olarak gerçekleştirilmesine karşı durmaya dayanmamaktadır. Bundan ziyade, sınıflar arasındaki mücadelenin tarihsel-eleştirel bir analizini benimser. Bu mücadeleden bir devlet şekillenir, bu devlet ise sınıflar arası ilişkilerin sabit olmayan dengesinin etkilerini sergiler; mücadelenin ürünü olduğu kadar "çelişkili" bir devlettir bu.

Daha net söylenirse, siyasi temsiliyet ile teknik yeterlilik, parlamenter ile bürokratik sistemler arasındaki çatışma doğrudan devletin, özellikle de sivil ve askeri bürokrasinin hizmetindeki aydın kategorilerinin eski yönetici sınıflarla sıkı sıkıya ilişkili olduğu gerçeğini gösterir. Bu ilişkiyle de burjuvanın tüm toplumun çıkarlarını temsil etme projesi çöker; zira bürokrasi, devleti sivil toplumdan ayıran ve onu mutlak kılan bir kasta evrilir. Bu burjuva sınıfı kendi organik aydınlarını yeterince üretemez, tam hegemonyaya ulaşamaz; ya Jakoben bir şiddeti ya

da geleneksel aydınlarla anlaşarak onları kullanmaya kalkışır. Sonuç ise burjuva devletin yalnızca temsili sisteme dayanamayacak olmasıdır; zira uzlaşıya yönelik eğitimdeki faaliyet yetersizdir ve kitlesel bir mutabakatı örgütlemeyi beceremez. Sonuç itibarıyla, sivil ve askeri bürokrasi politik işlevleri giderek daha fazla kendi uhdesine alır ve devlet hayatında giderek büyüyen alanları işgal eder. Gramsci'nin eleştirel sonucu şöyle devam eder:

Siyasi ve ekonomik liberalizm için güçler ayrılığının temel önemi, yeterlilikleri ve güçsüzlükleriyle birlikte tüm liberal ideolojinin, güçler ayrılığı ilkesinde özetlenebiliyor olması ve böylece de liberalizmin güçsüzlüğünün görünür kılınmasıdır: Cebri gücü kullanan ve belirli noktada da bir kasta dönüşen –örneğin, öncü personelin kristalleşmesi– işte bu bürokrasidir. Yani, halkın, tüm görevlilerin seçilerek gelmesini istemesi bundan doğmuştur. Bu talep liberalizmin en uç noktası ve aynı zamanda çözülüşüdür... (SPN, 245-6).

Dahası, “Machiavelli, Devlet” başlıklı yazısında sorunu şöyle değerlendirmiştir:

Ve parlamentarizm ve –parlamentarizmden ayrı olmayan– parti sistemine karşı suçlamalar neye dayanmaktadır? (nesnel dayanaklar, doğal olarak; örneğin, parlamentonun varlığı, kendi içinde hükümetin *teknik* hareketlerini geriye çektiği ve geciktirdiği gerçeğiyle ilgili olanlar.)

Temsili sistemin kariyer bürokrasisi için politik olarak “bir sıkıntı” olması anlaşılabilir, ancak konu bu değil. Seçilmiş görevlilerin atanmış memurlara entegre olmasına, onları dengelemesine ve iyice kemikleşmelerini engellemesine uygun bir sistem yerine temsili sistemin mi yoksa parti sisteminin mi kurulması gerektiği noktası bir ayak bağı ve de tam tersi yönde ilerleyen bir mekanizma haline gelmiştir. Ayrıca eğer öyleyse, bunun sebebi nedir? (SPN, 254).

Temsili Yönetimin Krizi

Bu “çelişkilerin” tarihsel gelişimi bir temsil krizi ve bürokrasinin zaferiyle sonuçlanır; bu süreçler liberal devletin tarihsel krizi anlamına gelir. Bu kriz, burjuva sınıfının devlet projesinin başarısızlığına işaret eder, öyle ki bu sınıf diğer sınıfları kendi biçimine dönüştürecek genel bir sınıf olmayı başaramaz.

Bu süreç nasıl sona ermekte ve örneğin salt bir kuvvet vb. olarak Devlet kavramına nasıl ulaşılmaktadır? Burjuva sınıfı “doymuştur”: Sadece genişlememekle kalmaz, çözülmeye de başlar; sadece yeni bileşenleri özümleyememekle kalmaz, kendisinden bir bölümü de kaybeder (ya da en azından kayıpları, özümleyebildiklerinden çok daha fazladır) (SPN, 260).

Bu tam da kapitalist toplumun *organik krizini* oluşturan şeydir. Gramsci temsili devlet örgütlenmesi ve bürokrasinin (devlet örgütlenmesindeki) egemenliği arasındaki ilişkiyi “Organik Kriz Döneminde Politik Partilerin Yapısının Bazı Görünümleri Üzerine Gözlemler” başlığı altında şöyle açıklar:

Tarihsel ömürlerinin belirli bir noktasında toplumsal sınıflar politik partilerinden ayrışır. Başka bir ifadeyle, bu örgütsel biçimdeki geleneksel partiler, onları kuran, temsil eden ve yöneten kişilerle birlikte artık kendi sınıfları (ya da sınıfın bir kesimi) tarafından kendi ifadeleri olarak görülmezler (SPN, 210).

Gramsci, temsili sistemin krizinin her şeyin ötesinde partilerin bir krizi, temsiliyetin ifade edildiği ve uzlaşının örgütlendiği kanalların bir krizi olarak sunulduğu gerçeğini dile getirmiştir. Sadece ezilen sınıfların kendilerini var olan devlet önderliğinde tanımadıkları olgusunu değil, aynı zamanda yönetici sınıfların kendilerinin, kendi parti organlarına bu tarihsel anda verdikleri görevler için yetersiz olarak gördükleri olgusunu da göz önünde tutar. Bu, sınıflar gelişse de partiler kendilerini bürokratikleşme sürecine kaptırarak kristalleştikleri için gerçekleşir.

Bu tür krizler ortaya çıktığında durum derhal hassas ve tehlikeli bir hal alır; çünkü çözüm için şiddete başvurma yolu açılmış, birer kurtarıcı sayılan karizmatik “yüce adamlar” tarafından temsil edilen bilinmeyen güçlerin harekete geçmesine meydan verilmiş olur.

“Temsil edilenler ve temsilciler” arasındaki bu çatışma durumları partilerin alanından (daha doğrusu parti örgütlenmeleri, parlamenter-seçim alanı, basın örgütü) Devlet bünyesine, baştanbaşa (sivil ve askeri) bürokrasinin, yüksek finans çevrelerinin, kilisenin ve genel olarak da kamuoyundan görece bağımsız tüm organların görelî gücünü arttırarak akseder. Tüm bunlar ilk olarak nasıl yaratılır? Her ülkede gerçekleşenler aynı olsa da, süreçler farklıdır. Ayrıca bu gerçekleşenler, yönetici sınıfın hegemonya krizidir. Bu da büyük halk kitlelerinin, yönetici sınıfın büyük girişimlerini zor yoluyla (örneğin savaş) benimsemesini istemesinin başarısızlığa uğraması ya da büyük halk kitleleri (özellikle de köylüler ve küçük burjuva aydınlar) aniden politik edilgenlikten belirli bir etkinliğe geçmeleri ve organik olarak oluşturulmasalar da birlikte kararlaştırılan talepler ortaya koymaları ve bunun da bir devrim anlamına gelmesinden kaynaklanmaktadır. “Otorite krizi”nden bahsedilir; tam anlamıyla hegemonya ya da Devletin genel krizi denilen şey budur işte (SPN, 210).

Bu pasajda hegemonya yitimi şeklinde ifade edildiği gibi burjuva sınıfının tüm toplumun çıkarlarını temsil etme *projesinin başarısızlığa uğramasını*, kitle partisinin gelişinde ifade edilen ezilen sınıfların *ideolojik özerkliklerinin gelişimini* ve de sınıflar arası güç ilişkilerini sabitleme aracı olarak *bürokrasinin güçlendirilmesini* içeren sürecin eksiksiz bir formülasyonu bulunmaktadır.

Gramsci şöyle devam eder:

Nüfusun bütün tabakaları yönünü aynı hızla belirleyemediği ya da aynı tempoyla yeniden örgütleyemediği için aynı zamanda kriz kısa vadede tehlikeli durumlar doğurur. Birçok eğitilmiş kadroya sahip geleneksel yönetici sınıflar, eleman ve

programları ezilen sınıfların erişemediği büyük bir hızla değiştirir, kendi ellerinden kayıp giden kontrolü yeniden ele geçirir. Gerekirse fedakârlık da yapabilir ve demogojik vaatlerle dolu belirsiz bir geleceğin tehlikelerini göze alır; fakat iktidarı elinde tutar, zaman içinde pekiştirir ve kendi rakiplerini dağıtmak için kullanırlar, çok da fazla sayıda ve yüksek derecede eğitilmiş olmayan yönetici kadrolarını her yere dağıtırlar. Sınıfın bütününün ihtiyaçlarını daha iyi temsil eden tek bir parti bayrağı altına girmesi, sakın dönemlerdekinden daha hızla ve adeta şimşek hızıyla meydana gelmiş bile olsa, organik ve olağan bir olaydır. Bu da tüm toplumsal sınıfın, yaşamın en büyük sorununu çözebilecek ve bir ölüm tehlikesini savuşturabilecek nitelikte olduğu düşünülen tek bir önderlikte birleşmesi anlamını taşır. Krizler bu organik çözümleri bulamaz; ancak bu çözümü karizmatik bir lider getirirse, bu durgun bir dengenin varlığına işaret eder (bunun öğeleri dağınık olabilir, ancak belirleyici olan ilerici güçlerin henüz olgunlaşmamış olmasıdır); bu hiçbir grubun, ne muhafazakârların ne ilericilerin kurtarıcıyı yenecek gücü olduğu ve muhafazakâr grubun bile böyle bir başa ihtiyaç duyduğu anlamına gelir (bkz. *Louise Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*) (SPN, 210-11).

Temsil sistemi krize girdiğinde, yönetici sınıf için öncelikli sorun kendi düşüşünü engellemek ve kendisini yönetici sınıf olarak yeniden örgütlemektir. Hegemonya krizinin farkındadır ve diğer sınıfları kendi projesine uydurma projesine devam edebilecek konumda değildir. O halde yönetici sınıf, uzlaşının oluşması için temsili sistemi ve partileri örgütler olarak artık kullanamaz. Kendisini, yönetici sınıf tarafından belirlenen yeni görevleri yerine getirme yeteneğini taşıyan "tek parti" olarak ortaya koyan (sivil ve askeri) bürokrasinin etrafında birleştirip organize eder. Bürokratik sistemin organik tahakkümü böylece özetlenir.

Bu tahakküm, Gramsci'nin de açıklamaya devam ettiği gibi, sadece (yönetici sınıfın partisi) devlet üzerinden görünür olmaz, aynı zamanda toplumsal örgütler, partiler ve (devlet oldukları

yerlerde dahi ezilen sınıflarınkini de kapsayan) kültürel kurumlar da buna dahildir.

Bu olgu düzeni siyasi partilerle ilgili en önemli sorulardan bir tanesiyle –örneğin, partinin alışkanlığa, mumyalaşma ve köhneleşme eğilimlerine karşı gelme kapasitesi– bağlantılıdır. Partiler, hayati anlarda durumu kendi sınıflarının yararına etkileyebilmek için var olurlar ve örgütlenirler; ancak her zaman kendilerini yeni görevlere ve dönemlere uyduramazlar, ne mevzu bahis olan ülkede ne de uluslararası alanda tüm güç ilişkileri (ve böylece de kendi sınıflarının göreceli konumu) ile *pari passu** gelişirler. Partilerin gelişimini analiz ederken toplumsal gruplarını, kitle üyeliklerini, bürokrasilerini ve Genel Kurmayını birbirinden ayırmak gerekir. Bürokrasi, en tehlikeli biçimde dar görüşlü ve tutucu olan güçtür; eğer bürokrasi dayanışma halinde ayrı bir zümre oluşturarak kendisini üye kitlelerinde bağımsız gören bir yapı oluşturursa, parti de sonunda köhneleşir ve hayati krizler anında toplumsal içeriğinden sıyrılır ve boşlukta kurulmuş olarak kalır (SPN, 211).

Gramsci'ye göre partilerin böyle bürokratikleşmeleri, sınıfların kendi gelişimleri süresince kendilerine biçtikleri görevlerin tanımından kaynaklanmıştır. Partiler önderlik etmek için ortaya çıkarlar ve sınıfların yayılmasını örgütleyip ve evrenselleşme projelerini yerine getirirler. Oysaki hegemonya kurmayı başaramadıkları ya da savunmacı konuma itildikleri zaman –iç tahakküm işlevini gören– parti bürokrasisi üstün gelmeye başlar. Bu, partinin sınıftan ayrılmasıyla sonuçlanır ve parti bu sonucun karşılığı olarak köhne, siyasi olarak sekter ve teorisinde de dogmatik bir hale dönüşür.

Bürokrasinin tahakkümü, 1929-1930 krizine Amerikan, faşist ve Stalinist tepkilerin ortak ögesidir. Bu tepkiler, bu uzun dönemli krizleri çözemedi. Bürokrasinin iyice yerleşmesi krizlerin

* Aynı hızda (ç.n.).

ne kadar yerleşmiş olduğunu ve liderler ile yönetilenler arasındaki ilişkinin ne derece kristalleştiğini gösterir.

Ne var ki organik krizlere karşı bu tepkiler geliştirilirken, bürokrasinin içyapısında bir değişim gerçekleşir. Bu değişim, nüfus kitlelerinin kolektif davranışını yaratan ve üretimin yeni yöntemlerine (örneğin, montaj üretim hattı) ve emeğin rasyonelleştirilmesine bağlı olan sürecin örgütlenmesi ve kontrol edilmesi ihtiyacından doğar. Teknokratik bir bürokrasi doğar; bu, idarenin teknik kriterini, kapitalist üretimin rasyonelleştirilmesi sürecinin gereklilikleriyle daha çok uyum içinde yansıtır. Bu bürokrasi ilk başta kenarda durur ve adım adım geleneksel bürokrasinin yerine geçer. Yeni teknokratlar artık eski yönetici sınıfa bağlı değildir, fakat yeni yönetici sınıfa organik olarak bağlıdır.

Gramsci bu süreci "Aydınların Tarihi Üzerine Denemeler"de analiz etmiştir:

Modern dünyada, bu şekilde anlaşılan aydınlar kategorisi daha önce hiç olmayan bir yayılma gerçekleştirmiştir. Demokratik-bürokratik sistem, temel egemen grubun siyasi gereklilikleri tarafından meşrulaştırılsalar da üretimin toplumsal gereklilikleri tarafından hiç de meşrulaştırılmayan büyük bir görevler yığınına doğurur (SPN, 13).

Biraz daha ileride, Gramsci şunu açıklamaktadır:

Modern uygarlıkta, tüm pratik faaliyetler çok karmaşık hale gelmiştir ve bilimler gündelik hayatla harmanlanır, yani her pratik faaliyet yeni bir okul yaratmaya, kendi yönetimi ve uzmanları için bu okullarda öğretim yapacak yüksek seviyedeki uzman aydınları yaratma eğilimi gösterir. (...) Okulların müfredat ve organizasyon krizi, örneğin modern aydın kadroları oluşturma politikasının genel çerçevesinin krizi, geniş alanda daha kapsayıcı ve genel bir organik krizin bir vechesi ve dallanıp budaklanmasıdır. (...) Hem şehirlerde hem de kırsalda sanayi temelinin gelişmesi yeni tip kentsel bir aydına ihtiyacın doğduğu anlamına gelir. (...) Bu aynı zamanda müzakereye

dayalı yapıların artan bir şekilde kendilerini iki “organik” yöne ayırıştırma eğiliminde gözlemlenebilir; bu iki yön kendi özlerrinde olan müzakere faaliyeti ve üzerine kararlar almak zorunda oldukları sorunların en başta uzmanlar tarafından incelendiği ve bilimsel olarak analiz edildiği teknik-kültürel faaliyetlerdir (SPN, 26-27).

Gramsci, teknik aydınların yetiştiği koşulları –üretimin ve modernleşme sürecinde ortaya çıkan kurumların pratik ihtiyaçları– belirlemekten, bürokrasiyi ilgilendiren değişimlerin daha özel bir incelemesine geçmektedir.

Bu ikinci faaliyet yeni bir yapı ile bütünüyle bürokratik bir yapı yaratmıştır; müzakereye dayalı yapılar için teknik materyal hazırlayan özelleşmiş uzmanlar haricindekiler için, ikinci bir görevlilik alanı yaratılır ve az çok tarafsız “gönüllüler” sanayiden, bankalardan ve finans kurumlarından seçilir. Bu, kariyer bürokrasisinin sonuç olarak demokratik rejimler ve parlamenterlerin kontrolü altına girmesinin sağlandığı mekanizmalardan biridir; şimdi ise bu mekanizma organik olarak genişletilir ve hem rejimlerin hem de bürokrasilerin kontrolüne giren özel girişimin büyük uzmanlarını kendi alanına dahil eder. Bahsedilen, politika tekniklerinde uzmanlaşmış personel ile bugünün büyük ve karmaşık ulusal toplumlarının temel pratik faaliyetlerinin idaresindeki somut problemlerinde uzmanlaşan personeli entegre etmeye eğilimli önemli ve organik gelişimdir. Öyleyse, dışarıdan bu eğilimleri defetmeye yönelik her adım, ahlakçı vaazlar ve retorik ağıtlardan başka bir sonuç üretmez. (...) Sadece formel-yasal faaliyetler için hazırlanan geleneksel politik “lider” köhneleşir ve Devlet hayatı için bir tehlikeyi oluşturur (SPN, 27-8).

Gelenekselden teknokratik bürokrasiye –bir anlamda üretim ve emeğin rasyonelleştirilmesi ihtiyacından doğsa da– bu geçiş, liderler ve yönetilenler arasındaki ilişkilerde karmaşık bir değişime neden olur. Temsili-bürokratik rejimin liberal şekilde örgütlenmesinden bu rejimin teknokratik temelde örgütlenmesine geçişi de içerir. Bu noktada *teknik yeterlilik* temsil süreciyle rıza-

nun yaratılmasını tahakküm altına almaya başlar. Sonuç, ideolojik içeriğin boşalmasıdır. Rıza artık retorik tartışma üzerinden değil, belli ideolojik içerik olmaksızın davranışsal stereotiplerin devreye girmesi üzerinden oluşturulur. Karmaşık teknikleriyle kitle medyası, ideolojinin taşıyıcıları olarak bürokratların yerini alır.

Gramsci'nin bürokrasi teorisi burada ele alınan genel kavramlarla bitmez. Kitle partilerinin evrimini, bürokratikleşme sürecini, özellikle bürokratik merkeziyetçiliğin sorunlarına yoğunlaştığı parti teorisinde geliştirir.

“Devlet hayatının okulları” olarak partiler, liderler ve takipçileri arasındaki ilişkinin örgütlenmesi için birer modeldir. Bürokratik oldukları ölçüde bütün olarak toplumda var olan devlet ve toplum arasındaki aynı türden bağlantıların yeniden üretilmesine katkıda bulunurlar. Gramsci'ye göre burada sorulması gereken soru, sosyalist bir projenin parçası olarak temsiliyet ve bürokrasinin sorunlarına farklı, daha demokratik bir çözümün geliştirilip geliştirilemeyeceğidir (Editörün Notu).

DEVLET VE POLİTİK STRATEJİ

HEGEMONYA, MEVZİ SAVAŞI VE POLİTİK MÜDAHALE

Anne Showstack Sassoon

Hegemonya, hiç tartışmasız bir şekilde Gramsci'nin düşüncesinde anahtar kavramdır. Bu kavramı, bir ülkenin "hegemonizm"inin onun egemen olma arzusunu ifade ettiği uluslararası ilişkilerdeki kullanımından farklı bir şekilde kullanmıştır. Gramsci'nin hegemonya kavramının eksiksiz bir tanımını, içinde barındırdığı karşıtlık, bir bütün olarak Gramsci'nin çalışmasının yapıtaşı olarak diğer birçok kavramla da bağlantılı olması dolayısıyla birkaç kelimeyle yapmak imkânsızdır. Gwyn Williams bu kavramın iyi bir tanımını yapmıştır:

Gramsci "hegemonya" ile sosyopolitik bir durumu ifade etmektedir. Bu, kendi terminolojisinde toplum felsefesi ve pratiğinin birbirinin içine geçtiği ya da eşit olduğu bir "uğrak", belirli bir yaşam şeklinin ve düşüncesinin baskın olduğu, tek bir gerçeklik kavramının tüm kurumsal ve özel görünümüleriyle, özünde bütün zevk, ahlak, gelenek, dini ve siyasi ilkeler ile tüm toplumsal ilişkiler, özellikle de bunların entelektüel ve ahlaki çağrışımlarının tüm topluma yedirildiği sosyopolitik durumu ifade eden bir düzendir. Burada kastedilen illa ki bilincin olmasına gerek olmayan bir yönelim ve denetim unsurudur. ("Gramsci's Concept of 'Hegemonia'", *Journal of the History of Ideas*, no. 4, 1960, s. 587)

Etki, liderlik, kültür, fikirler, örgütlenme de işin içindedir. Ne var ki Gramsci devleti, güç artı rıza ya da zor ile zırhlanmış hegemonya olarak

tanımladığında gücün devlet kurumları tarafından kullanılmasını azımsamakta mıdır? Kişisel tarihi göz önünde bulundurulduğunda, çalışmasının birçoğu faşist bir hapishanenin içinde üretildiği için bunu yapmış olması şaşırtıcı olur. Bu makale, Gramsci'nin zor ve rızayı birbirlerine bağimli olarak gördüğünü; kitle örgütlenmelerinin modern zamanlarındaki her devletin bir yandan rızaya dayanırken, bir yandan da zorun kullanımının bu rızaya bağlı olduğunu öne sürmektedir. Gramsci parlamentonun rolünü abartmış mıdır? İşçi sınıfı hareketinin burjuva politikasını taklit etmesini önermiş midir? Tüm bunlar burada değinilen sorulardan bazılarıdır.

* * *

Gramsci'nin hegemonya kavramına çeşitli bağlamlarda artan sayıda verilen referanslar genellikle bu terimi teorik olarak tartışmaksızın kabul ederler. Marksizm içerisindeki güncel tartışmalar, özellikle de Marksist bir siyaset ve devlet teorisi geliştirmeye yönelik girişimler bağlamında Gramsci'nin fikirleri ilgi odağı oluşturmıştır. Bu fikirler Fransa ve İtalya'da geniş çaplı tartışmaların, özellikle de devrimci partinin rolü, demokrasi ve sosyalizm sorunu, Batı Avrupa'da devrimci stratejinin doğası ve SSCB'de sosyalizmi kurmanın zorlukları üzerine tartışmaların zaruri bileşenleri oldular. Dahası, "Avro-komünist" olarak tanımlanan birkaç komünist partinin stratejilerinin ortak bileşenlerinin eleştirileri, bu eleştirinin temelinde olduğu düşünülen Gramsci'nin devlet kavramının eleştirisiyle yapılagelmiştir.

Gramsci'yi anlamadaki zorluklar ve -onun düşüncesinin hiç şüphesiz anahtar kavramı olan- hegemonya hakkındaki geniş tartışma göz önünde bulundurulduğunda, onun düşüncelerinin doğru bir kavranışının merkezindeki üç özelliğe yoğunlaşarak belli yanlış anlamaların karşısında bir şeyler söylemek istiyorum. İlk olarak Gramsci, hegemonya kavramını devleti belirli bir tarihsel dönem içerisinde analiz etme çalışmalarında geliştirir. Yani, onun modern devlet analizi, kapitalizmdeki değişimlerin çelişkili etkileri ve bu değişimlerin bir yandan emper-

yalizm ve tekelci sermayeyle diğer yandan da Rus Devrimi'yle ortaya çıkan *somut* sorunlarla sınırları belirlenen sosyalizme geçişe uygun devrimci bir stratejinin yaratılmasına ilişkin sonuçlarını analiz etmeyi tasarladığı amacının parçasıdır.

Ayrıca, hegemonyanın *politik* temeli onun Fransız Devrimi ve Risorgimento üzerine çalışmaları ve burjuva devrimlerinin bu örneklerinden çıkartılacak politik derslere dayanmaktadır. Görebileceğimiz gibi, Gramsci'nin, hegemonyasını kurmayı ve alternatif bir tarihsel blok inşa etmeyi hedefleyen işçi sınıfı için politik bir stratejiye yönelik anlatıları oldukça karmaşıktır ve basit bir şekilde burjuva ile proleter devrimleri arasında bir simetri önermez. Son olarak, yukarıda anlatılanlarla ve Gramsci'nin teorisinin somut politik strateji ve taktiklere uygulanmasıyla alakalı olmak üzere özel bir duruma ilişkin uzlaşmalar ilişkisi olarak ve belli sınırlar içinde ele aldığı hegemonya tartışması gelmektedir.

Bu özellikler göz önüne alındığında bazı yorumların yetersizlikleri de apaçık ortaya çıkar. Anglo-Sakson literatürde bunların muhtemelen en yaygını, hegemonyayı Weberci anlamda bir meşrulaştırma ya da “yanlış bilinç”, bir beyin yıkama süreci olarak görür.¹ Gramsci her ne kadar siyasetin doğasının “maskesini indirmeye” niyetlenmiş olsa da, işçi sınıfını, kültürün sadece bir *nesnesi* olarak ele alan bir sorunsalın ve işçi sınıfını sınıf mücadelesinden soyutlayan fikirlerin oldukça dışındadır. Bu noktada hegemonya sadece ideolojik ve kültürel bir faaliyete indirgenir. Bunun başka bir sonucu, siyasi bir partinin hegemonik müdahalesini basitçe farklı fikirler ve farklı bir kültür için mücadele olarak göstermiş olmasıdır. Bu da alternatif bir hegemonyanın *içeriğini* belirlemenin karmaşıklığını gizler. Bu içerik

¹ Carl Bogg, *Gramsci's Marxism*, Londra, 1976. Bogg bu eserinde hegemonyayı yanlış bilincin devam ettirilmesi olarak görürken, Ralph Miliband, *State in Capitalist Society*, (Londra, 1969) eserinde hegemonyayı meşrulaştırma ya indirger.

ancak var olan toplumsal formasyonu devam ettiren tarihsel bloğun sürekli bir analiziyle yaratılabilir. Peşi sıra politik bir stratejiyi belirleyen bir analizdir bu.

Diğer bir tartışmalı yön ise hegemonya mücadelesinin *alanı* ile ilgilidir. Gramsci'nin çalışmalarındaki sivil toplum ve siyasal toplumu belirlemenin zorluklarından daha önceleri söz edilmiştir.² Aynı zamanda siyaset, devlet ya da siyasal toplum zorun kamusal alanı olarak indirgemeci bir şekilde anlaşılırken, hegemonya mücadelesini sivil toplumda konumlandırma gibi bir eğilim vardır. Bu anlamda Togliatti'nin, Gramsci'nin çalışmalarında toplumsal formasyonun bu iki yüzü arasında gerçek ya da tözel bir farklılıktan ziyade *metodolojik* bir farklılık olduğunu söylediği yorumu oldukça yararlıdır.³ Bu, dar anlamda devlet ve Gramsci'nin çalışmalarının nesnesi olan bir bütün olarak toplum arasındaki değişen ilişkilerdir. Dahası, şurası vurgulanmalıdır ki Gramsci, zor ve rızayı asla birbirinden ayırmamış, bunları her zaman birbiriyle ilişkilendirmiştir. Tek, karmaşık ve çatışmalı bir fenomenin, –kendisini yeniden kurma ve yeniden üretme kabiliyetini, baskın üretim biçimini elinde tutan– sınıf egemenliğinin farklı veçhelerinin birbirinden *ayrılmaz* olduğu gerçeği, tam da devlet ve toplumun modern dönemdeki yeni ilişkisiyle alakalıdır.

Gramsci'nin “kültürcü” ve “ideolojistik” okumaları, düşünürün devlet kavramının zorun bileşenlerinin ve gücün kullanımının etkililiğini hafife alan “zayıf” bir kavram olarak eleştirilmesi temeline dayanır. Bu görüş Gramsci'nin devlet kavramını ve onun stratejik sonuçlarını, mevzi savaşını, işçi sınıfının savunmacı bir mücadele yürütmek zorunda bırakıldığı bir dö-

² Perry Anderson bunu uzun uzadıya tartışır. “The Antinomies of Gramsci”, *New Left Review*, 100, 1977. Bkz. “State and Civil Society”, *SPN* içinde, Giriş bölümü, s. 206-209.

³ Bkz. Togliatti, “Leninism in the Thought and Action of A. Gramsci”, *On Gramsci and Other Writings* içinde, Londra, 1979.

nemin ürünü olarak görür. Gramsci'nin savı, aslında, İkinci Enternasyonel'e damgasını vuran ve Komintern siyasetinin ansızın gelişen zikzaklarının temelini devam ettiren savunmacı ve saldırgan strateji ikiliğinin ötesine geçmek için bir adımdır.

Modern Devlet

Gramsci'nin hegemonya (ve mevzi savaşı) kavramlarını özel bir tarihsel dönemdeki devlete ilişkin olarak geliştirdiğini anlamak son derece önemlidir. Yani finans kapital ve tekelin egemenliğiyle emperyalizm dönemindeki devlet. Gramsci'nin 1919-1920 döneminde yazdıkları hapisane defterleri serisiyle ilişkilendirilirse bu durum çok daha açıkça görülür. Erken dönem yazılarında Gramsci, liberal devletin krizini ve burjuvazinin özel bir tarihsel bağlamda üretimi temin etmesinin zorluklarından bahseder. Bu, onun işçi sınıfının burjuvazinin yerine egemen bir sınıf olarak, bu egemen sınıfın tüm yönleriyle geçebileceği özel bir şansa sahip olduğuna dair savının temelini oluşturmaktadır.

Şu da unutulmamalıdır ki, hegemonya kavramı Rus Devrimi'nin ardından sosyalist bir devlet kurmanın sorunlarının somutlaştığı, bu sorunların Komintern ve genelde işçi sınıfı arasındaki geniş tartışmaların konusu olduğu bir dönemde gerçekleştirilmiştir. Gramsci'nin özgün bir nitelikte geliştirdiği hegemonya kavramının, bu kavramın kendisi yaygın olarak kullanıldığı zamanlarda, hem ileri kapitalist ülkelerdeki yeni bir strateji için teorik zemin önerme adımı oluşturduğu, hem de sosyalist bir devlet kurmanın teorik araçlarını sağladığı öne sürülebilir. Bu, ne Marx'ın ne Engels'in ne de Lenin'in tam olarak keşfettiği, tarihsel açıdan yeni bir görevdir.⁴

⁴ Buharin, Stalin ve Gramsci tarafından bu kavramın kullanımının bir karşılaştırması için bkz. Christine Buci-Glucksmann, *Gramsci and the State*, Londra, 1980.

Gramsci'nin hegemonyanın zor zırhını giydiği bütünleşik ya da genişlemiş devlet diye bahsettiği modern devlet dönemi hangi zamana denk düşmektedir? (SPN, 263). Bu devlet, der Gramsci, 1870 dolaylarında başlayan dönemde geliştirilen mevzi savaşını içeriyor. İçerik yönünden oldukça zengin olan bir yazısında, diğer şeylerin yanı sıra, manevra savaşının mevzi savaşının bütün bir stratejisi içinde *taktiksel* bir duruma indirgenmediğini (ama ortadan kaldırılmadığını) belirterek şunları söylüyor:

"Sürekli Devrim" adı verilen siyasal kavram, 1789'la Thermidor arasındaki evrede Jakobenlerin deneyimlerinin bilimsel bir anlatımı olarak 1848'den önce ortaya çıkmıştı. Bu çözümleme büyük kitle partilerinin ve büyük sendikaların henüz var olmadığı tarihsel bir döneme aittir ve o dönemde toplum hâlâ değişken bir durumundaydı: Kırsalın geri kalmışlığı, birkaç kent hatta tek bir kentin siyaset ve Devlet gücü üzerinde tekele sahip olması (Fransa örneğinde Paris); görece tam gelişmemiş Devlet aygıtı ve sivil toplumun Devlet faaliyetinden özerkliği; ordu güçleri ve ulusal silahlı güçlerin özgün sistemi; ulusal pazarın dünya pazarından özerkliği vb. 1870 sonrası dönemde Avrupa'nın kolonyal sömürgeci yayılımı ile tüm bunlar değişti: Devletin iç ve uluslararası örgütsel ilişkileri daha karmaşık ve hantal bir hale geldi ve 1848'in "Sürekli Devrim" reçetesi genişletilerek politika bilimindeki "sivil hegemonya" ile aşıldı. Aynı şey askerlik sanatında olduğu gibi politika sanatında da gerçekleşti: Manevra savaşı giderek cephe savaşına dönüştü. (...) Çağdaş demokrasilerin kitlesel yapısı, ister devlet örgütü olarak ister sivil toplumdaki ortaklıkların karmaşası olarak politika sanatı alanında mevzi savaşındaki sürekli takviyeyi ve "siperleri" meydana getirir: Bu, daha önceleri savaşın "bütünü" demek olan hareketin sadece bir bölümüdür (SPN, 242-3, vurgular benim).

Böylece devlet genişledi ve devletin sivil toplumla ilişkileri emperyalizm döneminde ve işçi sınıfının sendikalarda ve siyasi partilerde örgütlendiği dönemde, yani genelde büyük örgütlenmelerin olduğu dönemde değişti. Dahası, işçi sınıfının yeni

bir tip devlet kurma potansiyelinin tarihsel bir örneği olan Paris Komünü, Avrupa'ya musallat olan yeni bir "hayalet"tir. Bu, kitlelerin siyasetin içinde yer aldığı, siyasette tarihte ilk defa, siyasi partilerin taban kitleleriyle, bu katılımın içeriği nasıl olursa olsun parlamentoda temsil edildikleri bir dönemdir. Siyasi özneler olarak görevlerini yerine getirmeleri için kitlelerin iktisadi ve siyasi örgütlenmeleri yeterli olmasa da gerekli bir koşuldur. Artık onlar, yeni bir toplum kurma potansiyeli anlamında siyasi bir müdahale *potansiyeli* taşımaktadırlar. Bu potansiyel bundan böyle somut durumun kalıcı bir özelliğidir (SPN, 106). Aynı zamanda burjuva toplumsal formasyonu bundan sonra tüm toplumun gelişimini temsil etmez, yükselen kapitalist dönemdeki gibi de "ilerici" değildir.

Kitleler ve siyaset arasındaki yeni ilişkinin içeriği, mevzi savaşı sadece 1921 sonrası döneme ve işçi sınıfı hareketinin devrimci kaderinin kötü gitmesine uygulanabilen savunmacı bir stratejiye indirgendiğinde görmezden gelinir. Gramsci'nin teorik ve stratejik bildirimlerinin bu şekilde indirgenmesi, sırasıyla özgün bir taktik ya da siyaset, özellikle de "Birleşik Cephe" ve de Rusya'da NEP'in yükselmesi ile bağlantılıdır. Bu yorum genellikle Gramsci'nin şu yazdıklarına dayanır:

Bana öyle geliyor ki İlyiç 1917'de Doğu'da başarıyla uygulanan manevra savaşından Batı'da tek mümkün yol olan mevzi savaşına geçmenin gerekli olduğunu anlamıştı. (...) Bu "Birleşik Cephe" formülünün anlamı da benim için bu. (...) Fakat İlyiç, formülünü genişletecek zaman bulamadı –bunu sadece teorik olarak yapabileceği de akıl da tutulmalıdır... (SPN, 237-8).

Bu metin benim de aşağıda tartışacağım gibi Doğu ve Batı karşılaştırmasıyla devam ediyor. Burada alıntılanan metin, sosyalizme geçişteki geçici gerilemeden ziyade, politikanın değişimini ileri kapitalist ülkelerin doğasının temel analizine göre anlama gerekliliği açısından okunabilir. Gramsci bir dizi yazıda, Batı Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönem-

de Ekim modelini uygulama ihtimali varmış gibi görülebilen, devletin modern geniş devlet olduğunu, böylece de tarihin bu döneminin hiçbir ânında manevra savaşının bir *strateji* olarak yeterli olmadığını ileri sürdü.⁵ Bu aslında Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde siyasi ve ekonomik sistem kriz içinde olduğundan, o dönemi basitçe “devrimci” sayan tüm sol görüşlülerin bir eleştirisi ve özeleştirisini teşkil eder. O halde, stratejideki bir değişimin teorik temeli, çağın tümündeki modern devletin doğasına ilişkin olarak yapılmak zorundadır, kapitalizmin durağanlığı içindeki dalgalanmalara değil.

Gramsci'nin hegemonya kavramını geliştirmesinin bir yönü de onun finans kapitalin egemenliği dönemindeki devlet ve toplum arasındaki yeni ilişkiyi analiz etme girişimiyle ilgilidir. Gramsci 1919-1920 yıllarındaki makalelerinde, kitlelerin gerçek ya da potansiyel örgütlenmeleri dönemindeki devletin topluma giderek artan müdahalesinin çelişkili sonuçlarını doğrudan analiz etmeye girişir. Bu makalelerde, tekellerin kapitalizmin savaşla artan, bireysel girişimcinin ve yatırımın geleneksel kaynaklarının rolünü ve sonuçta da tüm insan gruplarının toplumsal ve ekonomik rollerini azaltan egemenliğini tartışmıştır. Örneğin aşağıdaki parça, bireysel girişimcinin ekonomik (ve ideolojik) düşüşünü ve devletin rolündeki değişimleri inceler.

Fabrika bağımsız bir varlık değildir. Hammaddeleri akıllıca almak ve üretilen nesneyi kârlı bir şekilde satmak için ticari teknik bilgiye sahip olan (özel mülkiyete özgü olan çıkar tarafından kamçılanan) mülkiyet sahibi-girişimci tarafından yönetilmez. Bu işlemler tek tek fabrikalardan alınmış ve aynı firmaya ait olan fabrikalar sistemine devredilmiştir. İş burada da bitmez: *Tüm bunlar bir banka ya da bankalar sisteminin elinde toplanmıştır. (...) Fakat, savaş boyunca ve savaşın bir sonucu olarak, sanayiye hammadde sağlayan, önceden hazırlanmış bir plana göre bunların dağıtımını yapan ve üretimin tek alıcısı*

⁵ Bunu nasıl tartıştığını görmek için bakınız, a.g.e. s. 234-235.

olan devlet değil miydi? Peki, *mülkiyet sahibi-girişimci, sanayi lideri tipine ne oldu?* (...) Bu tip kayboldu, emek araçlarının gelişimi, üretim ve çalışmanın yürütüldüğü teknik ve ekonomik gelişim sürecinde tasfiye edildi... Kendi "haklarını" doğrudan devlete teslim etti, böylece o da onları kıyasıya korudu. Bu yolla da Devlet, emek araçlarının tek sahibi oldu ve girişimcinin tüm geleneksel işlevlerini ele geçirdi... (PWI, 165. Vurgular benim).

Gramsci'nin yazılarında pek olgunlaşmamış kalan finansal kapitalin rolüne ilişkin gelişkin bir inceleme ortaya koyduğunu iddia etmeden, toplum ve siyasetteki değişimlerin, özellikle de kökleri ekonomideki değişimlerden gelen kitleler ve devlet arasındaki değişmiş ilişkinin erken döneme ait olduğu ve bunun Gramsci'nin keşfinin kalıcı bir özelliği olduğu söylenebilir.

Daha sonraları *Defterler*'de, Amerikancılık, Fordizm ve pasif devrim üzerine yazdıkları çerçevesinde Gramsci, finans kapitalin farklı politik örgütlenme biçimleriyle baskın olduğu ülkelerde (örneğin, Roosevelt'in Birleşik Devletler'i, Nazi Almanyası ve faşist İtalya), ekonomi anarşisini yok etmeye yönelik girişimlerde planlama unsurlarının bir uygulamasının var olduğu olgusu üzerine yorumlarda bulunur. Devletin ekonomiyle ilişkisi, toplumsal örgütlenmelere (örneğin, farklı refah sistemi biçimleri) müdahalesi eşliğinde ve bununla ilişkili olarak, özellikle 1914-18 savaş döneminde siyasi aktörler olarak ortaya çıkan kitleleri örgütleme ihtiyacı, geleneksel sınırlı burjuva devletindeki temel bir değişimi oluşturmaktadır. Kapitalizmin bizzat kendi gelişimi tarafından tehdit edilen, birçok değişik siyasi biçimlerde ifade edilen, ekonomiden çekilen, "bekçi" işlevi ile sınırlanan, ideolojik olarak uzlaştırılabilir olarak sunulan çatışmaları denetleyen devletin geleneksel liberal kavranışıydı.

Bu yeni rolü ve toplumla yeni bir ilişkisi olan devlet, ancak bir sınıfın egemenliği her yönüyle incelendiğinde, zor ve rıza birlikte ve eğer devlet sadece bir sınıfın güç aracı (Marx, Engels

ve Lenin tarafından yapılan klasik tanımlama) olarak görülmeden, fakat üretimin toplumsal ilişkilerinin yeniden üretilmesini sağlayan tüm alanlardaki tüm değişik faaliyetler olarak görüldüğünde anlaşılabilir.⁶ Sadece Kilise değil, fakat mahkemeler ve okullar da siyasi ve “özel” işlevleri bir araya getirirler. Gramsci'ye göre:

(...) her devlet en önemli işlevlerinden birini yerine getirerek, geniş halk yığınlarını belirli bir kültür ve ahlak düzeyine (ya da tipine) yükseltmiş olması ölçüsünde ahlakçıdır. *Bu düzey, üretici güçlerin gelişme ihtiyacıyla ve giderek yönetici sınıfın çıkarlarıyla uyum içindedir.* Olumlu eğitici işlev olarak okul, baskıcı ve olumsuz eğitici işlev olarak da mahkemeler bu anlamda Devletin en önemli etki alanlarıdır: Fakat gerçekte, bu amaçla işleyen başka birçok girişim ve etkinlik de vardır –aslında bunlar *yönetici sınıfın siyasal ve kültürel hegemonya aygıtını oluşturmaktadır* (SPN, 258. Vurgular benim).

Aynı zamanda, Gramsci'nin klasik, sınırlı liberal devletin krizine ilişkin analizinin onun siyasi teorisinin anahtar bir özelliğiyle ilgili olduğu vurgulanmalıdır: Kitlelerin potansiyel destekçiliği. Modern çağda devlet dönüşmüştür; çünkü kapitalizmin gelişiminin çelişkili etkileri tarihte ilk defa öz-yönetim için bir potansiyel taşımaktadır. Yani Gramsci, mevzi savaşını göz önünde tutarak “kuşatma karşılıklıdır” diye yazdığında (SPN, 239) şunu açıklamaya çalışmıştır: İşçi sınıfı savaşıacağı alanı seçemez, *fakat* kitle örgütlenmelerinin varlığının bu alanın yaratılmasında merkezi bir yeri olduğunu fark etmesi gerekir. Yani işçi sınıfı hareketi belirli bir devletle mücadele etmeye zorlanır. Ne var ki, var olan geniş devletin bu *biçimde* –zor artı hegemon-

⁶ Gramsci'nin devletin hem dar hem de geniş tanımını kullandığından bahsetmek gerekir. İlk anlamına ilişkin olarak (devletin bir güç ya da hükümet olarak tanımı) kelimenin tam doğru olmasa da en yaygın anlamına gönderme yapmak için bu kavramın kullanılmasına “yaygın” ya da “sınırlı” sıfatlarıyla başlar.

ya- olmasının ve pasif devrimin farklı biçimlerini kullanarak mevzi savaşında yer almasının tarihsel sebepleri vardır. Emperyalizm döneminde kitleleri ekonomik olarak örgütleyen kapitalist toplumsal formasyon, ister istemez onların siyasi örgütlenme, böylelikle de toplumu dönüştürme potansiyelleri için de zemin hazırlamış oluyor. Gramsci, Marx'ın kapitalizmin mutlak olarak kendisini yenileyeceği ve eski biçimleri, örgütlenmenin eski biçimlerini ve eski fikirleri bir krize sokacağı fikrini yeniden onaylar. Faşist rejim, özerk sendika faaliyetini yok etmeye başladıığında, 1924'te işçi kitlelerini örgütlemenin gerekliliğinin çelişkili görünümlerinden bahseder:

Sendika tepki basıncı altında örgütsel olarak zemin kaybederken, neden onun yerine iç komisyon örgütsel alanını genişletti? (...) Kapitalistler ve faşistler böyle bir durumun yaratılmasına ve devam etmesine nasıl izin verdiler? Kapitalizm ve faşizm için, işçi sınıfının nüfusun diğer ezilen sınıflarına tarihsel olarak lider olma işlevinden mahrum bırakılması gereklidir. (...) Gerekli olan şey, fabrikanın dışında, belirli bir alanda toplanan (sendikalar ve partiler), tüm ezilenler üzerinde devrimci bir etki yaratan ve gücünün demokratik temellerini hükümetten alan bu örgütün yıkılmasıdır. Ne var ki kapitalistler, endüstriyel sebeplerden ötürü, her tür örgütlenmenin yıkılmasını istemezler: Fabrika disiplini ve iyi bir üretim olması durumunda en azından asgari bir anayasallık, işçi sınıfının gösterdiği asgari bir rıza varsa mümkündür (CPC, 6).

Politik düzeyde kitleler devlete toplumsal bir zemin sağlamak için örgütlenmelidirler. Kitlelerin siyasi örgütlenme faaliyetlerinin *içeriği*, var olan toplumsal formasyonun yerine bir diğerini koyma görevi için yetersiz kalabilir. Hegemonik bir mücadeleye girişemeyebilirler. Ne var ki tarihte ilk defa kitlelerin tam da politika içinde varlıkları onların özerkliklerinin önkoşuludur.

O halde genişlemiş devlet, kitle hareketinin gelişmesinin daima bir tehdit olduğu durumun bir ürünüdür. Aynı zamanda,

kapitalist toplumsal formasyonun tüm toplumun sosyal, siyasi ve ekonomik gelişimini temsil edebilme yeteneği, tekelci kapitalizm döneminde giderek azalmaktadır. Bu, geleneksel siyasi kurumların, özellikle de Parlamantonun ve (Gramsci'ye göre İtalyan Sosyalist Partisi'nin de dahil olduğu) geleneksel siyasi partilerin kendi rollerinin de değiştiğini gördükleri hegemonyadaki krizin temelidir.

Bu tarihsel dönemde devletin gerek duyduğu *toplumsal zeminin* yeniden kurulmasının değişik siyasi biçimleri Gramsci tarafından Sezarizm ve pasif devrim tartışmaları sırasında ele alınır. Gramsci'nin pasif devrim bağlamında reformculuk, faşizm ve aynı şekilde İtalyan Risorgimento'su gibi farklı fenomenlere yaptığı göndermeler şu iki yaygın özellik öne çıkarıldığında daha iyi anlaşılabilir: Bir yandan toplumun ekonomik örgütlenmesine niteliksel olarak yeni öğeler getirirken, öte yandan değişik toplumsal grupların birleşik taleplerinin en azından bir kısmını tatmin etme üzerinden devlet için siyasi ve toplumsal bir zemin yaratma, sürdürme ve ortaya çıkarma girişi.

Şurası netlik kazanmalıdır ki modern, genişlemiş devlet, 1917'de Rusya'da olan devlet *değildir*. Gramsci şunları belirtir:

Bu soru (daha karmaşık bir sivil toplum ve bunun sonucu olarak mevzi savaşı sorusu), aşılmış ve zaman aşımına uğramış biçimlerin hâlâ canlı olduğu geri kalmış ülkeler ve sömürgeler için değil, modern Devletler için ortaya atılmıştır (SPN, 243).

Rusya ve Batı'yı karşılaştıran o ünlü metin, basitçe coğrafik bir farklılığa gönderme yapmaz. Bu metin, yaygın devletin modern özelliklerinin özgünlüklerine, özellikle de kitle örgütleri bağlamına yerleştirilmelidir. Dahası Gramsci, örneğin feodalizmde, toplumun bütünlüğünün hegemonyaya dayanmadığını yazar.

Antik ve ortaçağ Devleti benzeri merkezileşme, politik-bölgesel ya da toplumsal olsa da (...) asgariydi. (...) Devlet, be-

lirli bir anlamda toplumsal grupların mekanik bir bloğuydu... Sadece belli zamanlarda sertçe uygulanan politik-askeri baskı döngüsü içinde, altta kalan gruplar kendi hayatlarını, kurumlar kendi hayatlarını vb. yaşamaktaydılar ve bazen bu kurumlar Devleti hiçbir şekilde birbirini ezmeyen farklı işlevlere sahip toplumsal grupların federasyonu haline getiren Devlet işlevine sahipti. (...) Yönlendirici ve baskın grubun aktif hegemonyasına boyun eğmeleriyle modern Devlet mekanik toplumsal grup bloğunun yerini alır, böylece bazı özerklikleri ortadan kalkar; fakat bu özerklikler partiler, sendikalar, kültürel dernekler gibi çeşitli şekillerde yeniden doğarlar (SPN, 54 ve sonrası).⁷

Bunlara ek olarak Gramsci'nin analizinin bazı önemli açılardan Marx, Engels ve Lenin'inkilerden farklı olduğu söylenebilir. Klasik Marksist ve Leninist tartışma, kitlelerin etkin bir siyasi müdahale potansiyelinden neredeyse tamamen dışlandığı bir duruma dayanmaktadır. Şüphesiz ki Duma'nın, kitlesel politik ya da sendikal örgütlenmeler var olmamasına rağmen politik kurumları tarihsel ve ekonomik gelişmenin ihtiyaçlarına uyarlama çabasını dile getirdiği 1917 Rusya'sındaki problem, kitlelerin müdahale edebildiği yeni bir devlet yaratıp sonra da devam ettirmektir.

O halde, sivil toplum ile siyasal toplum arasındaki sınırları çizmenin zorluğu, Perry Anderson'un yazdığı⁸ gibi burjuva düşüncesine doğru herhangi bir "kaymanın" değil, bu modern devletin karmaşık gerçekliğini kavrayabilme girişiminin bir sonucudur. Bu, Gramsci'nin yazılarına bu anlamda hiçbir eleştiri yoktur anlamına gelmez. Kuşkusuz *Ordine Nuovo*'daki makale-

⁷ Gramsci'nin burada mutlakiyetçi devleti tartışmadığı doğrudur ve buradaki fikrimiz 1917'deki Çarlık rejimini her yönüyle feodal olarak betimlemek değildir, fakat basitçe söylesek, Gramsci devletin değişik tarihsel biçimlerinin aralarındaki farklılıkların farkındadır.

⁸ Örnek olarak bkz. Anderson, a.g.e. s. 25.

lerinde dile getirdiği, siyasi biçimlerin ekonomideki değişikliklere uyum sağladığı önermesinde problemler vardır. Örneğin Gramsci, burjuvazinin kendisini faşizm üzerinden siyasi ve ekonomik olarak yeniden üretebilme kapasitesini önemsiz görme eğilimindedir ve burjuvazinin katmanlarının değişik siyasi ifadelerini tek bir fenomene indirger.⁹ Bu sorunlar ve yetersizliklerden bazıları şüphesiz ki *Defterler*'de de bulunmaktadır ve bunların üzerinde eleştirel olarak çalışılmalıdır. Ne var ki böylesi eleştirel bir çalışmanın başlangıç noktası, Gramsci'nin bu özgün tarihsel dönemde burjuvazinin egemenliğinin biçimlerini ve sosyalizme geçişte işçi sınıfına ait bir strateji için sonuçlarını araştırdığı projesi olmalıdır.

Gramsci'nin Burjuva Devrimi Tartışması

Diğer bir tartışmalı nokta, Gramsci'nin hegemonya kavramının ne dereceye kadar onun burjuva devrimi üzerine olan çalışmalarından çıktığı sorusuyla ilgilidir. Gramsci'nin, Fransız Devrimi ve İtalyan Risorgimento'su üzerine çalışmalarını göz önünde bulundurduğumuzda, tarihsel örneklerden bir model bulma ve benzer ile yapısal olarak farklı olanları anlamak arasında önemli bir farklılık olduğunu akılda tutmak gerekir. Gramsci oldukça nettir; örneğin, pasif devrim tekniği burjuva tarafından kullanılabilirken, bu proletarya için uygun değildir.

"Pasif devrim" tezi, Risorgimento döneminin ve karmaşık tarihsel çalkantılarla şekillenmiş her dönem için bir yorumlamadır. *Bu tezin yararı ve tehlikeleri (...)* "pasif devrim" teorisi Risorgimento'nun İtalyan liberalleri için olduğu gibi bir program değildir, fakat bir yorumlama kriteridir (...) (SPN, 114. Vurgular benim).

⁹ Bkz. De Felice, Serrati, Bordiga, *Gramsci e il problema della rivoluzione in Italia*, 1919-1920, Bari, 1971. Son derece önemli olan bu kitap ve De Felice'nin diğer eserleri, modern dönemde devlet ve toplum arasındaki yeni ilişki temasını geliştirmektedir.

Ayrıca Gramsci, modellerin bir bağlamdan diğerine basit bir biçimde taşınamayacağını açıkça belirtmektedir (SPN, 65).

Gramsci'nin Risorgimento tartışmasını göz önünde tutarak bazı ön hususlar belirlenmelidir. Gramsci şu soruyla ilgilenmektedir: İtalya'daki devlet *biçimi* neden böyle "bayağı"dır? (SPN, 90). Yani, neden burjuvazinin siyasi egemenliğinin kuruluş biçiminin bir tanesi diğerinin, özellikle de aşırı derecede sınırlanmış bir toplumsal tabanı olan, Vatikan ya da gerçek anlamda halk kitleleri tarafından tanınmayan bir devlet ihtimalinin üstesinden gelmiştir? Bu soruları yöneltmesinde ve Risorgimento tartışmalarında Gramsci'nin yazıları birçok üstü kapalı varsayım ile doludur.

İlk olarak, hegemonyanın, tek bir sınıfı ya da sınıfların bir kısmını temsil eden toplumsal ve politik güçlerle elde edildiği varsayılmaktadır. Gramsci, Risorgimento'daki iki politik grubun, ılımlılar ve Partito d'Azione'nin (Eylem Partisi) burjuvazinin farklı kanatlarını temsil ettiğinden bahsetmektedir. İkinci olarak, her tarihsel durumun toplumsal ve politik güçlerin (sadece sınıfların değil) mücadele alanı olduğu ve bu güçler arasındaki mücadelenin sonuçlarının bu alandaki siyasi kapasitelere (ya da başarısızlıklarına) bağlı olduğuna dair de bir varsayım bulunmaktadır (Q, 961). Bu yaklaşım Lenin'in *Sosyal Demokrasinin İki Taktiği*'ndeki yönteminden çokça etkilenmiştir. Sınıf mücadelesinin herhangi bir *momentindeki* çeşitli sonuçların ihtimali, farklı sınıfların siyasi müdahalesine bağımlı olarak, Lenin tarafından ortaya konulan savın önemli bir yönünü oluşturur ve onun siyasi müdahale kavramını İkinci Enternasyonal'de baskın olandan ayırır. Bu, Gramsci tarafından da şu yazdıklarında tekrarlanır:

(...) her seferinde ilerlemeci bir denge noktasının nasıl bulunacağını bilmek (herkesin kendi programı anlamında) siyasetçinin bir sanatıdır, orta yolcunun değil, fakat geniş bir gelecek perspektifiyle paralellik kuran siyasetçinin sanatıdır (Q, 1825).

Son olarak, geniş ya da daha kısıtlı sosyal tabanlara dayanan hegemonyanın daha büyük ya da daha küçük derecelerine sahip farklı politik tahakküm biçimleri olduğuna dair de bir varsayım vardır. Bu durumlar içindeki en özel tip ise ilk olarak liderler ve yönetilenler, aydınlar ve kitleler (*SPN*, 97) arasındaki ilişki, ikinci olarak da rekabet eden farklı güçlerin süregiden politik etkinlikleriyle belirlenir.

Gramsci'nin Fransız Devrimi'nde Jakobenlerin rolüne dair düşüncelerinin bazı yönleri, iktidarı elde tutmak ve SSCB'de sosyalist bir devlet kurmakla ve genelde de devrimci stratejiyle alakalıdır. Şu da akılda tutulmalıdır ki, Gramsci'nin Jakoben terimini kullanma biçimi çalışmaları boyunca değişmektedir ve de geniş halk kitlelerinin ihtiyaçlarına cevap veren ve devrimin kazanımlarını korumakla örtüşen bir strateji yaratabilecek politik bir güç anlamına gelmektedir. Mücadelenin bu iki yönü de birbirleriyle ilişkilidir (*SPN*, 65 ve takip eden sayfalar; 78). Devrim nasıl korunabilirdi? Gramsci şöyle der:

İlk ihtiyaç, karşı devrimi imkânsız hale getirmek için düşman güçlerin imha edilmesi ya da en azından etkisiz hale getirilmesidir. İkincisi ise burjuva kadrolarını genişletmek ve bunu da ulusal güçlerin başına getirmektir. Bu ise söz konusu güçleri harekete geçirmek ve onları mücadeleye itmek için genelin çıkarlarını ve gereksinimlerini tüm ulusal güçlerinkiyle aynılaştırmak anlamına gelmektedir. Bu durum ile iki sonuç elde edilir: (a) Düşmanın akınlarına karşı gelecek daha geniş bir hedef, örneğin devrimin lehine olacak bir siyaset-ordu ilişkisi yaratmak, (b) Vendée tipi orduların örgütlenmesini mümkün kılacak her edilgenlik bölgesinden düşmanı mahrum bırakmak (*SPN*, 78-9).

Karşı devrimin gerçekleştirilmesi için düşmanın ya da onun potansiyelinin yıkılması, yeni devlet için kalıcı bir taban yaratmaya yönelik geniş halk kitlelerini birleştirecek olan ilerici sınıfın siyasi önderliğinin gücüne bağlıdır. Bu birliktelik somut bir ta-

rihsel blok kurma ihtiyacının ve bu bloğun doğasının doğru anlaşılmasına dayalı somut bir program üzerine kurulabilir.

Bu bizi Gramsci'nin Risorgimento'da Eylem Partisi'nin başarısızlığı sonucu ılımlıların siyasi müdahalesi ve hegemonya mücadelesinin *politik* temeli arasındaki karşılaştırmasına götürür. *Defterler* boyunca var olan tema, Gramsci'nin, somut problemlere rasyonel, soyut ve şematik olarak adlandırdığı yaklaşımın eleştirisidir. Amacıysa, Risorgimento'ya uzanan ve İtalyan Sosyalist Partisi ve Bordiga'nın PCI'deki ilk dönem liderliğini de içeren siyaset tarzını eleştirmektir. Bu aynı zamanda Troçki'yi de eleştirme sebebidir (SPN, 84-5n).

Gramsci'nin konumunu en açıkça gösteren tartışma, köylü kitleleri birbirine bağlayan ideolojik bir çimento, onları daha ilerici bir sınıfa katılmaktan alıkoyan ve Vatikan'ın politik ile ekonomik rolünü korumasına yardımcı olan dinin rolüyle birlikte yapılmak zorundadır. İtalya'da Kilise, geniş bir dünya görüşü sunarak aydınların önemli bir örgütleyicisidir; aynı zamanda, toprak üzerindeki belli bir sosyo-ekonomik ilişkilerin korunmasıyla daha doğrudan ilişkili olan feodal bir toprak sahibidir. Eylem Partisi, örneğin Mazzini ve diğerleri ruhbanlık karşıtı argümanlardan yoksun değildi. Ne var ki Gramsci'ye göre bu ideolojik ve kültürel mücadele, net bir politik strateji ve durumun var olan potansiyeline eklenilecek somut bir politik toprak reformu programına dayanmamaktaydı. Gramsci, din sorununun propagandayla çözülemeyeceği düşüncesini savunuyordu. Dinin bir ideoloji olarak siyasi etkilerine, ancak Vatikan'ın ideolojik ile politik rolünün toplumsal ve ekonomik temellerinin analizine dayalı bir strateji eşliğinde karşı gelinebilir.

Eylem Partisi'nin İtalyan ulus devletinin kuruluşunda başı çeken siyasi bir güç olmasının tek yolu, böyle somut bir program ile geniş halk kitlelerini yanına çekmektir. Bu da ılımlıların

tarihsel olarak muhafazakâr güçlere dayalı bir tarihsel blok kurmalarını engellemiş olacaktı.

Şurası açıktır ki, Eylem Partisi kendisini ılımlıların karşısına etkin bir şekilde koyabilmek için kırdaki kitlelerle, özellikle Güney'dekilerle ittifak yapmalı ve *sadece yapısındaki dışsal "şekli" ile değil, fakat özellikle de sosyo-ekonomik içeriğiyle "Jakoben" olmalıydı*. Çeşitli kralcı-kiliseci aydın tabakası aracılığıyla tutucu bir blok ile başarılabilecek olan farklı kırsal sınıfların biraradalığı çözülebilir, yeni bir liberal-ulusal yapıya ise ancak şu iki yönden gelecek destekle ulaşılabilir: Köylü kitlelerin temel taleplerini kabul ederek ve bunları devletin yeni programının bütünleşik bir parçası haline getirerek onların desteğini almak ve orta ile alt tabakanın aydınlarına ve onları en çok ilgilendirecek konulara yoğunlaşarak bu kesimin desteğinin alınması (devletin yeni bir aygıtının istihdam olanağı sunması beklentisi bu tabakanın ciddi şekilde ilgisini çekebilirdi; köylünün de beklentilerine dayandığı için bu olasılık somut bir görünüme kavuşmuş olması halinde) (SPN, 74. Vurgular benim).

Gramsci, ılımlıların kendi görevlerini çok iyi kavradıklarını yazar (SPN, 108). İlımlılar, toprak reformunu engelleme gücüne sahiptiler ve bu şekilde de toprak sahiplerinin çıkarlarından destek alarak görece geri kalmış politik biçim içinde gayet sınırlı bir toplumsal taban ile ulus-devlet yaratmışlardır.

Bu tartışmadan çıkarılabilecek pek çok sonuç vardır. Birincisi, Gramsci özellikle değişik toplumsal güçler ve politik gruplara uygun düşen farklı politik müdahale durumları olduğunu öne sürer. Örneğin, Jakobenler aslında kitle desteği yaratmada başarılı olmuş ve onların eşitlik, özgürlük ve kardeşlik sloganları da durumun ihtiyacına cevap vermiştir (SPN, 78). Ne var ki bu sloganlar, burjuva toplumsal formasyonu sömürü şekillerine dayandığı ölçüde ütöpik kalmaktadır. Risorgimento'da, ılımlıların olası hegemonya modeli, "düşmanların elitlerinin soğurulması ve ekonomik olarak egemen sınıf olan ılımlıların üyeliğine dayalı aydınlarla nüfuz etme kabiliyetine dayalıydı" (SPN, 59-

60). Bu model toplumdaki farklı konumlarından ötürü Eylem Partisi'ninkinden çok farklıydı. Gramsci bunu şöyle açıklar:

Eylem Partisi'nin özerk bir güç olması ve son tahlilde Risorgimento hareketinde daha belirgin popüler ve demokratik bir nitelikle iz bırakmayı başarması için, ılımlıların "deneysel" eylemlerine (mükemmel bir şekilde amacıyla uyduğu için sadece konuşma şekilleriyle deneysel) ve halk kitlelerinin ve ilk olarak da köylünün temel taleplerini yansıtacak devletin organik programına karşıt bir durum sergilemeliydi (SPN, 61).

Başka bir gösterge, bunların aynı zamanda farklı bir tür örgütlenmeye ihtiyaç duymuş olmalarıdır.

Gramsci aynı zamanda işçi sınıfının kendi hegemonyasını kurarken karşılaştığı özel sorunlar konusunda da oldukça nettir.

(...) bağımsız bir aydınlar topluluğu yaratmak kolay bir iş değildir; eylemler ve karşı çıkışlarla uzun bir süreç, bir araya toplanmalar, ayrı düşmeler, sayısız ve karmaşık yapının gelişmesini gerektirir. Bu madun bir toplumsal grup kavramıdır. Bu grup, tarihsel inisiyatiften yoksun kalmış, devam eden ancak örgütsel olmayan bir genişleme içindedir. Belirli bir niteliksel düzeyin üzerine çıkmaya gücü yoktur. Bu düzey de, Devlete sahip olma ve aydın grubunun gelişmesiyle belirli bir organik denklige imkân tanıyan, tüm toplum üzerine gerçek bir hegemonya kurma çalışmasının altında kalmaktadır hâlâ (SPN, 395-6).

Aslında, diye yazar Gramsci, Marksizmin kitlelerin kültürel seviyesine ulaşmak ve yönetici sınıfın daha da karmaşık olan felsefesiyle savaşmak gibi zor bir görevi vardır. Bu da, sosyalist devrimde özel bir hegemonik ilişki biçimine ihtiyaç duyulduğu anlamına gelir, bu ilişki ise demokratik ve temsili bir ilişkidir (Q, 1505-6).

Gramsci aynı zamanda devlet gücü olmadan hegemonyanın her zaman eksik ve göreceli olacağı konusunda nettir. Devlet gücüne ulaşma ve elde tutabilme yeteneği *en* hegemonik bileşe-

ni temsil eden politik güce bağlıdır. Devlet gücünün ele geçirilmesi hegemonyanın tamamen geliştirilmesinin mümkün olduğunu gösterir; öyle ki bu şekilde bir sınıf tam anlamıyla özerk ve hegemonik olabilir (SPN, 397-398).

Özel olarak işçi sınıfının mücadelesinden bahsedersek, Gramsci bu konuda yeni devletin hegemonyasının içeriğinin ve üstyapının biçimlerinin önceden belirlenemeyeceğini yazar. Bu da hegemonyanın ne basitçe ezilen sınıfların var olan kültürüne dayandığı ne de geçmişten edinilen üstyapılar olduğunu gösterir. (Bu en sonunda bir pasif devrim şekli oluştururdu.) Sınıf mücadelesi hegemonyanın hem biçiminde ve içeriğinde hem de üstyapı kurumlarında değişikliklere yol açar. Gramsci'nin içi boş ve retorik görüşlere karşı yürüttüğü polemikle birleşen bu sav, hegemonya mücadelesinin tam içeriğinin özel bir durum ve özellikle de var olan toplumsal formasyonu destekleyen tarihsel bloğun analizine dayandığını ileri sürer.

Bir Uzlaşımın İlişkisi Olarak Hegemonya

Şimdi işaret edeceğim son noktaya geldik. Bir sınıfın hegemonyası tüm toplumun "evrensel" çıkarlarını temsil etme ve kendisini bir ittifaklar grubuyla birleştirme yeteneğine bağlıdır. Hegemonik müdahale, Gramsci'nin politik olarak nitelediği tek eylemdir. Politik güçler ilişkisinin üç uğrağı analizinde, bir müdahaleye politik ya da hegemonik karakteri kazandıranın mücadele (ya da kurumlar) alanı olmadığı, fakat bunun müdahalenin kendi doğasında olduğu açıklık kazanır. Örneğin, bir sınıfın birleşik çıkarlarının temsiliyetini gerektiren Parlamente'ye katılmak ciddi bir politik eylem değildir (SPN, 181). Gerçek politik aşamada, mücadele alternatif hegemonyalar arasındaki bir savaş gibi ele alınır; böyle bir zamanda ise,

(...) daha önce filizlenmiş ideolojiler (...) tartışma ve çatışmaya yol açarlar; bu, ta ki içlerinden birisinin ya da en azından içle-

rindeki tek bir bileşenin ağır basmasına ya da üstünlük kazanmasına, topluma kendisinin propagandasını yapmaya eğilimli olmasına kadar devam eder. Sadece ekonomik ve siyasi amaçların birleştirilmesini değil, fakat aynı zamanda entelektüel ve ahlaki birlikteliğin de meydana getirilmesi, *mücadelenin birleşik değil fakat “evrensel” bir zemin üzerinde devam ediyor olmasına dair soruların sorulması* ve böylece de bir dizi bağımlı grup üzerinde temel bir toplumsal grubun hegemonyasının yaratılmasına kadar. (SPN, 181-2. Vurgular benim).

Sonuç itibariyle buna ciddi politik niteliğini kazandıran şey, hangi alan olduğu değil, siyasi müdahalenin şeklidir. Gramsci şöyle devam eder:

Şurası doğrudur ki Devlet, tikel bir grubun azami genişlemesi için koşullar üretmeye mahkûm bir organ olarak görülür. Ne var ki bu tikel grubun gelişmesi ve genişlemesi evrensel bir gelişmenin ya da bütün “ulusal” enerjilerin motor gücü olarak algılanır ve sunulur. Başka bir deyişle, egemen grup, somut bir şekilde bağımlı grupların genel çıkarlarıyla koordine olur ve de Devletin ömrü, sürekli devam eden bir yapılanma süreci ve temel grup ile bağımlı grupların çıkarları arasındaki (hukuksal zemindeki) değişen dengenin yer değiştirmesi olarak algılanır. Bu dengede egemen grupların çıkarları baskın gelir; ancak bu belirli bir noktaya, örneğin o dar korporatif iktisadi çıkarların sona ermesine kadar sürer (SPN, 182).

O halde devlet, üretimin toplumsal ilişkilerini yaratmada ve yeniden üretme kabiliyeti göz önünde bulundurulduğunda belirli bir sınıfın aracıdır. Ne var ki bu aracın *kullanımı*, siyasi güçlerin sürekli değişen ilişkisi ve egemen grup ve bir dizi ittifakla yapılması gereken uzlaşılarda şekillenir.¹⁰

Gramsci başka bir yazısında da, egemen üretim biçiminin sürdürülmesi için yapılan bu uzlaşılarda birbirleriyle ilişkisini

¹⁰ Akıl yürütmelerle dolu başka bir yazıda Gramsci, ekonomizmde uzlaşmaya dair nasıl bir antipati olduğunu tartışır. Bkz. a.g.e., s. 168.

daha açık biçimde anlatır. Hegemonyanın, ekonomik ilişkiler alanından azade salt bir ideolojik mücadele ya da herhangi bir anlaşma tipi olmadığını söyler.

Şüphesiz ki hegemonya gerçeği, hegemonyanın uygulandığı grubun eğilimleri ve çıkarlarının hesaba katılmasını ve de belirli bir uzlaşma dengesinin kurulması gerekliliğini öngörür. Başka bir deyişle, yönetici grup, ekonomik-korporatif türden fedakârlıklar yapmalıdır. Fakat şuna da şüphe yoktur ki, bu tür fedakârlıklar ve uzlaşılar esasa dokunamazlar, hegemonya, etik-politik olmasına rağmen ekonomiye de ilişkin olmalıdır ve ekonomik etkinliğin karar verici çekirdeğinde yer alan önder grup tarafından nihai işlev olarak görülen şeye dayanmalıdır mutlaka (SPN, 161).

Peki, bu uzlaşıların doğası nedir? Gramsci'nin pasif devrim kavramıyla tanımladığı farklı birçok burjuva yönetim biçimi vasıtasıyla kurumsallaşmış uzlaşılardan (ya da reformlardan) nasıl ayrılırlar?

Şimdi, eğer bu pasajlar, Gramsci'nin pasif devrimin proletaryanın müdahalesinin uygun bir modeli olmadığını söyleyen görüşleriyle alakalı ise, şu da açıklığa kavuşur ki bunlar, işçi sınıfı ve onun müttefikleri arasındaki hegemonik ilişkide örtük olarak var olan uzlaşıların nüfusun bazı bölümlerinin korporatif taleplerine terk edilmesinin değil, fakat bunların aşılmış olmasının sonucudur. İşte bu da, burjuvazinin yaptığı ve sosyal demokrasinin bir alamet-i farikası olan uzlaşılarla proletaryanın toplumu dönüştürmek için tasarladığı strateji arasındaki farktır. Proletarya, farklı kesimleri eğer temel problemleri çözmeye adım atan alternatif projeler etrafında birleştirebilirse, toplumun bir bütün olarak "evrensel" yayılımını temsil edebilir. Birçok ülkede sosyal demokrasinin ve refah devletinin reformculuğu aslında sınıf mücadelesine bir cevaptır; fakat çoğu toplumsal ve ekonomik sorun (ve bazı korporatif taleplere boyun eğilmesi) için devlete sorumluluk yüklenmesiyle devletin yükünün art-

ması, bu problemlerin sebeplerinin üstesinden gelebilmek için toplumun yeniden yapılandırılmasına yönelik hiçbir ciddi yönelik olmaması, pasif devrimin diğer bir yüzüdür.

Bu da, burjuvanın “kardeşlik” sloganının ütopyacılığının tam da kendi ortaya koyduğu kapitalist üretim biçimi ve toplumsal ilişkilerin halk kesimlerini birbirinden ayırma şeklinden kaynaklandığı gerçekliğiyle ilişkilidir. Gramsci’nin ilk dönem yazılarında, işçinin ücretli köleliğinin ona özgü becerileri ve diğer işçiler ile nüfusun diğer kesimleriyle rekabeti bağlamında ortaya çıktığını belirtmiştir. Gramsci, sendikaları ve PSI’yı burjuva meşruiyeti içinde kaldıkları gerekçesiyle eleştirdiğinde, soyut bir şekilde yasaları çiğneme taraftarlığı yapmamaktadır. Bu büyük kurumların korporatizminin işçinin diğer işçilerden ve nüfusun diğer kesimlerinden ayrılmış bir ücretli köle olarak kabulüne işaret etmesini eleştirir (PWI, 104-5; 110-111). Bu korporatizm, bireylerin toplumsal ve ekonomik konumlarıyla ilişkisini kurmadan onları birer vatandaş olarak tanımlayan resmi-meşru burjuva tavrının üstesinden gelinebilecek bir strateji yaratılmasını engeller. Eğer işçi sınıfı bu korporatizmle sınırlı kalırsa, ortaya koyduğu talepler ve yaptığı anlaşmalar (ya da başka bir ifadeyle diğer sınıf ve gruplarla kurduğu ilişkiler) yeni bir toplumsal bloğun, yeni bir toplum şeklinin temellerini atamaz.

O halde, işçi sınıfının devlet kurumunda *kendi başına* varlığı, retorikleri ne olursa olsun, ortak çıkarlarının ötesine geçen farklı toplumsal güçleri birleştirebilecek bir nitelikte olmadıkça işçi sınıfının siyasi müdahalesini tam anlamıyla gerçekleştiremez. Bu ise alternatif bir tarihsel blok ve yeni bir devlet kurmaya başlamanın tek yoludur. Aynı zamanda, işçi sınıfının gerçekleştireceği bir siyasi müdahale *potansiyeli*, modern devletin varlığını da gerektirir. Bu devlet, bir güçler bloğunu koruyabildiği durumda, basitçe bir sınıfın aracı olarak görülemez. Ne var ki biçimi ve kullanımı sınıf mücadelesiyle ihtiyaç duyulan anlaşmaların ürünü olan bir araç olarak anlaşılmalıdır. Zaten, eğer bu

anlaşmalar ortaklıklar seviyesinde kalırsa, militan bir mücadelenin sonucu olsalar dahi, işçi sınıfı kendi yönetimini sürdürmek ve üretimin toplumsal ilişkilerini yeniden üretebilmek için egemen sınıf tarafından yapılan pasif devrimin sınırları içerisine sıkışır. Bu durumda burjuvazi, Marx'ın da dediği gibi, kendi planları çerçevesinde, bileşenleri yeniden örgütleyerek ve değiştirerek toplumu "kökten değiştirme" gücüne sahiptir. Gramsci'nin tekelci kapitalizm çağında kapitalizmin "organik" krizleri olarak adlandırdığı şey de, kapitalizmin temel problemlerini ya da kapitalizmin çöküşüyle ortaya çıkan problemleri çözmeden ilerler. Bu krizler (ve daha da çarpıcı olan "konjonktürel" krizler) işçi sınıfının müdahalesi için hep değişen bir alan açar ve yaratıcı, hegemonik bir rol için fırsat yaratır. Eğer işçi sınıfı bu fırsatı kaçırsa, burjuvazinin egemenliği yeni biçimlerde yeniden inşa edilebilir, bu da ekonominin yeniden örgütlenmesi ve varolan devleti destekleyen bir tarihsel bloğun devamı anlamına gelir. Kapitalizmin krizlerine verilecek hegemonik ve korporatif olmayan cevap ise işçi mücadelesinin bir ürünü olan ve toplumun tüm kesimlerini de etkileyen bir krizin farklı bir çözümünü sağlayacak tek yoldur. Bu çözüm, kapitalizmin krizlerinin sosyalizme geçişe somut imkânlar tanıdığı bir dönemde toplumu sosyalizme götüren sürecin bir parçasıdır.

HEGEMONYA VE RIZA: POLİTİK BİR STRATEJİ

Christine Buci-Glucksmann

Rıza sorunu, sosyoloji ve politika çalışmalarının önemli veçhelerinden biridir; pek çok devletin kendi meşruiyetlerini, şu ya da bu şekilde, "yönetilenlerin rızasına" dayandırdıkları yönündeki argüman, çağdaş siyasal yaşamın asli bir ögesidir. Christine Buci-Glucksmann, Gramsci'nin hegemonya kavramını, -Locke ve liberal gelenekle bağlantılı olarak devletin gücünü sınırlı bir alanda tutarken, bireylerin haklarını korumak olan- rızanın geleneksel kullanımı ve başka düşünürlerin de savunduğu devlet gücünü pekiştirme olarak rıza ile karşılaştırıyor. Gramsci'nin orijinalliğinin ise kişilerin onun fikirlerini daha önceden var olan kavramlarla açıkladığı için kaçırıldığını ileri sürüyor. Aslında onun hegemonya kavramı, rıza kavramını devlet gücünün gerçekliği ve sömürü koşulları karşısında halk kitlelerini körleştiren yanlış bilinç olarak ele alan Marksist görüşün ve Talcott Parsons ile Max Weber'le özdeşleşen, rıza ve uzlaşmayı önceden var olan belirli bir toplumsal düzen olarak gören fikirlerin çok ötesine geçmektedir. Gramsci, temsili demokrasinin dönüşümü ve üretim sürecinde temellenen demokratik kontrolün yaratılması olanağı üzerinde düşünmek için rızanın farklı tarihsel dönemlerde ve farklı sınıflar tarafından tesis edilme şekillerini keşfetmiştir. Bu şekilde de, rızayı oluşturmanın yöntemleri ve kurumlarının burjuvazi ve proletarya için aynı ya da birbirlerinden niteliksel olarak farklı olup olmadığı sorusuna kapı açmıştır.

Burjuva rızasının biçimlerinin, devlet müdahalesinin gelişmesinin krizleriyle ortaya çıkan temsili kurumlar olarak nasıl değiştiğini gösteren

bu analizde, Buci-Glucksmann, Gramsci'nin kapitalist toplumun uzun dönemli krizler zamanında rızanın örgütlenmesinde kullanılan bazıları güce dayalı yeni biçimler üzerinde düşünmek için bize araçlar sunduğunu ileri sürüyor. Bu pasif devrimin günümüzde ileri kapitalist ülkelerdeki bir işçi sınıfı stratejisi geliştirmeye yönelik bir içeriği de vardır. Gramsci'nin hegemonya kavramı, liberal demokrasinin sınırlarının belirlenmesi ve Stalinizmin eleştirisini yapabilmek için bir zemin sağlar. Kavramın devlet karşıtlığı ve Gramsci'nin hegemonya anlamında gerçek bir demokratik ilişki tanımlama şekli onun düşüncelerini, ikisi de devlet gücünü öne çıkarmaya dayalı sosyal demokrasi ve "gerçek" sosyalizmin tutanaklarından kaçınarak, toplumu demokratik bir doğrultuda dönüştürecek bir "üçüncü yolun" mümkün olup olmadığı sorusuyla bağlantılı hale getirir. İşte bu şekilde Buci-Glucksmann, Gramsci'yi güncel siyasi tartışmalar ve "sol" Avro-komünizmle bağlantılandırır.

* * *

Batı politik düşüncesinde rıza, geleneksel olarak iki biçimde tanımlanır: Rıza ya gücü yaratır ve de kendi "rızalarını" vermiş, bütünlükten uzak ve yalıtılmış bireylerden oluşan sivil topluma tekabül eder (kapitalist toplumlardaki sömürü ve güç ilişkilerinin gizemleştirilmesi); ya da güç, hukuk kuralları, normlar, ideolojik değerler ve gücün meşruiyet biçimleriyle rızayı yaratır (bu, haklar ve özgürlüklerin göz ardı edilmesine kadar götürülür). Kısaca, rızaya ya da uzlaşmaya yönelik bütün olası yaklaşımlar, Gramsci'ye dadanan güç ve "hukuk" arasındaki sürekli ikili mücadeleyle, Machiavelli'nin *Prens*'inin o çok ünlü Sentor'u* ile sınırlanmış gibi görünür.

Bu koşullarda Gramsci'nin toplumların ve onların dönüşümünün Marksist analizi için belirleyici nitelikte bir etkisi oldu-

* Bedenlerinin üst kısmı insan, alt bölümü at şeklinde olan yaratıklara verilen isim. Genellikle iki farklı şey arasında eşiksel bir bağ kurmak anlamında kullanılır. Örneğin bir Sentor ile mücadele uygarlık ve barbarlık arasındaki mücadeleyi simgeler (ç.n.).

ğunu görebiliriz. Ne var ki, hegemonya, devlet, kapitalizmin krizi ve “Batı’daki Devrim” üzerine *yeni* fikirlerden başlayarak Marksizme yeni şekilde rıza üzerine soru sorduğu için, Gramsci’nin siyasi ve tarihsel kategorileri basit bir şekilde daha önceden var olanlara indirgenmiş ve düşüncelerinin özgünlüğü kaybedilmiştir. Hegemonya kavramının da başına gelen budur. Gramsci’nin hegemonya kavramının konumu, yasal-politik, ideoloji ya da meşruluk olarak alınan daha geleneksel uzlaş kategorileri içerisinde Gramsci’nin uzlaş tartışmasının bütünlüğünden koparılmış ve uygunluğunu kaybetmiştir. İşin gerçeği, hegemonya ne ideolojiye ne de toplumsallaşmanın diğer biçimlerine indirgenebilir. Hegemonya birincil olarak *politik bir ilke ve stratejik bir önderlik biçimidir*. Bu da Batı’daki *sosyalist* dönüşüm sorununun yeniden formüle edilmesine imkân sağlayan politik bir harekete yol gösterir. Bağlam ise kapitalizmin 30’lardaki (faşizm ve New Deal) yeniden yapılanması ve tarihsel “pasif devrim” sürecinin yaşandığı kapitalist krizlerden biridir. 1917’deki stratejiden (manevra savaşı) farklı yeni bir strateji (mevzi savaşı), gelişmiş kapitalist ülkelere özgü gücün yeni anlamlarının analizini içermektedir. Bu şekilde de, 20’lerin liberal devletinin siyasi biçimlerinin ve 30’ların Stalinist devletinin eleştirisini açıklığa kavuşturmaktadır.

Sosyal demokrasi ve Stalinizmden uzak, sosyalizme demokratik bir yoldan gitme sorusunun sorulduğu bu noktada Gramsci’nin kavramı daha da önemli hale gelmektedir. Aynı zamanda farklı bir sosyalizm, tarihsel olarak çatışan iki süreci birbirine bağlayabilir mi sorusu da öyle: Temsili demokrasinin dönüşümü ve doğrudan demokrasinin yeni biçimlerinin yaratılması (kendi kendini yönetme). Bu da hem siyasi pratikler hem de kurumlar düzeyinde rızaya yeni yaklaşımlar gerektirmektedir.

Rızanın Farklı Temelleri

Toplumsal bir sistemin yeniden üretimini –ve onun “kabullenilebilirliğini”– kavramsallaştırabilmek için uzlaşya dair tüm teorilerin tersine Gramsciye bir yaklaşım en başından itibaren karmaşıktır. Uzlaşy temel ve birincil bir soruya tabi olmak zordur: Kim rıza verir, neye ve nasıl verir? Daha da açık olursak, uzlaşy üreten araçlar ve pratikler her zaman aynı mıdır? Hegemonya, hegemonyanın tarihsel öznelerinden (sınıflardan) bağımsız mıdır?

Gramsci'nin hegemonya üzerine düşüncelerinin siyaset alanında liderler ve yönetilenler arasındaki ilişkinin analiziyle bağlantısı kurulduğunda, Gramsci, rızanın ya *pasif ve dolaylı* ya da *aktif ve doğrudan* olabileceğini söyler. İlk durumda “tabandan gelen her müdahale” dışlanır: Devlet, rızayı araçsallaştırır ve kitlelere “manevra için kitleler” olarak davranır. Öte taraftan, aktif-doğrudan rızanın her şekli de yönetenler ve yönetilenler arasında gerçek bir rol değişimini gerektirir. Bu yüzden Gramsci, Kilise üzerine yazdıklarında, “temelden gelen herhangi bir müdahalenin aslında Kilise'nin dağılmasına yol açacağını” vurgular. İşçi sınıfı hareketi üzerine düşünerek şöyle devam eder: “Ne var ki diğer kurumlar için pasif ve dolaylı rıza yerine bölünme ya da açık bir karmaşa propagandası yapsa bile herkesin katıldığı aktif ve doğrudan rızayı almak hayati önem taşır” (Q, 1771).

Bu hayati derecede önemli bir sorudur. Aktif ve doğrudan kavramı Gramsci'nin diğer bir kavramı olan rızanın *yayılmacılığına* bağlanır. Bu kavram, liderler ve yönetilenler arasındaki herhangi bir bürokratik baskıcı ilişkiyi ve demokrasinin yalnızca onun bu yasal yönüne indirgenmesini dışlar. 1924'ten bugüne, faşizm altında burjuvazinininkinden proletaryanın diktatörlüğüne geçişte Gramsci, belirleyici bir noktada ısrar eder: “Proletarya diktatörlüğü *yayılmacıdır*, baskıcı değil. Devamlılığı olan,

tabandan başlayıp yukarıya doğru giden bir hareket, toplumun tüm damarlarında devamlı bir yer değiştirme, insanların devamlı dolaşımıdır" (PWII, 212). *Hapishane Defterleri*'nde Gramsci, rızanın üretilme biçiminin tarihsel ve farklılaşmış bir analizini geliştirir, Stalinist "yukarıdan devrim"deki yayılmacılığın kaybının bilincindedir. Pasif rızanın yukarıdan aşağıya kurulduğu karmaşık kanalları eleştirir. Bu kanallarda politika her zaman egemenliğin devletçi ve kurumsal alanıyla özdeşleştirilir (bürokratik merkezîyetçilik, otoriter paternalizm, Sezarizm ve totaliterlik, korporasyon vb.).

Bu anlamda hegemonya, -tanımlayıcı demokrasi olarak, tabandan tavana demokrasi biçimlerinin içeriğini sunarak- "üreticilerin demokrasisi" kavramına dayanır. Bu kavram, fabrika konseylerinin bir görünümü ve eleştirel bir devlet karşıtı ilke olarak etkili biçimde işler.¹ Dolayısıyla devlet gücünün, basit bir şekilde ikiye katlanmaya indirgenememesinin nedeni budur. Hegemonya birincil olarak, kitlelerin kendi örgütlülüğü üzerinden, sivil toplumdan başlayarak, fabrikadan okula ve aileye kadar tüm hegemonik aygıtlarda onların aktif rızasını almaya yönelik bir *stratejidir*. Bu amaç aynı zamanda hemen ulusal ve popüler kolektif bir siyasi irade yaratma amacını da içinde barındırır: Sosyalizmin tarihsel bloğu, ekonomik altyapıyı ve üstyapıyı birleştirmeye muktedirdir.²

¹ Gramsci'nin hegemonya kavramının, Torino'daki fabrika konseyi hareketindeki deneyiminden nasıl şekillendiğinin tam bir tartışması için bkz., Christine Buci-Glucksmann, *Gramsci and the State*, Londra, Lawrence and Wishart, 1980, özellikle 2. kısım.

² Burada Gramsci'nin sosyalizm düşüncesinde dile getirilen sadece nüfusun geniş kitlelerinin demokratik kontrolü üzerinden, piyasa güçlerinin anarşisinin egemen olduğu ekonomi ve bizzat kendileri halk kitlelerinin demokratik kontrollerinin ötesinde olan siyasi ve ideolojik üstyapılar ara-

Marksist gelenek dışlayıcı bir şekilde olmasa bile daima temel olarak *tahakkümün* biçimleri üzerinde ısrarla duruyorsa, Gramsci de toplumsal yaşamın bütününde sınıf *önderliği* biçimlerinin gelişmiş kapitalist toplumlara özgü yeni tarihsel rolünü ayrıntılı bir şekilde ortaya koyar. Kelimeler bizi yanıltmasın, hegemonya güç anlamına gelmediği gibi, gücün bileşenleri ne kadar egemen olursa, o kadar az hegemonya olacaktır. Daha sınırlı bir anlamda, bir sınıfın hegemonyası dayatılamaz: Özgül bir entelektüel ve ahlaki boyut aracılığıyla ve tüm topluma ulusal bir pencere açmaya dayanmak zorunda olan politik ittifaklar üzerinden elde edilir. Bu bağlamda Gramsci, hegemonik sınıfı, var olan maddi çıkarlarını savunan korporatif sınıfın karşısına koyar. Hegemonik sınıf, herhangi bir burjuva ekonomist konunun ve onun rolünün dar korporatist vizyonunun ötesine geçer. Çıkarlarını “evrenselleştirir” ve “çıkarlarının diğer ezilen grupların da çıkarları olabileceğini ve olması gerektiğini” temin eder (SPN, 181). Ekonomik ve politik amaçların “entelektüel ve ahlaki birlik” ile beraberliği hegemonik bir sınıfı tanımlar.

Rusya'daki ve Batı'daki devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkilerin farkının, “Batı'daki sivil toplumun dayanaklı yapısına” özgü hegemonyanın sıra dışı yayılımının, demokratik geçmişin zenginliğinin ve farklı hegemonik aygıtlardaki güç yayılımının karmaşıklığının farkında olan Gramsci, Lenin'den daha fazla bir biçimde sivil toplumun, siyasi ve kültürel önderliğin gerekli ve *öncelikli* ele geçirilmesine vurgu yapmaktadır. İyi bilinen bir yazısında şunu vurgular: “Toplumsal bir grubun üstünlüğü kendisini iki şekilde açığa çıkarır, ‘tahakküm’ olarak ve ‘entelektüel ve ahlaki önderlik’ olarak... Bir toplumsal grup yönetim erkini kazanmadan önce ‘önderlik’ yapabilir, daha doğ-

sındaki ayrılığın üstesinden gelmenin mümkün olmayacağı savına gönderme yapılmıştır (İngilizce basımda editörün notu).

rusu yapmalıdır (bu aslında böylesi bir güç kazanmanın temel koşullarından biridir)” (SPN, 57).

Ne var ki, eğer entelektüel, politik ve ahlaki önderliğin özel bir uğraşı olarak hegemonya tahakküm/baskı altına alma ilişkilerini yeniden üretmiyorsa, rızanın biçimindeki farklılıklar, farklı sınıflara ve onların tarihteki yerlerine özgü hegemonik liderlik ve tahakkümün, güç ve rızanın oranı ve ayrı ayrı dereceleriyle alakalı değil midir? Proletarya tarafından oluşturulan rızanın biçimleri ve niteliği temel olarak burjuvanınkinden farklı değil midir?

Aslında, eğer politika bilimi çalışmaları kökünü tarihten alıyorsa, hegemonya ve zor arasındaki ilişkilerin karmaşıklığı önemli görünüyor. Pasif ve dolaylı rızanın biçimleri, Gramsci’nin Fransız ve İtalyan burjuva devrimlerini karşılaştırmalı analizindeki yaklaşımı temelinde, devrim-restorasyonla, tarihsel “pasif devrim” süreciyle ilgilidir. Fransız Jakoben stratejisinin, burjuvaya “spontane olarak gerçekleştirilmesinden çok daha ileri bir pozisyon kazandıran”, (Q, 50) böylece de popüler bir devrimi mümkün kılan “manevra savaşı” devlet araçlarıyla (bu örnekte Piedmont Devleti) tepeden “küçük dozlarla, yasalar olarak, reformcu bir şekilde” bazı popüler talepler karşılanırsa da bir “pasif devrim” olarak *Risorgimento* gerçek popüler girişimin yokluğuna dayanmaktaydı. Sonuç ise şöyle oldu: Kitlelerin demokratik girişimlerini geliştirerek tarihsel önderlik görevlerini çözümlmek yerine, sınıf birincil olarak devlete, tahakküme dayandı. “Hegemonyasız diktatörlük” durumunda devlet (adım adım) sınıfların yerini alır. Kendi yönetsel, bürokratik ve hatta polis aygıtını yaratır: “Liderlik tahakkümün bir veçhesi olur” (SPN, 104-6). İktidar bloğunun birliği, liderler ve yönetilenler arasındaki devletçi bağ üzerinden gerçekleştirilir ve bürokratik-militer tip olarak kalmasına yol açar.

Egemen bir parti-devlet aracılığıyla toplumun devletçi kuşatılması süreci elbette Stalinizm ile ilişkilidir. Ne var ki aynı oranda da Nicos Poulantzas'ın *Devlet, İktidar, Sosyalizm*'de³ çözümlediği gibi var olan tekelci burjuvaya özgü otoriter devletçilik biçimlerini de açıklar. Bu bakış içinde diyebiliriz ki, tam olarak kapitalizmin güncel krizi içinde, egemenlik ve hegemonya arasındaki dengenin değişimine ve onun peşi sıra gelen burjuva hegemonyasının artan krizlerine şahit oluyoruz. Bu gerçekte "pasif devrim"e doğru bir eğilimdir.

Bu durum bize, rızaya *genel olarak* tarihsel olmayan, soyut bir biçimde yaklaşılamayacağını göstermektedir: Hegemonya, sınıflara ve tarihsel dönemlere göre değişmektedir. İşçi sınıfının rızanın çoğunluğunu ele geçirmede hegemonik stratejisi ancak "karşı pasif devrim" olabilir ve bu da aktif rızaya dayalıdır. Bu durum aşağıdaki tablo ile özetlenebilir:

PASİF RIZA	AKTİF RIZA
Dolaylı (popüler bir inisiyatif ve tabanında demokrasi olmaksızın)	Doğrudan (kitlelerin öz-örgütlenmesiyle)
Birincil olarak devletçi egemenlik üzerinden	Birincil olarak hegemonik önderlik üzerinden
Baskıcı/bürokratik	Yayılmacı/demokratik
Burjuvazinin tahakkümü	İşçi sınıfının tahakkümü
Pasif devrim	Halkçı ve demokratik devrim
Devletçi	Anti-devletçi

Zor bir soru hâlâ orta yerde durmaktadır. Eğer Gramsci, hegemonyasız tahakküm biçimlerini analiz ediyorsa, tersini de düşünebilir miyiz: Zor olmaksızın bir hegemonyayı?

³ Nicos Poulantzas, *State, Power, Socialism*, New Left Books, Londra 1978. Özellikle 4. kısım, "The Decline of Democracy; Authoritarian Statism". [Türkçesi: *Devlet, İktidar ve Sosyalizm*, çev. T. Ilgaz, Ankara: Epos, 2006.]

Devlet ve Hegemonya: Parlamberter Demokrası ve Pasıf Devrı

Hegemonya, anti-devletçi bir ilkenın, sıyası stratejının sembolü olsa da, Gramsci'nın birçok yazısında bunu çok farklı anlamlarda kullandığını söyleyebiliriz. Devleti egemenliğin basit bir aracına ya da hükümetin "doğal" bir aracına indirgeyen, devletin ekonomist ve araçsalcı yaklaşımlarını eleştirerek, devletin bu tek taraflı kavramına, daha önceden "genişleyen devlet" dediğim diğer kavrama karşı çıkar. Aslında "Siyasette yanlışlar Devletin (birleşik anlamıyla: diktatörlük ve hegemonya) gerçekten ne olduğunun yanlış anlaşılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkar" (SPN, 239).⁴

Bu çözümlemeden, bu "bütüncül devlet" en başta bahsedilen rızanın iki biçimini bir araya getiriyor görünmektedir: "Devlet pratik ve teorik etkinlikler bileşiminin bütünüdür. Bu etkinliklerle yönetici sınıf sadece egemenliğini meşrulaştırmak ve sürdürmekle kalmaz, aynı zamanda yönettiklerinin de aktif rızasını kazanmayı başarır" (SPN, 244). Gramsci'deki bu ayrımlar bileşimini yeniden ele alacak olursak, ilkinden açıkça farklı bir tabloya ulaşabiliriz.

BÜTÜNCÜL DEVLET	ZOR ZIRHIYLA KORUNAN HEGEMONYA
Devlet ya da politik toplum	Sivil Toplum
Diktatörlük	Hegemonya
Zor aygıtı	Hegemonik aygıtlar
Hükümet (dar anlamda devlet)	Bütüncül anlamda devlet
İktidar aygıtı olarak devlet	Uzlaşının örgütleyicisi olarak devlet
Tahakküm	Önderlik

⁴ Devlete ilişkin bu sorunsal için okuyuculara kendi kitabım *Gramsci and the State*'i öneriyorum.

Hegemonyanın bu ikili işlerliğinin varlığı: Anti-devletçi ve devletçi, bir çelişkinin, Perry Anderson'un öne sürdüğü üzere çözülmemiş politik bir çatışkının belirtisi olabilir mi? Gramsci'nin fikirlerinde temel bir çelişki mi var?⁵

Bu noktaya ilişkin bazı zorlukları örtbas etmeksizin, bu açık çelişki bana Gramsci'nin siyasi düşüncelerinin en özgün yönüne ilişkin görünüyor: Hegemonya, devletin dönüşümüne ve onun tarihsel temelinden ötürü yeni bir politik stratejiye işaret eder. Bu anlamda sınırlı işlevleriyle "klasik" liberal devletten New Deal ya da faşizmle bağlantılı yeni devlet biçimlerine geçiş analizi, Gramsci'yi, halk kitlelerinin kontrolünün ötesindeki bir alan, bir meslek olarak politika teorisyeni Weber'den ziyade, devletin ekonomiye müdahalesi teorisyeni Keynes'in çağdaş Marksisti haline getirir. Gramsci, meşrulaştırma olarak rızanın teorisyenidir.

Marksizmin tüm mekanik ve ekonomist biçimlerinden ayrı olarak Gramsci'nin Marksizmi, 1929-30 yıllarındaki kapitalizmin krizinin içerimlerine ve kapitalizmin bu krize verdiği yanıtlara karşılık gelir. Bu yanıtlar bundan önceki tüm hegemonya örgütlenme modelleri ve özellikle de bunun liberal biçimleri üzerine sorular ortaya atılması yönünde etki etmiştir. Gramsci'nin genişlemiş devlet görüşü kapitalizmde gerçekleşen iyi bilinen bir dizi değişimi göz önünde tutmayı hedefler: Ekonomik döngüleri, sivil topluma uzanan devlet faaliyetlerini, diğer yandan da kitlesel politik partiler ve baskı grupları gibi örgütlenme biçimleriyle sivil topluma yayılmayı kontrol etmeye çalışan bir mali burjuvazinin ekonomik ve politik olarak daha yoğun olarak nüfuz etmesi. Bu uzun zamanlı evrim (Gramsci'nin sadece

⁵ Buci-Glucksmann Perry Anderson'ın tartışmasına ve Gramsci'nin devlet teorisinin eleştirisine gönderme yapmaktadır. Bkz, P. Anderson, "The Antinomies of Antonio Gramsci", *New Left Review*, Sayı: 100, Kasım 1976-Ocak 1977. (Ed. Notu)

temel dayanaklar olarak gördüğü) sınırlı devlet müdahalesi için tasarlanmış klasik parlamenter biçimler ile kapitalist “yeniden yapılandırma” süreci, yani “pasif devrim” süreci arasında potansiyel bir çelişki yaratır.

Gramsci Birinci Dünya Savaşı sonrası İtalyan Liberal Devleti’nden başlayarak, parlamenter demokrasi sorununa hegemonyanın işletilmesinin değişik durumları ve örgütlenmesinin analizi üzerinden yaklaşır. Eğer Gramsci, sosyalist bir stratejide parlamenter demokrasinin nerede durduğunu anlamak için onun sınırlılıklarının eleştirisinin ötesine geçmiyorsa bile, bu parlamenter sistemin tüm zaaflarını kavrar ve onun analizi, klasik şemaya bakılarak (temsili demokrasi = burjuva demokrasisi) asla basit bir biçimde parlamenter demokrasinin sınıf karakterini sorumlu tutmasına indirgenmez. Parlamenter demokrasinin kalıcılığı ve yirmilerden beri süregelen henüz tam olgunlaşmamış krizleriyle ilgilenir daha çok. Bu noktada, Bonapartist diktatörlük dönemine rağmen “Fransa örneğinde” neden “klasik parlamenter rejim alanında hegemonyanın normal uygulamasının iş gördüğü”nün (Q, 1683) çok önemli olduğunu görebiliriz.

Eğer zor ve rıza adil bir ilişki içinde birbirlerini dengeliyorlarsa, eğer “güç, çoğunluğun rızasına dayanıyor görünüyor”sa, güç “normal” bir şekilde uygulanıyordur. Ne var ki böylesi bir “eşitlik” (Gramsci’ye göre Fransa Üçüncü Cumhuriyeti) net koşullar gerektirir: Sivil toplumdaki “özel enerjilerin” büyük gelişimi, ideolojik ve ekonomik bireyselleşme, kent/kır eşitliğini alt üst etmeyecek iktisadi zeminin genişletilmesi, kolonyal yayılma aşaması, en son olarak da oy verme hakkı ve “milliyet kavramı etrafında örgütlenen –ulus düzeyinde uzlaşma sağlayan– millî duygular” arasında az ya da çok bir bağlantı (Q, 1645). Tüm bu koşullar daha da temel olan başka bir şeyle ilgilidir: Popüler güçlerin lehine olan güçler ilişkisinin yokluğu. Bu net eşitlik ko-

şullarında, devlet “kalıcı ve örgütlü rızayı” (partilerin, kamuoyunun, basın vs. rolü) elde edebilir.

Gramsci'nin rızayı güçten ayırmadığını geçerken söylememiz gerekir. Yasama, yürütme ve yargı arasındaki güçler ayrılığı, değişken bir sınıf eşitliği aşamasında sadece “sivil toplum ve politik toplum arasındaki kavganın bir sonucu” değildir; hepsinin ötesinde, liberalizm diğer yüzünü saklamaktadır: Yürütme ya da zor gücünü uygulayan yönetici kadronun bürokratik billurlaşması, –farklılaşmış siyasi hegemonya organları olarak– klasik üç erkin (yürütme, yasama ve yargı) işbirliği içinde olması, buna rağmen devlet gücünün birleşimi içinde bulunmaları gerçeği (SPN, 245). Dahası, ideal olarak her oyda eşit olmayı amaçlayan sayısal rıza, “zenginliğin eşitsizliğiyle” ve “örgütlü bir bilgilendirme ve ikna merkezinin” varlığıyla “sistemati olarak yanlışlanır”.

Ne var ki Gramsci'yi ilgilendiren şey, her zaman zor ve rıza arasındaki ilişkilerdir. “Sivil toplum ve politik toplum” arasındaki sıkı denge, emperyalizm ve tekelci kapitalizmin gelişimi ve Ekim Devrimi'nin etkileriyle belirgin bir şekilde birtakım sorulara maruz kalır: “Hegemonik aygıtın her yerinde çatlaklar açıldı ve hegemonyanın uygulanması kalıcı bir şekilde zorlaştı ve şansa bağlı hale geldi” (SPN, 80). Bu sebeple Gramsci, kapitalizmin krizi kavramını yeniden tanımlarken özel bir uzlaş krizi mekanizması üzerinde ısrarla durur: Otorite krizi, değer krizi, toplumsal bağ krizi ve son olarak da bütüncül anlamda devletin krizi. Temelde güç ve rıza arasındaki *denge* olarak parlamenter demokrasi, –bugün de gözlemleyebildiğimiz– geri döndürülemez bir tarihsel krize girmiş bulunmaktadır. Bu kriz, parlamenter biçimlerin değerlerinin azalmasında, uzlaş oluşumu için diğer siyasi biçimlere (bürokrasi, teknokrasi ve aslında otoriter devletçilik) başvurmasında okunabilir.

Bu anlamda karşı-pasif devrim olarak hegemonya, çoğulculuğun karşısındaki totaliterlik kavramı şöyle dursun, çoğulcu-

luğun başlıca şartıdır. Devletin genişlemesi, o halde, devletin basit bir biçimde güçlendirilmesiyle karıştırılmamalıdır; çünkü devlet genişlerken aynı zamanda hegemonya için verilen mücadelenin alanı da genişlemekte ve böylece de güçler ilişkisindeki bir değişim toplumun demokratik ve sosyalist dönüşümünün lehine işlemektedir. Elbette bugün bizler fabrikada ve tüm toplumda öz-yönetimin gelişimi üzerinden temsili demokrasiyi dönüştürmeye muktedir bir sosyalizm arayışında bazı açılardan Gramsci'nin ötesine geçtik. Ne var ki yeni bir stratejik rıza kavramının geliştirilmesinde, bunun özgün biçimlerinin belirtilmesinde, onun özgül biçimlerinin gösterilmesinde, ikili liberal/sosyolojik düzlemin ötesine geçilmesinde ve bu yeni stratejiyi (mevzi savaşı) gelişmiş kapitalist ülkelerin iktidar yapısındaki değişikliklere uydurulmasında Gramsci, politik düşünce için dönüşü olmayan bir nokta inşa etmektedir: "Karşı-pasif bir devrim", yani aktif rızanın genişletilmesi olmadan sosyalizme demokratik bir geçiş yoktur. Günümüzdeki durum için anlamlar ve sonuçlar çıkartmak da artık bize kalıyor.

PASİF DEVRİM VE REFORM POLİTİKASI

Anne Showstack Sassoon

Gramsci'nin muğlak düşüncelerinden biri pasif devrim kavramıdır. Bu kavram, işçi sınıfı hareketinde yüzyılın sonundan beri tartışmanın merkezinde yer alan bir problemin çözülmesine yardım eder: Reformlar ve devrim yapmak için verilecek mücadele arasındaki ilişki. Reformlar Eduard Bernstein'dan Anthony Crosland'e uzanan sosyal demokrat geleneğin tartıştığı gibi varolan toplumun sosyalizm yönündeki bir evrimi miydi? Veyahut reformlar işçi sınıfı hareketine bir nevi rüşvet vererek sınıf mücadelesinin üstünü kapatan bir hareket mi oluşturmaktaydı? Gramsci, reformların doğasını kapitalizmin kendisini sürekli dönüştürme ve işçi sınıfını güçsüz bir konumda tutma ihtiyacı bakımından analiz etmeye çalışmıştır. Gramsci'ye göre kapitalizmin yeniden örgütlenmesinin bir yönü olarak reformlar ve devrimci bir kopuşa katkı yapabilecek reformlar arasındaki farklılık, politika ve iktisat üzerindeki denetimle ilgili olmak durumundadır. Kapitalist toplumsal ilişkilerin önermesi şudur: Politik ve ekonomik alanlar bir avuç insan tarafından kontrol edilmelidir ve demokratik kontroldeki her adım biçimsel bir seviyede kalmalıdır. Reformlar, yöneticiler ve yönetilenler arasındaki bu ayrımı sürdürürler, toplumu ne kadar değiştirirlerse (ve Gramsci'nin savının önemli bir yönüdür toplumun değişmesi) basit bir biçimde kapitalizmi de üretirler. Devrimci reformları hiçbir detayıyla tartışmasa da, bunların ayırt edici özelliğinin ekonomik ve siyasi kararlarda toplum kitlelerinin yeni ve demokratik bir kontrolü olduğunu öne sürer.

Gramsci hapishanedeyken ve Sovyetler Birliği üzerine detaylı hiçbir veriye sahip değilken, yazıları bu anlamda çok açık olmamasına rağmen

men, 1920'lerde Komünist bir lider olarak ve Komintern üzerine çalışır-kenki deneyimi ve yazıları, düşüncelerinde Rus Devrimi'nin yozlaşması sorununa önemli bir yer verdiğini göstermişti. Demokrasinin yayılması- nın noksanlığı ve nüfusun geniş bir çoğunluğu tarafından Sovyet top- lumu için yeni bir sosyalist projeye olumlu bir katılımın olmaması analiz edilebilirdir ve bu, değişim için devlet yerine toplum kitlesinin önder ol- duğu bir pasif devrim anlamında ileri sürülür. Bu da sosyalizmin kurul- masının yarım kaldığı ve buradan çıkarılacak dersin de pasif devrimin burjuvanın hayatta kalması için bir strateji oluşturabilirken, proletarya- nın da sosyalizm yolunda niteliksel olarak farklı bir yol geliştirmesinin gerekli olduğu anlamına gelir.

* * *

Politikanın biçim ve boyutlarındaki değişimler son yüzyılın bi- timinden itibaren siyaset bilimcileri sürekli olarak sorunlara boğmaktadır. Politika pratiği, genel oy hakkının genişlemesi ve kitlesel siyasi partilerin, baskı gruplarının ve sendikaların geli- şimiyle geleneksel kurumların çerçevesinin çok ötesine uzan- mıştır. 1920'ler ve 1930'lardan itibaren örgütlü kapitalizm dö- neminde geniş bir yelpazeye uzanan ülkelerdeki hükümetler siyasetin geleneksel kanallarını es geçerek ya da yenilerini yara- tarak giderek birçok güçlü grupla daha fazla pazarlığa oturmak- tadır. Ekonominin artan örgütlenmesi de siyasetin yeni bir ör- gütlenmesiyle alakalı olmakta, ekonomiye ve bir bütün olarak topluma doğru oldukça genişleyen devlet müdahalesi, ekonomi ve siyaset arasındaki ayrımı bulanıklaştırmaktadır.

Politik katılımın eski kategorilere kolayca sokulamayan ve her zaman belirgin olarak politik olmayan yeni biçimleri henüz çok yenidir. Devletin toplumsal hayatın tüm alanlarındaki mü- dahalesine karşı gittikçe çok daha fazla insan tamamen farklı yapılara sahip gruplarda örgütlenmektedir. Bu çelişkili bir du- rum yaratmıştır. Özellikle Anglo-Sakson ülkelerinde geleneksel siyasete ilişkin duyarsızlıktaki artışa, birey ile devlet arasındaki ilişki- de daha fazla demokratik denetim ve değişim talepleri eş-

lik etti. Farklı biçimleriyle kadın hareketi buna iyi bir örnektir. Bir taraftan politik arenayı sık sık mahkûm ederken, aynı zamanda da insanların yaşamlarının yeniden yapılanması ve yeni toplumsal ilişkilerin gelişimi hakkında sorular soran kadın hareketi, politik arenayla kaçınılmaz olarak ilişkili ve nüfus kitlelerinin hem politikayla hem de devletle ilişkisinin geniş içerimlerini barındıran bir alana doğru kaydı.

Bu yüzyılda politikada büyük değişimler gerçekleşmişken, şu soru da sorulmalıdır: Politik katılım biçimlerindeki son değişiklikler ve demokrasi yönündeki artan talepler, varolan sosyo-ekonomik siyasi sistemin genel çerçevesine soğurulacak mıdır, yoksa bunlar ekonomi ve politika üzerinde gerçek bir demokratik denetimin kurulduğu bir kopuşa yol açabilir mi?

Antonio Gramsci'nin eseri, hem politikanın yeni biçimleri tartışması hem de devrimci bir reformu neyin oluşturduğu sorusuyla özellikle alakalıdır. Çalışmasındaki önemli bir kavram, politikadaki, ideolojideki ve toplumsal ilişkilerdeki değişimleri ekonomideki değişimlerle ilişkilendiren *pasif devrim* kavramıdır. Gramsci pasif devrim kavramını, devlet gücünün kendini daimi olarak yeniden örgütlemesi ve bu devlet gücünün bir avuç insanın toplumun çoğunluğu üzerindeki kontrolünü korumak, kitlelerin politika ile ekonomi alanları üzerinde gerçek bir denetim sahibi olmalarını engellemek için toplumla kurduğu ilişkiyi göstermek için kullanır. Bu kavram için yapılan özgün referans noktaları, 1920'ler ve 1930'larda kapitalizmin yeniden örgütlenmesi için çeşitli rejimlerin girişimleri ve Sovyetler Birliği'nin çok kısıtlı bir halk desteğiyle sosyalizmi kurarken karşılaştığı zorluklardır. Bunların ortak bir özelliği vardı: Çeşitli reformların kaynaştırılması ve halk kitleleri ile devlet arasındaki pasif ilişki temelinde ekonomideki planlama unsurunun değişen derecelerde genişlemesi. Yönetenler ve yönetilenler arasındaki geleneksel ayırımın yeni biçimlerde yeniden-içerimlenmesi ve aynı

zamanda toplumsal, ekonomik ve politik hayatta kurumsallaşan temel değişimler anlamında bu ilişki pasifti.

Gramsci'nin pasif devrim kavramına ilişkin bazı detayları incelemeden önce, bunun Gramsci'nin düşünceleri arasında nasıl yer bulduğunu göz önüne almak gereklidir. Gramsci, son yüzyılın bitişinden beri *modern* devletin, siyasetin örgütlenmesinin ya da siyasi egemenliğin çeşitli biçimlerinin analiziyle ilgilanmaktadır. Aşağı yukarı 1870'de başlayan dönemde, yani tarihte ilk defa olarak insan kitlelerinin örgütlenmesi döneminde, kesin bir biçimde "zor ile kuşatılmış hegemonya" olarak tanımladığı yaygın anlamda devleti irdeler Gramsci (SPN, 242-3; 234-5; 106). Toplumsal ve ekonomik değişim taleplerinin yeni yollarla dahil olabildiği yeni örgütlenme biçimleriyle ilişkili olan, devletin geniş bir alandaki faaliyetindeki artış ve ekonominin artan örgütlenmesidir. "Bekçi devlet" ve bireysel girişimci rolü sönerken, Gramsci'ye göre sınıf mücadelesi mevzi savaşı biçimini alır. Modern dönemde siyasetin ve devlet gücünün verili yapısı düşünüldüğünde bu tek stratejik olasılıktır. Gramsci, bu alanın işçi sınıfı hareketi tarafından seçilmediğini, fakat bu alanın yaratılmasında büyük ölçüde onun örgütlenmesinin etkisi olduğunu belirtir.

Modern toplumda hem burjuvazi hem de proletarya mevzi savaşına katılmalıdır, fakat amacı çok az kişinin alanı olarak politika ve ekonomi üzerinde kontrolü sürdürmek olan burjuvazinin savaşım biçimi ile eğer kapitalizmin temel ilişkilerinin ötesine geçilmesi gerekirse politika ve ekonomiyi toplumsallaştırması, demokratikleştirmesi ve böylece de dönüştürmesi gereken proletaryanın savaşımı arasında bir asimetri mevcuttur. Pasif devrim, basit bir şekilde yönetenler ve yönetilenler arasındaki süregelen ayrımı yeniden üreten siyaset biçimlerini, yaygın bir demokrasiye götürecek siyaset biçimlerinden ya da Gramsci'nin

terimleriyle reformist politikayı devrimci politikadan ayırmak için kullanılan kavramsal bir araçtır.

Gramsci pasif devrim kavramını, bir egemen sınıfın kendi hasmının güçsüzlüğünü destekleyerek kendi iktidarını sürdürdüğü olgusunu göz önünde tutmak için geliştirir. Bu da Gramsci'nin 1919-20'deki *Ordine Nuovo*'daki devlet ve ekonomi arasındaki değişen ilişkiden kaynaklanan liberal devletin krizini analiz ettiği ilk dönem yazılarına dayanır (PWI, 165; 297). Pasif devrim şu gerçeği açıklamak için bir adımdır:

Toplumsal bir biçim “her zaman” daha ileri gelişmeler ve örgütsel ilerlemeler için değeri düşük olasılıklara sahiptir ve özelde özgün karakteri ile yaşam biçiminin bir sonucu olarak rakip ilerici gücün göreceli güçsüzlüğüne dayanabilir. Egemen toplumsal biçim için bu güçsüzlüğü korumak gereklidir (...) (SPN, 222).

Özellikle de sadece dolaylı bir şekilde analiz konusu olan “birtakım” yazılarıyla ilişkilendirilmesi gerektiği için yukarıdaki cümleler Gramsci'nin karmaşık olduğu kadar en muğlak fikirlerinden bir tanesidir. Gramsci, pasif devrimin (ya da başka bir ifadeyle devrim-restorasyon) –bu, pozitif bir hegemonyaya dayanmayan bir değişimi destekleme girişimidir– bir yandan burjuvazi için bir teknik ya da bir program olabilirken, işçi sınıfı hareketi için sadece bir “yorum kriteri” olabileceği (SPN, 114) gerçeğinin üzerinde ısrarla durur. En az açık olan fikirlerinden biri, aynı zamanda da en önemli fikirlerinden bir tanesidir; zira burjuvazinin politik ve ekonomik krizlere rağmen yararlandığı siyasi varoluşun çerçevesinin genişlemesine dair daha geniş çaplı bir açıklama sunar. Daha da ötesinde, işçi sınıfı tarafından yeni bir devlet kurmanın özgün yapısını gösterir.

Bu kavram, *Defterler*'deki pek çok diğer kavram gibi iki seviyede işlevseldir: Tarihsel bir yorumlama kategorisi olarak ve teorik bir problem için analitik bir araç olarak. Gramsci'nin tarih okuma şekline, onun politika teorisinin temel yönlerini çı-

kartmak mümkündür. Gramsci, Risorgimento'yu ve aslında on dokuzuncu yüzyılda Avrupa'daki bütün diğer tarihsel olayları pasif devrimin bir sonucu olarak tarif eder. Fransız Devrimi, halk desteğine ve bunun beraberinde eski feodal sınıfları hem ekonomik hem de politik olarak saf dışı bırakmasına dayanan bir burjuva devleti kurmuştur. Avrupa'nın geri kalanındaysa kapitalist üretim biçiminin yayılmasına uygun olması için politik yapılar değişik bir şekilde var olmuştur:

(...) 1789'da Fransa'da başlayan ve cumhuriyetçi ile Napolyoncu ordularla Avrupa'nın geri kalanına yayılan büyük devrimin "pasif" yönü -eski rejimlere güçlü bir hareket vermiş ve Fransa'daki gibi hemen çökmeleriyle değil, fakat 1870'e dek süren bu rejimlerin "reformist" bir biçimde aşınmalarıyla sonuçlanmıştır- bu şekilde de eski feodal sınıfların siyasi ve ekonomik konumunun korunması, tarım reformunun önlenmesi ve özellikle de halk kitlelerini Fransa'da Jakobencilik yıllarındaki gibi bir politik deneyim dönemine girmesinin engellenmesini mümkün kılmıştır (...) (SPN, 119).

Gramsci, Fransız Devrimi'ni burjuva devrimi için bir model olarak kullanırken şematize etmekten de kaçınır. Şöyle bir uyarıda bulunur:

Toplumsal sınıfların üretici işlevine göre Devlet kavramsallaştırması, Fransız Devrimi'nden on dokuzuncu yüzyıla uzanan İtalya ve Avrupa tarihinin açıklanmasına mekanik bir biçimde uygulanamaz. Temel üretici sınıflar için (kapitalist burjuvazi ve modern proletarya) Devletin sadece özgün bir ekonomik dünyanın, özgün bir üretim biçiminin somut şekli olarak algılanabilir olması kesin olsa da, bu, araçların amaçla olan ilişkisinin kolaylıkla belirlenebileceği ya da ilk bakışta görülebilen basit bir şema biçimini aldığı anlamına gelmez (SPN, 116).

Bu tam da devlet biçiminin, fazlaca basitleştirmekten sakınmak için siyasi yönetimin tam biçiminin tüm özellikleriyle çalışılması gereken toplumsal formasyonun ekonomik ve politik düzeyleri

arasındaki kopukluğu temsil etmesinden ileri gelir. Devlet, basitçe bir sınıfın aracı olarak anlaşılamaz.

Bu pasif devrimde ya da devrim-restorasyon sürecinde eski feodal sınıflar politik bir rolü sürdürmüştü, ekonomik ve politik olarak egemen bir sınıftan adım adım diğer bir sınıfın, yani burjuvazinin egemenliğine hizmet eden bir gruba dönüşmüştü. Gramsci bunu şöyle açıklar:

Restorasyon, toplumsal mücadelelerin çarpıcı ayaklanmalar ve Fransız terör düzeneği olmadan burjuvazinin güç kazanmasına izin veren yeterince esnek çerçeveler bulduğu *politik bir biçim* kazanır. Eski feodal sınıflar, *egemen konumlarından “yönetici”* bir konuma geçerler, fakat ortadan kalkmazlar, organik bir bütün olarak onları tasfiye edecek bir girişim de olmaz; *bir sınıf yerine, özgün kültürel ve psikolojik özelliklerle bir “kast” olurlar, fakat egemen iktisadi işlevleriyle artık daha fazla var olamazlar* (SPN, 115, vurgular benim).

Aynı zamanda böyle bir devrim, yeni bir üretim biçiminin ihtiyaçlarını hesaba katacak politik üstyapıyı değiştirmek anlamında, geniş halk desteği için bir önkoşul, eski feodal sınıfların yıkılması anlamına gelen bir tarım reformu olmaksızın gerçekleşmiştir. İtalyan Risorgimento üzerinden konuşursak, bu politik değişim yöntemi, Cavour* ve ılımlıların, Gramsci’nin Garibaldi, Mazzini ve diğer “radikaller” etrafındaki grupları işaret etmek için kullandığı *Partito d’Azione* (Eylem Partisi) karşısındaki başarılarıyla temsil edilir. Yeni İtalyan Devleti ise Gramsci’ye göre bir tür “canavardır”; çünkü bu devlet, oldukça sınırlı bir hegemonik taban, tarımsal ve endüstriyel çıkarlar arasındaki uzlaşının sonucu üzerinde kurulmuştur (SPN, 90). Bir sınıfın

* Uluslararası gelişmeler ve devrimci hareketlerden yararlanarak İtalya’nın birliğini sağlayan, Piedmont-Sardinia Krallığının ilk başbakanı olan muhafazakâr devlet adamı. Aynı zamanda İtalyan Liberal Partisi’nin kurucusudur (ç.n.).

tümünün toplumun geri kalanı üzerindeki hegemonyası yerine, Piedmont'ta tabanı olan ılımlılar bir sınıfın yalnızca bir kısmının bu sınıfın geri kalanı üzerine hegemonyasını temsil eder (SPN, 104-6).¹ Zayıf bir siyasi birlik, toplumun zayıf bir iktisadi dönüşümünün hem sonucu hem de sebebidir (SPN, 116).

İlk olarak feodal koşullara karşı burjuvazi tarafından kurulan (İtalya'da ulus devletin yokluğu feodal kozmopolitliğin hayatta kalışını yansıtır), eski feodal sınıfları ortadan kaldırmayan fakat yeni bir tarihsel blok kurulmasında feodal sınıfları adım adım dönüştüren bu yeni devlet, aynı stratejiyi kullanarak ayakta kalır, fakat bu sefer yeni bir düşmana, halk sınıflarına karşı kullanır. "Pasif" yön ise devrimci bir karşı gücün gelişimini onu devrimci potansiyelinin "kafasını kopartarak" engellenmesine dayanır. İtalya'da bunun biçimi "dönüşümcülük" tür ve muhalif partilerin önderliği, radikal burjuvazinin ilk bireyleri ve 1900'den sonra işçi sınıfı hareketinin parçaları gibi tüm gruplar, daha geleneksel politik örgütler içine alınarak politik olarak zarsız –temel toplumsal ilişkileri tehdit etmeyen– bileşenlere dönüştürürler (SPN, 587; 97; 109). Bu tekniğin Avrupa çaplı boyutu reformizmdir. Aşağıdan gelen bazı taleplerin kabulü, aynı zamanda işçi sınıfının mücadelesini ekonomik-korporatif alanda sınırlaması yönünde desteklenmesi, üretim dünyasındaki değişiklikler güncel toplumsal formasyonla idare edilirken,

¹ Gramsci şöyle yazar: "Önemli olan pasif devrimlerde 'Piedmont' türü bir işlevin önemini ciddi biçimde çözümlemektedir. Örneğin bir devletin yenilenme mücadelesine liderlik etmede yerel toplumsal grupların yerine geçmesini. Bu grupların 'liderliğe' sahip olmaksızın 'tahakküm' işlevine sahip olması örneklerden biridir. *Hegemonyasız diktatörlük*. Hegemonya, bütün grup üzerine toplumsal grubun bir parçası tarafından kurulacaktır, 'Jakoben' modeldeki gibi harekete güç vermek, onu radikalleştirmek vb. için bütün grubun diğer güçler üzerine hegemonyasıyla değil (SPN, 105-206, vurgular benim).

egemen sınıfın hegemonyasına karşı gelinmesini engelleme girişiminin bir parçasıdır.

Pasif devrim aslında burjuvazinin hegemonyası herhangi bir şekilde zayıfladığı zaman edildiği bir tekniktir. Burjuvazinin hegemonyası birçok sebepten ötürü zayıflayabilir. Burjuva devleti İtalya'da olduğu gibi şimdiye dek güçlü bir hegemonyadan hiç yararlanmamış olabilir. Fransa örneğindeki gibi daha önceki güçlü bir hegemonya zayıflayabilir; çünkü burjuvazinin egemenliği ve üretimin kapitalist biçimi, üretici güçlerin tam yayılmasına artık daha fazla paralel gitmez. Gramsci bunun emperyalizm dönemindeki durum olduğunu öne sürecekti (Q, 1636-8). Bu durumda, burjuva hegemonyası için somut temel, yani burjuvazinin belirli bir tarihsel aşamada tüm toplumun ilerlemesini temsil etmesi artık devam etmemektedir.² Halk kitleleri iktisadi ve politik olarak örgütlenirken, emperyalizm döneminde kapitalizm kendisini yeniden örgütlerken, tarihte ilk defa kitlelerin toplumsal bir dönüşüm için öncü olma potansiyelleri ortaya çıkmıştır. O halde, burjuva yönetiminin temeli değişir ve çoğunluğun rızasının somut temelini sağlayan reformlar, burjuvanın kendi hasmının, yani işçi sınıfının alternatif bir hegemonya kurmasını önleyecek bir girişiminin parçası olmak durumundadır. Burjuva hegemonyasının daha sonraki zayıflamaları (geleneksel partiler gibi) hegemonyanın eski aygıtlarının (Q, 1638-9) krize sürüklendiği Birinci Dünya Savaşı gibi büyük bir kargaşanın bir sonucu olarak ortaya çıkabilir. Dahası, bir

² Fransız örneğiyle ilgili olarak Gramsci şöyle yazar: "Sonuçta Jakobenler süreç içerisinde devrimin sadece parçasıydı, sadece Fransız burjuvasını oluşturan gerçek bireylerin arzularını ve acil ihtiyaçlarını temsil ettikleri için değil, fakat aynı zamanda bütünsel bir tarihsel gelişme olarak, bir bütün olarak devrimci hareketi temsil ettikleri için. Ayrıca, sadece bu gerçek bireylerin geleceğe ilişkin ihtiyaçlarını değil, var olan temel gruba asimile edilmiş olmak zorunda olan bütün ulusal grupların da gelecek ihtiyaçlarını temsil ettiler" (SPN, 78).

yanda tekeli sermayenin egemenlik dönemindeki ekonomik tabanın gelişiminin gerektirdiği değişimler ile öte yandan geleneksel politik yapıların bu değişiklikleri idare etme yetenekleri arasındaki boşluk organik bir çelişkiyi gösterir. Bu çelişkinin üstesinden ancak üretimin geleneksel ilişkilerinin egemenliğini yıkmadan, çeşitli biçimler alabilen pasif bir devrimle gelinebilir. O halde, pasif devrim, burjuvanın egemenliğini siyasi ve ekonomik olarak yeniden örgütlemesine müsaade eden bir strateji, devletin “güç artı rıza” olarak genişlemesinin bir yüzüdür.

1930'larda kapitalizmin kendisini yeniden örgütlemesi, New Deal'dan devletin ekonomi ve topluma müdahalesinin oldukça fazlaştığı ve planlamanın bazı unsurlarının piyasa ilişkileri anarşisinin etkilerini kırmaya yöneltildiği faşizme dek çeşitli şekiller almıştır. Bu dönemde İtalya'daki pasif devrim biçimi faşizmdi.

(...) “üretimin planlanması” unsurunu vurgulamak için ülkenin ekonomik yapısına görece etkisi geniş olan değişimler gerçekleştirildiği; başka bir ifadeyle birey ve grupların kâra el koymasına dokunmadan (ya da en azından kârın düzenlenmesi ve denetiminin ötesine gitmeden) üretim alanındaki sosyalizasyon ve işbirliğinin arttığı gerçeği ile –Devletin yasamaya ilişkin müdahalesi üzerinden ve korporatif örgütlenme araçları ile– alakalı bir pasif devrim vardır. İtalyan toplumsal ilişkilerinin somut çerçevesinde bu, geleneksel yönetici sınıfların yönlendirmesi altında, hammaddeleri tekeline alan ve büyük sermaye biriktirmiş olan ülkelerin daha ileri endüstriyel formasyonlarıyla rekabet içinde olan endüstrinin üretici güçlerini geliştirmek için tek çözüm olabilirdi (SPN, 119-20).

Üretim güçlerinin genişlemesini sağlayacak bu girişimin politik getirisi, yeni halk unsurlarını içine dahil etmek için egemen sınıfın görece zayıf hegemonyasının yaygınlaştırılması aracılığıyla devleti destekleyen toplumsal güçlerin tarihsel bloğunun güçlendirilmesidir. Faşizm basitçe statüko kurmadı; fakat kitlelerin

devletle, bir kitle tabanına asla sahip olmayan bir devletle ilişkilendirme biçimini değiştirdi.

Böyle bir plan pratiğe aktarılabilirdi ya da aktarılamazdı, derecesi ne olursa olsun, sadece göreceli olarak önem taşır. Politika ve ideolojik bakış açısından önemli olan şey, faşizmin bu planının, özellikle de kent ve kır küçük burjuva kitleleri gibi bazı İtalyan toplumsal gruplarında beklenti ve umut yaratma yeteneğidir. Bu şekilde de hegemonik sistemi ve geleneksel yönetici sınıfın emrindeki ordu ve sivil gücünü sağlamlaştırır (SPN, 120).

Gramsci'nin bu kavramlarla faşizmi tartışması, devrimci politika ve bir dizi teorik sorun bakımından kavramın öneminin püf noktasıdır. Kapitalizmin değişik politik biçimlerinin dayanıklılığı –üretim güçleri ve üretim ilişkileri arasındaki tarihin bir aşamada temel çelişkilere rağmen var olan bir dayanıklılık– ikilemi karşısında Gramsci, üstyapı ve altyapı arasındaki bu kopukluğu anlatmak için politik düzeyde yeni bir kavram getirir. Bu kopukluğun Gramsci için merkezi bir sorun olması, güç ilişkileri ve ekonomizm üzerine olan yazılarında kanıtlanır (SPN, 177-185; 158-168). Hem bu yazılarda hem de pasif devrim üzerine yazılarında Marx'ın *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı* kitabının Önsöz'ündeki bir metne gönderme yapar ve şöyle alıntılar:

“‘Pasif devrim’ kavramı kesenkes siyaset biliminin iki temel ilkesinden türetilmelidir; 1. hiçbir toplumsal formasyon, içerisinde barındırdığı üretici güçler ileriye doğru harekete geçmek için kendilerine hâlâ alan buldukları sürece ortadan kaybolmaz; 2. bir toplum, kendi önüne, çözüm için gerekli koşulların daha önceden oluşmadığı görevler koymaz. Söylemesi bile fazla, bu ilkelerin bütün içermeleriyle birlikte eleştirel olarak geliştirilmesi ve her türlü mekanik ve yazgıcı kalıptan arındırılması gerekir. (SPN, 106-7).

Buradaki önemli ifade “hâlâ alan buldukları sürece”dir, zira pasif devrim anlamında burjuvazinin manevra kabiliyeti kendi hasmına bağlıdır. Bu, Gramsci yukarıda da belirttiğimiz gibi şunları yazdığında detaylanır:

Toplumsal biçim “her zaman” daha ileri gelişmeler ile örgütsel ilerlemeler için değeri düşük olasılıklara sahiptir ve özelde özgün karakteri ile yaşam biçiminin bir sonucu olarak rakip ilerici gücün göreceli güçsüzlüğüne dayanabilir. Egemen toplumsal biçim için bu güçsüzlüğü korumak gereklidir... (SPN, 222).

Proletaryanın kendi alternatif hegemonyasını ortaya koymadaki yenilgisi, burjuvazinin kendi hegemonyasının güçsüzlüğüne rağmen yönetimini sürdürmesini sağlar. Burjuvazi, mevzi savaşının kanallarını, çeşitli ideolojik aygıtları, sivil toplumun siperlerini kullanarak işçi sınıfı tarafından hegemonya yaratılmasının önünde ne derecede mümkün olursa olsun *önceden durabilmek* için pasif devrim stratejisini üstlenmeye muktedir olabilir. Pasif devrimin değişik biçimleri vardır. Reformizm yoluyla işçi sınıfı hareketinin “başını koparır”, böylece bu liderler işçi sınıfının kolektif çıkarlarını koruyan ancak kapitalist toplumsal ilişkilerin mantığına karşı çıkmayan, hegemonik olmayan bir alanda kalırlar. Diğer bir yöntem ise işçi sınıfının önderliğinin ve örgütsel özerkliğinin saf dışı bırakıldığı faşizmdir.³ Bu elbette ki “pasif” bir şekilde yapılmaz. Burada pasif, “devrim” girişiminin yapısına ya da devlet müdahalesinin bir aşaması ya da politik düzenin hegemonyası altında, politika üzerindeki halk kitlelerinin gerçek politik denetiminin genişlemesi olmaksızın yeni toplumsal grupların dahil edilmesi üzerinden üretici güçlerin gelişimine gönderme yapar.

³ Gramsci bunu şu biçimde tanımlar: “Rıza ve zor arasında yaklaşma ve hilekârlık olabilir (...) bu, *hasımların seflarındaki* düzensizliği ve form yokluğu açığa vurmak için (...) liderleri köşeye sıkıştırarak hasımı ya da hasımları felç etme ve zavıflatmadır” (Q, 1638).

Özetlersek, burjuvazi etkinken, politik devrimin “pasif” yönü, eski geleneksel sınıfların ve görece daha ilerici sınıfların politik rolünün moleküler dönüşümüyle alakalı olmak zorundadır.⁴ Devrim, yeni bir devletin kurulmasına ve da kapitalist üretim biçiminin nihai egemenliğine genel olarak uyan politik üst-vapırın kurulmasına bağlıdır. Gramsci, İtalya örneğinde bu devletin oldukça geri olan ekonomik temelini geliştirmesi için ön-kosul olduğunu öne sürer (SPN, 117-8).⁵ Bu devlet bir kere kurulduğunda, temel varısı ne olursa olsun, burjuvazi hegemonyası tehdit edildiğinde ve da butüncül anlamda (güç artı hegemonya) politik yapıyı üretim güçlerinin yayılmasının ihtiyacıyla baş edemediğinde bir pasif devrim stratejisine girer. Eğer bunu yapmasına izin verilirse, egemen sınıf politik tahakkümün yeni biçimlerini bulabilir.

Gerçi Gramsci, herhangi bir durumun sadece egemen güçlerle değil, alandaki tüm güçlerin bir ürünü olduğunu söyler. Risorsimento üzerine aşağıdaki pasajı yazar; ancak bu, her tarihsel gelişime uygulanabilir.

Risorsimento, bir devletin, bir ulusun, bir toplumun, bir milletin karşı bileşenleriyle birleşik bütünüyle, taraftarları ve hasımlarıyla, olanda ticaretleleriyle, bu ticaretlelerin belirlediği karşılıklı değişimlerle ve hem ulusal arası ilişkilerden doğan devrimlerin çağrısıdır. Bu büyük tarihsel kitleler gibi pasif ve aktif güçlerin çarpışması, çatışmasıdır (1970).

Gerçekten bu güçler çarpışmasının sonucunun içimi, bütün devrimlerin kalıplaşmasına bağlıdır. Pasif devrim kavramının geli-

⁴ Bu sadece bir yön, ya olmağı anlamına değil, burjuvazinin terörden vazgeçen feodal sınıfları kara kafaya çarpışmaktan çekindiği anlamına gelir.

Gramsci, İtalyan devrimine atığı birimin nedenlerinin “(...) politik alana, yani devrim burjuvazisine karşı zayıflığında ve 1815’te devrimin 1848’deki başarısızlığı” (SPN, 80) bulunduğunu ya-

şiminin devrimci bir hareket için hayati önem taşıması da işte bu bağlantıda yatar. Gramsci'nin Risorgimento tartışmasına –tarihselden ziyade politik bir ilgisi olduğunu söylediği bir tartışmaya (Q, 1815)– geri dönersek, Gramsci Vatikan tarafından yasal olarak ya da kitleler tarafından gerçek anlamda tanınmayan, yeni devletin dar temelini geriliğinin basitçe Cavour'un ve ılımlıların isnatlarından değil, fakat Mazzini ve Eylem Partisi'nin eksikliklerinden doğduğunu söyler.

(...) radikal halk güçleri içinde diğer tarafın rolünün farkındalığın olmaması, onları aynı şekilde kendi rollerinin tam olarak farkında olmaktan, bu şekilde de etkili müdahale yeteneğine oranla nihai güçler dengesinde ağır basmaktan ve böylece de daha ilerici ve modern hatlarda daha ileri bir sonuç ortaya çıkmasını belirlemekten alıkoyar (SPN, 113).

Cavour kendi görevini biliyordu, görevi burjuvazinin bir kesimi ve eski feodal sınıflar arasındaki ittifaka dayalı bir tarihsel blok kurmaktı. Gramsci, bir metafor kullanarak, bunun böyle olmasının Cavour'un, kendi “diyalektik” rakibi Mazzini'nin görevini iyi anlamasından ve böylece de onun etkili olmasını engellemeşinden kaynaklandığını yazar. Mazzini alternatif bir tarihsel blok inşa etmek için popüler bir taban oluşturacak ve eski feodal sınıfların ekonomik ve politik gücünü saf dışı bırakacak bir tarımsal reform programına ihtiyaç duyacaktı. Ne var ki Cavour, zayıf bir “antitezini” temsil eden bir düşmanla karşı karşıya geldi; çünkü Mazzini tarihsel blok kurmada kendi rolünün yapısını ancak Cavour'un rolünü anladığında anlayacaktı (SPN, 109; Q, 1782). Başka bir deyişle, alternatifte olan ihtiyacın kökeni halk kitlelerindedir, tarımsal bir reforma dayalı bir tarihsel blok, Cavour tarafından kurulacak tarihsel bloğun oluşturulmasını engelleyecek somut bir politik çizginin içeriği, Gramsci'ye göre ancak ılımlılar tarafından tarihsel bloğun diyalektik karşıtı kurulurken anlaşılabilir.

Gramsci bunu aşağıdaki metinde açıklar:

Çeşitli lejitimist-klerik aydın tabakası aracılığıyla oluşan gerici bir blokta tamamlanan çeşitli kırsal sınıfların birbirine bağlanması, yeni bir liberal-ulusal formasyona ulaşmak için ancak iki yönden destek alınabilirse çözülebilir: Köylü kitlelerinden, onların temel taleplerini kabul ederek ve onları hükümetin yeni programının bütünleşik bir parçası yaparak ve orta ile yüksek tabakadan aydınlardan, onlara odaklanılarak ve onların ilgisini çekmeye en muktedir temalara vurgu yaparak (ve kurulan yeni devlet aygıtının vaadi, sunduğu istihdam olasılıklarıyla, onlar için hayranlık verici bir çekicilik öğesi olmuştur şimdiden — elbette ki bu vaat somut olarak görünmüşse, zira bu köylülerin isteklerine dayanmaktadır) (SPN, 74).

Devrimci parti için buradan politik bir ders çıkarılabilir. Bu partinin analizi, kurması gereken alternatif tarihsel bloğun yapısını bilebilmek için karşısında bulunan sınıf güçlerinin özgün yapılanmasına odaklanmalıdır. Parti böyle bir analizi Marksist teorinin özgün ulusal bağlama şematik olmayan bir uygulamasıyla ortaya koyabilir, “entelektüel ve rasyonel şemalarla” değil. (SPN, 118). Bu, ulusal perspektif için çıkış noktası olacak bir savdır; devrimci talepler ancak toplumsal güçlerin özgün birlikteliğinin bilgisinden gelebilir. Bu alandaki muhaliflerden sadece bir tanesi görevini “bildiğinde”, burada Gramsci’ye göre teorik düzeyde bir asimetri, bir bileşenin rakibini diyalektik bir şekilde yenerek değil, fakat antitezin bazı bileşenlerini soğurulması yoluyla kendisini ortaya koyma çabası sayesinde diyalektiğin yanlış kavranışı vardır.⁶ Sonuç ise antitezin tam olarak ortaya koyulmasının getireceği kadar ileri değildir. O halde, soruyu bu şekilde sorarak, basitçe etkileyici bir örnek olmayan farklı güçlerin çarpışmasının, çatışmasının sonucu, basit bir zafer ya da yenilgi olarak var olmaz, fakat alandaki farklı güçlerin siyasi yeteneklerinin bir sonucu olarak ortaya koyulur. Stratejisi en uygun

⁶ Gramsci *Felsefenin Sefaleti*’nde Marx’ın Proudhon’a karşı geliştirmiş olduğu sava (SPN,109; Q, 1220-1) ve Croce’ye (Q, 1326-7) gönderme yapar.

sonuçları versin ya da vermesin, devrimci parti için bu soru her zaman ortadadır. Karşılaştığı zorluklar ya da düşmanını kazanımları kısmen kendi çabalarının ya da başarısızlıklarının bir sonucu olarak görülmektedir

İşçi sınıfı için çıkartılacak ders ise pasif devrim stratejisinin burjuvazi tarafından kullanılacak olmasıdır. Buna karşı atakta bulunulurken, politik bir varoluşun geliştirilmesi amacıyla bu tür bir sınırın engellenmesi için işçi sınıfı kendi hegemonyasını cephe savaşında ortaya koymaktadır. Bu da tarihsel gelişmeyi ne ugrağını ileriye taşıyabilme anlamında kendini ortaya koymak demektir, böylece bu, diğer biçime oranla çok daha fazla işçi sınıfının yararına olacaktır. Proletaryanın bir başarısızlığı mücadelelerin çarpışmasının sonucunun rakibin daha çok faydasına olmasına izin verir. Dahası, proletaryanın etkili bir müdahalesi de düşmanın siyasi stratejisini tam olarak kavramasına bağlıdır.

Gramsci'nin diyalektik tartışması öyleyse reformist ve devrimci politikalar arasındaki farkla ilgili olmak durumundadır. Egemen sınıfın bakış açısından, reformistlik pasif devrimin bir biçimi olduğunu öne sürerek Gramsci stratejisinin bir pasif devrim mücadelesi sonu olan uğraklara parçalanmak olduğunu iddia eder. Bu, "amitleri zayıflatmaya sonu sonu uğraklara parçalamaya yarı diyalektik" devrim mücadelesini reformist sürecinin bir sürecine indirgemeye eğilimli. "Eğer burada sadece restorasyon geçerlidir- bir ideolojiye dayalı" (Q 1298)⁷ Teorik düzeyde Bernstein, nitel bir değişimin bir dizi küçük kısmi birbirine bağlı ve nitel değişimlerle sonuçlanan değişimler üzerinden geleceğini söyler.⁸ Gramsci gerçek dünyada diyalektiğin kendisi-

⁷ Gramsci burada özellikle Croce üzerine tartışır ancak Croce'nin çalışmaları İtalyan devrimci ve sosyalist hareketinin revizyonundaki bir parçası olarak görüldüğü de aşikardır. bkz. (Q 1298)

⁸ Bu, Bernstein'ın kendi anladığı biçimde diyalektiği reddetmesinin bir parçasıydı.

ni ayrı uğraklar ya da daha somut kavramlarla söylersek, reformlar mücadeleleri olarak gösterdiğini ya da öyle göründüğünü söyler; fakat bu reformlar ve nitel bir değişim arasındaki fark, somut bir siyasi stratejinin parçası, belirli bir somut gerçeklikteki siyasi müdahalenin sonucu olarak güçler dengesinde değişimi yansıtmaya biçimleriyle ilgilidir. Gramsci'nin de yazdığı gibi "(...) ilerici bir denklik noktasına her seferinde nasıl ulaşılacağını bilmek, politikacının sanatıdır, orta yolun değil; fakat gerçekten de geniş bir gelecek perspektifiyle tam olarak meşgul olan bir politikacının sanatıdır" (Q, 1825).⁹ Bu bağlamın dışında, eğer kısmi uğraklar tarihsel değişimin teorik bir ilkesine yükseltirlerse, reformlar bir "ampirik oportünizm" problemi olabilirler (Q, 1825).

Reformizm ya da pasif devrimin diğer bir şekli, proletarya için uygun bir strateji olamaz. Özellikle "First Epilogue" başlıklı bir yazıda Gramsci, pasif devrim üzerine olan yazılarında vermek istediği ana noktaları özetler. "*Pasif devrim teorisinin, Risorgimento İtalyan liberalleri için olduğu gibi, bir program*" olmadığını "*fakat bir yorum kriteri*" olduğunu yazar (SPN, 114). Gramsci, bunun işçi sınıfı hareketi için bir program, ekonomik-korporatif mücadelenin ötesine geçmediği şekliyle reformize getirdiği genel bir eleştiriyle alakalı olan bir sav olmaması gerektiğini yazarken, buradaki mantık yürütmesi, işçi sınıfı ve burjuvazinin yaptığı devrimler arasındaki temel asimetri fikrine dayanmaktadır. Burjuvazi eski feodal sınıfları politik müttefiklere dönüştürebildiği için geleneksel aydınları yeni burjuvazi egemenliğine hizmet eden organik bir işlev görmeye evriltilip var olan devlet mekanizmasını ele geçirerek pasif devrim temelinde yeni bir devlet kurabilir. Bunu, her yeni rakibe karşı pasif dev-

⁹ Bu savla Lenin'in Rusya'da durumun proleterleri burjuva demokratik devrimine sürüklendiğinden bahsettiği *İki Taktik* arasında bir paralellik mevcuttur.

rimi, o ya da bu şekliyle devam ettirdikçe geniş halk kitlelerinin desteği olmadan yapabilirler. O halde burjuvazi, aydınların var olma biçimlerini, kitlelerle ilişkilerini dönüştürmeden, var olan devleti kolaylıkla kendi kullanımına uyarlayabilir.

Proletarya, birkaç sebepten ötürü burjuvaziyle aynı temelde bir devlet kuramaz. İlk olarak, proletarya Marksist anlamda tüm sömürüleri bitirebilmek için bir devlet kurar, öte yandan burjuvaziye bir sömürü biçiminin yerine bir diğerini koyar. Erken dönem çalışmalarında Gramsci, işçi sınıfının tarihsel projesi olarak yeni *tip* bir devlet yaratmasını tartışır, burada politika kavramı, kitleler politika ve ekonomiye müdahale edip buraları denetledikçe dönüşür.¹⁰ Gramsci, sosyalist devrimi kitlelerin yaptığı bir devrim anlamında tanımlar; bu devrim üretim güçlerini genişletir ve politika ile ekonomi üzerinde demokratik bir denetim inşa eder, böylece de politikanın kendisini dönüştürür.¹¹

Bunların da ötesinde, Gramsci çalışması boyunca baştan aşağıya bütüncül bir devletin, ancak eğer bir sınıf devlet gücüne ulaşmadan önce hegemonyasını kullanıyorsa ve ileri kapitalist bir ülkedeki mücadele anlamında mevzi savaşı başarıyla yürütülmüşse kurulabileceğini söyler. Tüm bunlarla geniş bir kitlesel rıza kastedilir. Bu aynı zamanda savı tersine çevirsek de görülebilecek bir şeydir. Proletarya, pasif devrim üzerinden toplumun dönüşümünü gerçekleştiremeyeceği için bunu ancak yaygın bir rıza ve kendi hegemonyası altında bir ittifaklar sistemi ortaya

¹⁰ Bkz., Franco De Felice, *Serrati, Bordiga, Gramsci e il problema della rivoluzione in Italia 1919-1920*, De Donato, Bari, 1971, özellikle de "La 'conquista dello stato' come creazione di un nuovo tipo di stato", s. 275-290 ve bu derlemedeki yazı.

¹¹ O halde Gramsci'nin düşüncesinde politika, ortadan kaybolmaz, bundan ziyade dönüştürülür. Gramsci politikanın tümünde uzlaşmanın mümkün olmadığını savlayan Marksizme yönelik eleştirileri cevaplamak için birçok yol bulmaya çalışır.

koyan somut bir program temelinde yapabilir. Bu hegemonya, anlaşmalara ve reformları başarma mücadelesine dayanır; ancak reformlar, burjuva tarafından pasif devrimde gerçekleştirilenlerden niteliksel olarak farklıdır. Proletarya alternatif bir tarihsel blok ile kaynaşma durumundaysa, grupların ilgilendiği korporatif çıkarların ötesine geçen ve politik denetimin geleneksel biçimini sorgulayan değişimleri teşvik etmelidir. Proletaryanın tarihsel projesi toplumun politika üzerinde gerçek bir denetimini gerçekleştirmekle ilgilidir, bu da liderler ve yöneticiler arasındaki yeni bir ilişkinin kurulması anlamına gelir.

Burada pasif devrim kavramının Gramsci'nin aydınlar tartışmasıyla ilgili olduğunu not etmekte fayda var. Gramsci, Torino'daki Fabrika Konseyleri ve İtalyan toplumsal formasyonunun bir arada bulunmasının doğasıyla ilgili yazdıklarında bu konu üzerinde düşünmüştür.¹² Bir sosyal tabaka olarak aydınların sayısındaki büyüme ve entelektüel faaliyet ile üretim dünyası arasındaki ilişkideki değişimlerin aydınları daha az seçkinleştirdiği gerçeğini anlatmaya çalışmıştır. Devletteki aydınların politik rolünü Hegelci bir anlamda ele alırsak, -ki bu politikanın sadece birkaç uzman tarafından yürütülebileceği özel bir etkinlik olarak politika anlayışıyla ilişkili bir şekilde daha güncel terimlerle Weber tarafından tartışılmıştır- Gramsci, kapitalizm gelişirken üretici alandaki değişimlerin aslında kafa ve kol emeği arasındaki eski ayrımları göz ardı ettiğini ileri sürer. O halde şimdi de insan kitleleri tarafından entelektüel araçların edinilmesine dayalı bilginin yeni bir örgütlenmesini kavramsallaştırmak mümkündür. Bilgideki bu değişim demokrasinin yaygınlaşması için bir önkoşuldur. Aydınların varlığının biçimi ve emek dünyası ile nüfus kitleleriyle -tarihte ilk defa görünür bir biçimde aydın yeteneklerini ve böylece de politik gücü elde

¹² Özellikle bakınız, "Some Aspect of the Southern Question" içinde *Selections from Political Writings 1921-1926*, Lawrence ve Wishart, Londra, 1978.

edebilecek- ilişkileri dönüştürmek zorundadır. Burjuvazi, bir önceki toplumsal formasyonun, yani feodalizmin devam ettirilmesine yönelik organik hizmetleri sağlayan aydın bileşenlerini kolaylıkla söğurabilir ve onların halk kitlelerinden ayrı olan geleneksel var olma biçimlerini sürdürmelerini sağlayabilirken, işçi sınıfı da şimdi kapitalizmin kendisini yeniden üretmesine yardım eden aydınları, bizzat kendi işlerine dair düşüncelerini ve bu işle kurdıkları ilişkileri temel olarak halkın geniş çoğunluğu tarafından bilginin ve siyasi gücün yaygınlaşmasına dönüştürerek kendi varuna çekmek zorundadır. Yani proletarya, var olan devleti ve eski ayrımların sürdürüldüğü aydın faaliyetinin önceden var olan biçimini kolayca ele geçiremez, fakat devleti ve onun halk kitleleriyle ilişkilerini dönüştürmelidir. Elinde tuttuğu uzanım doğası, nitel olarak farklı olmak durumundadır.

Öyleyse, işçi sınıfının yeni tip bir devlet kurma projesi burjuvazinininkinden esastan farklıdır. Halk gruplarını, onları kapitalizmin altında birbirinden ayrı tutan korporatif çıkarlarının ötesine uzanan bir temelde birleştirmelidir. Kapitalist toplumsal ilişkilerin sınırlamalarından kurtulmalı ve bu şekilde de gerçek demokratik denetimin büyümesini sağlanmalıdır. Politikası bu terimler üzerinden gerçekleşmeyen herhangi bir parti ya da hareket, bu sistem kendini yeniden örgütlerken var olan sisteme kaynaşan toplumsal değişimlere destek verecektir. Gramsci'ye göre, devrimci bir değişimin temeli, kapitalist gelişme tarafından sağlanmıştır; zira Marx'ın da öne sürmüş olduğu gibi, kapitalizm kendisini daimi bir şekilde "devrimcileştirmek" ve eski ilişkilere meydan okumak durumundaydı. Ne var ki Gramsci, farklı grupların birleşik talepleriyle sınırlanan ve birkaç kişinin özel bölgesi anlamındaki politikanın ötesine geçemeyen reformların, kapitalizm kendisini krizlerle yeniden kurarken söğurabileceği üzerinde durmuştur. Bir yorumlama aracı olarak pasif devrim kavramının kullanışlılığı, politik stratejinin yeterliliğine,

ekonomik ve siyasi krizlere rağmen burjuva yönetimin dayanıklılığını açıklamaya yardımcı olmasına dayanır.

Gramsci'nin kapitalist gelişimin farklı biçimlerinin birbiriyle çatışan etkilerini görme biçimi, faşizmi bir pasif devrim olarak analiz etmesiyle örneklendirilebilir. Gramsci'ye göre faşizmin bir yeniden yaratım ya da yeniden yapılanma olarak tek taraflı her yorumundan kaçınmak gerekir. Faşizm ile paralelliği oldukça aşikâr olan Sezarizm¹³ üzerine bir notta asla *topyekûn* restorasyonlar olmayacağını yazarken, faşizm olgusunun ya da pasif devrimin diğer bütün biçimlerinin öneminin, bu iki terimli durumun "devrim" tarafını temsil eden yönünün analiz edilmedikçe asla anlaşılamayacağını ileri sürer. Pasif devrimin burjuva yönetiminin yeniden örgütlenmesini ve kapitalist ekonomiyi etkilediği bu "ilerici" bileşen ya da esas değişim göz ardı edilmemelidir. Yani, faşizm çözümlemesi yapılırken, faşizmi kendi sorunlarına çözüm getirebilecek olarak gören halk kesimleri, özellikle de kent ve kırsal küçük burjuvazisi kesimleri içindeki faşizm için gerçek politik desteğe, böyle bir pasif devrimin nasıl devletin -hem bir hegemonik sistem hem de "geleneksel" toplumsal güçlerin devam eden egemenliği ve üretimin kapitalist biçimi için koşullar sağlayan zor araçları anlamında- devamına ve dönüşümüne hizmet ettiğini anlamada mutlaka gereken önem verilmelidir.

Bu açıdan şunu farkına varılması gerekir: Faşizm, tekelci sermayenin egemenliğinden ötürü birtakım planlamaların ge-

¹³ Gramsci şöyle yazar: "Problemi 'devrim/restorasyon' diyalektiğinde ağır basanın devrim mi yoksa restorasyon mu olduğunu görmek; tarih hareketinde şurası kesindir ki asla geriye dönülemez ve *topyekûn* restorasyon diye bir şey olmaz" (SPN, 219-220). Aynı notta Gramsci, Sezarizmi karakterize eden ve geleneksel Bonapartizmin askeri müdahaleleri ile politik bir olgu olarak onu darbeden farklılaştıran şeyin modern dönemde insan kitlelerinin örgütlenmesi olduğunu belirtir.

rekli olduğu dönemde üretici güçlerin yayılması için koşullar hazırlamaya çalışmıştır (SPN, 119-120). Aslında, “Amerikancılık ve Fordizm” yazısında ve kâr oranlarının düşmesi hakkındaki yazılarında Gramsci, “örgütlü kapitalizm” döneminde devletin ekonomiye müdahalesinin kârların düşme eğiliminin üstesinden gelmek ve ekonomik ile politik olarak kitleleri yeniden örgütlemek için nasıl bir adım olduğu üzerine çalışır. Emperyalizm döneminde artan çelişkilerden ötürü yeni bir devlet biçimi, hem ekonomik bir tabanın gelişmesiyle sağlanır hem de buna olanak sağlar. Gramsci yapı ve üstyapı arasındaki fazlasıyla karmaşık ilişkinin doğasını bir kez daha gösterir ve aynı zamanda da politik olguların temel özelliklerinin çokluğu üzerinde ısrarla durur. Faşizm, burjuva yönetiminin bir biçimini temsil edebilir, fakat bu ya da devletin başka bir şekli onun gerçek öneminin anlaşılması başarılmadan tek bir özelliğe indirgenemez. Dahası, pasif devrim sırasındaki tarihsel sürecin dinamiği, bu tarz bir politik yönetimi destekleyen kişilerin isteklerine göre kontrol edilemez; kapitalizmin değişik biçimlerde kendini yeniden örgütlemesinin birbiriyle çelişen sonuçları tam olarak kavranmalıdır. Aslında, pasif devrim kavramını geliştirirken Gramsci, Marx'ın kapitalizmin kendisini devrimcileştirmek zorunda olduğu savını, üretim güçlerinin gelişiminin tek bir doğrusal şekilde kapitalizmin çöküşüne götüreceğini düşünen İkinci Enternasyonal'in mekanik yorumundan arındırmaya çalışmaktadır. Kapitalizmin kendisini yeniden örgütlemesi gerekliliğinin üzerinde duran Gramsci, getirilen değişikliklerin işçi sınıfı için her zaman bir meydan okumayı ifade ettiğini vurgular. İşçi sınıfı ise nitel olarak farklı bir durumda, yeni tehlikeleri fakat aynı zamanda yeni olanakları da olan bir durumda müdahale etmelidir. İşçi sınıfının politikası da “karşı pasif devrimi”¹⁴

¹⁴ Bu, “State transition and passive revolution”, *Gramsci and Marxist Theory*, içinde ed. Chantal Mouffe, Londra 1978, Christine Buci-Glucksmann'ın

temsil etmelidir. Bu karşı pasif devrimde, kapitalizm içinde gerçekleşen değişimler, bireyler ile gruplar ve bireyler ile politika ve ekonomi alanları arasındaki ayrımın üstesinden gelecek yeni toplumsal ve politik ilişkiler yaratmak için bir temel oluşturur. Verili her gelişme, kendi iç çelişkileri içinde, toplumun ve insan ilişkilerinin yeni bir örgütlenmesine yönelik bir ilerleme temelinde mi, yoksa kapitalizmin yeniden örgütlenmesinin bir yüzü olarak mı hizmet etme potansiyeli taşıdığıyla değerlendirilmelidir.¹⁵

Pasif devrimin gerçekleşebileceği koşulların son bir önemli özelliği daha vardır. Birkaç metinde Gramsci bunu, ilerici güçlerin göreceli ekonomik geri kalmışlığıyla ilişkilendirir. Ekonomik kalkınmanın bir sınıfın devlet kurma olasılığındaki tek faktör olduğu konusunda çok nettir. Bir sınıfın başarısı, örneğin içsel, özne gücü olarak kendi iç dayanıklılığından ziyade belirli bir uluslararası konjonktürle daha alakalı olabilir. Eşitsiz kalkınmanın ne olduğu konusunda ise devletin, yeni bir toplumsal yapılanma için somut koşulların var olduğu bir durumda kurulduğu zaman ortaya çıkan belirli bir tehlikeyi, bir gerçeklikten ziyade bir potansiyel olarak öne sürer.

İlerlemenin itici gücü, yapay olarak sınırlandırılmış ve bastırılmış geniş bir yerel ekonomik kalkınmaya sıkıca bağlı olmayıp bunun yerine kendi ideolojik gündemlerini periferiye de taşıyan uluslararası gelişmelerin bir yansıması olduğunda –bu gündemler daha gelişmiş ülkelerin üretici kalkınmalarının temelinde doğar–, bu yeni fikirlerin destekçisi olan grup, ekonomik bir grup değil, aydın bir tabakadır ve onlar tarafından

ifadesidir.

¹⁵ Bir örnek de demokratik denetimin yaygınlaştırılmak ve var olan cinsiyetçi işbölümünün üstesinden gelebilmek için bir önkoşul olan haftalık çalışma süresinde belirgin bir düşüşle sonuçlanmak yerine, şimdilerde sürekli bir şekilde işsizlik havuzu üreten teknik değişim üzerinden oldukça gelişmiş üretkenlik olabilir.

savunulan Devlet düşüncesi görünüm değiştirir; kendinde bir şey, rasyonel bir mutlak olarak algılanır. Sonun şu şekilde formüle edilebilir: Devlet, üretici alanın somut biçimi olduğu için ve aydınlar da yönetici kadronun içinden çıktığı toplumsal bileşen olduğu için güçlü bir ekonomik gruba sıkıca bağlı olmayan aydın, Devleti mutlak olarak sunma eğiliminde olacaktır; bu şekilde, aydınların işlevinin bizatihi kendisi mudak ve rakipsiz olarak görülür ve onların tarihsel varlıkları ve değerleri soyut bir şekilde rasyonelleştirilir (SPN, 116-117).

Bu paragrafta özellikle Croce gibi modern idealist ekolden gelen aydınlar tarafından desteklenen devlete olan tavra gönderme yapar, ancak biz Gramsci'nin aynı zamanda, sosyalist bir devrimin eğer yapılmaz ve yaygın rıza temelinde devam ettirilirse; eğer kitleler ve politika arasında yeni bir ilişki yaratmazsa karşısına çıkabilecek tuzak biçimleri üzerine düşündüğünü öne süreceğiz. Gramsci politik bir devrimin ekonomik faktörlerin gelişmesini beklemesi gerektiğini kesinlikle savunmuyor, fakat daha ziyade, verili, en azından potansiyel bazı somut durumların varlığında devrimin *şeklinin* önemi üzerinde ısrar ediyor. O halde şu an, kendisini pasif devrim üzerinden sürdüren ve bu şekilde de ekonomik-korporatif bir değişim ifadesini devam ettiren sosyalist bir devlet ihtimaline geliyoruz. Burada, yaygın hegemonyanın gelişimi güdük kalır ve işçi sınıfı tüm toplumun evrensel çıkarlarını temsil edemeyecek durumdadır. Gramsci aslında, bir işçi devleti kurulmasının ilk somut örneğini çözümlenecek güçlü bir analitik araç sunar. Politik alan, halk kitleleri ve seçkinler olarak aydınların varlığı arasındaki ayrımın korunması halinde, proletaryanın tarihsel görevi –politik ve ekonomik alanlardaki demokratik denetimi yaygınlaştırma görevi– hâlâ yerine getirilmeyi beklemektedir.

Öyleyse, Gramsci'nin pasif devrim kavramı, ileri kapitalist ülkelerde sosyalizme geçişin ne Sosyal Demokrasi yolunu ne de Bolşevizm yolunu kullanan "üçüncü yol"u kurarak gerçekleş-

mek zorunda olup olmamasıyla ilgili güncel tartışmaya da dokunur. Bu tartışma, bireyin devlet ve siyaset ile ilişkisinin dnřtrldđđ demokrasinin yeni biçimlerinin olabilirliđđı sorusuyla ilişkilidir ve liberal demokrasinin biçimsel sınırlılıklarının da ötesine uzanır. Devlet gücünün doğası ve kapitalist toplumsal ilişkilerinn mantığından ayrılan reformların biçini sorunu toplumu dönüştürmeyi amaçlamayı sürdüren her hareket ya da partinin siyasetinin analizi için merkezidir. Aynı zamanda, reformların, her çeşit siyasi grup ve parti tarafından kapitalizmin kendini yeniden örgütlenmesi bağlamındaki halk taleplerine bir cevap olarak sürekli olarak kurumsallaştırdığının farkına varılmalıdır. Bu yerden rgtlenmeyse, eski politika biçimlerine bir karşı çıkışa denk düşer; ancak kapitalizmin kendisini yenilediđđ alanda, eğer bu alandaki çeşitli güçler izin verirse, yer alabilir.

GRAMSCI

KAMBUR ANTONU

Tom Nairn

Tom Nairn'in makalesi, bu kitaptaki diğer Gramsci yorumlarına ters düşüyor. Nairn, Gramsci'nin fikirlerinin, özellikle İtalya bağlamında, onu sola karşı Avro-komünist alternatifleri desteklemek için kullanmayı isteyenlerce göz ardı edildiğini savunmaktadır. Bu genel bir soruna yol açmaktadır. Tüm siyasal teoriler belirli bir tarihsel bağlamda yazılmıştır ve Machiavelli, Gramsci ve Lenin gibi toplumu değiştirmek için bir ulusal gerçekliğe odaklanan yazarlar söz konusu olduğunda bu bağlam özellikle önemlidir. Gramsci, Bolşeviklere ve Rus Devrimi'ne atıfta bulunarak, belirli koşullarda gerçekleşen her siyasal teorinin yeni bir koşula "tercüme edilmesi" gerektiğini öne sürmüştür. Bu asla basit bir biçimde yapılamaz. Peki bu, Gramsci'nin çalışmalarıyla yapılabilir mi? Gramsci'nin mevcut koşullarımızı daha iyi anlamamıza yardım eden fikirleri var mıdır? Bu kitaptaki makalelerin çoğu bu soruya evet diyecektir.

Nairn, Gramsci'den ders alabilmenin ancak onun tarihsel bağlamına sıkıca oturtulduğunda mümkün olacağını düşünmektedir. Aslen bir eleştiri yazısı olarak yayımlanmış bu parçada Nairn, İtalyan tarihinin Gramsci okurken mutlaka göz önünde tutulması gereken belirli özelliklerinin bir çözümlemesini yapmaktadır. Gramsci'nin fikirlerinin Sardunya'daki ve İtalya'daki gelişmenin farklılıklarıyla şekillendiğini savunmaktadır. Bu şekilde, İtalyan birliği tarihinin, Güney sorununun ve Machiavelli'nin kışkırtıcı bir yorumunu sunmaktadır.

* * *

Çocukken hemen her zaman yalnızdı. Dört yaşındayken neredeyse ölecek kadar kan kaybettiği ânın dilsiz ve korkunç birer hatırlatıcısı olarak küçük bir tabut ve kefen yirmi üç yaşına gelene kadar Sardunya'daki evde durdu. Ne var ki, tekrarlanan iyot masajlarına ve ailenin Kutsal Bakire'ye yalvarışlarına rağmen kanamaya neden olan korkutucu yaralanma onda kalıcı bir kamburluk bıraktı ve büyümesini engelledi.

Daha sonra baba hafif zimmet suçundan hapse girdiğinde Gramsciler allak bullak olup müthiş bir yoksulluğa gömüldü. Antonu, Avrupa'nın en talihsizce sömürülen, acınası ve az bilinen köylülerinin çocuklarının yanında ücra iç bölgedeki bir köy okuluna gitti. Daha sonra anacağı şekliyle "çocukların ve zayıfların içinde bulunan bir kötülükle" *su gobbu*'yu (kambur) oyunlarının dışında tutup ona taş attılar. Bu, bir isyan nöbetinde onlara bağırmasına yol açacak hiddeti içinde biriktirene kadar sürdü.

Onu kurtaran ve sonunda "geçmişin pisliğinden" kurtulmasına izin veren bu ada dürtüsüydü. Yine de karanlık hep onunla kaldı, hem kederi hem de besiniyle. "Tüm Campinado toplumu cadılıkla, büyüyle ve doğaüstüne duyulan inançla tıka basa dolmuştu" diye yazıyor bir yaşamöyküsü yazarı. Gramsci çocukları kurt adamların, kan emici iblislerin ve gece dehşet saçan diğer şeylerin bilgisiyle yetiştirdi. Gündüz de, efsanevi Sardunya manzarasını ve arkaik dilini yaşlı akrabalarından ve Sorgono ile Ghiarza'dan geçen gezgin masalcılardan öğrendiler. Antonu'nun ünlü İtalyan devrimci Antonio Gramsci olmadan önceki ilk yetişkin tutkusu, bu harika dünyayı yeniden keşfetmek ve onu bilgi aracılığıyla doğrulamaktı.

Yalnızlığı ve sakatlığından bir okuma tutkusu doğdu. Bu, İtalyancayı düzgün olarak bilen birkaç kişinin bulunduğu kırsal alanda değerliydi ve İtalya Krallığı Anayasası'nın seksen dört maddesini ezbere bilmesi onu medeniyetin ve bir kariyerin zorunlu eşiğine taşıyordu. Buradan daha iyi bir okula ve sonunda

Torino Üniversitesi'ne gitti. Yirmi yaşındayken yazdığı bir makalede, dünya tarihi hâlâ büyük ölçekteki bir Sardunya trajedisi olarak görülüyordu. Bütün zamanların ve yerlerin hakikati daima "bütün insanları aldatmak, yokluk içerisinde kenara koya-bildikleri azıcık şeyi almak için tüm insanlar tarafından paylaşılan doymak bilmez bir açgözlülük"tü. Güneyin kurtarıcısı olan Garibaldi'den iyi söz edilmişti; ancak genel olarak "insanlar bir medeniyet maskesinden fazlasına sahip değildir; altındaki kurt derisini açığa çıkarmak için sadece onları kazımak yeterlidir", ve en iyi çözüm zalimlerin, "kalabalıkları bugün yaşadıkları o vahşet ve cehalet ortamına terk etmeleri yüzünden" üzgün olmak için biraz geç olduğunu görecekları evrensel bir kıyım olacaktır.

Gelişme ve sanayiye adanmış canlı bir şehir kültürünün atmosferinde Sardunyacılık sosyalizmin daha pozitif ve evrensel öğretilisine boyun eğdi. Yine de değişim yavaştı. Makaleden beş yıl sonra bile, 1916'da, hâlâ bir mağaradaki alıngan bir ayı gibi hissettiğini ve yaşadığını yazmıştı. Ondaki iki yıl sonra liberal aydın Piero Gobetti onu hâlâ hınçla köpürür halde buldu ve "onun sosyalizminin öncelikle toplumun yalnız bir Sardunya göçmenine karşı kabahatlerine bir cevap olduğu" saptamasında bulundu. Doğmakta olan siyasal ve entelektüel lider, yırtıcı milliyetçiliğini geride bıraktı; ama burukluğunu, onunla bağlantılı kötümser kader algısını veya olmayacak ihtimaller karşısında iradenin akıl ermez gücüne gereksinim duyma nedeninin gerçeklik olduğu bilgisini değil.

Avro-Gramscicilik

Gramsci'nin dudak uçuklatan yaşamöyküsünün erken dönemini anımsamak daima önemlidir. Gramsci Batılı Marksistlerin en büyüğüdür. Ne ki, aynı zamanda Batının en ücra muhitlelerinden birinin ve yarım yüzyıl sonra "Üçüncü Dünya" olarak adlandırılması moda olacak koşulların ürünü olduğu da tama-

men önemsiz olmasa gerektir. Karşılaştırılabilecek hiçbir Batılı aydın benzer bir geçmişten gelmemiştir. O, taşranın büyük şehre dikenli bir hediyesiydi ve özgünlüğünün bazı yönleri bu meşafeyi daima yansıttı.

Gramsci'nin bu yanının altını çizmemin daha özel ikinci nedeni, şu an bütün bir Avrupa solu için yeni bir devrimci ideoloji arayışında olan Gramscici yorumun son dalgasında yatıyor. Araştırmacılar bunun temelini Gramsci'nin yazılarından, bilhassa *Hapishane Defterleri*'nden çıkarılabileceğine eminler. Sol bir Avro-komünizm meşruiyetini arıyor ve Avro-Gramscicilik de bunun temeli. Birkaç yıl önce Amerikalı Marksist Paul Piccone, eğer Marksizm Batı'da anlamlı bir siyasal güç olacaksa "Gramscici bir yol izlemesi gerektiğini" ve Gramsci "ortodoks yorumların tüm geleneksel tuzaklarından arınmış bir formülasyon" sağladığı için ana Komünist Partilere karşı sol muhalefete ilham kaynağı ve bunun yanında önderlik için törensel bir saygı nesnesi olacağını tahmin etti. Bu tahmin kesinlikle doğru çıkıyor.

Ne var ki, tahminin doğru çıkması yeni sorunları getiriyor. Yeni bir peygamber keşfedildi. Ufak tefek bir adamın dev gölgesi Avrupa'nın muhtemel geleceği olarak yansıtılıyor. Gramsci yeni, makul, devrimci, "gerçekten var olan sosyalizm" in fazlalıklarından arınmış ve her yerde geçerli bir felsefenin anahtarına dönüşüyor. Her şey *Defterler*'in yoğun, ıstıraplı maden yatağından yontulmuş destansı bir kalıpta yeniden şekilleniyor. Sardunyalı ve hatta İtalyan, onun parlıtısında kayboluyor. Ada kılları ve yarımada sığilleri, garip biçimde kozmopolit ve soyut bir figür yaratmak için düzeltilip yok edilmiş. Köylü oğlana sanki geriye dönük bir *agrégation*'u* geçmiş ve adeta insan özelliklerini kaybetmişçesine Althusserci bir hâle ihsan edilmiş.

* Fransada yüksek öğretmenlik için sınav (ç.n.).

Bu dönüşüm meşrulaştırılabilir mi? Bu değerlendirme üzerindeki tereddüt duygusal olmak zorunda değil. Gramsci'nin kişiliğine veya çıktıklarına bilinçli bir kayıtsızlık anlamında bir saygısızlık sorunu değil söz konusu olan. Ana fikir, aksine, Gramsci'nin yazıların entelektüel içeriğine ilişkin. Bu gerçekten de yeni bir siyasi keşif, 1980'ler için bir müjde olarak bağlantılarından koparılabilir ve methedilebilir mi? Yoksa kimi Sardunya ve İtalya açmazlarına çaresizce bağlı ve (bu yüzden) bütün geniş felsefi yorum çabalarının hakkını vermesi gereken kalıcı belirsizliklerle mi dolu? Alastair Davidson'un 1977'de entelektüel yaşamöyküsünde yazdığı gibi, Gramsci'yi incelemek, kişinin "her bir bireyin nasıl yalnızca belirli bir tarihi ve toplumsal yapıdaki yeriyile açıklanabileceğini, bu *Gramsci'nin* (...) onu "üreten" toplumsal ve ekonomik yapının (...) ancak tarihsel olarak kavranırsa yapısal olarak kavranabileceğini (...)” anlamasını sağlamaz mı?

Gramsci ve Siyaset

Aynı anda daha çok İtalya'da ve Fransa'da Gramsci'nin fikirleriyle ilgili giderek yoğunlaşan bir tartışma sürmektedir. Ulaşılabirlik sorunu bu tartışmada merkezi konumdadır. Bu sorun, her ne kadar herhangi bir demokratik ya da kitle siyasetinin kalıcı açmazıysa da, akademik Marksizmin 1960'ların sonlarında pekişmesi, durumu sol için imkânsızlık derecesinde kötüleştirmiştir. Bunun sebebi, bugün kendi diline sahip olacak kadar oturmuş çok sayıda ayrı sosyal tabakanın varlığıdır. Bu konuşma şeklinin anahtar kavramı, profesyonel katılığı Leninizm benzeri disiplincilikle uygun şekilde birleştiren bir nosyon olan *ödün vermezlik*dir. Yeni kabilesel anlamıyla ödün vermezlik, gerekçelendirilmesi için solda hiçbir zaman eksik olmayan ve aptalca olarak anılabilecek popülizmin karşı ağırlığını oluşturacak şekilde konumlandırılmaktadır.

Ödünsüzler Marksizmin yeni heyecanlar uyandıran bir bilim olduğuna inanırlar, gelişimi için yeni bir terminolojiye ve kavramsal teknisyenlere gereksinim duyarlar. Popülistlerse söylenmeye *değer* her şeyin ülkedeki en vasat zekâ seviyesi için bile ulaşılabilir ve *Daily Mirror* retoriğine dönüştürülebilir olması gerektiği kabulünde ısrarcıdırlar. Genel olarak metodoloji ve dille bağlantılı ödün vermezlik, kendi söylem kategorilerinden ayrılmayı, katıksız bir gözü yaşlı hümanizm veya (siyasal şekliyle) “reformizm” ve “revizyonizm” olarak görür. Popülizm, yeterince doğal bir şekilde, yeni ruhban sınıfının aceleci reddiyle cevap verir. Seçkinlerin her zaman kuşkucu olanları ve sosyalistler, bu bariz şekilde anlaşılmasız beyin takımı karşısında paranoaya kapılmayı güçlkle engelleyebildiler.

Bir açıdan, Gramsci'nin yaşamı ve yazıları akıl almaz kutupluluğunun son bir yıkımıydı. Çetin, güngörmüş geçmişi onu kültürel farklılaşmalar ve popülist kolaycılığın imkânsızlığı karşısında son derece farkında kıldı: “Aydınlar” belirttik, ancak çeşitliliğe sahip bir soysal tabakadır, hayati bir politik önemleri vardır ve görevleri küçümsemez. Yenilenme bu görevlerden biridir ve herkes tarafından nadiren anlaşılabilir; kültür aşamaları, yan yollardan geçerek genişler, Gramsci bu konuya *Letteratura e vita nazionale** notlarında kafa yormuştur. Ancak aynı zamanda –Gramsci'nin yaşamının eğitim yıllarından sonraki ikinci bir benzersiz yönü– özgün, kitlesel bir devrimci hareketin örgütlenmesine ve önderliğine dahil olmasıdır. Ne onun kuşağındaki ne de sonraki kuşaktaki Batılı Marksistlerin herhangi biri bu türden bir deneyimi doğrudan tatmıştır.

Bunun sayesinde daha sonra Marksist aydın kesimine bulaşacak olan kitlelerin kuşkuculuğuna ve hatta küçümsemesine karşı tamamen bağışıklık kazanmıştır. “Sıradan insanlar” hak-

* Edebiyat ve Ulusal Yaşam (ç.n.).

kında Gramsci'ninkinden daha az yanılısaması olan kimse yoktur. Ne var ki 1919-20'deki Torino deneyimleri onu en büyük yanılısamaya karşı güvence altına almıştır: Kendi engellenemez bağlılık ve miyopluklarına inanmak. Bunun sonucu olarak o tarihten sonraki tüm yazıları belki de yüzyılımızın diğer tüm siyasi figürlerinkinden daha geniş bir kaydı kapsar. Sürekli en zor ya da en olağandışı fikirlerle didişir; yine de savında veya tavırında asla esrarlı bir şey yoktur. Aksine –o zamanlar İtalyan üniversitelerinde egemen olan Croçe ruhu gibi– en soyut fenomenin bile doğru odaktan bakıldığında son derece pratik bir önemi olduğu fikri aklından çıkmamıştır. Diğer taraftan, en “somut” şeyler –bir halk deyişi, sokak adları, hitap şekilleri, havadan konuşmak– yeterli bir içgörüyle sorgulandığında, yüksek diyalektik bir anlama ihanet edecektir.

Marksizm her şeyi bilmelidir ve bilebilir. Ne var ki Marksizm –neo-Marksist akademiyle keskin bir karşıtlık içinde–, hiçbir zaman “bilgili” insanlar için değildir. Büyük bir selefin, “Machiavelli'nin aklında olanın ‘bilgisizler’ olduğunu ve onun siyasal olarak eğitmeyi amaçladıklarının da bu kişiler olduğuna” parmak basmıştır. Bu konu özelinde “bilgili” olmayanlar kimdir? “Dönemin devrimci sınıfı, İtalyan ‘halkı’ ya da ‘milleti’, Savanarola ya da Pier Soderini gibi adamları doğuran yurttas demokrasisi” mi? Kapıları açık tutmak kolay değildir ve her önüne gelen bu kapılardan geçmeyecektir; Marksizmin yurdunda çok sayıda köşk vardır, yalnızca boşboğaz cahiller onun tek bir varlık olduğuna inanırlar. Oysa bu açıklık terk edilirse, projenin tüm siyasi amacı güç kaybeder. Ezoterizm yenilgiyi haber veren bir bölünme biçimidir. Eğer Marksizm bir seviyede yapısalcı bir cebire dönüşürse “bilgisizler” arasında ahmakça bir ortodoksluk olarak kalmaya mahkûm olur.

Yeni akım, Gramsci'yi (Lenin'le birlikte ya da o olmadan) çıkarıcılığı ve sadece ulusallığı aşma anlamında Marksist siyasal

teorinin kurucusu olarak görür. Siyasi alan otonomdur ve Gramsci de onun Galileo'su gibidir. Yandaşları, hakkında aşağı yukarı onun Machiavelli hakkında söylediklerini söylerler: "Bir Machiavelli incelemesindeki ilk sorun (...) otonom bir bilim olarak siyaset sorunu, dünyanın sistematik kavranışında siyaset biliminin kapladığı ya da yer kaplayıp kaplamaması gerektiği sorunudur." İşte bu yüzden (laf arasında) yeni akım, Marksizmin ekonomik-belirlerimci bir öğreti olduğundan hâlâ emin olan Rip Van Winkle'lara* tuhaf geliyor olmalıdır. Üretim tarzını, azalan kâr oranlarını ve diğer tanıdıkları fark ettiklerinde onların kol mesafesinde sıkıca tutulduğunu görecekler.

İkinci Machiavelli

Gramsci komünist siyasal düşüncenin Machiavelli'si midir? Kendisi büyük Floransalıya uzunca bir zaman adanmış ve Marksist devrimci partiyi *il moderno Principe'yi***, Machiavelli'nin Prens-kurtarıcısının çağdaş bir eşdeğeri olarak tasavvur etmiştir. Bu görüşe katılmak ve doğru anlaşılan "modern Prens" in hem Stalinizmin hem de sosyal demokrasinin tehlikelerinden kaçınabilecek "olası" bir Avro-komünizm sağlayacağını desteklemek yakın zamanlarda modadır.

Alternatif yorum aşağı yukarı şöyledir: Gramsci aslında Machiavelli'nin modern bir versiyonu ve belli Machiavelli temalarının ve etkilerinin yirminci yüzyıl toplumsal hareketleri sahnesine aktarımıdır. Ne var ki bu gerçeklik, onu peygamber benzeri bir figür olarak sağlama almak şöyle dursun, tam tersini yapmaktadır. On altıncı yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar ya-

* Rip Van Winkle: Amerikalı yazar Washington Irving'in bir öyküsü ve aynı zamanda kahramanın adı. Kahramanın adı toplumsal değişimlerden uzun süre habersiz kalan kişi anlamında kullanılmaktadır (ç.n.).

** Modern Prens (ç.n.).

rimadanın gelişimindeki belirli sorunların kalıcı olduğunu göstererek onun düşüncesini kısıtlamaktadır. “Yarımada” doğru terimdir, “İtalya” değil. Machiavelli ve Gramsci’nin iki karşı kutbunda durduğu kalıcı açmazın özü Risorgimento devletinin ve sonrasının İtalyanlaştırılmasından farklı olarak, bir İtalyan ulusunun oluşturulmasındaki başarısızlık olmuştur.

Machiavelli’nin zamanında İtalyan toprakları, Alpler’in ardındaki embriyo halindeki ulus devletler tarafından yapılan fetihlere boyun eğmekteydi. Birleştirici büyük hanedanlar, söz konusu bölgede şehir-devletlerinin ve şefliklerin kaynaklarının büyümesini engelleyen bürokratik ve askeri makineler inşa etmişti. On beşinci yüzyılın sonundan itibaren Rönesans hazine dairelerinin değersiz *condottieri** tarafından korunduğu, harika –ve neredeyse savunmasız– yarımadaya hırsla saldırdılar. Machiavelli sadık bir cumhuriyetçi olduğu halde, bu dalgayı geri püskürtmek için tek umudun boy ölçüşebilecek bir merkezi İtalyan Krallığı’nın kurulmasında yattığını gördü. Kendi mutlakiyeti, Valois, Hapsburg veya Tudor monarşilerinin eşdeğeri olmayan İtalya, sömürülen bölgeler toplamına gerileyecekti. Bu nedenle, papanın gayrimeşru çocuğu (*Il Principe*’te** idealize edilen) Cesare Borgia’nın mucizevi bir şekilde başka Prens’e bu görev için ilham kaynağı olacağını ummak zorunda kalmıştır.

Bunun için vakit çok geçti. İtalyan feodalitesi bu dönüşümü gerçekleştiremeyecek derece bölünmüştü ve kendi kurduğu düzenden fazla emindi. Bölünüp üç yüzyıllık zorunlu bir sessizliğe gömüldü. Machiavelli’nin formülünün tedavi etmeyi amaçladığı siyasal geri kalmışlık kalıcı hale geldi. Orada, içinde “siyaset”in anaakım Avrupa devlet yapılanmasından ayrıldığı, tamamen kişisel ya da ailevi entrika ile yükselmenin söz konusu

* Profesyonel, bağımsız paralı askerlerin liderleri (ç.n.).

** Prens (ç.n.).

olduğu zannedilen, küçük bir müzmin bağımlılık ve yozlaşma evreni meydana geldi. Ülkenin iktisadi tarihi üzerine yeni Eunadi baskısı *Storia d'Italia*'da* derinlemesine düşünen Ruggiero Romano, siyasal iktidarın nasıl başka her yerdekinden daha fazla ekonomik başarı için vasıta haline geldiğine işaret ediyor: "Nadir istisnalar .haricinde, siyaset, tarihimizde yüzyıllar boyunca ekonomik gelişme için sıçrama tahtası oldu. (...) Kısacası, tarih yüzyıllar boyunca gayretle işlenen muazzam bir hırsızlığın öyküsü değil midir?"

Ne var ki, bir düzeye özgü geri kalmışlık bir başkasında ilerlemeye katkıda bulunabilir. İtalyan siyasal düşüncesi ve inisiyatif örneğinde durum, dikkat çekici bir biçimde böyle olagelmıştır. Bu belirli geri kalmışlık, hem Machiavelli'nin alternatif arayışı hem de Romano'nun işaret ettiği *sottogoverno***, düzenbazlık, kişisel çıkarlara yönelik suiistimal ve benzeri anlamında "siyaseti" son derece önemli kılmıştır. Machiavelliciliğin İtalyan efanesi iki şeyi tek bir tekinsiz resimde bir araya getirir: "Siyaset" içine eğer yeterli *virtù**** katılırsa mucizeler gerçekleştirilebilir (kurnazlık ve irade gücü); yeni bir dünya değilse bile, en azından sonraki yılın sözleşmesi ya da Gino Amca'nın emekli maaşı gibi küçük bir mucize.

Yarımadanın kolayca baş edilemeyen siyasal sorunları, başka bir değişle, çarpıcı bir cevap arayışını ve hem gerçekliğin hem de fırsatların yarı-otonom kaynağı olarak "siyasal"la alışılmadık derecede yoğun bir meşguliyeti geliştirmiştir. İtalyan kriz zamanları bilhassa bu bereketli kaynağın ağzını hiç şaşmazcasına açmıştır. Evlatları bazen harikulade bazen korkunç olmuştur; ama her zaman olağanüstü, İtalyanların (çoğunun)

* İtalya'nın Tarihi (ç.n.).

** Siyasal kayırma (ç.n.).

*** Erdem (ç.n.).

benzemeyi arzuladığı daha istikrarlı toplumların tutuk mekanizmalarından bir biçimde üstün olmuştur. Machiavelli’de işlenen, İtalyan şehir devletinin çöküşü, hâlâ siyasal düşünce tarihinin en önemli figürüdür. Fransız devrimci ara dönemden sonra İtalya’daki yenilenme, Mazzinici milliyetçiliğe, “yeni milletler çağının” ilk örneğini getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra yeni ve istikrarsız milli devletin krizi, yirmi yıldan daha kısa süre sonra bütün dünyayı egemenliği altına almakla tehdit eden bir icat olan faşizmi doğurmuştur. Faşizmin çöküşü, sonuçta Direniş hareketlerinin o büyük kahramanlığını yaratmıştır. Savaş sonrasında devlet güçsüzleşip durgunlaşırken, bu hareketlerin mirasçısı, İtalyan Komünizmi, diktiğini giymesi için bir başka dönemsel felsefeyi icat etmiştir: Avro-komünizm.

Yukarıdan Devrimler

Gramsci’nin sadece bir filozof olmadığı ve kişinin, en azından, onun siyasi yaşamının edimsel bağlamından başlaması gerektiği kabul edilir. Bu bağlamdaki yakın tarihli bazı çalışmalar; De Leon, İngiliz İşçi Temsilcileri Hareketi’nin etkisi, Leninizmle ve Üçüncü Enternasyonal’le ilişkisi, Amadeo Bordiga’ya ve sosyalist lider Serrati’ye karşı tezleri ve diğerleri üzerine odaklanmaktadır. Bu önemli olmakla beraber, buna bağlı tipik bir sol zayıflık da mevcuttur. Gramsci’nin yaşamının ve düşüncelerinin belirleyici bağlamı, söz konusu iyi hedefler ve insanlar tarafından sağlanmamıştır. Onların faşistlerin elinde eşi benzeri görülmemiş bir yenilgiye uğraması bu belirleyici bağlamı oluşturmuştur.

Yenilginin boyutlarını kavrayabilmek 1945 sonrası edindiğimiz bilgelik nedeniyle yine de kolay değil. Aslanın devrinin yalnızca birkaç yıl sürdüğünü ve Salò’nun* kendi kendini yok

* İtalyan Sosyal Cumhuriyeti (ç.n.).

eden saçmalığı içinde tükendiğini biliyoruz. Ne var ki Torino hapisanesi ve diğer zindanlardaki Gramsci ve yoldaşlarına kurtarıcı öngörü nasip olmamıştı. Kendilerini denize fırlatılmış taşlar gibi hissediyorlardı; zifiri karanlıkta tek umutları, bir gün dibe ulaşılabilceğini hissetmektir. Her ne kadar Gramsci bu gidişatı alışılmış dayanıklılığıyla karşılasa da, durum tarih tarlasının çiftçisi olabileceken gübresine dönüşmenin farkına varmak anlamına geliyordu. “Bir aslan olarak bir dakika bile yaşamıyorsun; aksine, yıllarca koyundan bile çok daha aşağı bir şey olarak ve böyle yaşamak zorunda olduğunu bilerek yaşıyorsun. Kartalın saldırısına uğramak yerine parazitlere yem olan Prometheus’un görüntüsü...”

1919-20’de Torino’daki başkaldırının lideri olarak ezici seçim zaferini** diğer herkesten daha keskin bir şekilde görüyordu. Bu noktada, Üçüncü Enternasyonal’in Yürütme Komitesi’ne gururla “Proleter ordunun şehrin merkezine (nasıl) bir çığ gibi düştüğünü ve sokakların milliyetçi ve militarist güruhunu süpürdüüğünü (...)” betimliyordu. Buna rağmen iki yıl sonra kurtlar, morali adamakıllı bozulmuş emekçi sınıftan öcünü almak için geri dönmüştü. Kanlı bir yaz ile sonbahardan ve devletin Ekim 1922’de Mussolini’ye teslim olmasından sonra, Torino’ya hâlâ bir ders verilmesi gerekiyordu. Yeni düzenin akademik av köpeklerinden G. A. Chiruco soluk soluğa kronolojisini *i fatti di Torino*’yla* bitirdi: “Faşist gruplar, komünistler arasında büyük bir korku uyandıran intikamlarını hızlı bir şekilde tamamladı. Çok sayıda ölüme sebebiyet veren çatışmalar çıktı. *Camero del Lavarò* gece saat ikide ateşe verildi; sonra oradan kalanlar yetkililere teslim edildi, kuruluşun kendisi dağıldı. Yerel Yüksek Faşist Komutası Karl Marx merkezinin yönetimi ele geçirdi. Ardından

** Yazar burada bir söz oyununa başvuruyor. Kullandığı ifadeyle bir yandan da “toprak kayması”na gönderme yapıyor (e.n.).

* Torino’daki olaylar (ç.n.).

Via Risalta'daki Demiryolu Çalışanları Kulübü işgal edildi, komünist yayın organı *L'Ordine Nuovo*'nun (Gramsci'nin gazetesi) yazı ve basım tesisleri ateşe verilip yok edildi." Torinolu sanayiciler şiddet karşısında dehşete düştü ve ertesi gün protesto için Roma'ya bir heyet gönderdi.

Talihin bu şekilde ters yüz olması –bunun anımsanması kesinlikle konu dışına çıkmak olmayacaktır– devlet karşıtlığının ideolojik bayrağı altında gerçekleşmiştir. Faşist korporatizm evrimin sonraki aşamasında devlet kontrolünün yeni ve genişlemiş yöntemleriyle bu gerçeği hafızalardan silecekti. Ne var ki, 1920'lerin başlarından iktidara gelene kadar Mussolini, hareketinin mülk sahibi sınıfların gözüne girmesine çabaladı. Mussolini'nin İkinci Faşist Kongre'deki söylevi bugün Keith Joseph ve Bayan Thatcher hükümetinin diğer üyelerinin çok değer verdiği gerçekliklerin bir münacatıydı. Bir yıl sonra parlamentodaki ilk konuşması da aynı tondaydı. Sardunyalı sosyalist Emilio Lussu ünlü olayın anısını şöyle yazmıştı: "Geride, en sağdaki yeri almıştı; yüksekteydi ve diğer milletvekillerinden uzaktaydı, kayanın üzerine tünemiş bir akbabaya benziyordu. 'Hemen belirtmeliyim ki' diye başladı, 'konuşmam tepkisel nitelikte olacaktır. Tepkisel nitelikte olacaktır; çünkü ben bir Parlamenta-rizm, Demokrasi ve Sosyalizm karşıtım.'" Bu tepkinin özü neydi? Manchester okuluna safdil bir geri dönuştü. "Devleti sağıksız ve savunmasız kılan tüm işlevlerinden arındırma" zamanı olduğunu ileri sürüyordu Mussolini. "Bırakın devlet düzgün insanları kötülerden koruyacak bir polis gücü, yolu yordamınca örgütlenmiş mahkemeler, her şeye hazır bir ordu ve gerçek milli ihtiyaçlarla uyumlu bir dış politika sağlasın. Diğer her şey –ortaokul sistemi bile– özel teşebbüse bırakılmalıdır. Devleti kurtarmak için ilk olarak kolektivist devleti kaldırmalıyız (...)" Lussu haklı bir alaycılıkla, Korporatif Devlet'in yeterli detayla tasarlanmadığı sonucuna varıyor.

Gerçekte profesör Friedman'dan çok önce bu tür sahtekârlıklar uygarlık bilincini çürütmek ve onu, yerine parçalara ayırmış, daha kolay manipüle edilebilen bir hınç ortamıyla değiştirmek için kullanılmıştır. Yurttaşlar ihanete uğramış ulusal erdemleri şahsında toplayan, söylencesel, "küçük bir adama" boyun eğdi; davalar ve tezler, günah keçileri (önce ülke içinde, sonra yabancı canavarlarca) kehanette bulunan "radikalizm" ve editoryal saçmalıklarla bastırıldı. Seküler sinizmin yeni burjuva devletin tüm kurumlarına aktarıldığı İtalya'daki parlamentarizm karşıtlarına rağmen virüs, oy kullanılan bir demokrasiyle mükemmel şekilde uyumludur. Yani, yeni burjuva devletin çürümesi ve yetersiz kalması koşuluyla. Sonra hasta yatırıldığında –kaçınılmaz olarak– krizin daha fazla devlet müdahalesine ihtiyaç duyduğu ortaya çıkar, daha az değil. Tek gerçek problem, buna ne kadar fazla ve ne kadar sancılı bir ihtiyaç duyduğudur.

Büyük Britanya'da bu tür sarsıntılar parlamenter sistemin adeta parodi niteliğinde bir türünü, Milli Hükümeti, oluştururken, İtalya'da devlet çöktü. Machiavelli'nin teşhis ettiği siyasal zayıflık varlığını sürdürdü. Risorgimenti zamanlarındaki milli birleşme (Gramsci'nin deyimıyla) "pasif bir devrim"di, değişim yukarıdan gizlice düzenlenip idare ediliyor ve toplum bu sırada tabandan başlamak üzere yeniden yapılandırılmıyordu. İsyan görüntüsü ve dürtüsü, eski sistemin hayati organlarını koruyan karşı-devrime dönüştü. Şimdi, savaşın hayal kırıklıklarından ve 1919-20'nin sol tehdidinden sonra yine aynı şey oluyordu. Çok daha büyük bir şiddet ve maharetle, hırçınlaşmış bir orta sınıf Piedmonte Liberalizminin devlet biçimini gözden çıkarıp yarıkör bir biçimde bir diğerini oluşturuyorlardı. Hegemonya modeli şiddetle yeniden oluşturulmuştu ve yine de yalnızca eski grupları kurtaracak ve ülkenin eski, cerahatli hastalıklarına yeni bir hayat verecekti.

Yukarıdan gelen devrim bir kez daha solun aşağıdan gelen devrimini yenmişti. Bunu, altta bulunan sosyo-ekonomik muhafazakârlıkla en yüksek ve en acımasız siyasal zekâyla birleştirerek –tarihsel değişimin kendi kendine çalışan motoru olarak algılanan “siyasal”ın otonomisini sonuna kadar sömürerek– yaptı. Liberal ve sosyalist tuzaklarla bezenmiş karşı-devrim savaş arabası, emek hareketinin, Katolik solunun, Hürmasonların ve diğer örgütlü direnişlerin üzerinden silindir gibi geçti. Bar-num ve Bailey* vatanperverliği aracılığıyla, esas zayıflığı olan homojen bir milli gerçekliğin yokluğu kısa dönem bir avantaja dönüştürüldü.

Yenilginin sonu yok gibi görünüyordu. Roma Yürüyüşü’nden yedi ve Gramsci’nin hapse girmesinden üç yıl sonra Lussu, Lipari Adası hapishanesinden iki rejim karşıtıyla beraber kaçtı. Güneş doğduğunda, sonunda küçük kayıklarından karayı görmüştü. Ne var ki bunun bile morallerini düzeltmeye yetmediğini hatırlıyor. “Faşizm sonsuza kadar sürecektir mi?” diye aniden umutsuzca sordu biri. Diğeri ‘Öyle görünüyor’ dedi ve böylelikle Avrupa’nın genel durumu üzerine çaresiz bir tartışmanın içine düştük. ‘Her yerde tepki geliyor’ diye devam etti ilk konuşmacı, ‘dünya sağa kayıyor’”. (Üzerinde anlaştıkları) tek avuntu noktası, o âna dek gelgitlerin ve güneş sisteminin bu gi-dişattan muaf görünmesiydi.

Gramsci’nin tüm temalarının ve araştırmalarının sorunsalını koşullayan şey esasında bir İtalyan felaketiydi; Stalinizm, işçilerin kontrolü, Parti’nin doğası, Leninizmin Yedinci Mührü* ya da Avro-komünistlerin diğer kaygıları değildi. Gecenin içine bu uzun yolculuğun kaynağı neredeyse bütün rasyonel beklentile-

* ABD’de on dokuzuncu yüzyılda kurulmuş bir sirk. “Dünyanın en iyi gösterisi” olarak tanıtılır (ç.n.).

* Yedinci Mühür, Yuhanna İncilinin Kehanet bölümünde adı geçen bir kıyamet alametidir (ç.n.).

re ters düşen ve en temel soruları sordurtan sosyal patlamaydı. Hangi tarihsel patoloji bu türden iki “pasif devrim”in başarılı olmasını ve (siyasal anlamda) önündeki her şeyi süpürmesini sağlamıştı? Devletle sivil toplum arasındaki ilişki besbelli ki anormaldi. Yine de bu anormalliğin varlığı, bildik Marksist ve diğer modellerde bir şeyin hatalı olduğunu gösteriyordu ve eksiklik siyasal taktikler ya da örgütlenme düzeyine mahsus değildi. İtalyan tarihinin öteden beri kırık ve deforme kristal küresi, daha geniş bir sol felsefenin ve onun basmakalıp dünya görüşünün sürekli suçlanmasına dönüştü. Hem de bu dünya görüşü içinde, öncelikle bütün siyasal fikirleri ve teorileri suçlandı.

Var Olmayan “Prens”

“Olası” bir Avro-komünizm sorununa dönülecek olursa, yeni Gramscicilerin bakış açısının kendisi sorgulanabilir niteliktedir. “Yeni sosyalizm anlayışı” temel amacı bakımından bir an için dahi itiraza mahal vermese de, halen yöntemi ve varsayımları ve sonuçta anlayışın nihai sunumu üzerinde (bir dereceye kadar) büyük bir soru işareti olduğu sezinlenebilir. Bu yüzyılın sonuna kadar Gramsci siyasal Panteon’da Machiavelli’nin yerine geçebilir. Oysa Gramscicilik de muhtemelen Machiavellicilik kadar şüphe götürür bir fenomen olacaktır. Sonuçta, Machiavelli’nin fikirleri kuşaklarca *bien-pensant** düşmanın dokuduğu şeytani efsane tarafından bir tür bastırılmaz hayatta tutulmuştur. Gramsci bu kadar şanslı olmamıştır. Gramsci’nin üzerine düşeni yapıp onu övmek için son derece hevesli olan çok fazla arkadaş var. Avro-mum-yalama, İtalyan Komünist Partisi’nin (PCI) çok uzun süredir yarımada uyguladığı çeşidi kadar ölümcül olabilir.

* İyi düşünceli (ç.n.).

Sosyalizmin yeni vizyonu bizi oraya götürecek eşit derecede yeni bir parti ya da hareket fikrine bağlı.

Machiavelli'nin orijinal "Prens"i ilkeli bir fanteziydi. Machiavelli, Borgia'ya ilişkin bir yanılısma içerisinde değildi. Roma temsilciliğindeki büyük bir adamın gerileyişine ve düşüşüne tanık olmuştu ve hayal kırıklığını hiçbir belirsizliğe yer bırakmaksızın açığa vurmuştu. Cesare'nin babası Papa 6. Alexander ölmüştü. Bu olay ve Fransız desteğinin geri çekilmesi onu kararsızlık ve kibir dolu bir halde bıraktı. İçindeki *virtù*'nün her zerresi dışarı aktı, saray halkından pek çok kişinin gözünü kamaştırmış olan bu şöhretli ve yakışıklı çehre şimdi kendine duyduğu şüphe ve içkiyle hep darmadağın oldu; sadece kaçmaktan birazcık fazlasını düşünebiliyordu (bu, son çare olarak kaçışa başvurup İtalyan siyaset sahnesinden tamamen çekilmesinden çok daha önceydi).

Buna rağmen Machiavelli *Il Principe*'te onu övmeyi seçti; çünkü fetih kariyerinin bazı yönleri gerçek bir hanedan devleti kurmaya çalışacak herkese örnek olacak nitelikteydi. Daha fazla şans, *virtù*'nün daha mükemmel ve azimli bir tecessümü bunu başarabilirdi. Machiavelli, (modern terminolojide) öznel faktör olarak anılacak olan, bilinçli irade gücüyle tarihi olayların gidişatını küçük ölçekten daha fazla oranda belirleyebilme yeteneğine olan genel inancını sürdürdü. "İradenin iyimserliği", "zekânın kötümserliği" tarafından devre dışı bırakılmamıştı. Gramsci'nin bu sözleri bugün ne kadar sıklıkla alıntılanıyor! Oysa sözün özel İtalyan rezonansı nadiren kavranıyor: Nesnel zorlukların dünyası o kadar büyük ki, ancak öznel güçlerin insanüstü bir abartısı olayları ileri götürebiliyor. "Siyaset" insan doğasının aşırı heyecanlı, aslan ve tilki benzeri özelliklerinin ve her bir tarihi durumda en büyük avantajı elde etme insani güdümlenmesinin yoğunlaşmasıdır. Marksist Machiavellicilik bunu kolektif tarza tahvil eder.

Bu durumda Gramsci'nin bütün düşüncelerinin amacı, parti ve onun verimli işlemesi olarak görülür. Mükemmel partiyle (Gramsci sayesinde) demokratik merkezîyetçilik diğer tür merkezîyetçiliğin yerine geçebilir ve gerçek toplumsal çoğunluğa şu amaç kabul ettirilebilir: Sosyal demokratlar oy sandığı hesabı yerine "hegemonya"yla uğraşıyorlar. Sıradaki bu zafer-kamusal akıllı mantığa kavuşturmuş olma imasıyla beraber-"halihazırda var olan sosyalizmin" dar kafalı baskısından uzak yeni bir tür sosyalist devletin yapılanmasının yolunu açacaktır. Bu senaryoda mevcut Komünist ve Sosyalist Partiler, Machiavelli'nin öylesine bir hoşnutsuzlukla üzerinde kafa yorduğu Borgia'nın somut, yorgun, endişeli varlığına karşılık gelmektedir (denk geldiğinin düşünülmesi gerekir). Her ne kadar felaketlerinden -özellikle halen saygınlığını koruyan İtalyan Komünist Partisi'ninkinden- bir şeyler öğrenilebilecek olsa da, bunlar aktif siyasetten sürüldüğünde [sosyalist devleti- e.n.] kurmak için çabalayan ve hapisane defterlerinde plan yapan gerçek modern Prens Gramsci'nin gölgesinde kalacaklardır.

Gramsci'nin Fransız Jakobenlere ilişkin analizi, bunun idealist bir duruş olmadığını kanıtlamak için kullanılır. Gramsci Jakobenizmi modern devrimci hareketlerin ilk örneği ve İtalyan Risor-gimento'sunda eksik olan halka yayılmış, aktif devrimciliğin vücut bulmuş hali olarak görmüştü. Ne var ki Gramsci aynı zamanda, Jakobenlerin "Machiavelli tipi realistler olduklarını ve soyut düşüşler olmadıklarını", çünkü genel iradenin nasıl yönlendirileceğini apaçık anladıklarını gösterdi.

Bu tür bir kuramlaştırma tuzağının altını başka herhangi bir şey daha acımasızca çizebilir mi? Machiavelli, hükümdarların eylemlerini ve gerekçelerini ortaya sererken bunun için pişman olmayacak kadar müthiş bir biçimde gerçekçiydi. Fakat Prens-Kurtarıcı hayali, talihsiz bir yardım çığlığıydı. Ne yazık ki, İtalyan tiranları arasından köylü milislerin (güncel versiyonlarında her zaman hatırlatılan, Sovyetlerin ya da fabrika konseylerinin

Floransa'daki denklerinin) desteğini alsın ya da almasın, bu tür bir kurtarıcı çıkma olasılığı yoktu. Özel güçler kendilerinden ne kadar emin olursa olsun, süregiden "organik kriz", bu tür bir çözüm peşinde koşmak şöyle dursun, çözüme bile izin verecek cinsten değildi. Neden? Heyhat, bir zamanlar Marksist düşünceyle ilişkilendirilen ümitsiz ekonomik koşullar yüzünden: Ticari şehir devletlerinin egemenliği ve zenginliğinin feodalitenin çürümüşlüğüne neden olması ve benzeri şeyler yüzünden.

Günümüz koşullarının Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da "Modern Prens" in doğuşuna yataklık etme şansı daha mı fazla? Belki. Oysa teorinin çetin bilimsel zaferlerinin; "Bask Ülkesi", "Mösyö Marchais", *programme commun*'ün* ihanete uğraması ya da Avrupa'nın süper güçler arasındaki yeri gibi tesadüfler toplamıyla geçerli karşılığı olan bir ilişkisi yok.

O halde, Gramsci'nin Jakobenizmle ilgili görüşleri açıkça görülebilen itiraza karşı nasıl savunulacaktır: Halka yayılmış geniş bir rızanın yaratılması gibi kulağa hoş gelen şeylerin yanında, Jakobenler muhalefeti yok etmekle de ünlüdür. Yeri "ortak irade" giyotini kullandı ve eski devlet yapısının artıklarını korkutarak yok etmeye çalıştı. Neden gelecekteki herhangi bir hegemonya temelli iktidar daha farklı ya da daha iyi olsun ki? Çoğulculuğu koruyacak ne var? Bu tür sorulara düzgün cevaplar varsa eğer, bunlar Yugoslavya tarihi, Çek reform hareketi, Kamboçya, Rudolf Bahro'nun Doğu Sosyalizmi analizi ve benzerleri gibi sıkıntı veren hususlara yapılan referansları içeriyor.

Güneyli Kökenler

Gramsci Kasım 1926'da tutuklandı ve ancak on buçuk yıl sonra ölüm döşeğindeyken serbest bırakıldı. Bir arkadaş, Roma'daki

* 1972'de Fransa'da Sosyalist Parti, Komünist Parti ve sol radikallerin imzaladığı, ekonomik, siyasal, askeri alanda büyük değişiklik öngören reform programı (ç.n.).

dairelerinde kalan eşyasını gözden geçirdi ve “tamamlanmış, küçük parlamento kâğıtlarına yazılmış” bir makale keşfetti (önceki iki yıl boyunca faşistlerin izin verdiği göstermelik parlamentoda milletvekiliydi). Başlığı “La Question meridionale”ydi. Camilla Ravera’nın düşündüğünün aksine aslında tamamlanmamıştı ve dört yıl sonra Paris’te dikkat çekmeyen bir sürgün dergisinde yayımlanana kadar basılmadı. Yine de bu parça, uzun vadede, büyük ihtimalle modern zamanlardaki en etkili İtalyan yazısına dönüşecekti.

Yazının esas önemi İkinci Dünya Savaşı’nın ertesinde hemen anlaşıldı ve bu Giuseppe Fiori’nin *Gramsci’nin Yaşamı* (çevirisi 1971’de yayımlanmıştır) adlı eserindeki yargısına da yansımıştır. “Gramsci’nin hapisanedeki *Defterleri*” der, “özünde ‘Güney Sorunu’na ilişkin makalesinin devamı ve geliştirilmesidir.” Bu görüş elbette yeni “Avrupalı” görüşün ters önermesi oldu. Avrupa görüşüne göre makale *L’Ordine Nuovo*’nun sayfalarında başlayan ve sonra *Defterler*’de derinleştirilen, 1919-20 kökenli siyasal felsefenin detaylandırılmasında yalnızca (önemli olduğu itiraf edilen) bir aşama olarak görülür. Makale, “erken dönem yazılarının” ne kadar gelecek vaat ettiğine dair bir örneğe dönüştürüldüğünde merkezi odağını kaybeder.

Bu “Güney Sorunu” neydi? Yeni İtalyan devletini mahveden ve faşizmi olanaklı hale getiren, yarımada’daki tarihsel gelişimin hayati hatasıydı. Aynı zamanda Gramsci’nin kendisiydi. Gramsci’nin analizlerinde eski Güneyli aydın kesimine, Piedmonte-İtalyan devlet aygıtına kendini satan bir zümre olarak özel ve keskin bir kabahat yüklendi. Güneyli kitlelere ihanet ederek onları kalıcı bir iç sömürgeciliğe mahkûm ettiler ve bütün İtalyan birliğinin yalnızca cerahatli iç yozlaşma ve kronik eşitsiz gelişme pahasına mümkün olmasına neden oldular. “Si-

* Türkçeye Kudret Emiroğlu çevirisiyle *Antonio Gramsci* (İletişim, 2009) adıyla kazandırılmıştır (e.n.).

yasetle ilgili, yoz ve güvenilmez” zümre, köylülerin kanını emmek ve Vittorio Emmanuele’nin yeni krallığını bir Mafya’ya dönüştürmekle tatmin olmamıştı; aynı zamanda Croce’nin gösterişli Napoli felsefesi aracılığıyla yeniçağ üzerinde bir tür manevi mutlak güç kazanmıştı. *La filosofia dello spirito** aslında Kuzey kapitalizminin kâhyası gibi işleyen ve içerisinde “hiç entelektüel ışık, hiçbir program, ilerleme ve kalkınmaya yönelik herhangi bir hamle” barındırmayan “korkunç kırsal bir blok”un üzerine kibar bir Avrupa liberalizmi perdesi örtüyordu.

Gramsci de, elbette, bu grubun alışılmışın dışındaki bir yan ürünüydü. Babası Francesco önemsiz bir devlet memuruydu, rakip bir *intellettuale*** kliği tarafından zimmetine para geçirirken suçüstü yakalanmıştı. Bu olay ve geçirdiği kaza Antonu’nun kariyer olasılıklarını belirsizleştirdi. Torino’nun savaş sırasındaki ve sonrasındaki kargaşasında olmasa bile, bu acınası hegemonya düzeniğinin akademik kolunun bir yerinde kendine uygun bir yeri hemen hemen kesinlikle bulabilirdi. Bundan komünizmi sayesinde kurtulan Gramsci *Mezzogiorno**** yozlaşmışlığına ve etkilerine karşı hararetli hıncını sürdürdü. Güney İtalya –bu kullanımıyla, kurtarılmamış Merkez ve Kuzey’in bölgelerini de kapsayacak şekilde, “geri İtalya” anlamına gelir– “büyük bir sosyal parçalanmışlık”, birleşme öncesi, eski toplumların yabancı bir devlete boyun eğmesini ve çürümüşlüğünü temsil eder. Machiavelli’nin kronik hastalığına yalnızca yüzeysel çözümler üretilmiştir. Hastalık yüzyıllar boyunca hayatta kalmış ve İtalyan Komünizminin ana sorununa dönüşmüştür. Ayrıca virüsleri, yeni devrimci hareketin kurucu babasının entelektüel kişiliğinin çekirdeğini ve en içten dramı oluşturmuştur.

* Ruh felsefesi (ç.n.).

** Okumuşlar, entelektüeller (ç.n.).

*** Güney (ç.n.).

“Güney Sorunu” notları sol bir siyasi perspektifle toplumsal devrim için bir savunuyu olarak okunur. Böyle olduğu kesindir: Gramsci'nin stratejik noktası, yalnızca Kuzeyli çalışan kesimle Güneyli köylülerin yeni bir tür ittifakının gerçek bir devrim için dayanak sağlayabileceğiydi. Yine de Güney Sorunu aynı zamanda Ulusal Sorundu. Yeni bir İtalyan ulusu ve devleti oluşturmak –esasında– bu yeni hegemonik bloğun göreviydi. Proletarya devrimle Risorgimento burjuvazisinin –makalesinde çok güçlü bir şekilde gösterdiği gibi– yapmayı başaramadığı şeyin üstesinden gelmek zorundaydı. Mazzinici milliyetçilik, kendi evinde Cavour ve *Ilumlılar* tarafından büsbütün ihanete uğratılmıştı. Her şey yukarıdan yapılmıştı. Katı, merkezîyetçi bir Fransız devlet modeli, yarımada'daki mutlakîyetin başarısızlığa uğraması dolayısıyla, sivil homojenliğe doğru yavaş bir olgunlaşma safhasını hiç yaşayamamış olan halklara dayatıldı.

Dünyevi İtalyan sorunları, Sardunyalı-İtalyan Gramsci'yle teorisyen Gramsci'yi anlamak için son derece önemlidir. Ne savaş sonrası İKP totemleştirmesi ne de daha yakınlardaki kuramsalcı ve “Avrupalı” okumalar bununla gerçekten başa çıktı; bazen de bu konudan bilerek kaçındılar. Ne var ki, daha yakından yapılmış bir tarihsel değerlendirme, *Hapishane Defterleri*'ndeki teorik cevheri çıkarma gayreti için bir önkoşuldur.

Gramsci'nin “hegemonya”, “pasif devrim” “aydınlar” gibi tüm anahtar kavramları, İtalyan açmazlarını bir tür teorik anlama taşımak için verdiği cesur bir çabaydı. Her ne kadar dâhice yaratıcı olsa (ve Marksizm olarak geçen şeylerin pek çoğunu aslında gölgede bıraksa) da bu uğraşlar yalnızca kısmen başarılıydı. Yöntemsel açıdan, keşifçi ve değişken özellikleri, sürekli bir kavramsal “kayma”ya veya aşırı genişlemeye sebep oldu; bununla çok fazla şey bir başlığın ya da bir diğerinin altına tıktırıldı. Yorumcular her zaman *Defterler*'in anlaşılmasız yanlarının apaçık nedenlerinin altını çizmiştir: Ağır hapishane koşulları, sansür, Gramsci'nin vahim fiziksel durumu ve kişisel sorunları.

Ne var ki, bu faktörler aynı zamanda Gramsci'nin entelektüel projesinin oldukça içsel sorunlarını büyüterek yansıtmaya yaramış olabilir. "Güney Sorunu"nda çizilmiş ulusal gerçeklikler hatalı olarak anlaşılmıştı; bu gerçeklikleri anumsatan Marksist teori hâlâ ilkel ve kusurluydu; iki şeyi bir anda yeniden yapmaya çabalayan kuramsal alandaki bir dâhinin bile zaman zaman kafa karışıklığı yaşaması şaşırtıcı değildir.

Teori, elbette, ilerlemek için bu tür belirsizlik anlarından geçecektir. Oysa Gramsci'nin gelişimi ölümüyle durdurulmuştur. On yıllık "notlar" külliyatı, daha tamamlanmış bir mesaj ya da teori çıkarmaya hevesli herkese kaçınılamayacak, şiddetli sorunlar yaratır.

Gramsci ve Tarih

Gramsci'nin kâhin benzeri konumunu reddetmek, onu yalnızca tarihi ve ulusal bir öneme mi mahkûm eder? Bu düşünceye kıranlar John Davis'in *Gramsci ve İtalya'nın Pasif Devrimi* (Londra, 1979) adlı tarihsel makaleler derlemesine bakmalıdırlar. Makaleler İtalya'nın hem on dokuzuncu hem de yirminci yüzyıldaki başarısız olmuş devrimlerinin görünümleriyle ilişkili. Davis'in anlaşılır girişi, bu bağlamın Gramsci okumak için ne kadar vazgeçilmez kaldığını vurgulamaktadır. Her şeyden önce "Güney Sorunu"na ilişkin olarak "tarihçi Gramsci, siyasal kuramcı Gramsci'den ya da devrimci Gramsci'den ayrılamaz" der. Burada, Avrupa güneşindeki yerini oluşturmak için kaygı duyan zayıf, geç kalmış bir devletin yeni iç sömürsünde, "hegemonyanın" ilk bağlantı noktası yatar. Laik milliyetçilik ve zoraki kilise karşıtlığı, zayıf endüstriyel gelişmeyi ideolojik açıdan telafi ediyordu. Davis'in işaret ettiği gibi "mahkemeleri, okulları, üniversiteleri ve liberal devletin siyasal kurumlarını dolduranlar Güneyli seçkinlerin çocuklarıydı" ve Croce'nin fiyakalı rehberliğinde "devlet ideolojisinin en etkili vaizlerini sağlayanlar da onlardı". Bu "burjuva devrimi"yle gerçeği bastırıldı ve "Sessiz-

liğin Şehirleri" (ya da kapitalizm öncesi şehirler) kendilerini rahatsız eden güçler karşısında tarihi bir intikam aldı.

Kitaba yaptığı katkıda Davis, bu analizi Gramsci'nin ünlü makalesini eleştirerek daha ileri taşıyor. Güney-Kuzey kutupluluğunun köy ve kent arasındaki ilişkiyle karşılaştırılabilir olduğunu belirtmenin gerçekte doğru olmadığını öne sürüyor. Bu Gramsci'nin bile kurbanı olduğu birleşme sonrası bakıştı. Gerçekte, iki "farklı ve ayrı" ekonomi vardı, Güneyinki Kuzeyinkiyle bugün hatırlandığından çok daha az ilişkiliydi. Esas ticaret ortağı Büyük Britanya'ydı, Piedmont ya da Lombardiya değil. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Bourbon devleti, Habsburglar ve Romanofflar gibi, ama onlarınkinden daha az başarılı olan kendi kesintili modernleşme programını izledi. Sonuçta oluşan kriz, devleti çarpıcı bir bütünlükle sarstı ve Güneyli seçkinleri birlik üzerine düşünmeye istekli kıldı. Ne var ki bu, "iki bölgenin ekonomik birleşmesinin ekonomik değil, siyasi bir sürecin ürünü" olduğu anlamına geliyordu. 1960 sonrası İtalya'da savunucuların iddia ettiğinin aksine Güney ve Kuzey arasında bir tamamlayıcılık yoktu.

Siyasal-kültürel irade bir sefer daha sosyo-ekonomik gerçeklere üstün geldi. Güneyli yönetici gruplar kendi toplumlarını *en masse** terk ettiler ve yeni devlet aygıtına hırsla eklemlendiler. Bu yüzden "Güneyin sorunları, tam da bu zayıflıkları koruyup onları sömürmenin avantajlarının çözüm üretme gereğine ağır bastığı siyasal ve ekonomik bir bağlama taşınmış oldu" (diye sözlerini bağlıyor Davis). Otonomisi olmadan ve yönetici sınıfları tarafından terk edilmiş Güney, Kuzeyin yağmacı kapitalizmi karşısında çaresizdi. "Geriye" döndü; kısacası, aynı zamanda eski rejimin dağılışıyla üretilen zehir yeni düzene, en çok da *intellettuali* formunda nüfuz etti.

* Topluca (ç.n.).

Davis'in yaklaşımı ve benzer çalışmalar, Gramsci'nin önemi konusunda hangi alternatif bakış açısını öneriyor? Burada yalnızca kuramsal kuklalar indirgemecilik veya historisizm konusu alacaktır. Aslında bir teori daha mevcut, hem Gramsci'yi hem de siyaseti tarihsel materyalizm anaakımının farklı bir yerine konumlandıran bir teori. Bu ikincisine göre, kapitalist tarihteki kimi ekonomik faktörler ve eğilimler gerçekten de ortak ve genellenebilir, siyasal ilişkileri çok daha çeşitli ve *sui generis*** kalır. Bu durum, özerk bir alan olarak tahayyül edilen "siyaset"e ilişkin hiçbir gizemli şeye atfedilemez. Modern kapitalist toplumların aşırı derecede değişken patlamaları suçlanmalıdır. Modernleşme; toplumlara oldukları haliyle, onların tamamen farklı tarih, gelenek ve dilleriyle saldırmıştır; bu yüzden aceleyle ortaya çıkmış, ancak eski ve yenin "mantıksız" bir birleşmesi olabilecek devlet yapıları vardır. Hobsbawm'ın dediği gibi milli-özel unsur, izleyen bütün genel toplumsal gelişmelerin içerisinde kalmıştır. On dokuzuncu yüzyıl liberalleri ve yirminci yüzyıl sosyalistleri bu unsurun modası geçmiş bir fazlalık olduğunu varsaymışlardır. Gerçekte –son birkaç yılın kesin olarak gösterdiği gibi– tahmin edilebilecek tüm sosyalist gelişmelerde, daha iyi bilinen kapitalist gelişme de olduğu gibi, bu unsur içkin kalacaktır.

Bu bakış açısından, Gramsci'nin İtalyan açmazındaki konumu onun evrensel önemidir. Onun önemi, sosyalistlere her yerde bir model sunan tekil çatışmalı bir gerçekliği müthiş bir biçimde incelemesidir; incelemeyen soyut siyasal teori ya da devrimci strateji olarak ayrıştırılabilecek olan şeyler değil. Boyun eğmezliğin, belirli bir güçler alanı içinde her şeyi kapsayan bir mücadelenin en büyük örneğidir. Ne var ki hepimiz bu türden belirli alanlar içindeyiz. Kozmopolit aldanmalarla sorunu olan-

** Kendine özgü (ç.n.).

lar istisna değildir ve Gramsci'nin Vatikan ile İtalyan kültürel tarihinin sahte evrenselciliğinin analizine dönmekle iyi ederler.

Gramsci bir uçurum adamıydı. Kişiliği ve kaderle uzun erimli kavgasının özünü, Sardunya ve Piedmont, en günahkâr olanlar, yabancı Güney'le Kuzey'in yeni vahşi kapitalizmi arasındaki çarpışma oluşturunuyordu. Retorik olarak denilebilir ki, bu modern gelişmenin, hatta dünya ölçeğindeki "tipik" durumu. Ne var ki bu durum, siyasal pratik ya da teoride fazlaca bir anlama gelmez. Uygulamada, uçurumun üzerine her yerde, tesadüfî bir devlet biçimi ve siyasal sistem tarafından farklı şekillerde köprü kurulur ve bunların ne kolayca soyutlanabilecek "teori"si ne de onları değiştirmek için felsefi bir "strateji"si olabilir. Bu yüzden değerli olan, Gramsci'nin örneğini *Hapishane Defterleri*'ndeki sayısız ipucu ve esin kaynağını kullanarak kendi toplumunda izlemektir. Bu bir çaresizlik nasihati değilse de (elbette) bir ihtiyat ve sabırlı yapım nasihatidir. Eğer bir Gramsci Çağı varsa, bu onun aklının kötümserliğini başka yerlere ve hareketlere nakletmekle gerçekleştirilecektir. İradenin iyimserliği, tıpkı "Modern Prens" gibi, başının çaresine bakmak üzere, yalnız bırakılmalıdır.

GRAMSCI'NİN DİLİ ÜZERİNE

Pier Paolo Pasolini

Yüzyılın başında, İtalya'da yaşayan çok az insan İtalyancayı günlük dilin bir parçası olarak kullanıyordu. 1950'de bile büyük çoğunluk diyalektle konuşuyordu ve İtalyancayı okulda "yabancı" bir dil olarak öğreniyordu. 1975'te trajik bir şekilde ölen büyük İtalyan şairi Pier Paolo Pasolini, Sardunya'da bir köylü çevresinden sanayileşmiş Torino'ya hareketi boyunca, Gramsci'nin dilindeki gelişimin izlerini sürüyor. Gramsci'nin, Risorgimento'dan sonra İtalyan burjuvazisi içinde var olan yazınsal dilin irrasyonelitesine daha fazla dayanmayan, yeni bir dil geliştirmek için yaptığı uzun ve her zaman başarılı olamayan mücadelesinin analizini yapıyor.

* * *

Gramsci'nin tüm gençlik eserleri "çirkin" bir İtalyancayla yazılmıştır. Gramsci vaktinden önce gelişmiş bir çocuk değildi: Torino'da, İtalyanlaşan Güneyli bir gence özgü tüm aşamalardan geçmek zorunda kaldı. Anne tarafının onun gelişimine katkısı, katı bir biçimde Sardunyalı olmaya bağlılıktı; babası, bir devlet memuru olarak, acımasız bir İtalyanlaşmayı beraberinde getirmişti. Bebekliği ve ilk gençlik yılları, İtalyancanın, İtalya'dan daha çok Amerika ile ilişkide olan Gilarza'nın Sardunyalılarına yabancı olan bir dil gibi kulağa geldiği köy çevresinde geçti. Gramsci ilk ve eksiksiz İtalyancasını Santu Lussurgiu'nun özel dil bilgisi okulundaki "kerameti kendinden menkul" ede-

biyat profesörlerinin ve öğretmenlerinin ağzından duymuş olmalıdır (ve hiç de gerekli olmamasına rağmen kendilerini yetkili olarak kanıtlamak zorunda gören, İtalyancaları doğal olarak pürist, şatafatlı hümanizmde sabit kalmış karikatürel bir çaba olmalıdır). Gramsci yoksul ve ayırık kalmış küçük çocuk olarak, çocukluğunda yaşadığı tüm olayları derinlemesine içselleştirdi ve sonuçta, yaşamı süresince erken adanmışlığının utancını ve engellerinin acısını çekti; muhtemelen derinlemesine özümsemediği kültür ve özgürlüğün dili olmuş resmi İtalyanca ile karşılaşmanın acısını da çekmiş olmalı.

Aslında *Ordine Nuovo*'ya kadar, hatta kısmen onu da içerecek tüm yazıları bu gülünç kazanımın, bu sahte özgürleşmenin etiketini taşır. Gramsci çapında bir adamın sadece klişe fikirleri ifade eden bir dile dikkat etmemesi imkânsız görünüyor. Gramsci gibi kendisini akla adanmış birinin, bu yeteneğin bizzat var oluşu bizi çarpıyor; en azından bu yazınsal İtalyancanın gösterişini terk etmeliydi. Oysa 1914'ten 1919'a kadar, Gramsci'nin dili, daha iyi örnekleri seyrek olmak üzere "La Voce"ci* usdışılığa özgü yoğunluk ile bir fikrin duygulu veya tutkulu anlarını yakalamak dışında, herhangi bir yetkinliğin yoksunluğunu çekmekte. Bunun ötesinde, dili tamamen hümanist, sosyalizm öncesi insanseverlikten doğrudan, daha yüksek bir ses ve öfkeyle sahiplenilmiş, Gramsci'nin akla yatkın şekilde döneceği en yakın (hiçbir zaman unutmadığı) edebi atası olan bir romantizme yatkın bir dildir. (Aritılmış ve mite dönüşmüş bu dilin, Gramsci'nin olası bir komünist hegemonyanın dili üzerine düşünürken bilinçdışı bir şekilde döndüğü bir dil olması muhtemeldir. Ayrıca bu dil yine, pek çok siyasetçinin bugün hâlâ komünizmin hegemonik dili diye gönderme yaptığı, Direniş ruhuyla güçlendirilmiş Marksist hümanizmin dilidir.) Beş yıl bo-

* "La Voce", İtalyan kültüründe Avrupalı perspektifte bir yenilenme hareketine öncülük etmiş önemli edebi dergi (e.n.).

yunca yazılan yazıları okumak için kişi bir dilbilimcinin sabrına, Gramsci figürünün esin verdiği aşka ihtiyaç duyar.

Genç Gramsci'nin dışavurumcu hümanitaryen ifadelerindeki abartılarını azaltmasına yardım eden ilk farklı türden dil, –o zamanlar özellikle İtalyanca olmayan bir dil olarak– bilim dili oldu. Böylece, hümanist bir aşamadan sonra (güneyli genç için, İtalya'da yukarı tırmanmak için her daim ilk adım olmuş olan), Fransız çayı takip etmek zorundaydı. Gramsci'nin İtalyanlaşmasının şehri olarak Torino bunda önemli bir rol oynar. Elbette ki, Torino'nun kültürel geleneğinin onun Fransız evresinde de etkisi olmuştur; fakat asıl etki onun doğrudan orijinal dilde, onu bu yeni evrede şekillendiren metinlerin okumalarında yatar. Aslında kırılğan, tutarsız, boş, edebi bir bütün olan Gramsci'nin İtalyancasının üzerindeki Fransızca etkisi bir kez daha aşırı ve çarpıcı sonuçlar ortaya çıkarır. Birilerinin Fransızcadan alınmış ifadeleri gösterebiliyor olmasından çok, bilimsel, iletişimsel Fransızcanın, bu dışavurumcu, irrasyonalist İtalyanca biçiminde açığa çıkardığı güvensizlik sebebiyledir bu güvensizlik. 1919'dan sonra, Gramsci'nin kaleme aldığı tek bir yaprakta bile, belli kelimelerin ve ifade biçimlerinin altını çizebilirim: *Interro-riti* ("korku saçmak", "terör estirmek" teriminin İtalyanca olmayan ifadesi), *mobilizzati* ("seferberlik", İtalyanca *mobilitare* kelimesinin Fransızca biçimi), *devastazioni irrevocabili* (aslı itibariyle, "geri dönüşü olmayan zarar"), *non si è generata per la nostra azione politica* ("bizim politik hareketimizce üretilmemiştir", Gramsci'nin "dolayısıyla", "bakımından" anlamında *a causa della yerine per* kullanması) *sterminate comunità di dolore e di aspettazione* (acı ve beklentinin [umut] içsel [sınırsız] komünleri), *servigi* (eski Toscana dilinde "görev", örnek olarak, Boccaccio tarafından kullanıldığı üzere "bu işi (görevi) bana bırak" veya bir karşılık beklemeden başkaları yararına ortaya konulan hareket). Durmadan ortaya çıkan bir kelimedenden bahsetmeye gerek bile yok,

başka bir deyişle 1919'dan sonra yaygın hale gelen *fabbrica* ("fabrika") yerine, *officina* ("atölye" ya da "işlik").

Ne var ki *Ordine Nuovo*'ya geldiğimizde, gerçek, kişisel deneyimleri dolayısıyla (ürkeklik Gramsci'yi hep kişisel olmayan bir yaşama yöneltmişti), Gramsci'nin özgün düşünce biçiminin olgunlaşmaya başlaması sonucu dilinin öncelikle olumsuzlaştı-
ğını ve sonrasında bir şekilde kesin hale geldiğini görebiliriz.

Yine de, önceki ürkek öğrenciliğinin garipliği, şakalara açıklığı, ustaca şakaları ve kelime oyunları, Latince eklentileri vb., giderek azalan bir şekilde, Gramsci, bir fikri değil de bir duyguyu, duygusal bir aura'yla yazılı hale getirdiğinde ortaya çıkar.

Akla olan ısrarcı, yarı-dinsel bir çıraklık dönemiyle Gramsci, ulusal birleşme sürecinden bu yana İtalyan burjuvazisi tarafından benimsenmiş edebi dilin usdışılığının üstesinden gelir; öyle ki, ne zaman bir düşünceyi ifade etmeye kalksa, dil yok olup düşüncenin saydam vasıtası haline dönüşür. Muhtemelen, soğuk bir şekilde, neden bahsettiğini bir kenara koyarak analiz edildiğinde, bu dil bir püriste, bir dilbilimciye "çirkin" görünebilir; çirkin, burada anlamı, bayağı, yavan el kitapları, politik jargon, çeviri kelimeleri tarafından alçaltılmış; silinmez bir akademik, Fransızlaşmış damgayla imli. Ne var ki tüm bunlar, dilin işlev görme kapasitesi, onu garip bir şekilde mutlak hale getiren kullanışlılığı ışığında anlamsız kalıyor. Yine de, usdışılığın yaşlı, sıkıştırılmış ve zayıf sinir uçlarından biri sökün ettiğinde, hâlâ onu kontrol etmek için dilsel olarak yeterince iyi eğitilmiş olmayan Gramsci bunun etkisine kapılacak, dili, belirsizliğe ve ilk gençlik sayfalarının samimiyetsizliğine yenilecektir. Sadece yaşamının sonuna doğru, kaleme aldığı hapishane mektuplarında başarılı bir şekilde usdışılığı ve usun icrasını birleştirir. Ne var ki bu artık duygusal bir patlamayı ya da tartışmacı bir öfkeyi takip eden, doğru politik muhakemeyi ruhani bir hâle ile açığa vuran, tepkisel bir usdışılık değildir. Bu gibi durumlarda usdışi-

lık her zaman ideolojik bir nefes darlığını, kişinin muhakemesindeki kayıp bir bağlantıyı gizler.

Aslında gençliğinde Gramsci'nin İtalyancasının ifade açısından zayıflığı, politik acemiliğinin gizli boşluklarını ya da daha kesin olarak sadık kaldığı sosyalizmin boşluklarını saklamasını sağladı.

Yaşamının sonuna doğruysa, aksine, soru, yaşamın en alçak gönüllü, rastlantısal gerçeklerine ve çeşitli gizemli ile usdışı detayları ve tüm hayatların bereket içinde bulundurduğu “doğal şiirsellik” namına ne varsa ona anlatsal, çağrışımlarla dolu bir ses veren bir hal alıyor. O vakit, şimdiye kadar dile hükmetmiş ussal alışkanlıkların gücü, neyi elinde tuttuğuna aldırmadan, o kontrollü usdışı çekirdekle ilişkiye geçiyor (şimdi kayıp bir bağlantı, yanılğı ya da mantık içinde bir boşluk değil, ama bir gizem, mantığın kabullendiği ve hayal ettiği) ve bir şekilde dilin derinliklerinde, bazı mucizevi geçişimlerle ya da bilinçsiz karşılıklarla oluşan, kişiyi şair Umberto Saba'nın kimi merhametli, berrak ve *sotto voce** mısralarını düşündüren bir çeşit pathosla renklendirilmiş hale geliyor:

No, il comunismo
non oscurerà la bellezza e la grazia!
(Hayır, komünizm
karartmaz güzelliği ve lütfu!)

Bu noktada kendime Gramsci'nin *sözel* dili nasıl olmalıydı diye sordum. Bilgi için Terracini'ye** döndüm (daha geçenlerde, *Scorciatoie, Raccontini* ya da *Autobiography*'nın yazarı olarak Saba'nın tam da imreneceği bir şekilde arkadaşını andığını duydum: Sözel İtalyancada, yapısı bölgesel dille demlenmiş, kay-

* Alçak sesli (ç.n).

** Gramsci'nin çağdaşı ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde komünist lider (e.n.).

nağı gerçekten gizemli ve tasarısına hâlâ yoğun bir etki katan), ve o da tam olarak beklediğim gibi cevapladı. Gramsci yazılarında kesinlikle “konuşulan” İtalyancaya başvuruyor: Teknik söz yapımı politik kökenini koruyor, Marksist bilimden alınan terimler gibi. Ne var ki böylesi bir “tekniksellik”, hepimiz biliyoruz ki (tabiri caizse) uzmanlaşma gerektiren sendikacı hedefler dışında meslekler arasındır. Daha önce gördüğümüz gibi, Gramsci’de retorik pasajlar var, fakat bunlar İtalyan olmayan bir retorik gelenekten geliyorlar. İtalyan geleneği o zaman d’Annunzio’yu* ortaya çıkardı. Ayrıca bu merkezci d’Annunziocu geleneğin sözel dildeki karşılığını da biliyoruz: Milliyetçilikten arta kalanlar hâlâ bunu kullanmaya devam ediyor, askeri yüksek rütbelilerle el ele, öbür dünyadaki “telaffuzu” estetize eden bir otoriterin devamı olarak. Kişi burada muhtemelen tiyatroya özgü olanla aynı zamanda doğmuş, belirli bir *birignao*** ile karşı karşıya.

(Yazdığımı ağırlık katmak için ekleyeceğim ya da danışacağım herhangi belgesel kayıt bulunmadığı için kaçınılmaz olarak neredeyse karanlıkta, el yordamıyla yolumu bulmak zorunda kaldım. İtalyanlar hiçbir zaman sesbilimci olmamıştır. Var olan az miktarda delil, kayıt cihazlarının keşfedildiği yılın öncesinde yer almıyor görünüyor. Bu değerli “az”, başka bir deyişle, İtalyan sözlü geleneğinin “devamlılığına” saygı ile birinin İtalya’nın birleşme zamanındaki bu gelenek hakkında bilmek isteyebileceklerinin oldukça uzağındadır.)

Dolayısıyla, Gramsci artzamanlı bir şekilde iki dili ve iki dilsel geleneği artsüremli olarak kullanmıştır.

* İtalyan şair, romancı ve gazeteci. Faşist hareket üzerindeki etkisiyle ve Mussolini’nin selefi olmakla tanınır (ç.n.).

** Aktör ve şarkıcılar tarafından kullanılan absürd, operaya özgü, gösterişli telaffuz (e.n.).

Gramsci, yazılarından birini sesli okuma fırsatı bulduğunda, yazılı kelimeleri sözel olarak telaffuz etmişti ve kelimeler bu şekilde dinleyenlere sunulmuştu (Kulakları, o anda, kelimelerin temsilinin yazılı olandan görsel muhayyileye ulaşmasına aracılık etti); aynı şekilde, yazılı dille tamamen biçimsel bir birlikte var olma ilişkisi içinde duran kalıplar, vurgular, ses şiddeti gibi ses biçimlerini kurmak üzere ayarlayabilirdi: Tıpkı zengin olanların kıyafetlerine bürünmüş fakir ilişkiler gibi.

Gramsci'nin İtalyanca telaffuzunun üç ana unsuru, Sardunya ile Piedmont diyalektinin telaffuz şekli ve o zaman sözlü bir ortak dil haline gelmekte olan, sözel Florentina diyalektinin kanonları çerçevesinde yaratılmış bürokratik-profesyonel küçük burjuva İtalyancasıdır. Hegel, Marx ve yenilikçi Fransız kültürü, kendince İtalyan klasiklerinin mükemmel okumalarından derinlik kazanan Gramsci'nin "yazılı dilinin" düzeyine kıyasla, oldukça alt düzeyde kalır.

Belirsizlik, yoksulluk, mutsuzluk, Gramsci'nin sözel dilinin muğlak genelliği, (İtalyan kültüründen gelen her birey için o gün ve hâlâ olduğu gibi) güvenilirlik, zenginlik ve birçok yazısının kesin niteliğiyle orantılı değildir ya da doğrusu, sözlü söylevi, doğaçlama yapıp kısaltıldığında bile yayınlanmış ve okunmuştur.

BİR İŞÇİ DEVLETİ İNŞA ETMEK

DEVİRİM VE ÜRETİM

Franco De Felice

Franco De Felice, Gramsci'nin fabrika konseyleri üzerine kaleme aldığı makaleleri okumak için bizlere bir rehber sunuyor. Sadece işçilerin kontrolü ele geçirmeleri tartışmasına değil, aynı zamanda toplumu hareketlendirmek için alternatif bir yolun tasvirine bakmamızı da öneriyor: yeni bir Devletin temelleri olarak konseyler. Gramsci'nin fabrika konseyleri üzerine yazdıklarının temeli, ikili bir güç sisteminin emperyalizmin tarihsel dönemindeki "devrimin gerçekliği" sebebiyle proletarya, burjuva devlet gücüne meydan okuduğunda ortaya çıkacağı inancına dayanır. Devrim, kapitalist toplumun uzun dönemli krizleri nedeniyle "güncel"dir ya da tarihsel gündemde yer almaktadır.

Kriz sadece ekonomik bir şey değildir, doğrudan doğruya siyasi sistemi de içerir. Devlete ilişkin geleneksel liberal –asgari hizmetleri sağlayan fakat temel olarak özel şahısların elinde olan bir dizi toplumsal ve ekonomik etkinlikten kendisini çeken bir yapı olarak– bakış çağdaş durumu artık daha fazla yeterli bir şekilde tanımlayamaz. Geleneksel liberal demokratik kurumlar, özellikle de bireyi toplumsal ve ekonomik rollerle alakasız olarak temsil eden parlamento krizdedir. Bu da Gramsci'nin üretime dayalı yeni bir temsil sisteminin gerekli ve mümkün olduğuna dair savlarının arka planını oluşturur. Gramsci bunları yazarken, benzer bir kavram sendika (guild) sosyalistleri tarafından Britanya'da da ortaya konmuştur. Bugün, bir parlamento krizi "neo-korporatizm" in yükselişi birçok ülkede belirgin hale gelmiştir. Bu neo-korporatizmde hükümetler, temsili kurumları es geçen ve altını oyan baskı gruplarıyla giderek daha fazla doğrudan ilişkilenebilmektedir.

Gramsci'ye göre böylesi bir durum, toplumun kaderinin proletaryanın elinde olduğu anlamına gelmektedir. O halde, şimdi olduğu gibi, geleneksel işçi sınıfı örgütleri, sendikalar, parti, kooperatifler işçi sınıfını bekleyen büyük görevi yerine getirmekte artık yeterli değildiler. İşçi sınıfını birleştirebilecek ve karşılığında da sendikaları ve partiyi devrimcileştirecek yeni bir örgüte ihtiyaç vardı. De Felice bunun, Gramsci'nin fabrika konseyleri savının temeli olduğunu ileri sürüyor.

İşçi sınıfı örgütlenmesinin geleneksel biçimlerinin yeterliliği yeniden acil bir mesele olmaktadır. Gramsci'ye göre kapitalizmin örgütlenmesindeki değişikliklerden ötürü, konseylere üretimi yürütmede ve yeni bir devletin temellerini kurmada rol atfetmek olasıdır. Bireysel girişim artık önemli değildir ve liberal devlet krizdedir. Bu iki unsur da devletin üretim alanını siyasetin bir parçası yapan ekonomideki değişen rolü ile ilgili. De Felice'ye göre bu, ekonominin artık "özel alan" olamayacağını fark edilmesidir ve bu durum da Gramsci'ye fabrika konseylerinin sadece ekonomik değil, siyasi bir rolü de olacağına dair güçlü bir sav sağlar.

Ne var ki De Felice, Gramsci'nin fabrika konseylerinin potansiyel analizinin aynı zamanda Rus devrimindeki deneyimler ve Macar ile Alman devrimlerinin kaybedilişlerinin eleştirel bir sorgulamasına da dayandığını söyler. Devrim, Gramsci'ye göre, eski toplumun çöküşünün ancak yeni toplumun kuruluşuyla garantilenebileceği bir süreçtir, tek bir etkili kopuş değildir. Bu, kapitalist toplumun kalbinden başlaması gereken bir süreçtir ve yeni bir devletin kuruluşunun ardından da uzunca bir süre devam etmelidir.

Gelgelelim, Gramsci'nin bu dönemdeki yazılarının sınırları nedir? De Felice, Gramsci'nin 1919-1920'deki analizlerinin ciddi bir hatanın, köylüler gibi proleter olmayan grupların sorunlarını özgün ve farklı bir biçimde kavramsallaştırmada ve doğal olarak da şehirli işçi sınıfının deneyimine doğrudan indirgenebilir olmayacağını görmede yetersiz olmasında yattığını vurgular. O halde, fabrika konseyleri basit bir biçimde diğer toplumsal gruplar için model bir örgütlenme sağlamamıştır.

* * *

Gramsci devrim sorununu yeni bir devlet yaratma olarak tanımlamıştır. Ne var ki bu devlet nasıl yaratılmalıdır? Bu sorunun cevabını Rus Devrimi deneyimi ve işçi sınıfı örgütlenmesi-

nin yeni biçimlerinin gelişiminden bulur: Sovyetler. Gramsci'nin Fabrika Konseyleri üzerine tüm düşünceleri devrimin gerçekliğiyle başlar: Devletin üretici aygıtlarının ayrışması ve burjuva sosyo-ekonomik tormasyonun çözülüp dağılması. Bu nesnel koşulların varlığı, toplumun kaderini ve krizin çözülme ihtimalini proletaryanın ellerine vermektedir. Ne var ki proletarya buna hazır mıydı? Politik faaliyetler ile sendikal faaliyetler arasındaki geleneksel ayırım ve bunlara bağlı kurumlar proletaryayı çalışma yaşamında eşitsiz hale getirmişti. Yeni bir örgütlenme şekline ihtiyaç vardı.

Hareketin geleneksel kurumları (...) ölü değildir. Serbest rekabete tepki olarak doğan bu kurumlar rekabetin son kalıntısı da ortadan kalkana, sınıflar ve partiler tamamen baskılanana kadar devam etmelidir. Oysa bu kurumların yanında yeni, Devlet odaklı kurumlar da ortaya çıkmalı ve –parlamenter demokratik devletin– özel ve kamusal kurumlarının yerine geçecek kurumlar gelişmeli. Kapitalistin, onun idare işlevlerinde ve sanayi gücünde yerine geçecek kurumlar, bu şekilde de fabrikada üreticinin otonomisini elde edecektir. Üretim ve fabrikanın farklı atölyelerini birbirine bağlayan üretim ve değişimin karmaşık ilişkilerine sınımlı tüm işlevlerin idaresini ele geçirmeye muktedir kurumlar (...) tarım endüstrisinin farklı etkinliklerini ulusal ve uluslararası ekonomi sistemini oluşturmak için yatay ve dikey planlarla birbirine bağlar, özel mülkiyet sahiplerinin engelleyici ve asalak tiranlığından kurtulmuştur (PWI, 77).

Devrim gündeme geldiğinde, sınıf mücadeleleri, devleti de içerir. İşçi sınıfı, kendi görevini yerine getirmek için devlet sorununu mücadelesinin merkezine oturtmak zorundadır. Gramsci'ye göre Fabrika Konseyleri bu görev için uygun bir araçtır. Bu yeni bir sınıfsal kurumdur ve de Rusya'dan Birleşik Devletler'e, Almanya'dan Britanya'ya uluslararası işçi hareketinin en gelişmiş kollarının deneyimini ifade eder. İktidar sorunsalını somut biçimde bir gündem olarak ortaya koyar: "İktidar için sınıf mü-

cadelesinin var olan biçimi Konseylerde vücuda gelir" (PWI, 146).

Burjuva sistemi tarafından soğurulamayan Konseyleri bu sisteme alternatif olarak mücadelenin bir parçası haline getiren nedir? Bu, gelecekteki işçi devletinin nüvesidir; çünkü onun "varoluş nedeni (*raison d'être*), emek süreci, endüstriyel üretim gibi kalıcı olan şeylerde yatar. Ücretler ya da sınıfsal ayrımlar gibi geçici olan, dahası bizim aşmaya çalıştığımız şeylerde yalmaz" (PWI, 100).

Konsey, işçi sınıfının çekirdeği olabilir ve kapitalizm tarafından üretilen işçi sınıfında beceriye göre şekillenen ayrımlar, tabakalaşmalar ve uzmanlaşmaları çapraz biçimde kestiği için bir karşı-devlet yaratabilir. Böylece, işçi sınıfının birliğiyle otonomisini geri kazanmasına ve üretimde oynadığı tüm rolün farkına varmasına olanak tanır.

Proleter Devletin örgütlenmesindeki bütün problemler Konseyin örgütlenmesinde de vardır. Birinde olan diğerinde de vardır, vatandaş kavramı yerini yoldaş kavramına bırakır. Etkili ve faydalı bir üretimdeki işbirliği, dayanışmayı geliştirir ve yakınlık ile kardeşlik bağını arttırır. Her birey vazgeçilmezdir, herkes görevinin başındadır, herkesin bir işlevi ve görevi vardır. En cahil ve geri kalmış işçiler, hatta en mağrur ve "şehirli" mühendisler bile sonuç olarak fabrika örgütlenmesi deneyiminin doğruluğuna inanırlar. (...) Konsey, karşılıklı eğitim, proletaryanın işçi topluluğunun zengin ve yaşayan deneyimini başarıyla geliştirdiği yeni toplumsal ruhun gelişmesi için en etkili organdır (PWI, 100).

Konseylerin gelişmesinin ortaya çıkan ilk sonucu, modern kapitalist üretimin tam kalbinde yeni bir karşı gücün ileri sürülmesidir: fabrika. Bu yeni güç, girişimcinin artık bir otokrat gibi hareket edemeyeceği sınıf güçleri dengesindeki bir değişimi yansıtır. Nisan 1920'deki Piedmont genel grevinin arifesinde bu durum açıklığa kavuşmuştur.

Komutan Agnelli işçi yönetimini kışkırttı ve çeyrek saat içinde onbeş bin işçi aletleri bıraktı, atölye içinde iki geniş toplantıda bir araya geldiler ve geri adım atılması sağlandı. Bu noktada, İtalya'da doğacak ilk konsey, gelecek gelişim hattını gösterecek bir biçimde yaşamın ilk yoğun ve güçlü hazzını yaşadı (PWI, 332).

Karşı bir güç yaratma olasılığı, bireysel girişimcinin gücünün zayıflatılmasına ve emperyalizm çağında kapitalizmin üretimin toplumsallaştırılması yönelimine bağlıdır. Gramsci, bu yönelimi devrimin güncelliği analizinin merkezine koyar.

Fabrika bağımsız bir yapı değildir. Fabrika hammaddeler satın almak ve üretilen nesneyi kârla satmak için (...) ticari teknik bilgiye sahip olan bir girişimci tarafından yürütülmez. Bu işlevler, bireysel fabrikadan alınmış ve aynı firmaya ait olan fabrikalar sistemine aktarılmıştır. Dahası burada da durmaz: Hammadde arz etmenin ve satış için pazarları teminat altına almanın gerçek sorumluluğunu ele geçirmiş olan bir banka ya da bankalar sisteminin ellerinde toplanmıştır.

Savaş sırasında (...) sanayiye hammadde sağlayan, daha önce hazırlanmış bir plana göre bunları dağıtan ve üretimin tek alıcısı olan devlet değil miydi? (...)

Bu yolla Devlet, emek kurumlarının tek sahibi oldu ve girişimcinin tüm geleneksel işlevlerini kendi üzerine aldı (...) (PWI, 165).

Alternatif devletin çekirdeği olarak *fabrika* konseylerinin ve Gramsci'nin yaptığı gibi devrim ile üretim arasındaki yakın ilişkinin üzerinde durulmasının önemi nedir? "Eğer devrim sürecinin temelleri üretim hayatının kendisinde değilse, devrim amaca yönelik sonuçsuz bir istek, yanlış bir yanulsama olarak kalacaktır ve kaos, düzensizlik, işsizlik ile açlık artacak ve en güzel ve en coşkulu proleter güçleri kırıp geçecektir"(PWI, 93). Peki, bunun geleneksel işçi sınıfı örgütlerinin –sendikalar ve parti– üzerindeki etkisi nasıl olacak?

Konsey stratejisinin Bolşevik karakterini yeniden belirttikten ve Konseylerin aciliyet gerektiren sorunların çözümünde bir araç olarak kullanımını –parti ile sendikalar arasındaki ilişki ve bu iki kurumun devrimci dönüşümü gibi– vurguladıktan sonra Gramsci, bunun sebebini şöyle açıklamıştır:

L'Ordine Nuovo'da biz fabrika konseyleri üzerinde inatla o kadar durduk ki... İtalya'da, tembel zihinsel tutumları sarsmak, memurları şiddetli bir şekilde bir taraf almaya zorlamak, Devrimin somut problemlerine dikkat çekmek için insanlığın büyük kitlelerini, tutkuları, kaprisleri bastırılmaz ihtiyaçlarıyla işçileri sahneye çıkarmak zorundaydık; fabrika işçilerinin temsilcilerini Sendikaların toplantılarına taşımalıydık. Bu sendikalar, işçilerin eylem ve iradelerini adayacağı bir tartışma ve fikir alışverişine katılamayan binlerce ve binlerce işçinin sesiydi. (...) Bizler, şüphecilik ve liderliğin farkındalıklarının eksik olmasının karşısında bir emrivaki yapmalıydık, eski günlerdeki gibi devam etmesinin ve amacın geleneksel olarak zayıflığını imkânsız kılacak koşullar yaratmak zorundaydık (ON, 340).

Yeni Bir Devlet Biçimi

Gramsci'ye göre Konseyler, var olan işçi sınıfı örgütlenmelerini devrimcileştirebilir ve bir işçi sınıfı devleti kurmanın çok temel problemlerinin tümünü çözmede bir temel sunabilirdi. Gramsci sadece burjuva toplumunun değil, işçi sınıfının kurumlarının da sınıf mücadelesinden etkilenebileceğini gördü. Ayrıca Rus Sovyetleri, işçi sınıfı tarafından uluslararası kurulmuş yeni devrimci örgütlenmeler, geri planda Macar ve Alman devrimleriyle Gramsci, dikkatini Fabrika Konseylerine yoğunlaştırır. Marx, proletaryanın sınıf mücadelesinin bir silahı olarak devlet benzeri biçimde bir organa ihtiyacı olduğunu söylemiştir. Gramsci de bu tezi, ilk etapta işçi sınıfının birliğini ve otonomisini gerçekleştirecek kurumlara ihtiyaç duyulması olarak tercüme eder. Dahası, bu kurumlar –Fabrika Konseyleri– sadece küçük bir elit

grubun değil, halk kitlelerinin politik gelişimine olanak verecekti. Bir fabrikanın yönetimi için teknik hazırlık aslında öz-yönetim için bir alıştırmaydı. Konseylerle işçi sınıfı kendini yeniden keşfedecek, kendi organik birliğinin bilincine varacak ve kendini bütün bir şekilde kapitalizme karşı konumlandıracaktı (PWI, 263). Gramsci bunu egemen sınıfın psikolojisine ulaşma yolu olarak görmüştür:

İşçi Devletin yasaları işçiler tarafından icra edilmelidir: Sadece bu şekilde işçi Devleti maceracıların ve siyasi entrikacıların eline düşme ve burjuva Devletin bir taklidi olma tehlikesinden sakınabilir (PWI, 171).

Bu, sadece bir bürokratlar kadrosunun politik işlevlerin temsili-nin reddine dayalı geleneksel radikal işçi demokrasisi kavramı değildir. Çok daha öteye gitmektedir: Gramsci, işçi sınıfının sadece kendi devletin meşruluğunun ve gerekliliğinin bilincini elde edebilirse egemen bir sınıf olabileceğini görmüştür. İşçi sınıfının yeniden örgütlenmesi, ekonomist korporatizmin üstesinden gelmek için gerekli bir koşuldur. Fabrika Konseylerindeki çalışma vasıtasıyla, insanların gündelik varlıkları daha genel sorunlarla ilişkilendirir ve bu da tüm toplumun olası dönüşümünü doğurur.

Diğer yandan da Konseyler, işçi sınıfının diğer sınıflara nasıl önderlik edebileceğini görmek için bir temel sunar. Gramsci, bir avuç işveren ve sonsuz büyüklükteki ücretli çalışanla saf kapitalist bir toplum olmadığının gayet farkındadır. Gerçekte gördüğümüz, değişken ara toplumsal tabaka çeşitleridir. Bunlar, kapitalist sınıf ve proletarya arasında aracılık etmeye çalışarak sadece eklektik bir uzlaşma ideolojisi dışında hiçbir şey ifade etmez. Krizler döneminde bu aracı gruplar bile hareketlenmeye başlar ve aslında burjuva devletin tüm çerçevesinin darmadağın edilmesinde temel bir rol oynarlar. Eğer kriz sosyalizme doğru evrilecekse onlara liderlik yapabilecek radikalleşmiş bir işçi sını-

fı olmalıdır. Öteki türlü İtalyan köylü ayaklanmasıdaki gibi bir itaatsizlik ve karmaşa biçimi alır. Proleter olmayan geniş toplumsal tabaka, yıkıcı temellere kaydığında, işçi sınıfı onları örgütlemek ve onlara liderlik etmek zorundadır. Bu grupların temel üretim ilişkilerinde bulundukları pozisyon verili olduğuna göre, bu pozisyonda gerçekten de alternatif bir rol oynayamazlar ve böylece iki belirleyici toplumsal-tarihsel güçten birinin altında olmak durumunda kalırlar. Onların isyanının karşıdevrimci bir doğrultuya gitmemesini garantileyen şey ise işçi sınıfının liderlik kapasitesi, bu sınıfın başkaldırının sadece bir bileşimi değil, onun örgütleyici ilkesi olduğu gerçeğidir. Bu, Gramsci'nin Marx'ın klasik formülünü yorumlama biçimidir: işçi sınıfı kendini özgürleştirerek tüm toplumu özgürleştirir.

Ne var ki işçi sınıfı bu siyasi önderliğe ancak ve ancak burjuva siyaset kavramının maskesini düşürebilirse erişebilir. Burjuva devletin çerçevesinin temel düzlemlerinden biri ve bunun korunması, sivil toplum ile devlet-politik toplum; sınıf kimliği ile kişinin vatandaş olarak rolü arasındaki ayrışmadır. Vatandaşlar arasındaki soyut eşitlik, farklı sınıflara ait insanlar arasındaki ilişkinin maddi temellerini gizler. Bu, Marx'ın *Yahudi Sorunu*'nda verdiği muhteşem derstir. O halde burjuva egemenliğinin temel yapısını bertaraf etmek, işçi sınıfını, kendi etrafında toplumun tüm ezilen tabakalarını örgütleyebilen yönetici sınıf haline getirmek için mümkün olan tek çıkış noktası mevcuttur: üretim ilişkileri; çünkü kapitalist toplumdaki sınıfsal ayrımların temeli buradadır. Gramsci'nin de üzerinde durduğu gibi, üretimin gücün ve egemenliğin kaynağı olmasının (PWI, 91) ekonominin sadece malların üretimi değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin de üretimi anlamına geldiğini vurgulamak istiyoruz.

O halde kapitalist üretim, sürekli bir üretim/yeniden üretim süreci içerisinde, sadece meta, artı-değer üretmez, aynı za-

manda da kapitalist ilişkiyi üretir ve yeniden üretir; bir yanda kapitalist bir yanda da ücretli emekçi vardır (*Capital*, I, Londra, 1967, s. 578).

Marx'ın klasik ve biçimsel tanımı Gramsci tarafından artık şu kavramlarla yeniden tercüme edilmiştir:

Devrim süreci ezen ve ezilen arasındaki ilişkilerin gerçekleştiği, işçi için özgürlüğün olmadığı ve demokrasinin olmadığı üretim alanında, fabrikada gerçekleşir. Devrim süreci işçinin hiçbir şey olmadığı ama her şey olmaya giriştiği, mülk sahibinin gücünün sınırlanmadığı, onun işçi, karısı ve çocukları üzerinde yaşam ve ölüm gücüne sahip olduğu yerde var olur (PWI, 261).

Gramsci'nin ve *Ordine Nuovo*'nun buradaki marifeti, ekonominin içini siyasetle diyalektik bir ilişki içerisinde tekrar doldurmasıdır.

Üretimin her ciddi probleminin temelinde toplumsal ilişkiler, toplumun organik işleyişi gibi politik bir sorun yatar. Eğer üretimi ciddi bir şekilde örgütlemek istiyorsak, ilk olarak eşzamanlı bir biçimde tüm toplumu da örgütlemeliyiz. Toplum en genel ve doğrudan ifadesini, onunla ilişkili ve onun için üretimde bulur. Üretim, toplumun özü, onun en geniş ve dolaysız "sembol"üdür (ON, 24-31).

Gramsci'nin politika ve üretim, devrim ve üretim arasındaki ilişki üzerine düşünceleri, sadece işçi sınıfının kendini bir alternatif olarak belirtmesi gerçekliğinden başlamanın altını çizmeye yaramıştır. İşçi sınıfı, aracı toplumsal tabakayı, sadece üretici süreçte bulunduğu konum ışığında ve işçi sınıfına göre tanımlayarak örgütleyebilir ve yönlendirebilir. O halde Fabrika Konseyleri yeni bir *politik* örgütlenmenin temelidir.

(...) *komünist* politik sovyetlerin kurulması hiçbir şeye çözüm olamaz, ancak Fabrika Konseylerinin acil ve birincil düzenlenmesini tarihsel anlamda takip eder. İlk olarak, Fabrika Konseyleri ve Konseyler sistemi deneysel olarak üretim alanında

işçi sınıfının içinde bulunduğu yeni durumları analiz edip ispatlar. Konseyler, işçi sınıfına onun var olan değerinin, gerçek rolünün, sorumluluğunun ve geleceğinin farkındalığını verir. İşçi sınıfı, bireyler tarafından kişisel olarak biriktirilmiş olumlu deneyimler tutarından sonuçlar çıkarır, yönetici bir sınıfın karakterini ve zihniyetini edinir, kendini bu şekilde örgütler; başka bir deyişle, politik Sovyetleri yükseltir ve kendi diktatörlüğünü kurar (*PWI*, 162).

Fabrika Konseyleri ve sovyetler arasındaki ilişkinin somut problemleri ne Gramsci ne de Fabrika Konseyi hareketi tarafından çözülmüştü. Ne var ki Gramsci'nin özgünlüğü, bir politik sınıf ve kitle hareketinin –fabrikadan başlayarak– şehrin ve ulusun tüm yapısını nasıl kavrayıp yeniden örgütleyeceği sorusunu sormasında yatmaktadır. İkinci olarak, kazanılan deneyimin her devletin bir dizi farklı, madun sınıf güçleriyle karakterize edildiği ve başı çeken sınıfın yönelimi altında örgütlenebileceğiydi. Bu, işçi sınıfı için de geçerli olmasına rağmen burjuva devletininkinden ayrılmaktaydı; çünkü işçi devleti, toplumu burjuva politika teorisi gibi soyut bir “sözleşme” üzerinde değil, üretim gibi nesnel ve kalıcı bir faktör temelinde birleştirir. Gramsci, Fabrika Konseyi'nde “işçi, tıpkı demokratik parlamenter Devlette vatandaşın katılımı gibi, toplumdaki konumunun evrensel özelliği ve rolü neticesinde bir üretici gibi katılım sağlar” demiştir (*PWI*, 295).

O halde Konsey, temsili bir kurumdur, “morfolojik değil aritmetik olarak gelişir, en gelişkin biçiminde kapitalizmin kâr sağlama amacıyla yarattığı üretim ve değişim aygıtı üzerinde bir proletaryan biçimin zorlayıcı etkisini sağlar”. Gramsci bir dizi birbiriyle sıkıca kenetlenmiş bağlantı çizgisinde ilerleyerek ulusal ve uluslararası ekonominin yeniden yapılandırılması üzerine varsayımlarına devam etmiş ve sonrasında siyasetin ekonomi içinde ilerici soğurulmasıyla devletin nasıl ortadan kalkacağı sorusunu sormuştur (*PWI*, 263).

Bir Süreç Olarak Devrim

Şüphesiz ki Gramsci'nin tanımladığı işçi devletinin kurulmasının güçlü bir gelecekçi eğilimi vardır. Ne var ki, komünist devlet hakkındaki bu görüşlerinin, bunlar sanki hemen etkili olan kriterlermiş gibi ele alınması da yanlış olacaktır. Gramsci, ekonomi ve siyaset arasındaki burjuva ayrımın bitmesi hususuna yoğunlaşma girişiminde bulunmaktaydı: Bu, devletin “ele geçirilmesi” dönemi ile geçiş dönemi arasındaki sürekliliğin bir bileşenidir. Konseyler bu ayrıma kapitalist toplumun içinden karşı çıkmak ve komünizme geçiş sürecinde tamamlanacak politik bir dönüşümün temelini yaratmak zorundaydılar.

(...) proletarya için toplumsal iktidarın fethedilmesi olarak devrim, ancak politik iktidarın endüstriyel iktidarı mümkün kıldığı ve tersinin de geçerli olduğu diyalektik bir süreç olarak anlaşılabilir. Sovyet, komünist ekonomik örgütlenmenin Fabrika Konseyi'nden Merkezi Ekonomik Konsey'e doğru otonom gelişimini sağlayan devrimci mücadelenin bir aracıdır. (...) [O] kapitalist düzenle nihai mücadele için bir araçtır. İçinde sınıflara bölünmüş toplumu ortadan kaldıran ve yeni sınıf ayrımlarını “fiziksel olarak” imkânsız hale getiren koşulları yaratır (PWI, 308).

O halde Gramsci'nin yeni devlet kuruluşunu geliştirmesindeki temel sorunu nedir? Birkaç küçük not dışında, işçi sınıfı ve proleter olmayan toplum kitleleri arasındaki ilişki sorunu çözülmek bir yana, sorulmamıştır bile. Diğer bir deyişle, “üretici” kategorisinin ne dereceye kadar proleter olmayan toplum kitlelerini basitçe proletaryaya eşitlediğinin başka bir örneğini oluşturduğu açık değildir. Aslında ne dereceye kadar Gramsci'nin devrim ve devlet kavramlaştırması gerçekten devrimin salt proleterlerin ürünü olduğu görüşünün –bu görüş İkinci Enternasyonal'in, Rosa Luxemburg gibi devrimci unsurlarına da hakim olan geleneksel görüşüdür– üstesinden gelmektedir?

Bu önemli eleştiriler bir yana, sonuç olarak çıkartılması gereken, Gramsci'nin sınıf mücadelesinin bir silahı olarak devlet anlayışı –ve bundan dolayı da yeni ve alternatif bir devletin kuruluşu süreci olarak devrim anlayışı–, sosyalist devletin basitçe burjuva devletin *peşinden gitmesi* anlamına gelmez; tersine, aralarında bir *kopukluk* vardır. Bu “sıçrama”, sınıflar arasındaki güç dengesinin tersine döndürülmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu, kitleleri alternatif bir biçimde örgütlenme sürecinin bir sonucudur. Bu süreç, kurulacak devletin biçimini, geri dönen tepkiye karşı koyabilecek kapasitesini, yani dayanıklılığını şart koşan bir süreçtir. O halde Gramsci'ye göre hiç şüphesiz ki toplumun önderliğinin proletaryaya geçmesinden önce yaratılması gereken alternatif kurumlar ne olursa olsun, bu geçiş için onların yaratılması şarttır. Eski devlet, eğer yeni devlet zaten yaratım sürecindeyse yıkılır. Bu, Gramsci'nin ikili iktidar yorumudur. Eski toplum eğer yenisi yaratılıyorsa yıkılır.

Tüm bu tarihsel gelişimleri Almanya, Avusturya, Ukrayna ve Macaristan'da gördük. Yıkıcı bir eylem olarak devriminin ardından komünist bir modelde toplumun yeniden inşasının bir süreci olarak devrim gelmedi. Bu dışsal koşulların varlığı –komünist bir parti, burjuva Devletin çöküşü, güçlü sendika örgütlenmeleri ve silahlı bir proletarya– diğer bir koşulun yokluğunu ikame etmeye yeterli olmadı. Bu diğer koşul ise gelişme ve kalkınmaya yönelik üretici güçlerin varlığı, proleter kitleler tarafından politik güçlerini ekonomik güçleriyle kanıtlayacakları bir bilinç hareketi ve proleter kitlelerin cephesinde fabrikaya proleter yönetimini sokmak ve fabrikayı fabrika sisteminin endüstriyel ilişkilerinin bir ifadesi olan yeni Devletin temel birimi haline getirmektir (PWI, 306-7).

Bu, *Ordine Nuovo* tarafından 1919-1920 süresince devam ettirilen temel tezdur.

Gramsci'nin çeşitli deneyimlerden çıkardığı ders şuydu: devrimci toplumsal formasyonun temel görevi iki devrimin

oluşmasını engellemektir; halk ayaklanması esnasında işçi sınıfı ile proleter güçlerin örgütlü olmasını ve üretici aygıtı bir özgürleşme gereğine dönüştürmeye muktedir olmasını temin etmektir. Gramsci'ye göre devrimci süreç süreklilik arz eder, onu bugün bizim açımızdan anlamlı kılan da budur.

FABRİKA KONSEYLERİ

Mario Telò

Mario Telò Gramsci'nin fabrika konseyleri üzerine düşüncelerinin diğer bir önemli özelliğini eleştirmede De Felice'nin analizinin ötesine gider. Burada sadece bir kısmı verilen geniş kapsamlı makalede Telò, Ordino Nuovo döneminde Gramsci'nin "üretimcilik" tuzağına düştüğünü ileri sürer. Bu esnada Gramsci'nin niteliksel olarak farklı bir gelişmenin sorunları üzerinde düşünmesine kendi "üretimciliği" izin vermemiştir. Telò'ya göre yeni bir proleter devletin temelleri olarak kapitalist fabrikaların üretici sisteminin genelleştirilmesini savunmakla Gramsci, kapitalist gelişmenin yapısı ya da bağlamını sorgulayamamıştır. Basitçe işçi sınıfının bunu kontrol etmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Böylece de Gramsci, Amerikalı Frederick W. Taylor'ın fabrikadaki işçi organizasyonu üzerine kaleme aldığı eserinde belirttiği gibi, "bilimsel yönetimi" kayıtsız şartsız kabul etmiştir.

Telò, Gramsci Hapishane Defterleri'nde işçi sınıfının kapitalist toplumdaki gelişmeyi taklit etmeyen yeni bir gelişimin liderliğini yapması gerektiğini önerdiğinde bu üretimciliğin üstesinden gelindiğini ileri sürmektedir. Telò'nun tartışmasının bir sonucu olarak, Gramsci'nin hegemonya kavramını geliştirmesi ve Amerikanizm ile Fordizm üzerine yazdıkları, kendisinin daha önceki Taylorizm'e inancının bir özelleştirisi olarak daha açık biçimde ortaya çıkar. Defterler aynı zamanda Leninizmin üretimciliğinin, 1920'lerde Komintern'deki pek çok tartışmanın bir eleştirisini ve Sovyetler Birliği'nin gelişiminin rotasının -tüm bunlar

ekonomik "gelişimin" yararlarına eleştirilmez bir inanca dayanmaktadır— bir yönünün eleştirisini sunmaktadır.

* * *

Fabrika Konseyleri Hareketi'nin yenilgisine ilişkin ileri sürülen genel sebepler, Gramsci'nin kendisinin de üzerinde durduğu gibi, Konseylerin coğrafi olarak endüstriyel Kuzeyle sınırlı olması ve diğer toplumsal tabakalarla, hepsinden öte tarım emekçileri ve köylülerin mücadelesiyle başarılı siyasi ilişkilerden yoksun olmasıydı. Oysaki ortaya koyulan öznel koşulların—örneğin devrimci bir partinin ya da sosyalist önderlikte devrimci iradenin yokluğunun— ötesinde ve üzerinde, Fabrika Konseyleri Hareketi'nin kendi başına bırakılması bir tesadüf değildi. *Ordine Nuovo*'nun kendi "üretimciliğinin" ayrılmaz bir parçasıydı. Bu üretimcilik, Batılı kapitalist toplumlardaki karmaşık toplumsal tabakalaşmayı anlamalarını zorlaştırdı. Sınıflar ile gruplar arasındaki ayrımların nasıl sürdürüldüğü ve yeniden üretildiğini ve aslında Kuzey'in sanayileşmiş olmasının tam da kapitalist gelişimin bir sonucu olarak Güney'in tarımsal geri kalmışlığıyla nasıl alakalı olduğunu fark edemediler.

1923'te Gramsci'nin önderliğinde, grubun önde gelen üyeleri bir özeleştirici sürecine girdiler. Torino deneyimini, onun "fabrikacılığını" ve yerel özelliklerini genelleştirememelerini kendilerini, fabrikadaki "teknik bileşene" atfetmiş olmalarına bağladılar. Bu düşüncelerinin dışında kalan şey ise üretimin örgütlenmesinin ifade ettiği ve yeniden ürettiği toplumsal ilişkilerin genel karakteri üzerine temel bir tartışmaydı. *Ordine Nuovo*'nun bakışı, işçi sınıfının fabrikadaki köklerinden ötürü yönetici sınıf olacağıydı. Fabrikada işçi sınıfı, sanayinin girişimci-kaptan figürünün ölmesiyle kapitalist burjuvazinin terk ettiği etkileyici üretim aygıtının bir ögesi idi. Gramsci hapishanedeyken bu görüşün sınırlarının ötesine geçmeyi başarmıştı. Hegemonya kavramını geliştirirken, Batı'daki kapitalist gelişim ve devrimin

stratejik modelinin *eleştirel* bir analizi çerçevesinde fabrika konseyleri deneyimini inceledi.

Üretim Sürecinin Organizasyonu: Eleştirel Olmayan Bir Bakış

İlk yıllarda *Ordine Nuovo* grubu için fabrikadaki Konseylerde örgütlenen proletarya diktatörlüğü, proletaryanın, fabrikanın rasyonalizasyonu fikrini genişleteceği, kapitalist fabrika üretim sistemini tüm toplumsal yapıya yayılacağı anlamına gelmekteydi. Kısacası, devrimin yani aslında hayata geçirilen şeyin içeriği, sanayileşme ya da iktisadi kalkınma sürecinin proletarya tarafından yönetimiyle özdeşleştirildi. Ne kapitalist kalkınmanın yapısı sorgulandı ne de sanayileşmenin toplumsal içeriği eleştirildi.

Bu durum, araştırmadaki çoğu makale tarafından desteklenen emeğin Taylorist örgütlenmesinin koşulsuz kabul edilmesinden anlaşılmaktadır. Torino işçi sınıfının üreticilik karşıtı taleplerine gelen destek örnekleri ikinci planda kaldı. *Ordino Nuovo*'nun konumunun özerkliği, kapitalist bir konumla eklenmesinin imkânsızlığı, Sovyet deneyimi ve komünist ideolojiyle bağlantılandırılarak garantilenmişti. *Ordine Nuovo*'nun çalışmalarından muazzam derecede etkilenen liberal aydın Piero Gobetti, Konseylerin emeğin kapitalist örgütlenmesini “doğal” görerek sona erdiğini yazar. “Fabrikanın dışına çıkınca, burjuvanın kendine has meşruluk geleneğine uyum sağladılar, sıfırdan yeni bir ekonomi inşa etmeyi önermeyerek, sanayicilerin sahip olduğu üretici tekniklerin gelişimini devralıp devam ettirdiler.”¹

Bu çatışma zorlu ve tavizsizdi. Konseyler, ortak yönetimin her türlüşüne ya da fabrikadaki işveren disiplininin kabul edil-

¹ P. Gobetti, *La rivoluzione liberale*, Einaudi, Torino, 1969, s. 114.

mesine karşıydılar. Oysa eksik olan şey, ekonomik ve politik mücadele arasındaki bağıdır. Fabrika düzeyindeki talepler, üretici güçlerin *niteliği* hakkında soru işareti yaratabildiği ve işçiye “üretici” olarak yeni bir kimlik kazandırabildiği için devrimci perspektif hiçbir organik siyasette yerleşmemiştir. (PWI, 73 ve devamı; 114 ve devamı). Aslında, ekonomik ve politik krizler ne kadar uzun sürerse, grup devrimci süreçteki üretimin genel sorunuyla kendisini daha çok ilişkilendirir ve tek bir çarpıcı kopuş olacağı fikrinin de ötesine geçer. Üreticilerin, yani işçilerin ve teknisyenlerin temel örgütlenmesi olarak Konseyler, temel amacı Torino ve Piedmont’da ulusal ölçekte yaratılan üretici aygıtın yaygınlaştırılması sürecini kontrol etmek olan bir kurumun özelliğini benimsedi (PWI, 150 ve devamı).

Rus deneyimi, üretici güçlerin gelişmesinin sadece Sovyetler tarafından idare edilmesinin krizlerden bir kaçış yolu sunabildiğini gösterdi. Bu, çöken bir dünya ekonomisi resmindeki tek istisna gibi görünmekteydi. Ne var ki dünyanın durumuna bu felaket çerçevesinden bakmak, yani kapitalizm daha fazla gelişmeyeceği için 1917 devriminin Batı’da da bir devrime yol açacağını düşünmek fazlasıyla mekanik ve belirlenimci bir görüştü.

Kapitalizm Artık Daha Fazla Gelişemez

Zamanın devrimci hareketi kapitalizmin üretici güçleri genişletebilecek daha fazla alanı kalmadığına ikna olmuş gibiydi. Bu gelişme işçi sınıfı hareketinin dayandığı zemini tanıtlıyormuş gibi sunuldu. Yani, sosyalist devrim sorunu, *burjuvazinin daha fazla rekabet edemediği kalkınma meselesinin işçi sınıfı ve onun partisi tarafından politik yönetimi* sorunu olarak görüldü. Üretici güçlerin etkisiz olduğu ve üretici güçlerin genişlemesinin tek doğrusal olarak sosyalizme götüreceğine dair zımni kanı, İkinci Enternasyonal’in evrimsel bir kalıntısıdır. Lenin’in 1899’da, Rusya’daki kapitalizmin gelişimine dair pozitif değerlendirmelerini

hatırlatır ve yansıtır; bu görüş enternasyonal komünist hareketin görevlerine yetersiz bir şekilde giydirilmiş ve uydurulmuştur.

Öte taraftan, *Ordine Nuovo* grubunun Leninist stratejiyi kabul etmesi, olgunlaşmasında güçlü bir etken oluşturdu. Leninizm ile kurulan ilişki, grubu kültürel olarak köklerinden ayırtırdı ve devrimci sürecin küresel boyutunu anlamak için bir anahtar sundu. Bununla birlikte, İtalya'nın toplumsal formasyonunun Rusya'da başarılmış olan stratejiye hemen kolayca uydurulamadığı gerçeğine tosladı. "Üretken" işçinin -bu, herhangi bir hegemonik alternatiften ziyade, kapitalist verimlilik üzerine kurgulanmıştı- ısrarla vurgulanması, işçi sınıfı dışındaki toplumsal tabakaya karşı bir bariyer oluşturdu. Bu kesimler basitçe "üretken olmayan" diye etiketlenerek burjuvazinin kollarına geri itildi. Üretimci ussallaştırmanın, kamu hizmetindeki aydınlar gibi toplumsal kesimle olumlu bir şekilde ilişkilenebilmesi oldukça zordu. Bu grubun büyümesi "yeteneksiz bürokrasideki kaotik artış (...) ve sonuçta sonu gelmez asalak yapıların yaratılması" (PWI, 165), ekonomiye gittikçe artan müdahalesiyle bir şirket rolü üstlenen devletin tipik yozlaşması olarak anlaşıldı.

Durumun bu yetersiz analizinin, orta sınıfın, şehir ile kırsaldaki proleter ve yarı-proleterlerin özgün çelişkilerinin görülememesi, tarımsal ve kentsel sovyetlerin olduğu kadar (sanayi ve hizmet sektöründeki işçiler arasında ilişkiler kurulmasını amaçlayan) bölge komitelerinin kurulmasına yönelik adımların tümünden başarısızlığa uğramasında da katkısı vardı. Teknisyenler ve beyaz yakalı fabrika işçileri arasındaki ilişkiler üzerinde de yan etkileri oldu ve fabrika içinde dahi işçi sınıfı üzerinde bir tecrit uyguladı.² Konsey hareketinin başlangıcında, işçilerin dayanık-

² P. Spriano, "L'Ordine Nuovo" e i Consigli di fabbrica, Einaudi, Torino, 1971, s. 120.

lılığı bu grupları işçi sınıfıyla bağlantıları üzerine düşünmeye sevk etmişti. Gramsci'nin yazdığı gibi, "Teknisyen, fazlasıyla üretici konumuna indirgenmekte, sömürülenin sömürenle kurduğu tuhaf ve vahşi ilişki üzerinden kapitalistlerle ilişkilendirilmektedir. Teknisyenin zihniyeti onun küçük burjuva kabuğunu kırmakta ve bakış açısı itibariyle proleter/devrimci olmaktadır" (PWI, 164). Ne var ki üretken olmayan küçük burjuva tabakasının ortadan kaldırılması, üretimin ussallaştırılmasının tamamlanması olarak görülen proleter devrimin bir aracı ve gerekli bir aşaması olarak ortaya çıkıyordu. İktidarın ele geçirilmesinden önce, "yarı yarıya tahrip edilen bir tarladan musibet tohumlarının –büyük bir kararlılıkla– çıkarılması" gibi, küçük burjuvanın toplumdan atılması gerekliydi. Bunun "üretimin ulusal aygıtını rahatlatan ve onu soluksuz bırakıp işlemekten alıkoyan ağır zırhın yerini alan bir etkisi olacaktı. Onun toplumsal havayı temizleme ve işçileri gerçek düşmanları olan kapitalistler sınıfı ile yüz yüze getirecek bir etkisi de olacaktı..." (PWI, 135). Gramsci daha sonra *DeFTERler'* de manevra savaşı ya da cepheden hücum stratejileri üzerine yazdığı zaman bu üretimciliği açık bir biçimde eleştirir.

İktidarın ele geçirilmesinin ardından ekonomi alanındaki (üretim ile paylaşım) ve politik alandaki (muhtemel her tepkisel karşı duruşun engellenmesi) baskıcı devlet etkinliği, işçi sınıfının üretimi arttırmasını sağlayacak gerekli ekonomik koşulları garanti altına alacaktır. (PWI, 325). O halde, işçi sınıfıyla sınırlanmış bir devrim kavramsallaştırmasından türeyen proletarya diktatörlüğü kavramının çok daha fazla indirgenmiş bir şekli var elimizde.

Öyleyse, ortaya çıkan resim, oldukça sorunludur: Halihazırda var olan endüstriyel aygıtı dayalı işçi sınıfı üretimciliğinin övülmesi; işçi sınıfının orta toplumsal tabakadan koparılması; işçi sınıfının işçi sınıfı dışındaki proletarya ve yarı-proletarya-

dan farklılığının vurgulanması. Bu durumda, proletarya ve kırsal kesimdeki köylü tabaka arasındaki ittifak problemi çözülmemiş olarak kalır. Tarımsal tabaka ve onların partilerinin (özellikle de Katolik Halk Partisi) Rusya'daki denklere gibi oldukları farz edilmişti. Bununla birlikte, *Ordine Nuovo*'nun perspektifi, Rus deneyiminin örüntüsünü taklit etmeyi amaçlıyordu (PWI, 84). Böylece, Rusya'ya kıyaslanarak İtalyan geri kalmışlığının özgün kökenlerine dair hiçbir analiz yapılmadı. Köylü kesimle ilişkiler tarımın ve Güney'in sanayileşmesinin indirgemeci çerçevesine yerleştirildi. Grubun genel planı, sosyalizmin burjuva devriminin tamamlanmasında başardığı gibi, diğer toplumsal tabakalarla ilişkilerin de çözüleceği sürekli bir çözümdü.

Gramsci'nin Kapitalist Üretim Süreci Eleştirisi

İlk hapishane defterinden itibaren Gramsci, Amerikan toplumdaki yeni fenomen üzerine düşünceleriyle kendi stratejik çalışmasının önemli yönlerine birlikte değinmektedir. Sanayiye ussallaştırma adımı –Ford bu işe kendi fabrikalarında başlamıştı– ve buna eşlik eden Amerikan toplumunun dönüştürülmesi planı temel bir problem yarattı. Bu problemi ne *Ordine Nuovo*'da Gramsci ne de aslında o zamandaki tüm devrimci hareket algılayabildi. Kapitalizmin yayılma problemine cevap üretebilen yeni yeteneğinin işçi örgütlenmesinde üretken güçlerin yapısı üzerindeki yan etkileri neler olacaktı? (PWI, 279-80; 311-12). Bu konuda *Defterler*, 1920'lerin ortalarında Komünist Enternasyonal'de doğmuş olan bir yeniden düşünme sürecinin başlangıcını teşkil eder. Tartışmalar, kapitalizmin konsolidasyonu, üretimin ussallaştırılmasının olanaklarını ve bu ussallaştırmanın doğasının değerlendirilmesi hakkındaki yeni gerçeklerin merkezine oturtulmuştu.

Bu sorunlara Gramsci'nin yaklaşımı çok daha zengindi, zira kapitalist toplumlardaki yeni gerçekleri basitçe yazıp geçmek is-

temiyordu. Bunun yerine bu gerçekleri, teorik *öngörü* sorunu için, taşıdığı anlamların anlaşılmasına varabilecek şekilde araştırmak istemekteydi. Amerikan ussallaştırmasını “planlı bir ekonominin objektif gereksinimlerine bir yanıt ve kâr oranının düşme eğilimi için bir karşı güç olarak” görür. Ussallaştırma, üretici güçlerin gelişmesindeki bir aşamanın ihtimallerini, geniş alanını ve sınırlarını tam olarak göstermiştir. Bu, kapitalist toplumun yapısındaki, aslında toplumsal ilişkiler ile güç ilişkilerini eşzamanlı olarak sabit tutan değişimlerin açığa çıkartılmasına yol açmıştır (SPN, 308-313).

Gramsci'nin Amerikan toplumunun yeni dinamiğini incelemesi, onun 1917'den ve devrimin Avrupa'daki yenilgisinin ardından gerçekleşen yönetici sınıf hegemonyasının sağlamlaştırılmasının çeşitli biçimlerini karşılaştırmalı çalışmasının bir parçasını oluşturur. Gramsci Amerika, Batı Avrupa ve özellikle Faşist İtalya arasında bulduğu paralelliklerle sadece Fordizmin genel uygulamasıyla karşı karşıya gelen engellere işaret etmedi. Aynı zamanda, kalkınmanın bu aşamasında devletin rolünün ve devletin faaliyetlerinin genel büyümesi bağlamında orta düzeydeki toplumsal tabakanın çok gelişmesinin arkasındaki zihniyetin anlaşılmasına da katkıda bulundu (örneğin, SPN, 301-6).

Bu teorik çerçeve Gramsci'nin kapitalizmin çöküşüne ilişkin “kriz teorisi”nin, dolayısıyla da Konseyler ve üretim arasındaki ilişkinin *Ordine Nuovo* kavramsallaştırmasının ötesine nasıl geçebildiğini anlamak için önemlidir. İşçi sınıfının tümünden bir kopuş gerçekleştirme iradesi yeni bir hegemonya yaratım sürecinde üretici güçlerin gelişimi sorunu konusunda tavrı geliştirme kapasitesine dönüşmüştür. Hegemonya konusunun, Ford tipi ussallaştırmanın eleştirisinin temel taşı ve hatta bir toplumun sosyalizme geçişinde kalkınma sorununun çözümü için doğrudan temel bir öge olması tesadüf değildir.

Hegemonya ve İşçi Sınıfının Rolü

Yeni hegemonya, varolanın eleştirisine ve kendi sınıf karakterini emniyet altına almak için elzem olanın savunusuna dayanır. Sonuç olarak da yapıda ve her şeyin ötesinde fabrikada “çatlakların” geliştiği süreçler temeli oluşturur. İşçiyi “eğitilmiş goril” olarak gören kapitalist bakışın en sonunda tamamen başarısızlığa uğraması önemlidir. Yine de, ussallaştırmanın alternatif bir soyut modeli cevap değildir. Bunun yerine Gramsci, işçi sınıfını “kendisine, bugün ‘gereklilik’ diye adlandırılan ‘özgürlüğe’ dönüştüren Amerikanlaşmış olmayan, ‘özgün’ bir yaşama sistemi bulmayı’ gerektiren tercihlerde doğrudan yargıç ve katılımcı grup olarak gösterir. Öyleyse, işçi sınıfı kesiminin “yüksek derece otomatik ve mekanik tavırlara” (SPN, 317) uyum sağlamasını reddetmesi, ussallaştırma sürecine salt savunmacı, sendika direnişine indirgenemeyecek bir şey olarak ortaya çıkar. Verili teknolojik yenilikler de basit bir şekilde farklı bir yolla uygulanamazlar. Sınıfın kendisi “ussal çekirdeğin” tanımlanmasının korunmasına karar verir ve bir sınıfın yerine diğer birinin liderliğini kendi derinliğinde yansıtan bir kalkınma sürecine damgasını vurur (SPN, 279-80; 302).

Bu perspektifte, Konseylerin rolü belirgin bir şekilde değişir. “Kolektif işçi” (SPN, 201-2) üretici süreç içinde *otonomi* ve *yeni hegemonya* arasındaki bağlantı olur. Bu da “teknik gereksinimlerin, yönetici sınıfın çıkarlarından tamamen ayrı bir şekilde değil, fakat aşağıda olan ve tam da bu yüzden aşağı konumunun ötesinden geçmeye eğilimli olan sınıfın çıkarlarıyla ilişkili bir şekilde, somut terimlerle anlaşılabilirliğinin” farkında olmayı içerir. Burada, Konseyler, bir ittifak aşamasından üretimciliğe genel bir alternatif, üretimi kendi iyiliği için örgütlemesi ve değişim değeri için üretime bir alternatif üretmeye doğru giden kurumlar olmaya yöneldiler. Bu “kârın değil, gerçek nesnelerin üreticisi olarak fabrikayı” temsil etmekte ve böylece de *Kapital*’in ilk

cildindeki analize denk düşmekteydi³. Bu şekilde (ve sadece bu şekilde) Konseyler bir “fabrikayı sömürme hareketidir” (SPN, 286; 292).

Sovyet Üretimciliğinin Eleştirisi

Gramsci'nin –İtalya'da işçi sınıfı hareketinin yenilgisinin ardından– işçi sınıfı ve üretici güçler arasındaki bağı yeniden incelemesi basit bir biçimde “Batı'daki devrim” temasını ele almaz. Taylorizm konusu, Gramsci'nin SSCB'de sosyalizmin inşasıyla ilgili en belirgin ve radikal eleştirel yazılarından birini yazmasına vesile olur. Burada Gramsci, Doğu ve Batı arasında yaptığı ilk ayrımın ötesine geçer. Bu ayrım, farklı tarihsel gerçekliklerdeki farklı stratejilere dayanmaktaydı. Bunun yerine Gramsci, bu ikisi arasında özellikle de devrim ve kalkınma arasındaki ilişki sorunsalına yanıtları göz önünde tutarak ortak bir zemin sunar.

Gramsci'nin, Sovyetler Birliği'nin Fordist endüstriyel kalkınma yöntemlerini eleştirmeden almasına yönelik eleştirileri, Troçki tarafından kullanılan “üretimci” formülasyonlarda açıklanmaktadır. Bu, –Stalin tarafından devralınan ve Lenin'in bu sorunu çözmemesinden kaynaklanan– temel bir tercihi vurgulamaktaydı.⁴ Fordizmin, başlangıçta ahlaki değerlerle kurulan yanlış bir ilişkinin eşlik etmesiyle SSCB'ye transferi, “temelden hatalı pratik çözümler” ve bir “Bonapartizm” şekline bürünerek sona erdi. “Bonapartizm” ithamı, Gramsci'nin Troçki'nin konumunu tanımlamak için alışkanlıkla kullandığı “sürekli Jakobenizm” ithamını hatırlatır (SPN, 301). Her iki tanımlamada da polemik, Troçki'nin işçi sınıfının gelişmesine ve sosyalist dev-

³ A.g.e., s. 202.

⁴ C. Bettelheim, *Class Struggle in the USSR*, Harvester, Hassocks 1976, s. 352-356.

rime içkin olan politik boyutun özgün doğasını anlamaktaki başarısızlığına dayanır. Karşılığında bu, ekonomi ile politika arasındaki bağlantı sorununu çözme başarısızlığına ve ekonomizm ile burjuva devrim modelinin yeniden üretilmesi arasındaki bir tereddüde dönüşür.

Hegemonya ve Pasif Devrim

Tam tersine, pasif devrim kategorisinin formülasyonunun devreye girmesi bir politika teorisi için zemin sağlar. Bir kriz sonucunda çöken kapitalizm kavramı, tıpkı kapitalizmin pasif devrim yoluyla ayakta kalma ihtimalinin hegemonya kavramını gerektirmesi gibi, manevra savaşına aittir. Burada ekonomizmle kesin bir kopuş gerçekleşmiştir. Gramsci kendi teorik zeminini öyle oluşturmuştur ki, politik alanın merkezi konumu sivil toplumla bitişmez, bu yüzden de sosyo-ekonomik yapıda gerçekleşen çatlakların karmaşıklığı düşüncesi kayboluverir. Devlet iktidarının işçi sınıfı tarafından elde edilmesi, en sonunda onun özel misyonunun bir yansıması olarak görülebilir: bu misyon, halkın büyük çoğunluğunu özümsemeye gücü yeten yaygın bir hegemonya kurmaaktır.

Gramsci tamamen bu amaca ulaşmaya yönelik politik kavramlar üzerine çalışmadı, ancak kapitalist toplumlardaki kriz eğiliminin ve bu toplumların birincil çelişkilerinin sürekli olarak yeniden formüle edildiği kavramları incelemenin gerekli olduğunu öne sürdü. Krize yönelik bu eğilim ussallaştırma sürecinde doğar. Kapitalist krize ve buradan da sosyalizme giden basit doğrusal bir hareket olamaz. Pasif devrim, –sosyalizme geçişteki tarihsel dönemde– gerçekte daha gelişmiş bir alanı temsil eder. Bu alan, işçilerin ve halk kitlelerin geçmişteki ve şimdiki mücadelesiyle daha istenir hale gelmiş bir alandır. Yine de Gramsci, kalkınmanın illa ki sosyalizme götürmeyeceği, hatta bazı durumlarda onu engelleyeceği inancıyla evrimciliği redde-

der. Bunun nedeniyse ortada üretici güçlerin sürekli gelişmesinden kaynaklanan ve “toplumsal pasifliğin sürekli arttığı alanların” çoğalması yönünde bir eğilim olmasıdır. Bu da, mesleki yapıdaki, tüketimdeki vb. (kapitalist ussallaştırmanın tamamlayıcısı olarak) israf ve asalaklığın büyümesidir. Bu aynı zamanda gittikçe daha karmaşık ve belirgin olan sınıf ayrımlarının yeniden üretilmesi ve sınıf ayrımlarıyla derinleşen eşitsizliklerle yaratılmaktadır. Üstelik proletaryanın zayıflamasıyla birlikte politika üzerinde çok daha az toplumsal denetim olur.

Genç Gramsci *Ordine Nuovo'*daki bu teorik resmi tam olarak geliştirmede ve bu dönemdeki stratejisi bir şekilde hapisanedeki görüşlerinden temel olarak farklıydı. Yine de bu yıllarda istisnai bir biçimde önemli olan ve devam eden teorik gelişmelerin temelini oluşturan iki kavrayış geliştirdi: İşçi sınıfının yeni bir devlet yaratma görevi şimdi tarihsel gündemdedir ve bu yeni devlet, fabrikadan ve üretici güçlerden başlayan bir dönüşüm süreci üzerinden kurulabilir.

POPÜLER KÜLTÜR

GRAMSCI'NİN FOLKLOR ÜZERİNE GÖZLEMLERİ*

Alberto Maria Cirese

Gramsci'nin etkisinin özellikle hissedildiği alan popüler kültür çalışmalarıdır. Tarihçiler, sosyologlar, dilbilimciler, antropologlar ve diğerleri halk kitlelerinin kültürü ve ideolojisi üzerinde çalışırken Gramsci'den ilham almışlardır. Oysa çok azı, Gramsci'nin böylesi bir çalışmanın son derece önemli olduğunu savlarken popüler kültüre esas itibarıyla eleştirel baktığının farkındadır. O halde nasıl oluyor da işçi sınıfının hegemonyası popüler ideolojilere dayanıyor? Görünüşe göre kendiliğinden edinilen kanılarla bilinçli devrimci bir liderlik arasındaki ilişki nedir? Popüler fikirlerle tutarlı bir felsefe arasındaki ilişki nedir? Bunlar Alberto Maria Cirese'nin Gramsci'nin folklor çözümlemesine yönelttiği sorulardan bazılarıdır. Cirese'ye göre Gramsci, hem popüler ideolojinin sınırlılıklarını eleştirebilmekte hem de şu an madun konumunda olan bu sınıflarla bir dayanışmayı sürdürebilmektedir. Bunun sebebi ise onun geniş halk kitlelerinin ideolojisini şeylerin oldukları şeye dönüşümü için bir başlangıç noktası olarak ele almasıydı.

Gelgelelim, Gramsci'nin folklorlara olan ilgisinde romantik bir yön yoktu. Sardunya'da fazlasıyla acı bir çocukluk dönemi geçirmişti. Daha geniş bir anlamda folklor ve ideolojinin, insanların gündelik hayatlarını etkileyen bir faktör oldukları için ciddi ve eleştirel bir şekilde analiz edilmesi gerekirdi. Gramsci'nin insanlara odaklanması ütöpik de değildi. İlgisinin

* Aksi belirtilmedikçe alıntılar LVN s. 215-221'den yapılmıştır. Bu notlar Gramsci'nin edebiyat üzerine yazılarını içeren, Lawrence and Wishort tarafından derlenen bir ciltte yayımlanacaktır.

sebebi, tarihte ilk defa halk kitlelerinin toplumun dönüşmesine müdahale edebilecek potansiyele sahip olduğuna inanmasıydı. Ne var ki, bu kitle kendi içinde çok az yapılandırılmış kavram ve birçok dünya görüşü barındırıyordu. Sorulması gereken soru şuydu: Bu görüşler içerisindeki olumlu öğeler toplum üzerindeki yeni bir hegemonik etkinin kaynağı olmak için nasıl donatılmalıydı?

Gramsci'ye göre dünyanın popüler algısının içeriği genellikle geri kalmıştır. Bu algılar sistematik değildir, tutarlılıktan yoksundur ve resmi kültürün etkisine ya da hegemonyasına maruz kalmaktadır. Tüm bunlar, popüler dünya görüşlerinin herhangi bir tehditkâr yönünü hep kontrol altında tutabilecek yüksek ya da resmi kültür, geçmiş ve geleceğin kalıntılarının bir çeşit mozaikini oluştururlar. Gramsci'nin metnlerinin baştan sona inceleyen Cirese, Gramsci'nin resmi kültürün hegemonik hale gelmesine imkân veren olumlu özelliklerini çözme girişimini dikkatle gözden geçiriyor. Madun sınıflar bu hegemonik özellikleri tam olarak bulundurmuyorlar. Gramsci'yi ilgilendiren, şu anda "folklor" olan dünya görüşünün ötesine geçme sürecidir, zira bu şekilde halk sınıfları otonom bir kültür yaratabilir ve kullanmak için yukarıdan aşağı edinilen kültürün öğelerini seçebilir, karşı taraftan da yönetici tabakanın ahlakının tam zıddında yer alan kendiliğinden öğelere eklemelenebilir.

Peki "folklor" nasıl hegemonik hale gelir? Cirese, Gramsci'nin resmi kültür ile popüler kültür arasında nicelden ziyade nitel bir fark gördüğünü belirtir. Kaldı ki Gramsci, "kendiliğinden" ve "bilimsel" felsefeler arasında bir çeşit devamlılık olduğunu söyleyerek, niceliksel farklılıkların da olduğunu belirtir. Ne demek istemektedir? Gramsci her insanı bir aydın olarak görür. Her birimiz sistematik ya da felsefi düşünce için bir potansiyel taşıyıcı. Aydınların yetenekleri doğuştan gelmemiştir, fakat tıpkı yetenekli bir marangoz ya da bilgisayar operatörünün kendi yeteneklerini geliştirmesi gibi eğitimle gelişmiştir. O halde birçok insan mantıklı, bütünlüklü düşünceye sahip olabilir. Gramsci niceliksel farklılıkları matematiksel bir anlamda kullanmadığı, ancak "niteliksel öğelerin niceliğine" gönderme yaptığını söylerken, çoğu insanın düşünce sürecinden niteliksel olarak farklı olan birçok beceri ediniminden bahseder.

Gramsci'nin folklor üzerine tartışmasına en genel kavramlarla baktığımızda şunları buluruz: İlk olarak, folklorun hiçbir önemi olmadığını açıkça reddeder (bunun "tuhaf, alışılmamış ya da renkli bir şey" olduğu da düşünülmemelidir); ikinci olarak, folklorun (sadece çalışma nesnesi olarak da olsa) önemli *olduğu* da aynı derecede açıktır. Gramsci kendi fikrini sadece bu kavramın cinsine dair belirtmez (folklor "çok ciddi bir şeydir ve ciddiye alınmalıdır"), fakat düşüncesini folklor olgusunun bütününe, diğer dünya görüşleriyle ilişki içinde *tam olarak sosyo-kültürel kavramlara yerleştirilebileceği* "bir hayat ve dünya görüşü" içerdiği ya da ifade ettiği noktasında ortaya koyar.

Gramsci'nin de açıkladığı üzere, bu hayat ve dünya görüşü belli bir toplumsal tabakanın, yani "halk"ın bir özelliğidir. Halk "şimdiye kadar var olan her toplumdaki madun ve araçsal sınıflar" olarak ele alınır ve halkın dünya görüşü resmi dünya görüşlerinden sadece farklı ya da çok farklı değildir; aynı zamanda onlarla tersleşmektedir ya da çelişki veya çatışma içindedir. Diğer yandan, "tarihsel olarak belirli toplumların kültürlü kesimlerinin" ya da yönetici tabakanın veya "devletin", genel anlamda "resmi toplum"unun özelliği olan "resmi" görüşler de folklorle rekabet ve çatışma içindedir.

Tüm bunlar, "folklorun ancak halkın kültürel hayatının koşullarının bir yansıması olarak anlaşıldığı" gözlemine götürür. Bu da, folklor araştırmalarının "yaklaşımlarını değiştirmeleri kadar daha geniş ve titiz olmaları" gerekliliğinin de sebebidir. Böylece saf akademik çalışma, daha anlamlı bir araştırma kriterine ve özellikle de "halkın, kültürel olarak homojen bir grup olmadığı, çeşitli bileşimlerde çok sayıda kültürel tabakalaşmayı barındırdığı" ilkesine imkân verecektir. Bu ilke de "özgün tarihsel halk gruplarının daha çok ya da daha az tecrit edilmeleri temelinde belirli bir kapsamla özdeşleştirilebilir".

O halde Gramsci'nin yaptığı şey, nesnenin kendisinin *tanımı* temelinde bir çalışma nesnesi ya da alanı *meşrulaştırmaktır*. Her ne kadar bunlar söz konusu çabayı ilkece engelleyemese de, ne Gramsci'nin meşrulaştırması ne de onun tanımı ister bu folklor görüşünün ister folkloru içeren veya ifade eden dünya anlayışının isterse de resmi dünya anlayışına karşı izlenen hatların kendi içinde geçerli olduğunun, istenirse bunların politik-kültürel kullanımlarını geçerli kılan olanakların onaylanmasına tekabül eder.

Başka bir deyişle, Gramsci'nin folkloru “çok ciddi bir şey” demesi, folkloru içerebilecek politik-kültürel kullanımlara uygulanamaz. Bu ifade sadece bir çalışma nesnesi olarak folklorla sınırlı değildir, ancak bu ifade Gramsci'nin örneğin “modern kültür ve popüler kültür ya da folklor arasındaki kopukluğu” giderecek “büyük halk kitlelerinin arasından yeni bir kültürün doğuşunun” meydana gelmesi ihtiyacını vurguladığında bir bağlama oturur.

Şu an için bütün söyleyebileceğimiz, Gramsci'nin, folklorun bir merak konusu halinden bir *dünya görüşüne* taşınmasını teşvik ettiği gibi, folklor araştırmasını da saf bir akademik seviyeden bilim ve bilgi birikimi seviyesine çıkartmasıdır. Ayrıca folkloru, “bir ulusun ve onun kültürünün çerçevesine” toplumsal ve kültürel olarak yerleştirerek bir adım ileriye götürür: *Madun sınıfların özelliği* bir tarafta ve *resmi görüşlere karşıt olma durumu* öte taraftadır.

Gramsci'nin folklor tanımının bu üç başlıca özelliğinin daha yakından incelenmesi, onun açıklamalarının politik-kültürel alana genişletilemeyeceğini gösterecektir.

En azından şimdiye kadar anılan pasajlarda ortaya çıktığı kadarıyla bu üç temel kavramı analize etmeye devam edersek ve bu kavramların altında yatan genel ilkeyi ortaya çıkarmaya çalışırsak şunları bulabiliriz:

1. Hem folkloru hem de resmi olanı ya da daha geniş bir biçimde *dünyaya ilişkin kavrayışlar* olarak üretilmiş aydın ürünlerini tanımlaması, bunları aynı *cinse özgü* düzeye koyar, fakat ortada *hâlâ özgül* bir farklılık vardır. Bu, “resmi” ve “popüler” arasındaki fark ve karşıtlıkla kelimesi kelimesine gösterilir. Açık olabilmek için, “popüler” yerine “folklorik” sıfatını kullanırsak, cinse ait eşitlik ve özgün farklılık şu şekilde koyulabilir:

$$\frac{\text{resmi olana karşı folklorik}}{\text{dünya kavrayışı}}$$

Bu formül sadece kısmen tatmin edicidir, fakat şimdilik bununla idare edebiliriz.

2. Folklorik görüşün resmi olana *karşı* olduğu gerçeği kadar, Gramsci açıkça bu karşıtlık ilişkisinin varlığını sürdürdüğünü, resmi dünya görüşlerinin folklorunkilerle *rekabet* ya da *çatışma* içinde olduğunu belirtmektedir.

Şu an için açık olmayan şey, bu görüşlerden hangisinin aktif, hangisinin pasif olduğudur. Geçici belirsizlik aynı derece belirsiz bir şekilde şöyle ifade edilebilir:

$$\frac{(\text{aktif ya da pasife}) \text{ karşı } (\text{aktif ya da pasif})}{\text{karşıtlık}}$$

3. Bu iki özgün *dünya görüşü* çeşidinin sosyo-kültürel yeri semantik olarak ikili karşıtlıkların kullanımıyla gösterilir. Genel olarak söylenirse, sadece her çiftin bir terimi açık bir biçimde belirtilir, diğeri ise dolaylı olarak açık olduğu halde örtük bırakılır. Burada örtük terim yıldızla gösteriliyor: Madun/*hegemonik; araçsal/*araçsal olmayan; kültürlü/*kültürsüz; yöneten/*yönetilen; egemen/*egemen olunan vb.

Bu ikili karşıtlıklar temelde sadece iki karşıtlığa indirgenebilir. İlki sosyo-politik alanla alakalı olmak zorunda, ikincisiyse sırasıyla sosyo-kültürel alan, toplumsal sınıf ve aydın “kesimi” ya da kategorisiyle ilgilidir.

hegemoniğe karşı madun

toplumsal sınıf

Burada “hegemonya” kavramını kullanmak, her ne kadar bu kavram söz konusu sayfalarda açıkça görünmese de tesadüf değildir.¹

İkinci karşıtlık, “kültürlü”nün örtük karşıtı olan “kültürsüz” teriminin kullanımıyla kendiliğinden sunulabilirdi. Ne var ki *kültürlü* ve **kültürsüzü* karşılaştırmının sonuçları bazı yanlış anlaşılmalara yol açabilirdi. Gramsci’nin görüşünde *kültür* ve *kültür* olmayan arasındaki bildik karşıtlığın, *kültür* ve –“her biçim ve çeşitteki bilginin tamamen yokluğu” olan– *cehalet* arasındakile ayrı şey olmadığı ve aynı ifadeyi yansıtmadığına inanmak için mantıklı gerekçeler mevcuttur. Şimdiye dek gördüğümüz gibi, Gramsci, “halkın *kültürel* hayatının koşulları” hakkında konuşur; popüler şarkıya “ulus ve onun *kültürü* çerçevesinde” yer verir; “popüler *kültür* ya da folklor ve gerisi” ifadesini kullanır. Zamanı gelince bu noktaya geri dönmeyi isteyebiliriz, fakat konuya önyargılı yaklaşmamak için *kültür* ve *kültür dışı* arasında, *kültürün* başka çeşitleri arasında olduğu kadar karşıtlık olmadığı ihtimalini açık bırakmalıyız. O halde, “kültürsüz” kelimesini kullanmaktan kaçınmak doğru görünmektedir, bunun yerine Gramsci’nin kullandığı “basit” kelimesini kullanabiliriz. Bu noktaları aklımızın bir köşesinde tutarak, aydın “kesimi” ya da kategorisiyle ilgili olan sosyo-kültürel alandaki karşıtlığı şöyle gösterebiliriz:

kültürlüye karşı basit

aydın kategorisi

¹ Gün gibi ortada olan düşünceleri bir kenara koyarsak, hegemonya teriminden en küçük bir şüpheye yer bırakmaksızın “madun ve araçsal sınıflar” tabiri dışında kalanlar anlamı çıkarılabilir. Ayrıca, “hâkim sınıf” ve “yönetici tabaka” kalıplarında açık bir biçimde kullanılan “tahakküm” ve “yönetme”nin eşdeğeri olarak görülebilir.

Şimdiye kadar tanımlanan semantik bağlantılar ve ayrımlar aşağıdaki gibi yeniden özetlenebilir:

Resmiye karşı folklorik	Dünya görüşleri
(aktif ya da pasife)	karşılıklı muhalefet
karşı	
(aktif ya da pasif)	
	sırasıyla bulundukları yer
a. madun karşısında hege- monik	toplumsal sınıflar
b. basit karşısında kültürlü	aydın kategorileri

Tablo dikey okunduğunda, ilk olarak “folklorik” olanın “madun” ve “basit” olanla ilişkilendiğini görürüz. Bu terimlerden hiçbirini, ister genel kullanımda ister Gramsci’nin kullanımında, “aktif” konumla yan yana gelmezler. Aynı şekilde, “resmi” ve “hegemonik” ve “kültürlü” arasındaki ilişki “pasif” ile bağdaşmaz. Başka bir ifadeyle Gramsci bu noktada açık olmasaydı bile, “karşıtlığın” etrafındaki muğlaklık, “pasifliğin” folklor ve “aktifliğin” de resmi görüşlere atfedilmesiyle çözülmek zorunda kalırdı. Birbiriyle ilişkili ve karşıt bütünlüğün mantığı Gramsci’nin düşüncelerinin altında yatan önerinin aşağıdaki biçimi alacağına götürür bizi:

*Folklorik anlayış resmi anlayışa,
Madun toplumsal sınıf hegemonik toplumsal sınıfa,
Basit aydın kategorisi kültürlü aydın kategorisine,
Pasif karşıtlık aktif karşıtlığa.*

Bu sonuç gayet tahmin edilebilirdir, fakat Gramsci’nin folklorun kendisinin materyali, barındırdığı dünya görüşü ve bunlar ve resmi görüşler arasındaki karşıtlık üzerine değindiği özgül noktalarla da bu sonuç teyit edilmektedir. Değindiği noktalar salt gerçeklerin ifadeleri değildir. İçerik ya da biçimle (burada bu kavramlardan örgütlenme biçimi ya da iç bütünlük düzeyi

anlaşılmaktadır) ilgili olsun ya da olmasın, kesin bir biçimde nitelik olarak yargılayıcıdırlar ve bu yargı da nadiren olumlu olarak anılır. Gramsci zaman zaman kendi yargısını değiştirse ve folkloru bazı açılardan olumlu olarak değerlendirse bile, folklorun değerini azaltmasında (burada listelemiş olduğumuz özelliklerden başlayarak) açık şekilde sistematik davranmaktadır.

Gramscinin folk-materyali hakkında bu şekilde mi konuştuğunu yoksa dünya görüşünden mi bahsettiğini fark etmek çoğu zaman zordur, fakat bu mevzulara yaptığı tüm atıflar olumsuz yöndedir.

Bu nedenle, referansın tamamen materyalin kendisine yapıldığı bir bağlamda, Gramsci “folklordan daha çelişkili ve parçalı bir şey yoktur” der. Referansın daha az kesin olduğu başka bir yerde de, “folklor”un “dağınık ve çeşitli” olageldiğini yazar. Folklorik ya da popüler dünya görüşüne referansla, Gramsci folklorun “detaylandırılmamış”, “sistematik olmayan” ve “her şeyden öte değişken” olduğu kadar “geniş bir şekilde örtük” olduğunu söyler:

Sadece diğer şeylerden farklı ve başka şeylerle yan yana durma anlamında değil, fakat aynı zamanda tabakalaşmış, hantallığın az ve çok dereceleri arasında gidip gelmesi anlamında. Bununla beraber, belki de ondan tarihin akışı içinde biri diğerini takip eden ve folklorda izlerini bulduğumuz birçoğu kirlenip bozularak varlığını sürdürmüş tüm hayat ve dünya görüşlerinin hazmedilmez bir parçalar kitlesi olarak bahsederek daha iyi olur (LVN, 216).

Olumsuz yargı, o halde, folklorun tüm yönlerini etkiler: Hem örgütlenme biçimini hem de doğasını ya da daha doğrusu onu o yapan öğelerin içeriğini etkiler. Gramsci'nin ister genel terimler ister özel örnekler üzerinden olsun düşünme ve konuşma biçiminde, bu materyal temel olarak yozlaşmış ve kültürlü görüşlerin her yana bulaştığı bir şey olarak ele alınmaktadır. Ayrıca bilim ve “kültürlü kültürün” gelişmeleri karşısında sa-

dece geri kalmış değildi: Halkın gerçekte yaşadığı koşullarla zerre alakası yoktu.

Az önce alıntı yapılan metne ek olarak, Gramsci'nin folklorun "egemen sınıfların kültürüne" bağımlılığının altını çizmesine ya da "bağlamdan çıkarılan ve az ya da çok bozulmuş belli fikirler ve bilimsel görüşlerin hep, tuhaf şekillerde asimile oldukları popüler alanın içinde yer aldığından" bahsettiği yerlere ya da "Batlamyusçu görüşün" (MS, 55) –başka yerde "sağduyu" olarak atfedilen– "folklorun tipik örneği" olarak değerlendirildiği; ya da sonuncu olarak "belirli tipik folk-görüşler, koşullar [halkın kültürel yaşamının koşulları] değiştikten [ya da değişmiş gibi göründükten] sonra ya var olmaya devam eder ya da tuhaf kombinasyonlara yol açar" dediği yerlere bakılabilir. Kısacası, gelenek bir mozaiktir.

İçerikteki pasiflik ve geri kalmışlık, elbette ki materyalin gelişme ve sistemleşmeye muktedir olmadığı gerçeğinin bir dışavurumudur. Bu biçimde bağlantılı her şeyle ilgili olarak öyle görünüyor ki elimizde olan şey tamamıyla homojen atıf dizileridir. Gramsci, ister folklorun materyaline ister onun dünya görüşüne isterse de içeriği ve biçimine değinsin, her zaman folklorun özelliklerine karşıtlık içeren çiftteki *güçsüz* (veya olumsuz, düşük değerli) terimi atfeder. Bu çiftteki *güçlü* (ya da pozitif, yüksek değerli) terim ise az ya da çok doğrudan bir şekilde resmi toplum ve yönetici tabaka tarafında bulunan kavramlar için ayrılmıştır.

İlk olarak biçimsel niteliklere bakıldığında, doğrudan folklorla ilgili şeyler buluruz: Çelişkililikler, parçalanma, dağılma, çeşitlilik, dolaylılık, detaylandırmanın olmaması, sistematik olmama, benzememe, bitişiklik, tabakalaşma, ağırlık vb. Detaylandırma, sistemli olma, siyasi örgütlenme ve merkezileşme, organik sistemleşme gibi doğrudan ifade edilen nitelikler folk olmayan kavramlara ayrılmıştır. Ne var ki, bu listeyi, folklorla

atfedilen geri kalan “zayıf” terimlerin (*çelişkili olmama, *parçalı olmama, *çeşitli olmama, örn., *bütünlük, *dolaylı olmama, örneğin, *doğrudan olmak ve diğerleri) olumsuzlanmasını içerecek kadar genişletilmesi bir tahribat olarak algılanmamalıdır.

Bazı ayrıntılar bulunmaktadır; fakat bu çiftlerin çoğu, kültürel fenomenin derlemelerinin sıralanma biçimi ve onların kendi dünya görüşleri ile bu sürecin sonuçlarının bir durumda olumlu diğer durumda ise olumsuz olduğu gerçeğine işaret eder.

Özellikle sürecin işlediği biçime işaret eden nitelikler, detaylandırma, sistematiklik, örgütlenme, merkezileşme, organik sistemleşme vb.’dir ve açıkça belirtilmiş olsun ya da olmasın bunların karşıtlarıdır. Eğer olumlu ve olumsuz kutupları sırasıyla “organik” ve “organik olmayan” olarak ve sıralama sürecini “bileşim” diye isimlendirmekte hemfikirsek, semantik bağlantılar ve farklılıklar şu biçimde şematize edilebilir:

organik olmayan karşısında organik
bileşim

Öte taraftan parçalanma, dağılımlık, çokluk, tabakalaşma ve bunların karşıtları gibi nitelikler sürecin sonuçlarıyla birlikte düşünülür. İki farklı çeşit içsel örgütlenmeyi göstermek için “parçalı” ve “bütünsel” terimlerini kullanabiliriz, bu da bize şu sunar:

parçalı karşısında bütünsel
iç örgütlenme

Bir çift –örtüklük/açıklık– kaldı; bunu da ifade ya da dışavurum biçimine referans olarak alabiliriz ve şu biçimde şematize edebiliriz:

örtük karşısında açık
ifade tarzı

Folklorun materyalini, –başka bir deyişle fikirlerinde, inançlarında ve pratiklerinde içerilen şeyleri– inceleyen Gramsci, bil-

hassa bunun bir “yozlaşmış her yere taşma” olduğu gerçeğine değinir. Bu besbelli ki “kültür”ün ürettiği şeyin özgün karakteriyle bir karşıtlık içindedir, biz de bu karşıtlığı şu şekilde gösterebiliriz:

yozlaşmış karşısında özgün
içerik

Eğer şimdiye kadar belirttiklerimize yeni atıf çiftlerini de eklersek aşağıdaki (basitleştirilmiş) tabloyu elde ederiz:

folklorik karşısında resmi
(aktif veya pasif) karşısında (aktif veya pasif)
madun karşısında hegemonik
basit karşısında kültürlü
organik olmayan karşısında organik
parçalı karşısında bütün
örtük karşısında açık
yozlaşmış karşısında özgün

Tüm bunlar *aktiflik* niteliğinin folklorla atfedilmesini giderek daha uzak bir ihtimal haline getirir.

Gramsci'nin, halkın kavrayışları ile resmi kavrayışlar arasındaki zıtlığın aldığı biçimler hakkında, bu ilişkinin hangi iki yönünü aldığına bağlı olarak birçok ifade biçimi vardır. Aktiflik ve pasiflik konusunda karar vermemizi sağlayan da sonuç olarak işte bu açık ifadelerdir.

Folklorun bakış açısından düşünüldüğünde, karşıtlık, “önemli bir kısmıyla örtük, mekanik ve nesneldir”. Ne var ki diğer bir görüş açısından bakıldığında, tamamen karakter değiştirip aktif ve örgütlü bir şey olur. Bu da Gramsci'nin, “aydınlar ve Kilise hiyerarşisi” tarafından işlenen Katolikliğin “olgunlaştırılmasının” ve “sistemleştirmesinin” aslında “folkloru dağınık ve farklı çeşitlerdeki durumunda tutmak için” gereksiz

olup olmadığını sorması anlamına gelir. Gramsci devlete “agnostik olmayan, ancak kendi hayat görüşü olan ve bunu da halk kitlelerin eğitimi yoluyla yayma görevi olan” bir bütünlük olarak gönderme yaptığında, bu karşıtlık daha da aktif ve örgütlü olarak ortaya çıkar: Gramsci’nin gözlemlediği gibi bu “eğitim faaliyeti”, “diğer örtük ve açık kavrayışlarla rekabet ve çatışma içindedir, bu yüzden bunların içinde yer alan folklor muhakkak aşılmalıdır.”

Öyleyse, folklorun bakış açısından karşıtlık, olsa olsa, direniş biçimini alır. Bu direniş sağlam bir direniş olabilir, ancak aynı şekilde mekanik, örtük ve nesneldir. Karşı tarafta ise kişinin en azından “bir şeyleri kontrol altında tutmayı” içeren bir aktifliği vardır, fakat bu aktifliğin “kökünden kazıma”, “yerini değiştirme”, “saldırma” ve diğer şeyler için gücü vardır.

O halde, bir kez daha, o güçsüz ve güçlü terimleri, ilki folklor ikincisi ise resmi görüşlerle bağlantılandırılarak ayırıcı keskin çizginin taraflarına dağıtılmaktadır.

Burada en az iki tane fark edilebilir semantik farklılık mevcuttur. Örtük, mekanik ve nesnel ile *açık, *mekanik olmayan, *nesnel olmayan arasında ve yine resmi görüşlerin *saldırgan* karakteri ile folklorun *direniş* tavrının arasında karşıtlık vardır. İlki belli ki bilinçlikle amaçlılığı işin içine dahil etmektedir ve bunu da “mekanik karşısında amaçlı” terimiyle gösterebiliriz (Gramsci’deki diğer metinlerden yararlanarak bunun yerine “kendiliğindenlik karşısında bilinçli liderlik” kullanılabilir²).

² SPN, 196-7: *Kendiliğindenlik ve bilinçli liderlik*. “Kendiliğindenlik” terimi, işaret ettiği olgular çok yönlü olduğu için değişik biçimlerde tanımlanabilir. Aynı zamanda “saf” kendiliğindenliğin tarihte hiç olmadığını vurgulamak gerekir: Bu, “saf” mekaniklik gibi benzer bir şeye denk düşer. “En kendiliğinden” hareket, basit bir biçimde, “bilinçli liderlik” unsurlarının denetlenemez olduğu, hiçbir sağlam kanıta sahip olmayan durumlardır. Bu nedenle denilebilir ki kendiliğindenlik, “madun sınıfların tarihinin” gerçekte onların en marjinal ve çevresel unsurlarının özelliğidir; bunlar “kendi için” sını-

Saldırgan becerilere ve yayılma gücüne ilişkin ikinci karşıtlık, az önce kullanıldığı gibi, “aktif” ve “pasif” terimleriyle betimlenebilir.

Bu iki çifti birlikte kullanmak uygun görünmeyebilir, zira Gramsci'nin bahsettiği “karşıtlığa” dair bağlantılar ve farklılıklar iki farklı gösterimi gerektirir. İlki *bilinçlilik*, ikincisi ise dışarı üzerindeki *etkileme kapasitesi* üzerine olmalıdır.

Bilinçliliğin iki ucunu birbirine bağlamak için “karşıtlık” terimini kullanmakta anlaştıysak, aşağıdaki gibi bir şema ortaya çıkacak demektir:

mekanik olana karşı amaçlı
muhalefet

Ayrıca *etkileme kapasitesinin* iki ucunu birbirine bağlamak ve genişletmek için “çatışma” teriminin kullanılmasında da hemfikir olursak ilişki şu şekilde gösterilebilir:

pasife karşı aktif
çatışma

Bu şekilde, hem Gramsci'nin folklorla atfettiği niteliklerin zaruri olarak *olumsuz* bir anlamda homojen olduğuna dair apaçık hipotezini teyit etmiş hem de bu iki görüş arasındaki “karşıtlığı” çevreleyen belirsizliği de çözmüş oluyoruz. Gramsci'nin sözlerini vurgulayan ifade şimdi şu şekilde formüle edilebilir:

folklorik düşünce resmîye
madun toplumsal sınıf hegemoniğe

fın bilincini oluşturmazlar ve sonuçta, tarihlerinin muhtemel bir öneme sahip olabildiği, bunun belgesel bir kanıt bırakma açısından bir değere sahip olabileceği akıllarının uçlarına gelmez.

Gramsci devam eder: “Bu nedenle bu türden hareketlerde birkaç ‘bilinçli liderlik’ unsuru bulunur, fakat bunların hiçbirisi baskın değildir ya da devrili bir toplumsal tabakanın ‘popüler bilim’ düzeyini –onun ‘ortak duyusunu’ ya da geleneksel dünya görüşünü– aşmaz”.

*basit aydın kategorisi kültürlüye
organik olmayan kombinasyon organığe
parçalı iç örgütlenme bütüne
örtük ifade biçimi açığa
yozlaşmış içerik özğüne
mekanik karşı duruş amaçlıya
pasif çatışma aktife*

Her şey macerasına girer, fakat belki de biraz fazlaca düzenli bir biçimde. Bu şekilde sunulduğunda, zayıf ile olumsuz terimlerin folklor ve güçlü ile olumlu olanların da folk olmayanlara mutlak atfediliş, daha önce bahsettiğimiz planlanmış sistematikliğin bütün özelliklerini taşımakta ve bariz bir şekilde şüpheli görülebilmektedir. Şematikleştirmenin ortaya çıkarttığı bu türden bir yanılma ya da bozulma ve böylece de kendi içinde iyi olan bir savın bu şekilde güçsüzleşmesi, aslında daha hareketli ve daha iyi dile getirilemez miydi?

Herhangi bir sorun yok, fakat Gramsci'nin düşünceleri şimdiye kadar ortaya attığımız öneriden daha zengindir. Her şey bir yana, diğer nitelikler ve nüansların yanı sıra üzerinden atlanmış olduğumuz, ancak göz önüne alınması gereken birçok "olumlu" atıf da mevcuttur. Ne var ki bunları değerlendirmeye geçmeden önce şu noktaya değinilmelidir: Dikkat çektiğimiz sistematik nitelik, şimdiye kadar incelediğimiz metin tarafından doğrudan teyit edilmiştir.

Folklorun somut dışavurumlarının incelemesine geçmeden önce, belki de bu dışavurumlardan oldukça ayrı bir şekilde hem de, yukarıda listelenmiş olan olumsuz niteliklerin folklor atfedilmesi gerektiğini söyleyen Gramsci'nin kendisidir. Bu olumsuzlar listesi ve onların folklor atfedilmesi, tam da "halk" kavramından hareketle tartışılmalı. Eğer halk tüm madun ve araçsal sınıfları kapsıyorsa, *tanım gereği* Gramsci'nin yazdığı gibi

şöyle devam eder: “halk (...) politik olarak örgütlenmiş ve merkezileşmiş olan detaylı ve sistematik görüşlere *sahip olamaz*, ancak bunların gelişimleri çelişkili olabilir”. Detaylandırma, sistematiklik ve merkezileşme, aslında tam da madun sınıfların hâlâ yoksun olduğu hegemonyanın ifadeleridir.

Çeşitli atıfların iki karşıt gruba ayrılmasının böylesine sistematik olması, metnin soyut bir zayıflaştırılmasından ziyade gerçek bir özellik olarak görülecektir.

Durum budur, –en azından şimdiye kadar görebildiğimiz kadarıyla– Gramsci'nin folklor yaklaşımının iki ayrı hat boyunca ilerlediği ve değerlendirmesinin birinden diğerine geçtiğinde radikal bir şekilde değiştiği oldukça açıktır. Bir yandan, folkloru bir çalışma alanı olarak düşünür ve böylece ona tam olarak değer verir. Ne var ki diğer taraftan, ona gerçek hayattaki bir güç ya da faktör ve onun gelişme süreci olarak bakar ve bu bakış açısından olumsuz ve düşük değerdeki niteliklerin uzun, şimdiye dek sistematik ve kırılgan olmayan bir dizisi olarak niteler.

Diğer bir ifadeyle, folklor dünya görüşü sıralamalarına müsaittir; ancak fenomenin bu kategori içinde, hiyerarşide ayrıldığı ve karşısında durduğu resmi görüşlere tayin edilen, daha aşağı bir seviyede yer alır. *Tanım gereği*, hegemonik sınıfların ve onların “resmi görüşleri”nin tipik özellikleri olan tutarlılık, bütünlük, bilinçlilik gibi biçimsel nitelikleri yadsınır. Gramsci, bahsi geçen görüşün özgün içeriğinden ya da hangi sosyal sınıfa ait olduğundan bağımsız olarak tamamıyla bu ikincisine önem verir.

Netice, belirsizliğin sınırını çizen gerilimlerin ve çatışmaların bir karışımıdır. Gramsci'nin açık bir biçimde dayanışmaya girdiği toplumsal sınıfların kültürel ifadeleri, basitçe bilimsel bir araştırmanın nesnesi olarak ele alındıkları ölçüde olumlu olarak değerlendirilirler; fakat sıra onları gerçek hayattaki faktörler ve

gerçek hayatın gelişme süreci olarak görmeye geldiğinde olumsuz olarak yargılanırlar. Karşılığında, Gramsci'nin hem siyasi hem kültürel olarak karşı çıktığı sınıfların kültürel biçimlerine kalıcı "değerler" ve "güçler" olarak önem verilir.

Folklorun politik kullanımı sorunundaki çatışan yorumlamalara yol açarsa tam da bu gerilimler ve belirsizliklerdir. Yani, bir uçta Gramsci'nin bir çalışma nesnesi olarak folklor üzerine olumlu değerlendirmesini aynı kavramın politikada kullanımına kaydırma eğilimini, diğer uçta ise folklorun biçimleri ve içeriği üzerine çalışma nesnesinin kendisine kadar genişletilmiş olumsuz yargılamalarını görürüz.

Her şey, "madun" ve "resmi" kavramlarının gerçek ya da zahiri müphemliği etrafında dönüyor gibi görünmektedir. Metin, kabaca ve şematik biçimde özetlenebilecek iki farklı yoruma izin vermektedir. Bağlamdan nasıl etkilendiklerine bağlı ve ikisi de tekil ve birbirleriyle ilişki içinde olarak iki kavram da diğeri-nin karşıtı şeklini alabilir:

- a. sadece birkaç olayda (Gramsci'ye göre SSCB) güç elde etse de bugün tarihsel olarak doğru olan "modern proletarya=madun" ile, bugün tarihsel olarak yanlış olan ancak birçok durumda gücü elinde tutan "modern burjuvazi=resmi" arasındaki; ya da
- b. tarihsel güçten yoksun ya da mahrum olan geçmişteki ya da gelecekteki "madun=öteki sınıflar" ile hegemonyalarının gerçek tarihi yarattığı geçmişteki ya da gelecekteki "resmi=öteki sınıflar" arasındaki karşıtlık.

İşte bu zor noktada, Gramsci'nin henüz göz önünde bulundurmadığımız gözlemlerine başvurmak için geri dönüyoruz.

Bu geri kalan gözlemler bahsi geçenlerden farklıdır, zira folklorun doğrudan aşağı yukarı *olumlu* bir betimlemesini sunmaktadırlar. Az sayıda olmaları yukarıda değinilen güçlü ve zayıf terimlerin sistematik dağılımları üzerinde etkilerini önemsemek için bir sebep değildir ve bizler bunları büyük bir dik-

katle incelemeliyiz. Burada başlangıç için konuyla alakalı noktaların özet bir listesini sunuyoruz.

1. Folklorla olan *zayıf* atıflarının bazıları Gramsci tarafından genel bir tanım düzeyinde niceliksel olarak değiştirilmiştir. Nitekim folklorik görüşün “büyük ölçüde örtük olduğunu” ve resmi dünya görüşlerine karşıtlığının da “çoğunlukla yine örtük, mekanik ve nesnel olduğunu” yazar.
2. “Popüler ahlak”a özellikle gönderme yaparak, –fakat daha ileride aralarında ayırım yapacağı muhafazakâr anlayışlar ya da ilerici yenilikler hakkında düşünüp düşünmediği konusunu açıklığa kavuşturmaksızın– Gramsci bazı halk inançlarına özel bir “dayanıklılık” atfeder: “‘Resmi ahlakın’ emirlerinden bile çok daha güçlü, sağlam ve etkili olan emirler vardır.”
3. Yine ahlak ve aynı zamanda “hukuki folklor” alanında Gramsci, bazı folk-görüşlere gerçek yaşam koşullarına “kendiliğinden bağlanma ve cevap verme” yeteneği ve bunların gelişme süreci sebebiyle önem verir. Yani, şöyle olabilir:
 - a. Bunlar her zaman illa ki yozlaşmış, uyuşuk ve egemen görüşlerden bulaşan şeyler olmazlar. Bu Gramsci'nin “halk kitleleri arasında sürekli dolaşımda olan, gerçek hayat koşullarının baskısı ve farklı sınıfların yaşama şekillerinin kendiliğinden gelen karşılaştırılması altında sürekli gözden geçirilen, kişinin ‘kendi’ hakları mevzuundaki kitle inançları ve fikirlerinden” (LVN, 219) bahsettiği metinde de açıktır.
 - b. Bu görüşlerin bazen ilerici bir değeri olabilir, kültürel tabakalaşma analizleri de bunu göz önünde tutmak durumundadırlar; nitekim Gramsci popüler ahlak alanında “farklı tabakalar arasında bir ayrıştırma” gereğinin altını çizer:

Günün koşullarına dair bazıları fosilleşmiş olan düşünceler geride kaldı ve böylece muhafazakâr ve tepkisel, diğerleri de genelde yaratıcı ve ilerici buluşlarda seyrederip, yaşam gelişirken onun biçimleri ve şartlarıyla kendiliğinden belirlenir, bunlar da toplumun yönetici tabakasının ahlakıyla ters düşer ya da daha basitçe ondan ayrışır (LVN, 217).

- c. Bunlar, resmi görüşleri savunmacı pozisyona çekebilecek yayılmacı kapasite seviyesine ulaşabilirler; zira “sözde doğa yasası” seviyesindeki belli bir çeşit eleştiriyi tartışırken Gramsci, görünen amaçlarının ardında “polemiğin, gerçekte, popüler düşüncede başarısızlığa uğrayan ‘doğa yasalarının’ özellikle de genç aydınlar üzerinde olabilecek (*ve aslında olan*) etkilerini kontrol etmek” olduğunu belirtir. (LVN, 218 ve 219, vurgular bana aittir).
4. Halk şarkıları hakkında konuşarak –bu fikrin daha geniş uygulanabileceğine dair göstergeler mevcut olsa dahi– Gramsci, genel olarak bahsedildiğinde folklorun resmi görüşlere dayansa bile (örneğin, elitlerden kitlelere “kültürel miras”ın devam etmesi), halkın “kendisinin” yine “kendisi” kriterine göre seçme gücü olduğundan ve bunun da aşağı yukarı resmi olanların tam da aleyhinde olduğunu kabul eder. Bu suretle Gramsci, halk şarkıları “ne halk tarafından ne de halk için” yazılmış olsalar bile “onların düşünme hissetme biçimiyle uyum içinde oldukları için kabullenilirler”; bu şarkılar “halkın hayatı ve dünyayı resmi toplumdaki farklı olarak nasıl algıladığının bir örneğidir fikrini” ortaya çıkarır. Bu, Gramsci’nin başka yerlerde kullandığı ifadeleri daha az genel hale getirir: “Folklor hep egemen sınıfın kültürüyle ilişkili olmuştur ve *kendi halinde*, daha önceki geleneklerle birleşen ve eşleşen motiflerden *yararlanır*.” (Vurgular bana aittir).

Şurası oldukça açıktır ki, kısa ve öz olabilmek için “olumlu” yorumlar olarak adlandırdıklarımızın daha önce bahsedilenlerle

ilişki içinde işlediği iki farklı tarz vardır. Bunlar ya *yeni nitelikler ve veçheler getirirler* ki, buna daha önce değinilmedi veya pek öne çıkarılmadı ya da *nicel anlamda*, daha önce aksi yönde atfedilmiş bazı niteliklerini *değiştirirler*. Bu iki yönü ayrı ayrı inceleyeceğiz.

Şimdi sıralayacağlarımız ilk tarzın içindedirler ve “yeni” nitelikler getirirler: (a) Bazı popüler görüşlerin özgün “dayanıklılıkları” üzerine bir görüş; (b) folklorun, en azından bazı durumlarda gerçek yaşam koşullarına, bu koşullar gelişirken “kendiliğinden” dahil olabildiğini kabul etmek; (c) “ilerici” bir siyasi değer folklor fenomenlerinin bir kısmına atfedilmesi.

Şimdi, bu yeni bilgileri eski çerçevemize yerleştirmeliyiz. Ne var ki bunu yaparken, şunu da göz önünde bulundurmalıyız; incelenen olumlu yorumlar, açıkça belirtildiği üzere folklorun öğelerinin sadece *bazı* görünümelerini ya da unsurlarını göz önünde bulundurur, öte yandan olumsuz özellikler aynı açıklıkla folklorun *bütünü*nü ilgilendirir. Bu iki anlama gelir: İlk olarak, bu olumlu atıflar daha önce değinilen olumsuz olanlarla aynı seviyeye koyulmazlar. İkinci olarak, bunları folklorla atfetmek, *bu şekilde* onların zıtlarının da resmi görüşlere atfedilmesine *yol açmaz*, fakat olsa olsa resmi görüşlerin bazı etkileyici yönlerinin atfedilmesine yol açar.

O halde, popüler tutumların “dayanıklılığının” her zaman “olumlu” olarak görülmediği (çünkü bu aynı zamanda Gramsci’yi³ kedere boğacak bir şekilde halkı durduran da bir şeydir)

³ Bununla bağlantılı olarak, Gramsci iki numaralı dipnotta bahsedilen pasajdan sonra şunları yazar:

Bu tam da De Man’ın, amprik olarak, Marksizme karşı duruşudur; fakat popüler bilimsel dergilerdeki ve yayınlardaki her makaleyi modern bilim olarak ele alarak modern bilimi “aştığına” inanan birisinin konumuna düştüğünü (anlaşılan) fark etmez. Bu, gerçek bir entelektüel teratolojidir [doğuştan gelen kusur ve bozukluk-ç.n.], ki bunun başka örnekleri de vardır: Tam olarak, folklorun korunmasını savunan folklor hayranları; bilimi keşiflerde daha verimli bir seyre oturtabilmek için afsun ve simyanın ipini şiddet

gerçeği bir tarafa bırakılırsa, “bazı popüler ahlaki buyruklar resmi ahlakınkilerden daha dayanıklıdır” ifadesi, sadece bazı resmi buyrukların folklorunkilerden daha zayıf olduğu anlamına gelir. Aynı şey gerçeğe tutunma kapasitesi için de geçerlidir: Bazı popüler fikirlerde bu vardır, fakat bu, folklorik olmayan fikirlerde bunun olmadığı anlamına gelmez. Oysaki folklordaki özel, evrensel olmayan olumlu niteliklere dair bir kanıt gerekiyorsa, yalnızca Gramsci'nin bazı popüler inançlar ve fikirlerin “ilerici” değerde olduğunu kabul etmesine bakılabilir. Bu kabul, folklorun kendi içindeki *ilerici* ve *gerici* (ya da *muhafazakâr*) arasındaki açık karşıtlığın yaratılmasına dayanır; bu da en fazla resmi görüşlerin içindekiyle aynı karşıtlığı gerektirir.

Eğer, kısaca bu “yeni” nitelikleri kurduğumuz karşıtlıklar sistemine uydurmaya devam edersek, ikincisinin “genişletilmiş” olduğunu ve daha farklı göründüğünü keşfederiz. O halde, gerçeğe bağlı kalma kapasitesi için “etkili” terimini kullanırsak, tablo aşağıdaki (basitleştirilmiş) şekilde genişletilmiş olur:

folklorik karşısında resmi

(dayanaklı ya da dayanıklı değil) karşısında (dayanaklı ya da dayanıklı değil)

(etkili ya da etkili değil) karşısında (etkili ya da etkili değil)

(ilerici ya da gerici) karşısında (ilerici ya da gerici)

Bu genişlemeye eklenen karşıt çiftlerden biri, herhangi bir şekilde etkilenmiş gibi görünür ve etkilenmiş gibi görünen “içerik”tir. Folklor açısından, “içerik” artık tamamen “yozlaşmış” değildir: “Bazen özgün”, hatta özerk bile olabilir. Bu nokta bizi zamanı geldiğinde daha yakından bakılacak olan, bahsettiğimiz niceliksel değişimlere götürür.

Öteki türlü, kapsam bu karşıtlıkların doğasına ve onların dağılımlarına dokunmaz. Folklorun kimi zaman direngen, etkili ve ilerici (ya da resmi görüşlerin bazen olduğundan *daha* direngen vs.) olduğu gerçeği, ifade biçiminin dolaylılığını, bileşimin organik olmayan karakterini, iç örgütlenmenin parçalanmasını, çatışmanın pasifliğini, aydın kategorisinin basitliği ya da sadeliğini, kısacası folklorun ait olduğu sınıfın ezilmiş durumunu ne etkiler ne de sınırlar. Eğer etkisi varsa da bir dereceye kadar onaylar ve güçlendirir. Burada söylenen her şey, ifadenin dolaylı biçimi (bazı) ilerici siyasi değerlerin varlığını engellemez, aksine parçalanma ve organik olmama her nasılsa buluşların (bazı) kısımları ve geri kalanı için hâlâ olanak sağlar.

Yeni karşıtlık grubunun gerçek sonucu farklı bir düzeyde bulunacaktır. Bu, Gramsci'nin yazdıklarından folklorla dair herhangi bir olumlu yargı çıkarılmasını engelleyen şu gerçeikle doğrudan ilgilidir: "Direngen"/"direngen olmayan", "etkili"/"etkili olmayan", "ilerici"/"gerici" yeni karşıtlıkların, "madun"/"hegemonik", "dolaylı"/"doğrudan", "organik olmayan"/"organik" vb. dikotomilerle örtüşmez, fakat onlara eklenir.

Örtüşmenin olmaması nedeniyle, "folklorik" ve "resmi" olan arasındaki karşıtlığı referans noktası olarak değil, ancak yeni karşıtlıkların her birini özellikle de doğrudan siyasi biçimle ilgili olan alınarak tüm sistemin yeniden düzenlenmesi hem mümkün hem de gerekli olur.

Sonuç ise semantik bağların ve farklılıkların tamamen yer değiştirmesidir. Uzun vadede Gramsci'nin metinlerinde açığa çıkan şeyin, şimdiye kadar sunulduğu gibi "folklorik" ve "resmi" arasındaki düz karşıtlığın ötesine uzanan kavramsal referansın dolaylı terimleri olduğudur.

Detay sayılsa da, "ilerici" ve "gerici" arasındaki ikiliğin işlevini şematik kurguyla diyagram biçiminde sunmak işe yaraya-

bilir. Şema bize iki değil, dört tane muhtemel dünya görüşü sunacaktır. “Folklorik” ve “madun”, “dolaylı”, “organik olmayan” vb. arasındaki ve de “resmi” ile “hegemonik”, “doğrudan”, “organik” vb. arasındaki dikey bağlantılar değişmemiş bir şekilde kalır; bu dört çeşit aşağıdaki biçimi alır:

folklorik ve gerici	resmi ve gerici
folklorik ve ilerici	resmi ve ilerici

Bu yeni şeklin ilk göze çarpan özelliklerinden bir tanesi “resmi” kavramının, deyim yerindeyse ikiye bölünmesidir. Bu, olumlu atıfların uzun ve süregelen aralıksız olumlu özellikler serisini bozan en azından bir tane olumsuz özelliği (“gerici”) varsayma kapasitesine sahip gibi görünür ya da önceki hepsine bir olumlu özellik (“ilerici”) daha katma kapasitesine.

İlki çok da şaşırtıcı değildir ve dahası Gramsci'nin kültürlü ve yönetici tabakayı “en dar kafalı muhafazakâr” olarak tanımlamasıyla metinde açıkça ifade edilir (LVN, 219). Gramsci'nin olumlu özelliklere ilişkin sistematik açıklamasının düzeltilmesi, onun kendi görüşleri ve kendisinin bulunduğu zaman ile mekândaki “resmi” görüşler arasındaki apaçık uçurumla mükemmel bir tutarlılık içindedir. “Resmi” ve “ilerici” arasındaki uyum, öte yandan bazı sürprizlere yol açabilir; özellikle de incelenen metnin, şimdiye dek sunduğumuz tamamen biçimsel ve bütünüleyici olan araçların ilişkisine dair hiçbir doğrudan belirti ya da somut örnek sunuyor gibi görünmeyişinden dolayı. Oysa “resmi” teriminin fazlasıyla değer verilen özellikler için gerçekten de genel bir başlık olarak kullanıldığı düşünülürse sürpriz için hiçbir gerçek sebep kalmaz. O halde, esas özelliklerine baktığımızda, “resmi ve ilerici” ifadesi şu şekilde kurduğumuzu düşündüğümüz bağlantılara dayanılarak çevrilebilir: “Organik, bütünlüsel, doğrudan ve içeriğinde özgün, diğer görüşlerle karşıtlığında amaçlı ve onlarla çatışmasında aktif ve son olarak da ilerici bir dünya görüşü” olarak. Bu açıkça Gramsci için praksis

felsefesi, tarihsel materyalizm, Marksizm –kendisinin edindiği bakış açısı– anlamına gelmektedir. Ne var ki “resmi”, aynı zamanda “kültürlü kısım ve hegemonik sınıflarla ilişkili olma” anlamına gelmektedir. Gramsci’ye göre söz konusu diğer koşulların her ikisine de Sovyetler Birliği’nde rastlanabilir, öte yandan dünyanın geri kalanı için ilki yeterlidir. O halde, görülebilir ki, tamamen biçimsel araçlarla üretilmekten uzak bir şekilde, “resmi ve ilerici” bileşimi aslında görünürdeki *hedefi* ya da gönderme yapılan *modeli* gösterir.

Oysa iyi bir yöntem daha var. İlk olarak tamamen biçimsel araçlarla gelen bu yeni bileşimi sunarak, “folklorik” ve “resmi” arasındaki karşıtlığın durağan doğası kesin bir şekilde kırılır. Yukarıdaki dört-terimli biçimde, ne henüz hegemonik olmayan toplumsal güçlere ait dünya görüşü olarak Marksizme ne de henüz iktidarda yer almayan bu işçilerin partilerine yer vardır. Ne var ki, bunların varlıklarını isteyen, gidişatın verili bir durumunu ifade eden, üç terime ve bir hedef ile bir model çizen bir terime dayanan yine aynı biçimdir. Bu şekilde şema bir süreç, zaman içerisinde bir hareket sunar ve böylece henüz hegemonik olmayan Marksizmi ve henüz iktidarda olmayan işçilerin partisini ya da daha kesin biçimde sınıf mücadelesini içerir. Bunlar terimler ya da etkenler olarak yer almazlar, fakat verili gidişattan yeni bir duruma geçişteki araçlar ya da *failler* olarak var olurlar ve hâlâ “folklorik” (hâlâ madun, dolaylı, parçalı vb.) olan “ilericiyi” tam da “resmi” (örneğin, tamamen hegemonik) “ilerici”ye dönüştürürler.

O halde metinde de belirtilen bu şemayı biçimsel olarak siyasi değerlendirmenin işlevinde yeniden biçimlendirmemiz altta yatan bağlamın varlığı içinden, söylenmeyen fakat belirleyici olan kavramsal referans noktalarını fark etmemizi sağlar. Bu tam da yukarıda bahsedilen müphemlik ve belirsizliğin ilişkili olduğu referansların örtük ama aktif varlığıdır. Tekrarlanan ve

bir seviye ya da bir görüşten diğerine ani değişikliklerin bir sonucu olarak ortaya çıktığı için belki de tamamen kontrol altında tutulamazlar.

Eğer söz konusu seviye verili gidişatın bir tasviriyle ve göz önüne alınan faktörler bir yandan *burjuva* resmi görüşleriyle diğer yandan da *geniş insan kitlelerinin* kültürel yaşamıyla sınırlıysa, karşıt ya da alternatif olarak da adlandırılabilen, folklorik görüşün değeri hemen görünür olur. Hem kendi özerk kültürünü yaratabilme hem de kendisi için yukarıdan aşağıya inen ürünleri, karşıtı, sonuçları seçme yeteneğinin fark edilebileceği bir yol açılır.

Böyle durumlarda metin bize Gramsci'nin başka bir yerde "[yenilikçi sınıfın] kendi tarihsel kişiliğinin ilerici sahiplenilmesi" (PP, 172 ve 173) olarak tanımladığı "bölünme ruhu"nın kendiliğinden bir biçimi olarak halkın bakış açısını fark etmemize ve en azından *bir sınıf içgüdüsü* ("içgüdü" elbette "ilkel ve temel tarihsel sahiplenme" olarak anlaşılmalı, biyolojik bir fenomen değil) olarak "ilerici" ya da "protest" halkı görmemize imkân tanır (SPN, 199).

Ne var ki perspektifin saf tasvir seviyesi ve halk ile burjuva görüşleri arasındaki düz karşılaştırmayla kısıtlandırılması kısa ömürlüdür. Esas terimlere göndermeler hemen sahneye çıkar, şeyler ve görünürdeki amaç arasında gerginlik başlar ve biz de durağan tasvir alanından hareket eder ya da sürecin alanına sızarız. Bu noktada, karşılaştırmamızın en az üç tarafı (folklor, burjuva görüşler, Marksist görüş) vardır ve folklorun bütün olumsuz sınırlılıkları öne çıkar, fakat bazı yönlerden ilerici olabilir, yine de burjuvazinin resmi görüşlerine olan karşıtlığı belirgindir. Aynı zamanda, hâlâ madun toplumsal sınıfların kültürel bir ifadesi rolünde folklor tarafından değil, fakat resmi görüşler (burjuva ya da proleter) tarafından sahip olunan tüm bu biçimsel niteliklerin değeri açıklığa kavuşur. Tüm bu biçimsel nitelik-

lerin değer görmesi konusunda Gramsci folkloru Marksist dünya görüşüyle kıyaslar, burjuva görüşüyle değil: Şimdi sorulan *sınıf bilinci* ve *sınıf mücadelesi*, Komünist Parti, proletarya hegemonyası, başka bir deyişle şeylerin olduklarından çok daha büyük dönüşümünün amaçları ve failleridir.

Böylece, Gramsci'nin folklor ve resmi görüşler üzerine tartışmasının üzerindeki sabit gölge ve ışık oyunları, ışığın birçok farklı açıdan geliyor olduğu gerçeğine atfedilebilir. Ne var ki, bu amaca ve modele uygun hale getirilmesine yönelik tek bir değiştirme hareketiyle kontrol edilmektedir.

Yine de tüm bu çaprazlama seviyeler ve görüş açılarında bir perspektifin aynı kaldığını göz ardı edemeyiz. Bu, aydın olarak adlandırabileceğimiz ve *hangi sınıf tarafından uygulanırsa uygulanırsa* hegemonyanın ifadesi ve koşulu olan bazı nitelikleri karşılayan niteliklerdir. Sunulan bu nitelikler, deyim yerindeyse sınıf sınırlarını keser: Konumları ve uygulamaları sınıf tarafından koşullanır, kalıcı olan değerleri tarafından değil. Bu, tüm terimlerin, doğrudan ya da dolaylı, metnin bunları birbirine bağladığı hiyerarşik sırasının nereye koyulacağına emin olunamamasının nedenidir. Tüm olumlu öğelerin bir uca ("resmi" ve "ilerici") ve tüm olumsuz olanların da ("folklorik" ve "gerici") diğer uca konulması dışında. Daha fazla değer siyasi olarak olumlu olana mı (bu "folklorik ve ilerici"yi sıralamada daha üste yerleştirecektir) yoksa formel olarak olumlu olana mı (bu durumda ise "resmi ve gerici"dir) atfedilmesine karar vermenin imkânsızlığından ötürü ortadaki terimlerin sırası belirsiz durur.

Şimdi önümüzde şöyle bir soru durmaktadır. Biçimsel kapasiteleri ya da aydın gücü olmaksızın "ilerici" bir içerik, aslında "gerici" olmasa da durağan sayılmamalı mıdır? Öte yandan, biçimsel ve aydın kapasiteleri, içerikleri "gerici" olsa da, sonuç itibarıyla "ilerici" mi sayılmalıdır?

Bu soruna bir çözüm, Gramsci'nin diğer güçleri incelemesine geri dönersek bulunabilir. Bir çalışma alanı olarak folkloru ilgisini "toplumda işleyen güçlerin daha titiz ve tam bir değerlendirilmesi"⁴ isteğiyle uyumludur. Şüphesiz ki folkloru bu güçlerden biri olarak değerlendirmektedir.

Şimdiye kadar, onun folklorun "dayanıklılığını" oldukça takdir ettiğini gördük ve bu hattı biraz daha takip edersek başka yerlerde daha açık ifadeler de buluruz, örneğin Gramsci'nin şu yazdıklarında:

Marx'ın özgün bir durumun gerekli bir bileşeni olarak "popüler inançların dayanıklılığını" sıkça onaylamasını hatırlamakta yarar var. Söylediği şey aşağı yukarı "şeylerin bu şekilde algılanması popüler inançların gücüne sahip olduğu zaman" gibi bir şeydir. Marx'ın diğer bir önerisi de şöyledir, "popüler bir inanç, fazlasıyla belirgin olan maddi bir güç ya da benzer bir şeyle aynı enerjiyi taşır" (SPN, 377).⁵

⁴ PP, 172-3: *İdeolojik materyal*. Egemen bir sınıfın ideolojik yapısının örgütlenmesine ilişkin bir çalışma, örneğin amacı teorik ve ideolojik "cephe" oluşturmak, savunmak ve devam ettirmek olan maddi organizasyon...

Bu ideolojik yapıda basın en dinamik rolü oynar, fakat bunda yalnız değildir. Kamuoyu üzerine doğrudan ya da dolaylı bir etkiye sahip olan ya da sahip olabilen her şey bunun parçasıdır: Kütüphaneler, okullar, değişik kulüp ve topluluk tipleri, hatta mimari, yerleşim ve sokak isimleri. (...) Buna yönelik bir çalışmaya doğru bir biçimde başlanırsa oldukça önemli olabilir. Bize yalnızca böyle bir yapının canlı bir tarihsel örneğini sergilemekle kalmaz, aynı zamanda bizi toplumda işleyen güçlerin daha ihtiyatlı ve tam bir değerlendirmesine hazırlar. Egemen sınıf tarafından inşa edilen bu güçlü siperler ve tahkimatlar toplamına karşı yenilikçi bir sınıf ne kurabilir? Sınıfın kendi tarihsel kişiliği bilincinin ilerlemeci edinimi olan yarılma ruhu, öncü sınıftan potansiyel olarak onun müttefiki olan sınıflara genişlemesi gereken bir bölünme ruhu. Bütün bunlar karmaşık bir ideolojik çalışmayı gerektirir, bunun ilk koşulu insan kitlesi unsurundan arındırılmış bir zemin bilgisine sahip olmaktır.

⁵ SPN, 377. Pasaj şöyle devam eder:

Bir diğer örnek, “‘maddi güçlerle’ aynı enerjiye sahip olduğu düşünülen ‘popüler inanışların’ aşırı sert katılığı” üzerine yazısı olabilir (SPN, 404).

Bu gözlemler bizi “maddi güçler”in (ve bu şekilde maddi güçlerle kıyaslanabilir olduğu sürece de folklorun) “içerik” ve aydın niteliklerin “biçim” olarak anlaşılmasına, bu şekilde de “‘tarihsel blok’ görüşünü güçlendirmesine” (SPN, 377) pekâlâ götürebilir. Sonuç olarak bu noktada, metin bizim folklorun olumlu yönünü görmemizi sağlıyor. Bu da folklorun, ilerici de olabilen içeriğinin bazı özgün öğelerinden başka her yerde şekillenen bir “biçim”in içeriğinden oluşan bir “güç” ya da “enerji” olduğu gerçeğinde yatar.

Ne var ki diğer taraftan tüm sav aşırı basitleştirilmeye müsaittir. Gramsci’nin “maddi güçler bir biçime sahip olmaksızın tarihsel olarak kavranılamaz ve ideolojiler de maddi güçler olmaksızın bireysel arzular olacağı için biçim ve içerik arasındaki farklılaşma salt didaktik değere [sahip olurken]” (SPN, 377) ifadesinde görülen niyetine rağmen, biçim ve içerik arasındaki diyalektik ilişki bozulur. Düşünsel form önceden varmış ya da bir dereceye kadar belirleyiciymiş gibi görülürken, maddi güçler esas güç olarak görülüyorsa, bu sadece araçsal düzeydedir. Bunların içerikleri (ve bu içeriğin alamayacağı “diğer” biçimler kadar) hepten ilgiden yoksundur. Gramsci’nin, “‘basit’ insanlarla kültürel temas kurulması yönündeki talepler ‘devamlı hissedilmelidir’ (ve de karşılanmalıdır)” (SPN, 330 ve devamı) ifadesine rağmen, basit insanlara duyulan ilginin tek noktası onların

Sanırım bu önermelerin analizi, maddi güçlerin içerik ve ideolojilerin biçim olduğu *tarihsel blok* kavramını sağlamlaştırma eğilimindedir, biçim ve içerik arasındaki ayrım bütünüyle didaktik bir değere sahip olmasına rağmen üstelik; çünkü maddi güçler biçim olmaksızın tarihsel olarak anlaşılabilir ve ideolojiler maddi güçler olmadan bireysel arzular olacaktır.

maddi güçleridir, siyasi hareketteki temas da bununla sağlanır; kültürel ya da bilimsel araştırmayla değil.

O halde bu metinlerde uğraşmaya niyetlendiğimiz özgün soruların çok daha ötesine uzanan bir grup soruna geldik: Aydınlar ve kitleler ya da kendiliğindenlik ve bilinçli liderlik arasındaki ilişkiye dair sorunlar.

Aslında Gramsci'nin folklor üzerine gözlemleri daha geniş sorunlar yığınının bir yüzüdür ve bunlardan türeyen zorlukları yansıtır. Bu sadece karşılaşmış olduğumuz "kendiliğindenliğin" doğrudan ifade edilmesinden değil, aynı zamanda şimdi dikkatlerimizi yöneltmemiz gereken folklor üzerine bekleyen olumlu yorumlardan da gayet açık biçimde çıkar.

Gramsci'nin folklora dair olumlu yorumlarının "yeni" özellikler eklediği kadar, nicel anlamda daha önce atfedilmiş bazı olumsuz özellikleri değiştirdiği söylenmişti. Yukarıda listelenmiş noktalara bakmak, bu ikinci çeşit olumlu yorumun "ifade biçimi", "içerikler" ve "çatışma" olarak adlandırdıklarımız ve bunların zayıf ya da olumsuz kavramlarla folklorun bağlantıyı üç durumda (dolaylı, yozlaşmış, pasif) daha az mutlak kılmasıyla ilişkili olduğunu görmeye yeter. Esasen, söylenen şey, folk kavrayışının *tamamen olmasa da* dolaylı olduğu; içeriklerinin, *hepsinin olmasa da*, yozlaşıp her yana dağıldığı ve resmi görüşlerle çatışmasının *her zaman olmasa da* pasif olduğudur.

Sonuç olarak, değişme özelliğini fark edebildiğimizi düşündüğümüz yatay karşıtıklarda en az üç durum bulunmaktadır: Cins olarak safi niteliksel olma, bunlar *süresizdi*; şimdi ise *nice-likse bir devamlılığın* görünüşlerine bakıyoruz. Bu kısacası "tamamen dolaylı, yozlaşmış ya da pasif" ile "tamamen doğrudan, özgün ve aktif" arasındaki dolaylı ve devamlı nüans serileri olmasından kaynaklanır. Bunlar sözel açıdan "bütün olarak", "biraz fazla", "biraz az" vb. gibi kalıplarla ya da Gramsci'nin

kendisinin kullandığı “geniş çapta” ya da “çoğunlukla” kalıplarıyla da ifade edilebilir.

Bunu akılda tutarak en az üç durumda işe yarayan tamamen niteliksel şemaları değiştirmeliyiz. Sadece bir örnek alırsak;

örtük karşısında açık

yerine,

büyük ölçüde örtük karşısında sınırlı ölçüde açık'ı

getirmeliyiz. Ya da

sınırlı ölçüde örtük karşısında büyük ölçüde açık

ya da hatta dış limitleri de içererek

büyük ölçüde örtük karşısında örtük... karşısında... büyük ölçüde örtük karşısında açık.

Ayrıca bunun aynısını “yozlaşmış” ve “pasif” için de yapmamız gerekir.

Bu gözden geçirme hiç de önemsiz değildir. Gramsci'nin bazı genel yöntemlerine de uygun olarak nitelden nicele geçişle alakalıdır. Ne var ki daha önce ele aldığımız *tüm* çatışan çiftleri aynı şekilde gözden geçirebilir miyiz?

Bu, “basit”, “parçalı”, “organik olmayan” ve “mekanik” olan için anlamlı olabilir, fakat “madun” ve “hegemonik” arasındaki karşıtlık için çok anlamlı olmaz. Şurası doğrudur ki, mevzunun üzerine biraz daha giderek zayıflıkları ya da istisnaları da anlayabiliriz. Sözleri biraz daha esneterek, örneğin bugün proletaryanın *daha az madun* (hatta tam olarak çizilmemiş ayırım çizgisinin öte yanından bakarak *biraz daha fazla hegemonik*) olduğu söylenebilir. Gramsci'nin kendisi bazı popüler inançların yaygın gücünden bahsederken egemen sınıfları *biraz daha az* (ya da *tam olarak olmayan*) *hegemonik* olarak sunar. Oysaki bunlar hakkında böyle ifadeler çok kesin değildir ve basitçe *daha az güçlü*, *biraz daha güçsüz* ve geri kalanıyla uyumludur. Gayet iyi biliyoruz ki

“biraz daha fazla güç” demek, “güç” anlamına gelmez ve bunlar arasındaki fark tam da “devrim” dir.

Kısacası “madun” ve “hegemonik” arasındaki niteliksel karşıtlığı “daha madundan” (ya da belki de *daha az* hegemonik), “daha az madun”a (ya da *daha fazla* hegemonik) giden nicel adımların aralıksız basit bir evrimi olarak değiştirmek oldukça zordur. Ne var ki, bunu yapmaya karar versek ve Gramsci’nin metnini “reformist” bir yönde zorlasak bile, deyim yerindeyse daha başka ve hiç de önemsiz olmayan zorluklarla karşılaşırız.

Gramsci bizlere sunduğu tüm nitel çatışmaları nicel ayrımlar olarak görse de, gerçek şu biçimde kalmaktadır: *Tanım gereği*, kendisinin de ifade ettiği gibi, sistematik ve neredeyse mutlak olarak olumsuz özellikleri folklorla atfetmekte ve kendisini istisnasız bir şekilde nitelik ve süreklilik üzerinden ifade etmektedir (çok iyi bilindiği gibi, kelimeler bazen insanın kendi düşüncesi-ne *ihanet eder*, fakat aynı zamanda gerçekte ne olduğunu da *açık eder*).

Yani bir alternatifle karşı karşıyayız. Açıktan birçok niceliksel değişim getirerek, metinden çıkıyor gibi görünen niteliksel çatışmalar sisteminde radikal bir dönüşüm ortaya koyacağız. Ne var ki böylesi bir dönüşüme karşıt güçlü savlar bulunmaktadır: “Madun” ve “hegemonik” arasındaki temel karşıtlığa nicel bir anlam vermenin zor olduğu gerçeği. Gramsci’nin olumsuz özellikleri folklorla ve olumlu olanları “tanım gereği” resmi görüşlere atfetmesi ve esastan nitel bir terminoloji kullanması. Tüm bu faktörler gösteriyor ki onun değişimleri kavramsal yan çerçeve içine yerleştirilmeli ve kuralı doğrulayan istisnaların sıradan karakteri folklor üzerine olumlu düşüncelerine uygun olmalıdır.

O halde bir kez daha bir müphemlik yaratılmaktadır, metin iki farklı biçimde okunabilir.

Olumlu yorumların ve nicel değişikliklerin değerine de vurgu yapılabilir. Ne var ki bu durumda sadece şimdiye dek bahsettiğimiz zorluklarla burun buruna gelmiyoruz, aynı zamanda folklorun burada ortaya konulan terimlerin çok daha ötesine uzanan tüm bir olumsuz özellikler serisinin hedefi olduğu gerçeğiyle de karşı karşıya kalıyoruz; bu da üstesinden kolayca gelinebilecek bir şey değil. Gramsci'nin çalışmasının geri kalanı boyunca yayılmış olan sayısız görüşten oldukça ayrı olarak, *Observations* metninde daha açıklayıcı bir uyumsuzluk bulunmaktadır. Folklorun sadece kesin bir tanımını vererek, Gramsci, "dinlerin, daha önce söylendiği gibi (dini) aydınlar ve Kilise hiyerarşisi" tarafından "geliştirildiği ve sistematize edilmiş olduğu" gibi "can alıcı bir farklılık" olsa da, "tüm dinler, en kültürlü ve sofistike olanlar bile, modern düşüncenin karşısında 'folklor'dur'" demeye devam eder. Bu ifadeyle Gramsci, madun sınıfların bir özelliği ve resmi görüşlerin karşısında konumlandırarak yaptığı folklor tanımının tersine bir şey söylüyor ve gösteriyor ki, kendisinin kurmuş olduğu kesin terimlere rağmen "folklor"un aslında modern düşüncenin (Marksizm tarafından temsil edilen doruk noktasıyla birlikte) silip süpürdüğü her şey anlamına geldiği düşüncesi gayet kemikleşmiştir.⁶

⁶ Daha sıkı bir kavramdan belli belirsiz bir başka farklılık, Gramsci "ortak duyu"nın "felsefi folklor" olduğunu söylediğinde ortaya çıkar. Ne var ki başka bir yerde Gramsci "halk"ın sağduyusu, "toplumun daha eğitilmiş tabakası"nın sağduyusu ve "aydınların" sağduyusu arasında ayrım yapar (krş. SPN, 331). Sarının *sosyo-kültürel tabaka ya da düzeylere göre* yapılan bu ayrım üzerine Gramsci'nin tartışmalı ortak duyu kavramını daha fazla düşünmek gerekir. İlk olarak bu, başka bir yerde *çağrışım* (örneğin kültürel olgular ve toplumsal gruplar arasındaki dayanışma) olarak bahsettiğim şeye ilişkin Gramsci'nin kıvraklığını doğrular. Ayrıca Gramsci, halk tabakası ya da kültürlü tabakanın sağduyusuna özel olarak ilgi gösterdiği gibi, sağduyuya toplumsal olarak farklılaşmamış bir olgu olarak ilgi göstermememiz için bizi uyarmaktadır (bu popüler tabakalarda içsel açıdan toplumsal ola-

O halde bu muğlaklık tersine bir yolla da çözülebilir ve metin bize bunu yapmamız için önemli bir yetke verir. Oysa daha sonra kendimizi metne çok daha fazla önemli bir soru sormak zorundayken buluruz. Folklor hakkındaki olumsuz atıflarının sebepleri yeterince açıktır ve aynı zamanda Gramsci'nin bu konuda birden çok olay üzerine ciddi biçimde yakından ilgi duyması da anlaşılırdır (sadece güçlü entelektüel merakını birçok ufak ayrıntıya sarf etmesi değil, aynı zamanda folkloru gerçeği bilmek ve dönüştürmek amaçları açısından önemli kılan *dayanıklılık* unsuru da vardır). Ne var ki kendimize hâlâ onun "hazmı zor" bir sürü yozlaşmış parçayı ve enkazı bir *dünya görüşü* olarak tanımlamayı nasıl başardığını sormamız gerekir. Bir yandan bu görüşün organik olmayan özelliği, temelde ilerici ve etkili olan bazı görüşlerin varlığıyla zenginleşmek yerine azalır.

Gramsci'nin folkloru *bir dünya görüşü* olarak tanımlaması, ikisini birlikte, birbirlerinden oldukça farklılaştıkları, bu hazmı zor kitleden Gramsci'nin sadece onun gerçek olarak "özgün ve bütünlüklü dünya görüşü", "tarihsel dönemin" müjdecisi, herhangi Marksist olmayan bir görüşle kıyaslanamayacak kadar ondan üstün olduğunu düşündüğü, ne var ki yücelmiş olan ve ancak "politik toplumun ortadan kalkması ve düzenlenmiş bir toplumun gelmesi ile artık var olmayacak Marksizme kadar uzanan bir şekilde değişiklik içeren tek bir kategori fenomenine yanaştırır" (SPN, 381-2).

Kapsanılan bu çeşitlilik öyle geniştir ki, folklordan bir dünya görüşü olarak bahsetmenin kelimelerle oynamaktan daha fazla bir şey olup olmadığının sorulması bile yardımcı olamaz. Eğer bundan daha fazla bir şey değilse, Gramsci'nin birbirinden radikal bir şekilde ayrıldıklarını gösterdiği tek bir kavramsal başlık olgusu altında bir araya getirmesini takip eden ortak bir un-

rak farklılaşmış şey konusunda): Gramsci'nin "farklı" Katoliklikler arasındaki ayrımı.

sur bulunmak zorundadır. Bunun sebebi, bunların Gramsci tarafından belirleyici bir önem (özgünlük, eleştirel bilinçlilik, organiklik, merkezilik vd.) olarak gördüğü bazı niteliklere ya sahip olmaları ya da olmamalarıdır.

Kısaltması bunları benzer yapan ya da böylesine derin (ve sürekli vurgulanan) içsel farklılıklara rağmen bir araya getiren nedir?

Bana bu sorunun iki farklı yanıtı varmış gibi görünüyor.

İlk yanıt, doğrudan Gramsci tarafından ifade edilmektedir, fakat daha az ikna edicidir. "Kendiliğinden" felsefe ile "bilimsel" felsefe arasındaki oldukça geniş ilişkiler sorununa ve organik olmayan dünya görüşleri ile eleştirel görüşler arasındaki ilişkinin sadece özel bir örnek teşkil ettiği soruna sunduğu çözümdür. Bu, Gramsci'nin folklorun gerçeğe bağlı olma kapasitesine doğrudan atfettiği "kendiliğindenlik" niteliğinden kaynaklanır.

İkincisi ve benim görüşüme göre, Gramsci'de de bulunan daha geçerli bir cevaptır, fakat doğrudan söylediği bir şey de değildir. Bundan ziyade, ayrıcalıklı olarak değil, özel olarak folklor üzerinde geliştirdiği kavramsal işleyişin tam da doğasında bulunur.

Yukarıda bahsedilen ilk çözüm "nitelin farklılıkları" ve "nicelin farklılıkları" arasında kurduğu (ve *Observations*'da zaten ima edilen) ayrıma dayanmaktadır.

"Modern kuram" (örneğin, Marksizm) ve "kitlelerin 'kendiliğinden' hisleri" arasındaki ilişkileri tartışan Gramsci, bunların arasında bir fark olmadığını, zira "ikisi arasında nitel değil, 'niceliksel' farklılık derecesi olduğunu" öne sürer. Tabiri caizse bir metinden diğerine karşılıklı bir "indirgeme" mümkün olmalıdır⁷ (SPN, 199).

⁷ SPN, 198-9: Bu noktada, temel bir kuramsal soru gündeme gelir: Modern kuram kitlelerin "kendiliğinden" duygularının karşısında konumla-

Gramsci'nin biraz önce "kendiliğindenlik... 'madun sınıfların tarihi'nin özelliğidir ve aslında onların 'kendi için' sınıf bilincini hiç başaramamış olan en marjinal ve kenarda kalan bileşenidir"; (SPN, 196) yazdığını ve de folklorun gerçeğe bağlı kalma kapasitesine atfedilen kendiliğindenlik özelliğini ve son olarak da "halk"ın tüm madun sınıflarla özdeşleştirildiğini akılda tutalım. O zaman Gramsci'nin "modern kuram" ve "kendiliğinden hisler" arasında, bilincin en yüksek biçimi ve en bilinçsiz deneyimler arasında kurduğu *niceliksel* devamlılık en parçalı haliyle folklor ve en organik haliyle resmi dünya görüşleri arasındaki ilişkiye gayet dönüştürülebilir. Bunların ikisi de *dünya görüşleridir*, zira aralarındaki farklılık "nitel" değil, "nicel" dir. (SPN, 347).

Ne var ki, Marksizm ve kendiliğinden hisler arasında niceliksel bir devamlılık olduğu iddiası (bunu desteklemek için Gramsci ilk olarak Kant ile Croce'ye ve ancak devamında Marx'a döner) daha genel bir ilkenin daha özel ve daha açık bir uygulamasıdır: "Tüm insanların 'filozof' olduğu ilkesi": Bu fikir de sadece Gramsci'ye has değildir ve Gramsci'nin kendisi bunu bir anlamda ortak duyudan gelen bir hakikat olarak görür

nabilir mi? (bu bağlamda "kendiliğinden" ifadesi halihazırda bilinçli bir öncü grup tarafında olan sistematik bir eğitim faaliyetinin sonucu olmayan; aksine "sağduyu", yani fazlasıyla ilkel ve ilksel tarihsel edinime dayanarak açıklansa da, halkın geleneksel olarak dünyayı kavrayış biçimini, doğrudan "içgüdü" denilen şey ile çevrelenmiş gündelik yaşam deneyimi üzerinden oluşmuşluk anlamını işaret eder. Bu ikisi arasında, niteliksel olmayan, "niceliksel" bir aşama farkı vardır. Karşılıklı bir "indirgeme", yani bir pasajın birinden diğerine ya da tam tersi olarak indirgenmesi, mümkün olmak zorundadır. (Immanuel Kant'ın sağduyuyla mutabakat sağlamanın felsefi kuramı için önemli olduğuna inanmasını hatırlayınız, aynı duruş Croce'de de bulunur. Marx'ın *Kutsal Aile*'deki Fransız devriminin siyasi formülünün klasik Alman felsefesinin ilkelerine indirgenebileceğine dair iddiasını da hatırlayınız.)

(SPN, 323-330). Bu da şu anlama gelir: "Profesyonel ya da 'teknik' filozoflar ve geri kalan insanlar arasındaki farklılık 'nitelik' değil, sadece 'niceliksel'dir" (SPN, 347).

Aslında Gramsci bir keresinde şunu da eklemiştir:

"Nicelik" terimi burada özel bir anlamda kullanılır, aritmetikteki anlamıyla karıştırılmamalıdır, zira ifade ettiği şey "homojenliğin", "bütünlüğün", "mantıksallığın" vd. başka bir ifadeyle, *nitel bileşenlerin niceliğinin* daha yüksek ya da düşük dereceleridir (SPN, 347).

Gramsci'nin görüşünde bu farklılık sadece "filozof (...) diğer insanlardan daha mantıksal katılıkla, daha bütünlüklü ve daha sistematik anlamda 'düşünür'" olgusuyla sınırlı değildir, aynı zamanda öncelikle "profesyonel ya da teknik filozof (...) tüm düşünce tarihini bilir. Diğer bir deyişle, kendi zamanına kadar uzanan düşünce gelişiminin açıklamasını yapmaya muktedirdir ve çözüme giden tüm geçmiş adımlardan sonra ulaşılan noktadan bir sorunu devam ettirebilecek konumdadır" gerçeğini de içerir. Bu sebepten ötürü, "düşünce alanında, uzmanların birtakım kendi uzmanlık alanlarında sahip oldukları role sahiptir."

Bununla birlikte, "uzman filozof" ve "geri kalan insanlar" arasındaki "nitel" bir devamlılık, filozofun herkesle paylaşılan bir etkinlik, yani düşünce üzerine uzman olduğu gerçeği nedeniyle yeniden kuruluyor gibi görülür: "Herhangi bir kişinin filozof olmadığını, düşünmediğini tasavvur etmek imkânsızdır, zira düşünce insana ya da en azından patolojik olarak zekâ özürlü olmayan her insana özgüdür" (SPN, 347).

Bu ifadeler açıkça Gramsci'nin felsefe ve kültür çalışmasına koyduğu programın gerçekleştirilmesidir.

Felsefenin sadece uzmanların belirli bir kategorisinin ya da profesyonel ve sistematik felsefecilerin özel entelektüel aktivitesi olmasından ötürü, garip ve farklı bir şey olduğu yaygın önyargısının yıkılması esastır. İlk olarak, herkese uygun olan "kendiliğindenlik felsefesinin" sınırları ve özellikleri tanımla-

narak tüm insanların “filozof” olduğu gösterilmelidir (SPN, 323).

Gramsci'nin bu “kendiliğindenlik” (ya da onun ifadesiyle “ortak ve popüler” olan) (SPN, 328) felsefesinin, sadece dilde ve ortak akıl ile sağduyuda değil, fakat “popüler din ve böylece tüm inançlar, hurafeler, fikirler, şeyleri ve hareketleri algılama, yani toplam olarak ‘folklor’ adı altında birleştirilebilecek” sistemde mevcut olduğunu gördüğünü söyleyelim. Ayrıca son olarak da şunu söyleyerek devam eder: “Herkes kendi tarzıyla ve bilinçsizce olsa da filozoftur, çünkü ‘dildeki’ herhangi bir entelektüel etkinliğin en ufak belirtisinde bile belirli bir dünya görüşü vardır” (SPN, 323).

O halde Gramsci'nin “kendiliğinden felsefe” kavramı ve folkloru bir “dünya görüşü” olarak tanımlamasının arasında doğrudan bir bağlantı kurulabilir. Folklor, Gramsci'nin anladığı şekliyle, aslında “kendiliğinden” felsefenin özel bir biçimidir; yani, bu felsefe hakkındaki yorumlar, ilkece folklore dönüştürülebilir. Bu temelde, Gramsci'nin başka bir yerde “‘saf’ kendiliğindenlik tarihte yoktur: ‘Saf’ mekaniklikte de bu böyledir” (SPN, 196) ifadesi aynı zamanda halk dünya görüşüne uygulanabilir.

Bu, bir yandan geliştirilmiş ve eleştirel kavramlar olgusunun, diğer yandan da folkloru aynı kategoriye yerleştirilebilir olabilmesiyle tanımlayabilen –zira Gramsci için aralarında *nitelik* değil, *nitel bileşenlerin nicel* farklılıkları mevcuttur– hazmedilemez kitle olgusunun teyididir. Folklor hakkındaki bu “olumlu” belirtiler, tıpkı olumsuz atıflarındaki değişimler gibi, bu önemli kavramsal niyete az çok doğrudan bir gösterimi teşkil eder.

Gramsci tarafından folklor ve folklorik dünya görüşlerine atfedilen tanımlamanın tereddütsüz *nitel* sisteminin dönüşümüyle bağlantılı olarak burada sıralanan zorluklar ve bundan başka

Gramsci'nin genel bir düzeyde şeyleri birbirine bağlar bağlamaz üzerinde ısrarcı olduğu kimi farklılıkların, benzerliklerden hep daha radikal ve belirleyici olduğu gerçeği için bu bir son anlamına gelecekti.

Folklora ilişkin şimdiye dek söylenenlere ek olarak, okuyucunun dikkati, *tout court* (tam manasıyla -ç.n.) felsefe –tek başına “entelektüel bir düzen” olan– ile “din ve ortak duyu” gibi, “kollektif bilinç bir yana, bireysel bir bilinç içinde dahi birliğe ve bütünlüğe indirgenemedikleri için entelektüel bir düzen kuramayan” kendiliğinden felsefe arasındaki belirleyici farklılığa çekilmiştir (SPN, 326).

Gerçek şudur: özdeşlikler ile farklılıklar ve nicel devamlılık ile nitel devamlılık arasında Gramsci'nin tekrarlanan salınımlarının karşıt terimleri arasında bir ilişki kurmak için kendisinin de istediği gibi, net ve bütünüyle sözel olmaktan öte bir kriter bulunmalıdır, (Gramsci'nin öne sürdüğü devamlılığı kıracak olan) *nitel farklılıklar* ve (tam tersi bir şekilde Gramsci'nin “uzman” felsefeci ve “toplumsal” felsefeci, “bilinç liderliği”, “kendiliğindenlik”, aydınlar ve “sıradan insanlar” arasında ya da daha güncel ve gerçekçi kavramlarla liderler ile kitleler, merkezi komiteler ile aşağı tabakalar ve bunun gibiler arasındaki bağlantıyı göz ardı etmeyecek) *nitel bileşenlerin niceliklerinin farklılıkları* arasında.

Ne var ki böyle bir kriterin yokluğunda –ve bana öyle geliyor ki bu yoktur, az çok sık olan kullanımların her halinde *aslında* Gramsci'nin düşüncesini kullanırız– bu bağlantı kopar; *nitelik* ve *nitel bileşenlerin niceliği* arasındaki çözülmesi zor ve belirsiz ayrım çizgisi silinir; mutlak olarak vurgulanan bu özgün farklılıklar tek bir ortak tabakaya yapılan atıftan daha fazla belirleyici olur; en ufak bir entelektüel faaliyette bile bir dünya görüşünün varlığının tanınması daha fazla neden olmaksızın bir kelimeler oyununa döner; “her insan düşünür” demek bazı insanların *iyi*

birçoğunun *kötü* düşündüğü gerçeği karşısında önemsiz bir sıradanlığa dönüşür ve Gramsci'nin yıkmak istediği önyargının yüzeyini çok da tahrip etmez.

Eğer şimdiye kadar ilgilendiğimiz her şey folklorun enkazına dair birkaç marjinal soruyla ilgiliyse, bunlar çok az öneme sahiptir. Oysaki daha geniş sorunlar, tam olarak "bilinç liderliği" gibi önemli problemler ele alınmıştır. Hepsinden önemlisi, –"her felsefenin" kaderinde olduğu gibi "[belirli] bir çevrenin sağduyusu" olması sürecinde (SPN, 330 ve devamı)– eğer nicel devamlılıklar ve nitel ayrımlar arasındaki gergin denge aslında ikincisinin yararına bozulmasaydı tüm bunlar önem taşımazdı. Sonuç olarak ana mevzu ve bizim kültürümüzde geleneksel olan tabakasal çıkarlar hiyerarşisi hâlâ el değmemiş olarak kalır. Bu aynı zamanda, daha açık olursak, özeleştiriden söz etmek anlamına gelir.

Bununla birlikte, Gramsci'nin dünya görüşü fikrine olanak tanıdığı fazlasıyla geniş bir yelpaze, bu yelpazeyi heterojen ve hazmedilmez bileşenlerinin en tuhaf, benzeşmez ve tesadüfi bileşimlerini bile içerecek kadar genişletmesinin, geleneksel görüşler, kendi kültürleriyle *kültürü* özdeşleştirme ve *tarihi*, toplumun *yüksek yerlerindeki* tarihine indirgeme çabaları karşısında şüphesiz ki saldırgan bir güce sahiptir.

Bu saldırganlık –Gramsci'nin tersi yönde tüm gösterimlerine karşın– kesinlikle her insan düşünür o halde herkes biraz felsefecidir ilkesinden kaynaklanmaz. Her koşulda bu tek ilkede herhangi bir ölçüt bulmak zordur, öte yandan hazmedilmesi en güç maddi kütlelere bile birileri *birliğin* bazı biçimlerini atfedebilir. *Bir dünya görüşünden* bahsetmek bir yana, eğer bir görüşü diğerinden ayırt edebiliyorsak yapılması gereken şey budur.

Konumun özü şudur: bu saldırgan yönelim Gramsci'nin tüm politik ve teorik bağlılığından kaynaklanır.

Örneğin, biçim ile içerik, aydınlar ile sıradan insanlar ve diğer şeyler arasındaki dikkatlice ayarlanmış –didaktik ya da di-yalektik bir– dengedeki bazı ani ve hatta rahatsızlık veren çat-lakları ortaya çıkartan işte bu bağlılıktır. Gramsci'nin (ancak folklorla çok dolaylı bir ilişki içerisinde) şu soruyu sorduğu pa-ragraf örnek olarak ele alınabilir: “Şeklen” yeni bir görüş kendi-sini halk tabakalarının inceliksiz, basit biçimi dışında görünür kılabilir mi? (SPN, 342).⁸

Ne var ki Gramsci'nin politik ve teorik bağlanmışlığının bir başka ve çok önemli kısmı onun kültürel fenomenler ve bunları taşıyan toplumsal gruplar arasında kurduğu sabit ilişkidir. Aynı zamanda şekli bütünlük ve organik olma ile her zaman birlikte düşünüldüğü gibi, Gramsci organik felsefeler kadar, dikkatini, hazmı güç maddi kütle ve “bilinç dünyasına adım attığından itibaren otomatik olarak herkesin eklemlendiği birçok toplum-sal grubun” (SPN, 323) biri ya da diğeri arasındaki ilişkilere yö-neltir. Gramsci tam da “toplumda etkin olan güçlerin daha dik-katli ve net bir değerlendirmesini” amaçladığı için gözlemlerini çok genel sınıf ayrımlarına yöneltmez, fakat kategoriler, gruplar ve alt gruplara eklemlenmiş çalışan bir *ölçek-modeli* sunar. “Top-lumun daha eğitilmiş tabakasının ortak duyusu” ve “insanların-ki”, ve “aydınlarınki” (SPN, 330 ve devamı)⁹ arasında bir ayrım

⁸ SPN, 342-3: Ayrıca tarihçi, bütün gerekli perspektiflerle birlikte yeni bir dünyanın başlangıç zamanlarının ölüm sancılılarıyla nihai eserini veren bir dünyanın kaybolma sürecinden daha iyi olduğu gerçeğini kurmayı ve an-lamayı başarır.

⁹ Başka bir yerde Gramsci şöyle der:

Ortak duygu zaman ile mekânda özdeş, tek ve emsalsiz bir kavrayış bi-çimi değildir. Bu felsefenin “folkloru” dur ve folklor gibi, sayısız farklı biçim alır. Bir bireyin zihninde bile, parçalı; ahenksiz, alakasız felsefeleri olan kitle-lerin sosyal ve kültürel duruşlarıyla uyumlu olan bir kavrayış biçimi olması en temel ayırt edici vasfıdır. Tarihin belli bir zamanında homojen bir sosyal

yapar; "Köylüler için bir Katoliklik, küçük burjuva ve şehirli işçiler için bir, kadınlar için ve de kendi içinde eşitlenmiş ve ilişkisiz olan aydınlar için de bir Katoliklik olduğu" (SPN, 420) gerçeğinin üzerinde durur ve yine daha doğrudan şu noktaya dikkat çeker: "Kişi dünya görüşünü edinmesinde, her zaman aynı düşünme ve hareket etme biçimini paylaşan tüm toplumsal bileşenlerin özgün bir gruplaşmasına aittir" (SPN, 324 ve devamı).

Bu "gruplaşma", bazen dağınık ve yalıtılmış bireyleri içerebilir, bunların birbirleriyle bağlantısı da ortak görüşlerdir. Ne var ki bu pekâlâ somut bir toplumsal ya da toplumsal-kültürel grup da olabilir: Bu "bir kişinin köyü ya da bölgesi" olabilir. Dahası, orada egemen olan, "mekanik olarak" grubun üyelerine dayatılan dünya görüşü her ne kadar diğer kaynaklardan bir araya getirilmiş olsa da, toplumsal olarak gruba içsel ve grupla niteliksel olarak homojen olan kültürel bir etkinlikten doğar ya da doğabilir:

Kökenlerini cemaatten ve yerel papazın ya da bilgeliği hukuk olan yaşlı ataerkinin "entelektüel etkinlik"inden ya da cadılık ilhamı miras almış veya kendi aptallığı ve harekete geçme kapasitesini bir aydından dahi almış olabilir (SPN, 323).

Öyleyse Gramsci'nin *dünya görüşü* fikrinden çıkardığı anlamın kullanımı, en azından "kendiliğinden" görüşlerle ilgilenirken, devamlı olarak somut fakat mütevazı toplumsal durumlara yapılan yoğun bir referanslar örüntüsüyle desteklenir, ki bu toplumsal durumların "görme ve hareket etme şekli", Gramsci'nin o zamanlar alakadar olduğu kültürel formasyonla oluşturulmuştur. Yani, böylesi bir materyalin biçimsel nitelikleri ya da

grup vücut bulduğunda, ortak duyunun karşısında homojen –başka bir ifadeyle ahenkli ve sistematik– bir felsefe de vücut bulur. (SPN, 419)

Başka bir yerde, Gramsci daha da aşikâr olarak şöyle ifade eder: "Her sosyal katmanın kendi, yaşamın ve insanlığın en yaygın kavranış biçimi anlamına gelen, 'ortak duyusu' ve 'aklı' vardır." (Int 148, SPN içinde not).

içeriği üzerine herhangi bir değerlendirme, kökenleri veya düzeyi her ne olursa olsun, kültürel bileşenlerin bu özgün "bileşiminin" belirli bir toplumsal grubun entelektüel mirası olduğunun kabulüne eşlik eder. Grup, bunu, çelişkilerini fark etmeden yahut dışarıdan bakan birisi gibi hiçbir şekilde fark etmeden yaşar ve bunun kullanımını kendi içinden yapar. Yani, görülebilen bir toplumsal gruba eklemlenen kültürel bileşenlerin herhangi bir bileşimi bir tür "*de facto* birlik" oluşturur. Kendisini bunun içinde gören grubun bakışından, yani artık meşru biçimde dünya görüşü olarak adlandırılabilir bakıştan da bakılabilir, zira bundan böyle *bizim için* olmasa dahi, bu bakış *diğerleri içindir*. Pek önemli olmasa da "kendi halinde/biçiminde" gibi ifadeler Gramsci'de yinelenir.

Gramsci'nin kültürel fenomenler ve toplumsal gruplar arasında sürekli bağlantı kurması –ve folklor üzerine olan sayfalardan başka yerlerde daha açık biçimde görülmediği üzere–, kavramın kendisi çözülmeden, tek bir kavramsal başlık altında radikal bir şekilde farklı fenomenleri getirebilme şekli için gerçek bir açıklama sunuyor gibi görünmektedir bu durumda. Folkloru dünyaya ilişkin bir kavrayış olarak tanımlamak, değerlendirme kendi içeriğinde ve biçimsel niteliklerinde bir anlığına dondurulduğu takdirde ve "halk" için bölünmez bir varoluşa sahip olarak kabul edildiği ölçüde ancak, bir kelime oyunu olmaz.

Elbette Gramsci'de değerlendirme uğrağının temel ve belirleyici olması iki uğrak arasındaki ayrımın değerlendirmenin lehine ya da bunun yerine suçlamanın lehine çözülmesi gerektiğinin düşünülmesinden daha az doğru değildir. Onun dünya görüşü fikrini kullanma biçimleri "kültürün" geleneksel olarak bir elit-fenomen olarak seçici bir şekilde kavramsallaştırmasındansa etno-antropolojik kavramsallaştırmasına daha yakındır. Aynı zamanda şu da unutulmamalıdır ki, Batı Kültürünün Bü-

tün Dünya Kültürü Üzerindeki Hegemonyası başlığını taşıyan bir bölümde, Gramsci hem dünya kültürel tarihine etnosentrik bakışın hem de Avrupa'ya ait "kültürel sürecin" elitleriyle, "halk kültürünün" (SPN, 416-417) tam bir dışlanmasıyla sınırlandırılmasının en içe dönük formülasyonlarıyla bizi baş başa bırakır.

Ne var ki bu metne referans yapmak, bizi bunun karşılığında geri kalan her şeyi, yani gerçekten kazanılmış şeyleri unutmaya götürmemelidir. Her şeyden öte, bu bizi, bazıları ciddi olan ve çalışmanın ana gövdesinde kurulan gerginlikleri umursamamaya götürmemelidir. Bu gerilimlerin tetiklediği ihtiyaç da budur aslında: Gramsci'nin neyi, nasıl söylediğini tespit etme ihtiyacı... Bu gerilimler, Gramsci'nin günümüz sosyokültürel araştırma alanında sadece tarihsel bir figür olarak değil, aktif bir figür olarak da yer almasını sağlamaktadır.

GRAMSCI SÖZLÜĞÜ

Burada Gramsci tarafından kullanılan ve bu kitapta değinilen bazı kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramların çoğunun tam anlamları kimi tartışmalara konu olduğundan burada verilenlerin sadece temel tanımlar olduğu göz önünde tutulmalıdır.

Amerikanizm ve Fordizm

Bilhassa Henry Ford tarafından Birleşik Devletler'deki montaj hattı üretiminin gelişimini anlatır. Gramsci, Amerikalı Frederick W. Taylor (Taylorizm) tarafından geliştirilmiş "bilimsel yönetim" tekniklerinin fabrikadaki işçi sınıfı hareketi açısından taşıdığı önem üzerinde durur. Bu, üretimin bu türden rasyonelleşmesinin Sovyetler Birliği'nde beğenildiği dönemdi.

Aydınlar (organik, geleneksel)

Öncelikle Gramsci terimi çok geniş anlamda kullanır ve bu kavramla gazeteciler, üniversite profesörleri, memurlar, kamu çalışanları, fabrikadaki teknisyenler ve yöneticiler, öğretmenler vb. gibi toplumda örgütsel ya da ideolojik-kültürel bir role sahip olan kişileri işaret eder. Daha sonra terimi, özgül bir toplumun, örneğin kapitalist toplumun yeniden üretiminde temel görevleri yerine getiren organik aydınlar ile rahipler gibi işlevi daha önceki toplumdan türeyen fakat hâlâ varlığı devam eden geleneksel aydınlar olarak ikiye ayırır. Dahası Gramsci, bütün aydınların işlevlerini, pratik yoluyla belli insanlarda teknik bir beceri olarak ortaya çıkan şeylerle, akıl ve düşünme yeteneğiyle, insanın özündeki kapasiteyle ilişkilendirir.

Aydınlar ve Ahlaki Reform

Bu, insan kitlesinin bireyin rolünü, toplumda kendi yerini ve diğer insanlarla, tanrıyla, ekonomiyle ve politikayla ilişkisini kavramlaştırma biçiminin dönüşümünü ifade eder. Aynı zamanda Fransız Devrimi ya da Protestan Reformu tarafından ortaya konan değişimlere benzeyen, çoğu insan tarafından kabul edilen dünya görüşünde bir değişimi içerir.

Devletçilik

Asıl itibarıyla devlete tapınma. Gramsci bu terimi, halk kitlesinin özyönetim faaliyetlerinden çok toplumsal değişimi gerçekleştirmek için devlet erkine gösterilen aşağı yukarı dinsel bir inanca işaret etmek amacıyla kullanır. İlgili çağdaş bir terim devletçiliktir ya da büyük toplumsal ve ekonomik görevleri devlete vermektir.

Ekonomizm

Çok geniş bir kullanım alanına sahip olan bu terim, basit bir biçimde söylenirse, ekonominin kültür ve politika gibi toplumun bütün diğer alanlarını ve tarihsel gelişmeyi belirleyici bir etken olduğu inancına işaret etmektedir. Pratik düzeyde dar ve kısmi çıkarların savunusuyla ilişkilendirilir. Basitçe, tarihin ekonomist ya da mekanist yorumu, tarihin kendiliğinden geliştiğini, ekonominin gelişmesiyle tarihin de doğrusal bir ilerlemeyle hareket ettiğini varsayar. Ekonomizm hapisanede Gramsci'nin en temel eleştirisi nesnelerinden biridir; zira ona göre ekonomizm toplumsal grupların, sınıfların ve devletin yeterince anlaşılmasını engeller, bu nedenle de işçi sınıfı hareketinin etkili bir biçimde müdahalede bulunmasını önler.

Hareket Savaşı (Manevra Savaşı)

Gramsci'nin sıkça kullandığı askeri metaforlardan biridir. Rusya'da 1917 Devrimi ya da Avrupa'da 1848 devrimleriyle ilişkili bir mücadele türü ya da bir cephe çatışmasıdır. Kolaylıkla ayırt edilebilen güçler arasındaki keskin bir çatışmanın sonucu olarak düşmanı imha etme ve barikatlara adam yerleştirme anlamında kullanılır. Gramsci bu tür bir stratejinin devlet ve sivil toplumun daha az geliştiği, bu nedenle de politik iktidarın daha kırılgan olduğu, kitle sendikalarının, baskı grupları-

nun ve parti örgütlerinin henüz yeterince gelişmediği yerlerde uygun olduğunu ileri sürer. Ona göre devlet otoritesinin belli bir derecede kitlesel rıza temelinde oluşturulduğu modern ileri kapitalist toplumların kitle örgütleri ve daha karmaşık müdahaleci devlet koşullarıyla karşılaştırıldığında uygun bir strateji değildir. Ona göre manevra savaşı ya da çarpıcı ve şiddetli çatışma hâlâ ortaya çıkabilir, fakat kapsamlı bir mevzi savaşı içinde sadece bir an olarak geri plana düşer.

Hegemonya

Muhtemelen Gramsci'nin en temel ve en tartışmalı kavramlarından biri olan hegemonya, tahakküme alternatif ya da ona karşıt olmaktan çok rıza, liderlik ve nüfuz etme anlamında kullanılır. Bir bütün olarak toplumda liderlik için başka toplumsal grupların rızasını almak amacıyla onlarla belirli uzlaşmalara giden bir toplumsal grubun diğerlerini etkilemesiyle alakalı bir kavramdır. Böylece kısmi ve özgül çıkarlar dönüştürülür ve genel çıkar kavramına yükseltilir. Hegemonya kültürel, politik ve ekonomik görünümlere sahiptir ve modern devletin bir sınıfın sırf kendi dar çıkarı için kullandığı bir araç olmadığı anlamında Gramsci'nin savının temelini oluşturur.

Jakobenizm

Fransız Devrimi sırasında Jakobenler tarafından uygulanan liderlik tipinden türeyen bir terim. Gramsci'nin bu terimi kullanımı ve ona yaklaşımı değişkendir, tıpkı burjuva devrimlerine ilişkin düşüncelerinin değişmesi gibi. İlk yazılarında bir seçkin tarafından liderliğin zorla kabul ettirilmesi olarak görülen Jakobenizmin otoriter doğasını eleştirir. Daha sonraki yazılarında Jakobenizmin zararlı versiyonu olarak gördüğü şeyi hâlâ eleştirmektedir, ancak Jakobenlerin müttefiklere biçim verme ve yeni bir toplum kurma faaliyetinde bulunma ve yeni bir toplum kurmak için halk kitlelerinin rızasını alma yeteneklerini vurgular.

Kendiliğindenlik

Gramsci kendiliğinden toplumsal ya da politik faaliyet olarak görünen şeyin, örneğin lidersiz gerçekleşen faaliyetlerin, örtük olduğunda bile, daima *de facto* bir ya da daha fazla fikir, lider vb. etkisi altında olduğu ileri sürer; bu nedenle de gerçek bir kendiliğindenlik yoktur. Aynı za-

manda politik liderliğin, karmaşık ve çelişkili “kendiliğinden” düşünce ile eylemlerin anlaşıldığı ve olumlu niteliklere sahip olduğu kitle hareketinde kökleşmiş etkili olabileceğini iddia eder.

Kolektif İrade

Verili maddi koşullar altında tarihsel sürece müdahale eden örgütlü, kolektif insan faaliyeti. Gramsci, bireyden çok “kolektif insan” dediği şeye vurgu yapan bu terimi yeni bir ulusal-halksal kimliğin yaratılmasına ve yeni tür bir devlet yaratma sürecinde geniş ve aktif popüler müdahale ihtiyacına işaret etmek için kullanmaktadır.

Gramsci bu terimi, tüm toplumun genel çıkarlarından çok, bir grubun dar ve kısmi çıkarlarını koruma arayışında olan politik ya da sendikal aktivitelere işaret etmek için kullanır. Aynı zamanda ekonomik-korporatizm olarak bilinir, bu nedenle ekonomizmle de ilintilidir.

Madun/Tabi

Bu kavram sadece baskı altında olan anlamına gelmez, aynı zamanda bir grubun kendi hegemonik konumuna sahip olmaması, bir diğer toplumsal grubun hegemonyası ya da etkisine bağlı olması, özerkliğinin olmaması anlamına gelir.

Mevzi Savaşı

Gramsci bir mevzi savaşının ya da politik siper savaşının modern devlet iktidarının doğasından dolayı gerekli olduğunu ileri sürer. Bu, çok çeşitli cepheleri birbirine bağlayan bir mücadeledir ki, normal olarak tanımlanan devlet (hükümet, parlamento, vb.) sadece bu cephenin tek bir görünümüdür. Toplumun bütün yönlerini dahil etme, bu bağlantının tek kesin biçimidir ve hiç de önemsiz değildir; zira burjuvazinin iktidarının uygulandığı biçimdir bu. Çok kapsamlı toplumsal örgütlenme ile kültürel etki alanını içine alır ve bir hareket savaşını ya da cephe tarruzunu sonuca ulaştıran ya da olanaklı kılan bu cepheler üzerinde zafer kazanmaktır sadece. Gramsci bir mevzi savaşının devlet iktidarının dönüşümünden sonra ve yeni toplum kurulurken ve sağlamlaştırılırken de devam ettiğini ileri sürer.

Pasif Devrim

Bu kavram, toplumun –örneğin, en temel özelliklerinin– aynı kalması için değişmesi gerektiğini savlayan Edmund Burke’e kadar uzanan muhafazakâr gelenekten devşirilmiştir. Geniş kapsamlı halk inisiyatifleri olmaksızın, “yukarıdan” ortaya çıkan tarihsel değişimleri işaret eder. Gramsci, kavramı hem özgül tarihsel gelişmeleri, örneğin İtalyan ulus-devletinin gelişimi hem de göreceli olarak küçük bir liderler grubunun denetim altına alıp koruduğu bir siyaset üslubunu ve aynı zamanda ekonomik, toplumsal, siyasal ve ideolojik değişimleri kurumlaştırmasını tanımlarken kullanır.

Ortak Duyu

Herhangi bir zamanda halk kitlesi tarafından desteklenen zaman zaman çelişkili ve birbirini tutmayan inançlar ile kabuller bütünü. Gramsci ortak duyuyu İngilizcedeki anlamıyla pratik ortak duyuya işaret eden “akılselim” anlamından ayırmıştır. Gramsci, bu kavramla popüler dünya görüşü ile felsefe, din ve bilim arasındaki ilişkiyi soruşturur.

Sivil Toplum

Gramsci sivil toplumu “genellikle ‘özel’ olarak adlandırılan ve ‘politik toplum’ ya da ‘Devlet’e karşıt organizmalar bütünü” (SPN, 12) olarak tanımlar. İki alanı farklılaştırırken, yazılarında ikisi arasındaki ilişki de değişir. Ekonomi sivil toplum içerisine dahil edilirken, Devlet bazen iki toplumu kapsar ya da en azından bu iki alanı dengeler görünür. Bu terimi sıkça kullanması Hegel etkisinin bir kanıtı olmasına rağmen Gramsci kavrama yeni bir anlam verir. Öte yandan Gramsci ileri kapitalist toplumlarda özel ya da politik olmayan alanda toplumsal sınıfların ve toplumsal örgütlenmenin artan karmaşıklığıyla ve diğer taraftan genel olarak topluma ve ekonomiye devletin müdahalesinin sonuçlarıyla da ilgilidir.

Süreç Olarak Devrim

Gramsci devrimi, yeni toplum en baştan gelişmeye başladıktan sonra çarpıcı bir kopuş olarak görmektense, devrimin eski toplum içinde başlayan ve çarpıcı değişim ânından sonra da devam eden bir süreç olarak anlaşılması gerektiğini savunur. Yeni toplum inşa edildiği ve sağlam-

laştırıldığı ölçüde eski toplum bütün görünümleriyle yıkılmış olacaktır. Diğer bir deyişle, devrimci bir hareket niteliksel olarak yeni toplumsal ilişkiler inşa ederek eskisini yıkabilecektir. Bu inşa-yıkım kavrayışının yanı sıra, bir süreç olarak devrim Gramsci'nin sosyalist devrimin küçük bir seçkin değil, fakat halk kitlesi tarafından yapılması gerektiği düşüncesiyle ilintilidir.

Tarihsel Blok

Gramsci bu terimi sınıfların ve sınıf ihtilaflarının toplumla ve gerçekliğin ekonomik, politik ve kültürel görünümeleri arasındaki karmaşık ilişkiyle ilgili olduğu karmaşık durumu anlatmak için kullanır. Gramsci'nin yazılarında tarihsel blok kavramı geleneksel Marksist bir metafor olan ekonomik temelin ya da yapının politik ya da ideolojik üstyapıyı meydana getirdiği anlayışının yerine geçer. Bir tarihsel blok, farklı bir tarihsel bloğun devrimci bir sınıfın liderliği altında yaratılabildiği kendine has ulusal bir bağlama özgüdür. Bir sınıfın hegemonyası, bir tarihsel bloğun değişik parçalarını bir arada tutan "tutkal" dır.

Ulusal-Halksal

Bu kavram bir taraftan geniş anlamda aydınların halk kitlesinin ihtiyaç ve arzularıyla ilişki kurma yeterliliğine ya da yetersizliğine, diğer taraftan baskıcı ve sömürücü küçük bir azınlığa karşı bütün insanları birleştirme ve böylece de yeni bir ulusal kimlik yaratma mücadelesi olarak bir devrim düşüncesine işaret eder. Bu nedenle ulus ve özel ulusal gelenekler sorunu ve genel olarak insanların ihtiyaçları, işçi sınıfı için önemsiz değil, asıl gerekli şeydir. Devrimci dönüşüm, çeşitli grupların dar, kısmi çıkarlarının ötesine geçebilen ve yeni bir tarihsel blok oluşturabilen bir işçi sınıfının hegemonyasına katılmasıyla gerçekleşen bir değişime işaret etmek için yeniden tanımlanmıştır.

YAZARLAR

Christine Buci-Glucksmann: Gramsci'nin yanı sıra Lenin, Buharin, sosyal demokrasi, feminizm, devlet, Avro-Komünizm ve Fransız Komünist Partisi üzerine de yazan feminist akademisyen. Paris'teki Ecole Normale Supérieure'da felsefe dersleri vermektedir.

Alberto Maria Cirese: Roma Üniversitesi'nde kültürel antropoloji okutmaktadır. Güney İtalya kültürü, halk şiiri, atasözleri ve deyimlerin yapısal analizi, Propp ve Levi-Strauss, folklor ve antropoloji üzerine yazıları vardır.

Franco De Felice: Bari Üniversitesi'nde tarih okutmaktadır. Gramsci üzerine yayımlanmış çeşitli makale ve kitapların sahibidir; ayrıca Güney İtalya köylüleri ve halk cephesi konularında da makaleler kaleme almıştır.

E. J. Hobsbawm: Londra Üniversitesi Birkbeck Koleji'nde Ekonomi ve Toplumsal Tarih profesörüdür. Yayımlanmış pek çok eseri arasında *Primitive Rebels* (*Eşkiyalar*, çev: Osman Akinhay, Agora Yayınları, 2011), *The Age of Revolution* (*Devrim Çağı*, çev: Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi Yayınları, 1998), *The Age of Capital 1848-1875* (*Sermaye Çağı*, çev: Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi Yayınları, 2005), *Industry and Empire*, (*Sanayi ve İmparatorluk*, çev: Abdullah Ersoy, Dost Kitabevi Yayınları, 1998) ve *The Italian Road to Socialism* sayılabilir.

Pasquale Misuraca: Roma Üniversitesi Sosyoloji Enstitüsü'nde çalışmıştır. Gramsci, politika, sosyoloji ve devlet üzerine makaleler yazmıştır; *Politica e partiti nella critica di Gramsci* adlı iki ciltlik kitabın yazarıdır (Luis Razeto Migliaro'yla birlikte).

Luis Razeto Migliaro: 1973 yılına dek Şili'deki Santiago Devlet Teknik Üniversitesi'nde sosyoloji dersleri verdi. Halen Perucia Üniversitesi Etnoloji ve Antropoloji Enstitüsü'nde görevlidir. Pasquale Misuraca ile birlikte Gramsci üzerine yazdığı iki kitabın yanında sosyal bilimler, sosyal sınıflar ve kurumlar, Latin Amerika'da devlet ve siyasal araştırma gibi alanlarda da kitaplar yayımlamıştır.

Tom Nairn: *New Left Review*'da düzenli olarak yazar Nairn bu derginin ve *Bulletin of Scottish Politics*'in yayın kurulu üyesidir. Kitapları arasında *Atlantic Europe: The Radical View* ve *The Break-Up of Britain, 1965-1975* sayılabilir.

Pier Paolo Pasolini: Şair, romancı, deneme yazarı ve sinema yönetmeni Pasolini Bologna'da 1922'de doğmuştur. 1975 yılındaki feci ölümüne dek yaptığı filmler pek çok ödül kazanmıştır. *Le Cenere di Gramsci* adını taşıyan şiir kitabını Gramsci'nin anısına adanmıştır.

Mario Telo: Roma'daki Basso Vakfı'nda araştırmalar yapmış ve Salerno ve Bari Üniversiteleri ile Danimarka'daki Roskilde Üniversitesi'nde ders vermiştir. İki dünya savaşı arasındaki işçi sınıfı hareketi ve Marksizm hakkında makaleler yayımlamış, özellikle de Gramsci, Buharin ve 1930'ların "planlı" sosyalizmi üzerine yazılar yazmıştır. 1929 krizinden sonra Avrupa'daki sendikaların izlediği politikalar da ilgi duyduğu konular arasındadır.

Giuseppe Vacca: İtalyan devlet televizyonu RAI'nin yönetim kurulu üyesidir. Bari Üniversitesi'nde siyaset felsefesi okutan Vacca, İtalyan Komünist Partisi'nde de merkez komite üyesidir. Lukacs, Korsch, Togliatti, Marksist felsefe, sosyalizm ve demokrasi, Marksist devlet teorisi ile kitle iletişimin sorunları ve imkânları üzerine pek çok yazı kaleme almıştır.

KAYNAKÇA

Temel Metinler

Metin içerisinde doğrudan Gramsci'nin yazılarına gönderme yapılırken aşağıdaki kısaltmalar kullanılmıştır. İtalyanca edisyonlara, yalnızca söz konusu pasaj İngilizce edisyonda yer almıyorsa işaret edilmiştir.

La costruzione del partito comunista 1923-1926, Torino: Einaudi, 1977. (CPC)

Letteratura e vita nazionale, Torino: Einaudi, 1950. (LVN)

Gli intellettuali e l'organizzazione della cultura, Torino: Einaudi, 1949. (Int)

Il materialismo storico e la filosofia di Benedetto Croce, Torino: Einaudi, 1948. (MS)

L'Ordine Nuovo, Torino: Einaudi, 1955. (ON)

Passato e Presente, Torino: Einaudi, 1952. (PP)

Political Writings, 1910-1920, Londra: Lawrence and Wishart, 1977. (PWI)

Political Writings, 1921-1926, Londra: Lawrence and Wishart, 1978. (PWII)

Quaderni del carcere, cilt:1-4, Torino: Einaudi, 1975. (Q)

Bu, Hapishane notlarının bütün versiyonlarını içeren eleştirel bir edisyondur.

Selections from the Prison Notebooks, Londra: Lawrence and Wishart, 1971. (SPN)

Oldukça iyi bir giriş ve İngilizcede olan bütün Gramsci metinleriyle birlikte muhteşem açıklayıcı notlar da içeriyor.

İkincil Metinler

Gramsci üzerine İngilizce bulunabilen çalışmaların kısa bir listesi.

Boggs, Carl – *Gramsci's Marxism*, Londra: Pluto Press, 1976.

Gramsci'nin siyasal felsefesi üzerine İngilizcedeki ilk giriş metni.

Buci-Glucksmann, Christine – *Gramsci and the State*, Londra: Lawrence and Wishart, 1980.

Devlet ile hegemonya kavramlarına yoğunlaşan Gramsci okumalarıyla tartışan ileri düzey bir metin. Kitap, Gramsci'yi 1920'ler ile 1930'lardaki uluslararası komünist hareket tartışmaları bağlamına oturtuyor ve Gramsci'nin felsefeye dair görüşlerini Louis Althusser'le polemige girerek tartışıyor.

Cammett, John M. – *Antonio Gramsci and the Origins of Italian Communism*, Stanford, California: Stanford University Press, 1967.

Bu kitap, Gramsci'nin İtalyan emek hareketinden önceki, Birinci Dünya Savaşı sırasındaki ve sonrasındaki etkinlikleri için muhteşem bir arkaplan sunuyor. Bugün kısmen eskimiş olsa da, kapsamlı ve tarihsel bir bibliyografi.

Clark, Martin – *Antonio Gramsci and the Revolution that Failed*, Londra: Yale University Press, 1977.

Clark, fabrika konseylerinin gelişiminin arkaplanını tartışıyor ve Torino'daki işçi sınıfı hareketinin tarihi, Gramsci'nin politik etkinlikleri ve 1921'de İtalyan Komünist Partisi'nin kurulması bağlamında ortaya çıkan tartışmayı ele alıyor.

Davidson, Alastair – *Antonio Gramsci: Towards an Intellectual Biography*, Londra: Merlin Press, 1977.

Davidson, Gramsci'nin entelektüel gelişimi üzerindeki etkileri ve fikirlerindeki değişimleri ele alıyor. Gramsci'nin 1926'da hapisaneye girmesinden önceki döneme ve özellikle Sardunya'daki gençlik günleriyle Torino'daki entelektüel tartışmalara odaklanıyor.

Davis, John A. (ed.) – *Gramsci and Italy's Passive Revolution*, Londra: Croom Helm, 1979.

İtalyan tarihi üzerine denemeler derlemesi olan bu kitap, Gramsci'nin çalışmasındaki kimi temalar etrafında örülmüş ve Gramsci'nin İtalyan tarihiyle burjuva devrimi kavramına dair yorumunu ele alıyor.

Fiori, Giuseppe – *Antonio Gramsci*, Londra: New Left Books, 1977. [Türkçesi: *Antonio Gramsci, Bir Devrimcinin Yaşamı*, çev. Kudret Emiroğlu, İstanbul: İletişim, 2009.]

Her bakımdan en iyi Gramsci biyografisi.

Jocteau, Gian Carlo – *Leggere Gramsci: Una guide alle interpretazioni*, Milan: Feltrinelli, 1975.

Yalnızca İtalyancada bulunabilmesine karşın,engin bir literatürü özetleyerek çeşitli Gramsci yorumlarının tam bir betimlemesini sunduğundan ötürü Gramsci'yi derinlemesine çalışmaya girişenler için oldukça yararlı bir metin.

Joll, James – *Gramsci*, Londra: Fontana Modern Masters, 1977.

Bu metin, hem aktif bir politikacıken hem de hapishanedeyken Gramsci'nin düşüncelerini ele alıyor ve öteki sosyalist düşünürlerin düşünceleriyle karşılaştırıyor. Gramsci okumaya yeni başlayanlar için oldukça iyi bir "ilk kitap" olarak bilinir.

Mouffe, Chantal (ed.) *Gramsci and Marxist Theory*, Londra: Routledge and Kegan Paul, 1979.

İtalyanca ve Fransızcadan çevrilmiş, ileri düzeyde kuramsal makaleler derlemesi.

Sassoon, Anne Showstack – *Gramsci's Politics*, Londra: Croom Helm, 1980.

Gramsci'nin ilk çalışmalarından başlayıp *Hapishane Defterleri*'ne doğru genişleyen bu kitap, Gramsci'nin siyaset ve siyasal parti üzerine yazılarını devlet ve devrimci süreçle ilgili görüşleriyle birlikte çözümlüyor.

Togliatti, Palmiro – *Gramsci and Other Essays*, Londra: Lawrence and Wishart, 1979.

Ordine Nuovo'dan parçalar da içeren bu metin, Gramsci'nin parti lideri olduğu 1923-26 yılları arasında İtalyan Komünist Partisi'ndeki değişimleri ve Gramsci'nin Leninizmini ele almaktadır.

Williams, Gwyn A. – *Proletarian Order, Antonio Gramsci, Factory Councils and the Origins of Communism in Italy, 1911-1921*, Londra: Pluto Press, 1980.

Williams, Gramsci'ye ve 1919-20'de Torino'daki fabrika konseyleri hareketine odaklanarak 1911 ile 1921 yılları arasındaki İtalyan sosyalizminin krizini ele alır.

Makaleler

Anderson, Perry – "The Antinomies of Antonio Gramsci", *New Left Review*, sayı: 100, Kasım 1976 - Ocak 1977.

Çeşitli metinleri çözümleyerek Gramsci'nin devlete ve siyasal stratejiye ilişkin düşüncelerinin sınırlılıklarını eleştiriyor.

Bates, Thomas R. – "Gramsci and Theory of Hegemony", *Journal of the History of Ideas*, cilt: 36, sayı: 2, Nisan-Haziran, 1975.

Femia, Joseph – "Hegemony and Consciousness in the Thought of Antonio Gramsci", *Political Studies*, cilt: 23, sayı: 1, Mart 1975.

Hobsbawm, E. J. – "Gramsci and Political Theory", *Marxism Today*, cilt: 21, sayı: 1, Temmuz 1977.

Hobsbawm'ın bu kitaptaki metnini tamamlayan geniş kapsamlı bir makale.

Merrington, John – "Theory and Practice in Gramsci's Marxism", *Socialist Register*, 1968.

Merrington çeşitli önemli kuramsal meseleleri ele alıyor.

Mouffe, Chantal ve Sassoon, Anne Showstack – “Gramsci in France and Italy – a Review of the Literature”, *Economy and Society*, cilt: 6, sayı: 1, Şubat 1977.

Bu yazıda tartışılan bir dizi çalışma Chantal Mouffe'un *Gramsci and Marxist Theory*'sinde bulunabilir. Bu makale Gramsci'ye ilişkin çeşitli yorumlara ve tartışmalara genel bir bakış sunuyor.

Sassoon, Anne Showstack – “Gramsci: a New Concept of Politics and the Expansion of Democracy”, *Marxism and Democracy* içinde, ed. Alan Hunt, Londra: Lawrence and Wishart, 1980.

Simon, Roger – “Gramsci's Concept of Hegemony”, *Marxism Today*, cilt: 21, sayı: 3, Mart 1977.

Gramsci'nin pasif devrim, tarihsel blok gibi nispeten bilindik kavramları tarih ve toplum üzerine kafa yoranlara büyük olanaklar sunar. Ne var ki düşünürün çalışmaları yalnızca bu kavramlar ve söz konusu kavramların dokundukları alanlarla sınırlandırılmaz. Ünlü Marksist tarihçi Eric Hobsbawm ve ünlü yönetmen Pier Pasolini'nin de yazılarıyla dahil oldukları bu derleme, Gramsci'nin yalnızca hegemonya, mevzi savaşı gibi temel kavramlarına eğilmekle kalmıyor, aynı zamanda sivil toplum, devletin sönmesi, burjuva devrimi, folklor, rıza ve demokrasi gibi konularda Gramsci'nin geliştirdiği içgörülerini farklı açılardan aydınlatmaya çalışıyor. Böylece Gramsci düşüncesinin derinliği ve günümüzü anlamak ve değerlendirmek açısından –hâlâ– söyleyecek sözü olduğu bir kez daha açığa çıkıyor.

